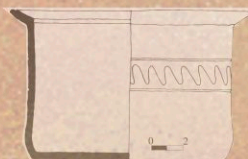
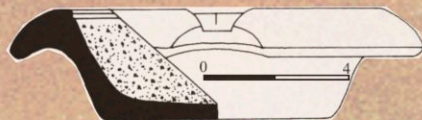
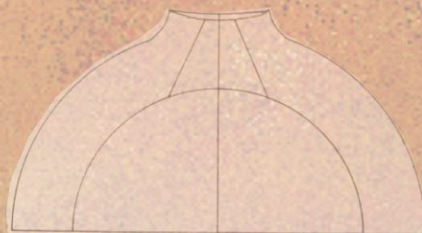
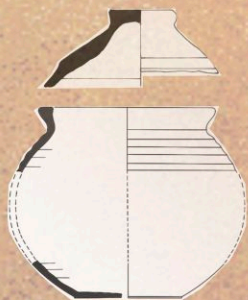

Ștefan Honcu

Ceramica romană de bucătărie din Dobrogea (secolele I-III p.Chr.)

Colecția Scythia Minor

Editura Dobrogea

Ștefan HONCU

Ceramica romană de bucătărie din Dobrogea (secolele I-III p.Chr.)

INSTITUTUL DE CERCETĂRI ECO-MUZEALE
"GAVRILĂ SIMION" TULCEA

Colecția Scythia Minor, Seria Arheologie 1

Ștefan HONCU

**Roman Kitchenware from Dobrudja
(1st-3rd century AD)**

INSTITUTUL DE CERCETĂRI ECO-MUZEALE
"GAVRILĂ SIMION" TULCEA

Colecția Scythia Minor, Seria Arheologie 1

Ștefan HONCU

**Ceramica romană de bucătărie din Dobrogea
(secolele I-III p.Chr.)**

Editura Dobrogea

Constanța, 2017

Documentarea de specialitate pentru realizarea acestui volum a fost finanțată de **Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării (UEFISCDI)** în cadrul proiectului *Scythia Minor – o provincie periferică a lumii romane: între Imperiul roman și Imperiul roman târziu*.

Cod proiect: **PN-II-RU-TE-2014-4-2563**

Contract de finanțare nr. **195/21/10/2015**

This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation, CNCS-UEFISCDI, project number PN-II-RU-TE-2014-4-2563.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

HONCU, ȘTEFAN

Ceramica romană de bucătărie din Dobrogea : (secolele I-III P. Chr.)/

Ștefan Honcu. - Constanța : Editura Dobrogea, 2017

Conține bibliografie

ISBN 978-606-565-135-7

903

ISBN 978-606-565-135-7

Tehnoredactare, machetare și prezentare grafică: Ștefan Honcu, Mihaela Iacob, Carmen Simionescu

Desene: Ștefan Honcu

Coperta: Mihaela Iacob

Traducerea: Cătălin Hriiban

Referenți științifici volum: dr. Andrei Opaț

dr. Dorel Paraschiv

Coordonatori colecție „Scythia Minor”: Mihaela Iacob, Constantin Băjenaru

Corespondența și schimburile de carte se vor expedia pe adresa: Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „G. Simion” Tulcea, Str. Progresului Nr. 32.

Cuprins

Introducere	11
I. Centre de producere a ceramicii de bucătărie din spațiul istro-pontic	23
I. 1. Direcții de cercetare	23
I. 2. Ateliere pentru producerea ceramicii de bucătărie descoperite în mediul militar	25
I. 3. Ateliere pentru producerea ceramicii de bucătărie descoperite în orașele grecești (secolele I-III p.Chr.) de pe litoralul vest-pontic	38
I. 4. Ateliere pentru producerea ceramicii de bucătărie descoperite în mediul rural	41
II. Principalele tipuri de vase de bucătărie descoperite în spațiul istro-pontic	43
II. 1. Oale provincial-romane (<i>aula, olla</i>)	43
II. 2. Oale lucrate cu mâna și/ sau la roată de tradiție La Tène	70
II. 3. Oale importate	76
II. 4. Oale pentru depozitare (<i>dolia</i>)	79
II. 5. Cratițe (<i>caserole</i>)	83
II. 6. Tigăi provincial-romane	90
II. 7. Tigăi importate	104
II. 8. Castroane (<i>patera</i>)	106
II. 9. <i>Mortaria (peloes)</i>	122
II. 10. Recipiente pentru apă (căldări)	125
II. 11. Strecurători (<i>cribum</i>)	126
II. 12. Capace provincial-romane (<i>opercula</i>)	127
II. 13. Capace importate	134

III. Ceramica de bucătărie și romanizarea spațiului istro-pontic	135
III. 1. Produse romane în mediul militar și civil din spațiul istro-pontic: cerere și ofertă	137
III. 2. Aspecte ale influenței romane asupra civilizației locale văzute prin prisma ceramicii de bucătărie	143
III. 3. Romanizarea din perspectiva ceramicii	158
IV. Dieta populației romane din spațiul istro-pontic în lumina descoperirilor arheozoologice și arheologice	163
V. Considerații finale	173
<i>ANEXĂ. Florica Mățău, Analiza petrografică a unor fragmente ceramice de la Durostorum, Troesmis și Noviodunum incluse în tipul I de oale</i>	193
Abrevieri	199
Bibliografie	201
Abstract	221
Ilustrații	227

Contents

Introduction	11
I. Centres of production of the kitchenware from istro-pontic area	23
I. 1. Research directions	23
I. 2. Workshops for the kitchen ceramic production discovered in the military environment	25
I. 3. Workshops for the kitchen ceramic production discovered in the Roman cities on the west-pontic coast	38
I. 4. Workshops for the kitchen ceramic production discovered in the rural environment	41
II. The main types of kitchen vessels discovered in istro-pontic area	43
II. 1. Roman provincial pots (<i>aula, olla</i>)	43
II. 2. La Tène tradition pots	70
II. 3. Imported pots	76
II. 4. Pots storage (<i>dolia</i>)	79
II. 5. Casserole	83
II. 6. Roman provincial frying pans	90
II. 7. Imported frying pans	104
II. 8. Bowls (<i>patera</i>)	106
II. 9. Mortaria (<i>pelves</i>)	122
II. 10. Buckets	125
II. 11. Strainers (<i>cribum</i>)	126
II. 12. Roman provincial lids (<i>opercula</i>)	127
II. 13. Imported lids	134

III. The kitchenware and the Romanization of istro-pontic are	135
III. 1. Roman products in the military and civil environment from istro-pontic area: supply and spread	137
III. 2. Aspects of the Roman influence upon local civilization ..	143
III. 3. Romanization from the perspective of ceramics	158
IV. The diet of the Roman population in istro-pontic area in the light of the archaeozoological and archaeological discoveries ...	163
V. Final considerations	173
ANNEX. Florica Mățău, <i>The petrographic analysis of ceramic fragments from Durostorum, Troesmis and Noviodunum included in the type I of pots</i>	193
Abbreviations	199
Bibliography	201
Abstract	221
Illustrations	227

Introducere

Motto:

*„Nimic ca ceramica nu înlesnește a urmări
prin epoci înaintările progresive ale inteligenței
unei societăți, a unui popor și măsura
aplicării omului contra lucrurilor artistice.”*

Grigore Tocilescu

Odată cu începerea cercetărilor arheologice sistematice pe teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră s-a constatat că materialul ceramic predomină în cadrul descoperirilor din situri, situație care este întâlnită în toate epocile istorice. Astfel a apărut necesitatea studierii acestei categorii de material arheologic cu scopul de a cunoaște, în detaliu, modalitățile prin care artefactele ceramice erau produse și apoi distribuite într-un anumit teritoriu.

Lucrarea de față are la bază teza noastră de doctorat susținută în toamna anului 2015 sub îndrumarea prof. univ. dr. Lucrețiu Bîrliba (Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași). Grație documentării efectuate la bibliotecile scolilor străine din Roma (aprilie 2016), în cadrul proiectului *Scythia Minor – o provincie periferică a lumii romane: între Imperiul roman și Imperiul roman târziu*, am reușit să completăm bibliografia de specialitate cu lucrări de referință pe domeniul nostru de interes și să adăugăm noi date și interpretări privind studiul ceramicii. Presentul volum își propune atât o abordare de ansamblu a problematicii ceramicii de bucatărie descoperită în spațiul istro-pontic datând din primele secole ale erei creștine, cât și a modului în care aceste descoperiri pot fi corelate cu vase similare, găsite în alte zone geografice ale Imperiului roman.

Necesitatea demersului nostru rezidă din faptul că, până în prezent, vesela de bucatărie nu a fost tratată separat, ci numai în studii ori articole dedicate ceramicii romane, în general, acestea conținând informații lacunare

referitoare la această categorie ceramică. Datorită acestui fapt, în stadiul actual al cunoașterii noastre, nu există o imagine de ansamblu a veselei de bucătărie din spațiul istro-pontic atât în ceea ce privește tipurile ceramice, cât și despre producția acestora sau a posibilelor importuri. Din acest punct de vedere studiul nostru își propune să ofere câteva răspunsuri la numeroasele probleme pe care le ridică, în momentul de față, studierea vaselor de bucătărie descoperite în spațiul istro-pontic, în epoca Principatului.

Pentru o mai bună înțelegere a ceramicii romane de bucătărie, și nu numai, am apelat la studiile redactate de specialiști din Marea Britanie, Germania, Italia, Franța etc., lucru fără de care realizarea lucrării noastre nu ar fi fost posibilă. Stagiile de documentare din Bibliotecile din Roma și Viena ne-au permis o mai bună înțelegere și cunoaștere a literaturii aferente acestui subiect.

Participarea la diferitele congrese internaționale, dar și contactul cu diverși specialiști ne-au influențat modul de abordare și de înțelegere a ceramicii, văzută ca parte integrantă a culturii materiale romane și a economiei acestora.

Pe parcursul redactării cărții am întâmpinat o serie de probleme datorate, pe de o parte, atât limitării accesului la studierea unor materiale descoperite în diferite situri, cât și lipsei publicării rezultatelor cercetărilor arheologice. Motivele invocate pot fi de natură obiectivă, dar și subiectivă, însă nu este mai puțin adevărat că am beneficiat de ajutor și înțelegere din partea mai multor colegi.

Nu putem încheia aceste rânduri fără a aduce cuvenitele mulțumiri celor care au contribuit la formarea mea ca om și, nu în ultimul rând, ca specialist în ceramică și arheologie romană. De aceea, un gând de recunoștință de îndreaptă către domnul prof. univ. dr. Lucrețiu Bîrliba, sub îndrumarea căruia am realizat lucrarea de doctorat, care a stat la baza volumului de față. Sincere mulțumiri dorim să aducem și membrilor comisiei de îndrumare din cadrul Școlii Doctorale: prof. univ. dr. Octavian Bounegru (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași), CȘ I dr. Costel Chiriac (Institutul de Arheologie din Iași), CȘ II dr. Dorel Paraschiv (Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Simion Gavrilă” din Tulcea) și conf. univ. dr. Ionuț C. Opreș (Facultatea de Istorie – Universitatea București). Sfaturile lor au avut un rol important în eliminarea multor greșeli, iar abordarea critică și excelentă cunoaștere a istoriei și arheologiei spațiului dintre Dunăre și Mare ne-au permis să ne completăm cunoștințele.

Un gând cald de grațitudine se îndreaptă către profesorii care m-au format din cadrul Catedrei de Istorie Veche și Arheologie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. O mențiune aparte, pentru sprijinul acordat cu numeroase ocazii, se cuvine domnului academician Victor Spinei, care a contribuit la formarea mea ca viitor cercetător în cadrul Institutului de Arheologie din Iași și, nu în ultimul rând, domnului profesor Alexander Rubel.

Aceleași gânduri bune le adresăm colegilor și prietenilor din Iași care au fost alături de mine, într-un fel sau altul, pe parcursul redactării lucrării de față. Astfel recunoștința noastră se îndreaptă către: dr. Lucian Munteanu, d-na Anca Munteanu, dr. Sever-Petru Boțan, dr. Dan Aparaschivei, dr. Acrudoae Ionuț, dr. Florica Mățău și drd. George Mironescu.

De-a lungul anilor am beneficiat de sprijinul necondiționat a mai multor specialiști din țară: dr. Mihaela Iacob – director al proiectului “*Scythia Minor – o provincie periferică a lumii romane: între Imperiul roman și Imperiul roman târziu*” în cadrul căruia am putut finaliza documentarea și pregăti pentru tipar prezentul studiu, dr. George Nuțu, d-na Adina Ailincăi, dr. Aurel Stănică, dr. Florin Topoleanu, (Tulcea). Le sunt recunoscător pentru bunăvoința și răbdarea cu care m-au îndrumat în studierea arheologiei clasice, ceramicii romane și pentru punerea la dispoziție a materialelor ceramice, inedite, din propriile lor săpături. Prelucrarea acestora și folosirea unora dintre ele în cadrul lucrării de față constituie un motiv suplimentar de grațitudine către domniile lor. Un gând bun adresăm și prietenului nostru dr. Marian Mocanu, alături de care am efectuat primele săpături arheologice la Slava Rusă. Informațiile oferite de dr. Constantin Băjenaru (Constanța) mi-au permis să înțeleg mai bine producția ceramică de la *Tomis*.

Mulțumim, în special, domnului Andrei Opaîț pentru informațiile bibliografice recente și pentru îndrumarea mea către studiul ceramicii de bucătărie.

Pentru descoperirile ceramice făcute în atelierile de la *Durostorum* am primit sprijinul domnului Dan Elefterescu (Călărași), un excelent cunoscător al antichităților locale. Acesta mi-a pus la dispoziție atât materialul ceramic inedit, cât și o bogată listă bibliografică, dar, mai cu seamă, îi mulțumim pentru răbdarea de care a dat dovadă în colaborarea cu subsemnatul. Pentru toate acestea – și nu numai – îi adresăm cuvenite de mulțumiri.

Încheiem gândurile noastre bune cu sincerele mulțumiri adresate familiei mele, soției Ana Honcu, părinților Săndel și Tonica Honcu, precum și fraților mei.

Pentru eventualele greșeli și neîmpliniri întreaga responsabilitate revine autorului.

Relevanța temei. În contextul dezvoltării unor metode și tehnici de investigare a trecutului, precum și al abordărilor interdisciplinare, ale căror relevanță și importanță sunt incontestabile, se impune necesitatea studierii tuturor aspectelor care țin de activitățile antropice din diferite perioade istorice. Studiul ceramicii de bucătărie nu a beneficiat de o cercetare detaliată în ultimele decenii, de aceea lucrarea noastră reprezintă, deopotrivă, o provocare, dar, în același timp, o încercare de abordare complexă și a altor categorii de artefacte.

Finalitatea demersului istoric, anume reconstituirea acțiunilor umane din trecut și a diferitelor implicații ale acestora, presupune folosirea a numeroase și diverse categorii de surse și metode pentru a realiza o imagine cât mai cuprinzătoare asupra epocii romane din spațiul istro-pontic.

Unele categorii ceramice (amforele¹, ceramica de masă²), descoperirile vitrice și cele fieroase sunt, de cele mai multe ori, privite ca fiind folosite de specialiștilor pentru delimitări și încadrări cronologice ale diferitelor contexte arheologice. Prin urmare, considerăm că nu este lipsit de importanță niciunul din aspectele legate de viața comunităților, deoarece reconstituirea unei secvențe din viața anticilor trebuie să reprezinte un ansamblu complet de informații.

Importanța vaselor ceramice de bucătărie rezidă în natura informațiilor pe care ni le oferă produsele finite, ajunse până la noi, atât la nivel economic, cât și la nivel social.

Vasele de bucătărie au fost utilizate de către comunitățile umane arătându-ne direcțiile în care se deplasează, transformările care au loc la nivelul unei provincii și în mentalul colectiv al autohtonilor care au intrat în contact cu civilizația romană. Pentru oamenii antichi producerea și utilizarea ceramicii a reprezentat un mod prin care puteau să-și exprime

¹ OPAIȚ 1996; OPAIȚ 2004; OPRIȘ 2003; PARASCHIV 2006.

² MOCANU 2014.

apartenența socială, politică, etnică sau religioasă. Probabil că vasele ceramice reprezintă una dintre cele mai răspândite categorii de produse utilizate de către oameni, atât la nivel individual cât și în cadrul grupurilor umane. Aceste vase au fost întrebuințate în cadrul activităților legate de subzistență atât pentru depozitare și transport (ca recipiente), cât și pentru prepararea hranei, servirea mâncării și a băuturilor.

Lucrarea de față își propune studierea ceramicii de bucătărie, precum și modul în care aceasta a fost utilizată în viața de zi cu zi în spațiul dintre Dunăre și Mare. Ea a fost împărțită pe criterii tipologice, ținându-se cont, deopotrivă, de caracteristicile morfologice ale vaselor, precum și de centrele de producție ale acestora. S-au folosit și informații din alte domenii precum: epigrafie, literatură antică, religie, antropologie și arheozoologie. Pentru o imagine cât mai completă s-au avut în vedere rezultatele cercetărilor similare asupra vaselor de bucătărie din alte teritorii ale lumii romane.

Considerații de natură metodologică. Pe lângă izvoarele literare, de un real folos ne sunt studiile care tratează problemele de metodologie a ceramicii romane. Cercetătoarea I. Bogdan-Cătănicu propunea, în anul 1980³, publicarea, într-o manieră unitară, a ceramicii romane din România. În acest scop, autoarea semnala necesitatea stabilirii unor criterii de clasificare a materialului ceramic, care să fie unanim acceptate de către specialiștii epocii romane, respectiv, adoptarea unei terminologii comune în ceea ce privește denumirea latină sau modernă a recipientelor, a unui cod de culori unic pentru descrierea pastelor, a utilizării aceluiași termen în ceea ce privește descrierea decorului vaselor, a modurilor de ardere a acestora și a altor detalii legate de tehnologia de producere a ceramicii romane. Din păcate, cele propuse de cercetătoarea menționată au rămas un deziderat. După mai bine de un sfert de veac de la apariția acestui studiu, încă nu există o concepție unitară în ceea ce privește studierea și publicarea ceramicii romane din *Moesia Inferior* și *Dacia*.

Înainte de a trece la explicarea metodologiei aplicată în vederea îndeplinirii obiectivelor lucrării, considerăm că este necesară definirea termenului de ceramică de bucătărie. Prin ceramică de bucătărie (*vasa*

³ BOGDAN CĂTĂNICIU 1980.

conquina(to)ria) înțelegem totalitatea vaselor care erau întrebuințate pentru prepararea mâncării (fiert, copt, fript), respectiv, oale, cratițe, castroane, tigăi și capace. Vasele au forme și textura pastei diferite, în funcție de utilitatea lor. Această categorie funcțională trebuie net delimitată de ceramica întrebuințată la servitul lichidelor (cunoscută în literatura de specialitate ca *vasa po(ta)toria* – veselă de băut) sau de cea întrebuințată la servirea diferitelor feluri de mâncare (*vasa escaria* – veselă de masă)⁴.

Astfel, am ales studierea ceramicii de bucatărie din teritoriul istro-pontic, pentru ca, în urma examinării materialului arheologic, să putem creiona o imagine de ansamblu a ceea ce înseamnă vesela de bucatărie folosită, la un moment dat, de către populația acestei regiuni.

Limitele cronologice ale acestui demers constituie intervalul de timp corespunzător începutului primului veac – atunci când își face apariția puterea romană la gurile Dunării – și până la reorganizarea administrativă de la sfârșitul secolului al III-lea p.Chr.

Pentru îndeplinirea tuturor obiectivelor propuse a fost necesară o abordare metodologică pe mai multe direcții, după cum urmează:

- metoda analitică: analizarea și interpretarea din perspectivă istorică a rezultatelor cercetării cu scopul obținerii unor concluzii cât mai obiective și pertinente;

- metoda comparativă: realizarea de comparații și analogii, fie pentru diverse forme ceramice, fie confruntând situația generală a ceramicii de bucatărie din spațiul istro-pontic cu cea existentă în alte regiuni geografice – pentru care avem deja informații în acest sens – sau cu scopul de a integra rezultatele cercetării noastre la nivelul întregului Imperiu roman;

- metoda descriptivă: descrierea, în amănunt, a veselei de bucatărie, ținând cont de forma și funcția vaselor, prezența sau absența elementelor de decor, descrierea caracteristicilor pastei din care acestea au fost confecționate;

- metoda statistică: analiza rezultatelor obținute în urma realizării catalogului cu scopul de a obține ponderea procentuală a fiecărei grupe tipologice, a fiecărui posibil atelier de producție sau a fiecărui tip în parte din totalul eșantionului analizat;

- metoda tipologică: realizarea unor grupe tipologice ținând cont de

- 1) atelierul sau zona geografică de proveniență a vasului respectiv;

⁴ Vezi o trecere în revistă a definițiilor ceramicii de uz comun la OLCSE 1993, 43 și urm.

- 2) forma vasului în cauză;
- 3) evoluția în timp a formei respective;

- criteriul stabilirii funcționalității și destinației vasului este cel mai apropiat de ceea ce vedeau anticii în recipientele pe care le modelau și foloseau, deoarece, dincolo de orice sistem modern de clasificare a ceramicii, cel mai important pentru aceștia era utilitatea lor.

Stadiul cercetării ceramicii romane de bucătărie. Pentru a înțelege stadiul general al studierii ceramicii de bucătărie sunt necesare, mai întâi, referiri la istoricul cercetărilor la nivel internațional, restrângând apoi aria de interes către spațiul românesc și, implicit, către cel cuprins între Dunăre și Marea Neagră.

Dezvoltarea ceramologiei și a studiilor asupra ceramicii romane, în general, a impus crearea unor asociații de specialiști cu scopul de a face cunoscute întregii comunități științifice ultimele direcții de cercetare în cadrul unor congrese internaționale. Astfel, în anul 1957, a fost înființată asociația *Rei Cretariae Romanae Fautores*, iar în ultimul deceniu au apărut și alte asociații precum: *Late Roman Coarse Ware* și *International Lychnological Association*.

A. Shepard⁵ publica, în 1985, o lucrare în care propunea o nouă abordare asupra studiului și a mijloacelor de caracterizare a procedeelelor de obținere a tipurilor ceramice specifice, parte integrantă a activității de relevare a esenței societăților trecute, scopul fundamental al misiunii arheologului. Autoarea a surprins mai multe faze de studiu, anume, atribuirea unei importanțe deosebite fragmentelor de vase în datarea secvențelor stratigrafice sau studiul tehnologiilor olăritului – ca mijloc de apropiere de personalitatea olarului.

P. Rice⁶ sistematiza o serie de concepte și probleme legate de studiul olăriei, cu precădere natura și proprietățile materiei prime utilizate, istoria ceramicii, fabricarea, utilizarea, comercializarea și, nu în ultimul rând, distrugerea acesteia, fiecare dintre momentele enumerate oferind o perspectivă, prin ea însăși unitară, asupra înțelegerii statutului obiectului ceramic.

⁵ SHEPARD 1985.

⁶ RICE 2005.

În 1993 apărea lucrarea semnată de O. Clive, P. Tyers, A.G. Vince⁷. Aceștia sunt interesați de stabilirea diferitelor etape de studiu asupra ceramicii, fiecareia atribuindu-i un anumit specific. Punctul de vedere al lui F.R. Matson⁸ se referă la o perioadă de tipologizare din perspectivă istorică a materialului ceramic (1914-1960), urmată de o perioadă explicativă, începând cu deceniul șapte al secolului XX. O altă etapă, trifazică, o întâlnim la S.E. Van der Leeuw⁹. Acesta propune o perioadă a tipologizării, începând cu momentul primelor descoperiri ceramice până la 1965, *perioada celor trei niveluri de cercetare* (cuprinzând triada nivel *micro*, continuarea tradițiilor anterioare, nivelul *macro* 1965-1980); în fine, perioada *studiului elementului cultural*, demarată în anul 1980¹⁰.

Manualele de ceramologie, cum ar fi cele datorate specialiștilor A.O. Shepard, P. Rice, C. Kramer¹¹, care, deși privesc ceramica din perspectiva *Lumii Noi*, pot fi utile pe orice continent, conținând informații necesare oricărui arheolog, chiar dacă au fost contestate de unii autori cum ar fi R. Tomber¹².

Menționăm apoi lucrarea lui M. Vegas¹³ care tratează ceramica comună din Occidentul mediteranean, incluzând în această categorie amforele, ceramica de băut, ceramica de masă și ceramica de bucătărie descoperite în provincia romană *Hispania*. Considerăm necesar să menționăm aici și preocupările lui A. Bruckner pentru ceramica romană din Germania¹⁴ și, în aceeași direcție, activitățile cercetătorului francez M. Bats¹⁵, care a încercat să definească ceramica de bucătărie oferind câteva criterii de determinare a acesteia în funcție de informațiile provenite de la autorii antici, precum și a felurilor de mâncare preparate. O altă contribuție importantă este lucrarea cercetătoarei italiene C. Panella, care propune o divizare a recipientelor de bucătărie în funcție de utilitatea lor¹⁶.

⁷ ORTON, TYERS, VINCE, 1993.

⁸ ORTON, TYERS, VINCE 1993, 3.

⁹ ORTON, TYERS, VINCE 1993, 3.

¹⁰ ORTON, TYERS, VINCE 1993, 3.

¹¹ KRAMER, 1985.

¹² OPAIȚ, 1996, 17.

¹³ VEGAS 1973.

¹⁴ *Apud* OPAIȚ 2004, 44.

¹⁵ *Apud* OPAIȚ 2004, 44.

¹⁶ OPAIȚ 2004, 44.

Diferite probleme referitoare la producerea și folosirea materialelor ceramice sunt dezbătute de către D.P.S. Peacock¹⁷ și Th. Peña¹⁸.

Pentru regiunea Dunării de Jos și pentru litoralul nord-vest-pontic semnalăm contribuțiile cercetătorilor ruși și bulgari referitoare la ceramica din epoca romană. Printre cercetătorii ce și-au îndreptat atenția asupra studierii ceramicii romane din spațiul ex-sovietic menționăm pe T.N. Knipovici¹⁹, căreia îi datorăm primele observații privind categoria ceramică rămasă în literatura de specialitate cu numele de *sigillata pontica*. De asemenea, amintim studiul lui V.F. Gaidukevici, care publică descoperirile ceramice din siturile de la Mirmekion și Tiritaki²⁰. Alți cercetători care au contribuit la o mai bună cunoaștere a ceramicii romane din acest areal sunt: I.B. Zeest²¹, T. Arsen'eva, A.V. Burakov²², T.N. Krapivina²³, S. Vnukov²⁴, E. Klenin²⁵ și D. Zhuravlev²⁶.

Școala ceramologică bulgară se remarcă, în privința studierii ceramicii romane de pe *limes*-ul dunărean și de pe țărmul vest-pontic, printr-un număr considerabil de publicații sau volume monografice. Unele dintre acestea sunt rodul colaborării dintre specialiștii bulgari și misiunile arheologice străine (germană, britanică, poloneză) care își desfășoară activitatea în această țară. Vom aminti doar ultimele volumele monografice dedicate unor situri precum *Novae* și *Iatrus* și contribuțiile cercetătorului polonez P. Dyczek²⁷ și ale cercetătoarei E. Klenina²⁸, din Rusia. Dintre

¹⁷ PEACOCK 1985.

¹⁸ PEÑA 2007.

¹⁹ KNIPOVICI 1952.

²⁰ GAIDUKEVICI 1952A; GAIDUKEVICI 1952B.

²¹ ZEEST 1960.

²² BURAKOV 1976.

²³ KRAPIVINA 1993.

²⁴ VNUKOV 2003; VNUKOV 2006

²⁵ KLENINA 2004

²⁶ ZHURAVLEV 2010.

²⁷ DYCZEK 2001.

²⁸ KLENINA 2006.

specialiștii bulgari amintim pe B. Sultov²⁹ G. Kuzmanov³⁰, G. Kabakčieva³¹ și A. Dimitrova-Milčeva³².

Prima lucrare dedicată, în exclusivitate, ceramicii romane de pe teritoriul României îi aparține lui Gh. Popilian³³. Ulterior au apărut numeroase articole și cărți care tratează această categorie de material descoperită în provincia *Dacia*. O contribuție semnificativă, recentă, aparține cercetătoarei V. Rusu-Bolindeț³⁴.

Pentru teritoriul cuprins între Dunăre și Mare, în primul volum din seria monografică *Tropaeum Traiani*, regăsim și un capitol dedicat ceramicii, semnat de către I. Bogdan-Cătănicu și Al. Barnea³⁵. În anul 1982 Al. Suceveanu publică volumul *Histria VI*³⁶, dedicat termelor romane, volum în cadrul căruia sunt prezentate și descoperirile ceramice.

În contextul apariției și dezvoltării studiilor ceramice din România menționăm contribuțiile lui A. Opaîț privind descoperirile ceramice din *horreum*-ul fortificat de la Topraichioi, precum și pe cele de la *Troesmis*, *Aegyssus* sau *Halmyris*³⁷. Studiile respective au în vedere ultimele direcții de cercetare ale ceramologiei europene, utilizând metoda statistică în analiza eșantioanelor de ceramică. Se încearcă încadrarea descoperirile ceramice din provincia *Scythia Minor* în contextul mai larg al vieții economice din Imperiu. În anul 1996 cercetătorul ieșean publică rezultatele demersului său sub forma unui volum monografic, tradus ulterior în limba engleză³⁸.

De asemenea, în ultimii ani au apărut lucrări monografice dedicate ceramicii romane din diferite situri arheologice. Astfel, în anul 2000 au văzut lumina tiparului două asemenea monografii, prima dintre ele fiind volumul X din seria monografică *Histria*³⁹, semnat de Al. Suceveanu; cea

²⁹ SULTOV 1976; SULTOV 1985.

³⁰ KUZMANOV 1985.

³¹ KABAKČIEVA, SULTOVA, VLADKOVA 1988; KABAKČIEVA 1996; KABAKČIEVA 1997.

³² DIMITROVA-MILČEVA 2000.

³³ POPILIAN 1976.

³⁴ Un istoric al cercetărilor ceramicii romane din *Dacia* vezi la RUSU-BOLINDEȚ 2007.

³⁵ BOGDAN CĂTĂNICU, BARNEA, 177-226; pentru descoperirile recente vezi GĂMUREAC 2009.

³⁶ SUCEVEANU 1982A.

³⁷ OPAIȚ 1980; OPAIȚ 1985; OPAIȚ 1991.

³⁸ OPAIȚ 1996, OPAIȚ 2004.

³⁹ SUCEVEANU 2000.

de-a doua aparține lui Fl. Topoleanu⁴⁰ și reprezintă un prețios instrument de lucru pentru cei interesați de studierea ceramicii romane din spațiul istro-pontic, datorită modului de realizare și prezentare a catalogului.

I.C. Opriș⁴¹ analizează ceramica romană târzie și paleobizantină de la *Capidava*, în contextul descoperirilor de la Dunărea de Jos, pe parcursul secolelor IV-VI p.Chr. Menționăm și articolele cercetătorului tulcean V.H. Baumann despre ceramica mai multor așezări rurale din teritoriul noviodunens: Niculițel și Telița⁴² și studiul ce tratează ceramica *terra sigillata* descoperită la *Noviodunum*⁴³.

Pe lângă multitudinea de articole și studii de specialitate, au fost susținute și câteva teze de doctorat, încă inedite, având ca subiect ceramica paleobizantină din provincia *Scythia Minor*. Amintim aici lucrarea susținută la Universitatea din București, în anul 2010, de Alexandru Bădescu⁴⁴.

O contribuție, recentă care privește ceramica de masă din acest areal i se datorează lui M. Mocanu⁴⁵.

Considerăm că demersul nostru este justificat, iar o lucrare care să trateze ceramica de bucatărie, din epoca romană timpurie descoperită în spațiul istro-pontic, se poate dovedi utilă și necesară.

⁴⁰ TOPOLEANU 2000.

⁴¹ OPRIȘ 2003.

⁴² BAUMANN 1995, 2003, 2009.

⁴³ BAUMANN 2008.

⁴⁴ BĂDESCU 2010.

⁴⁵ MOCANU 2014.

I. Centre de producere a ceramicii de bucătărie din spațiul istro-pontic

I. 1 Direcții de cercetare

În contextul cercetărilor de epocă romană efectuate în spațiul istro-pontic, studiile și observațiile realizate asupra confecționării ceramicii reprezintă un lucru binevenit, în condițiile în care informațiile privind o posibilă producție locală a ceramicii, indiferent de categoria funcțională, sunt foarte puține.

Studiile asupra ceramicii au constituit unul dintre principalele obiective în procesul reconstituirii fenomenului economic în Antichitatea clasică greco-romană. De la observațiile primare asupra unor categorii funcționale, amfore cu inscripții, *terra sigillata* și opaițe cu marcă de producător – prezentate doar din punct de vedere al inscripției pe care „o purtau”, au apărut, ulterior, primele studii consacrate ceramicii⁴⁶, analizată din punct de vedere tipologic, în relație cu alte categorii de materiale, dar și sub aspectul producției acesteia. Acesta din urmă este, probabil, cel mai dificil de stabilit, întrucât de multe ori formele ceramice erau preluate și răspândite pe arii extrem de largi, cum este cazul echipamentului de bucătărie deținut de militari⁴⁷.

Prin cercetarea ceramicii de bucătărie din spațiul istro-pontic dorim să stabilim în ce măsură activitatea unor ateliere locale și cuantumul producției lor au acoperit nevoia de produse ceramice în provincia *Moesia Inferior*⁴⁸. Ne propunem să identificăm atât produsele realizate pe plan local, în *officinae*-le situate în centrele urbane sau în așezările rurale, cât și o delimitare tipologică a produselor și reliefația importanței acestora în

⁴⁶ DRAGENDORFF 1980.

⁴⁷ Vezi discuții la DAVIES 1971.

⁴⁸ Discuții în acest sens vezi la BOUNEGRU 1996-1997.

cadrul economiei provinciei. O altă direcție pe care o vom urmări, în cele ce urmează, este problema importurilor ceramice de bucătărie și măsura în care acestea au influențat și suplinit manufacturarea acestora pe plan local.

Astfel, producția locală presupune numeroase aspecte care țin de organizarea unui centru de confecționare a ceramicii: organizarea internă a atelierelor, elementele de planimetrie și topografie, obiectele finite și aria de difuziune a acestora, fie că este vorba de mediu urban sau rural. Din punct de vedere al provenienței sale, ceramica de bucătărie poate fi locală sau importată din alte provincii. În teritoriul pe care îl avem în discuție ceramica romană cunoaște o varietate de tipuri. Astfel, ceramica de bucătărie include atât produsele de proveniență locală, lucrate cu mâna sau la roată, cât și produse ceramice importate din alte provincii ale Imperiului.

De aceea, considerăm că în categoria ceramicii locale se poate include întreaga producție autohtonă de tradiție geto-dacă, dar și produse ale ceramicii romane de serie, care, după calitate, reliefează existența unor centre locale de producție, perfecționate în prelucrarea acestor bunuri, în concordanță cu cerințele noii populații așezate în provincie. În aceste condiții olarii locali imită o mare parte a importurilor ceramice solicitate de populația romană, dar se pare că își mențin și produsele tradiționale mai ieftine, accesibile tuturor categoriilor sociale.

Se poate afirma că în siturile arheologice, unde a fost cercetat materialul ceramic, în general, ceramica provincial-romană s-a găsit împreună cu ceramica de tradiție locală, reliefând menținerea obiceiurilor tradiționale în privința confecționării olăriei și, mai cu seamă, contemporaneitatea acestora.

În privința vaselor confecționate pe plan local în secolul I p.Chr. datele pe care le deținem sunt puține; probabil că o producție a vaselor de bucătărie trebuie să fi existat pe lângă fiecare centru urban. Începând cu veacul următor asistăm la creșterea importurilor de ceramică de bucătărie, la imitarea unor importuri și la dezvoltarea unei producții locale în centre situate în preajma marilor orașe sau a teritoriilor acestora cum ar fi: *Nicopolis ad Istrum* (Hotnica, Butovo, Pavlikeni), *Durostorum*, *Histria*, Barboși, *Novae*. Păstrarea olăritului casnic⁴⁹, tradițional, s-a datorat, la început, cantităților reduse de produse de import, în condițiile unei producții insuficiente de ceramică provincial-romană. Această situație a fost remediată în cursul

⁴⁹ Vezi discuții la PEACOCK 1985, 8.

secolului al II-lea p.Chr. prin înființarea unui mare număr de ateliere pe lângă așezările și fortificațiile de pe *limes* și din alte zone.

Apariția acestora este o consecință firească a dezvoltării unor noi așezări urbane, dar și a instaurării unor structuri organizate în *Moesia Inferior*, o dată cu stabilirea stăpânirii romane la Gurile Dunării.

I. 2. Ateliere pentru producerea ceramicii de bucătărie descoperite în mediul militar

Problematica producției locale a ceramicii de bucătărie, dar și a ceramicii, în general, pe teritoriul cuprins între Dunăre și Mare în epoca Principatului, este una complicată.

În pofida faptului că în acest areal s-au desfășurat numeroase cercetări arheologice încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, până în momentul de față nu au fost descoperite (cu unele excepții pe care le vom prezenta în rândurile următoare) ateliere sau instalații pentru producerea acestui tip de veselă ceramică. În aceste condiții orice discuție despre o posibilă producție a veselei de bucătărie pe teritoriul de nord-vest al provinciei *Moesia Inferior*, în secolele I-III p.Chr., are doar un caracter ipotetic și, după cum vom prezenta ulterior, vom observa că aceste ipoteze nu au lipsit în literatura românească de specialitate⁵⁰. Pentru a trece la discuțiile privitoare la cele menționate mai sus, considerăm că este utilă o scurtă trecere în revistă a centrelor de producție a ceramicii de pe teritoriul provinciei *Moesia Inferior*, în special a celor de pe teritoriul Bulgariei.

Atelierele din teritoriul nicopolitan. În a doua jumătate a secolului al XX-lea arheologii bulgari au documentat o serie de instalații și *officinae* localizate în apropiere de localitățile Hotnica, Pavlikeni și Butovo, aflate pe teritoriul orașului antic *Nicopolis ad Istrum*⁵¹. Dezvoltarea unor asemenea centre de producție a ceramicii la începutul secolului al II-lea este pusă în contextul general al dezvoltării economice a provinciilor romane⁵². Astfel, la începutul secolului al II-lea sunt construite, în primă instanță, instalațiile

⁵⁰ RĂDULESCU 1973.

⁵¹ Printre cele mai importante lucrări dedicate complexului oficinilor nicopolitane amintim: SULTOV 1976; SULTOV 1985; KABAKIEVA, SULTOVA, VLADKOVA 1988.

⁵² SULTOV 1985, 18.

de la Hotnica urmate, la scurtă perioadă, de cele de la Pavlikeni și Butovo⁵³. De la începutul secolului al II-lea până în veacul al IV-lea aceste ateliere au produs o gamă destul de largă de produse din ceramică, începând cu forme ceramice comune până la ceramică fină, opaițe și alte tipuri de produse, precum statuetele din *terracota*. În ceea ce privește ceramica de bucătărie, observăm că în aceste ateliere au fost produse mai multe forme de vase cu funcționalitate diferită (fiert, fript). B. Sultov realizează o tipologie ce cuprinde patru forme ale unor vase cu funcții diverse, încadrate în categoria ceramicii de bucătărie⁵⁴.

În provincia *Moesia Inferior* au mai existat și alte centre de producție a ceramicii ce s-au dezvoltat în contextul prezenței militare romane pe linia Dunării. Centrele respective au funcționat în apropiere de castele de la *Oescus*⁵⁵ și *Novae*⁵⁶, în care au staționat diferite unități militare romane, printre care și legiunile a *V-a Macedonica* și *I Italica*. Dacă în cazul castrului de la *Novae* instalațiile pentru producerea ceramicii au fost identificate și, parțial, cercetate din punct de vedere arheologic, în ceea ce privește centrul de la *Oescus*, producția de materialului ceramic rămâne la nivel de presupunere. Alături de producția de *terra sigillata*, întâlnim la *Oescus* și vase de bucătărie confecționate în aceste ateliere. Recipientele sunt fabricate dintr-o pastă cenușie-deschisă, lucrata la roată: căni, străchini, afumători, dar și ceramică cenușie lucrată cu mâna: „ceașca dacică”, străchini, oale⁵⁷. Dar, până în prezent, nici o instalație nu a fost documentată pe cale arheologică.

În continuare, discuțiile noastre se vor îndrepta asupra spațiului istro-pontic, întrucât pentru teritoriul provinciei *Moesia Inferior* a fost realizat un repertoriu recent al atelierelor ce fabricau vase de ceramică⁵⁸.

Pentru înființarea unui atelier dedicat fabricării veselei ceramice este necesară existența unor condiții prealabile⁵⁹. Prima dintre acestea este de

⁵³ Cronologia exactă a centrelor ceramice nicopolitane, dar și informații referitoare la planimetria și fazele de funcționare ale instalațiilor vezi la SULTOV 1985, 18-32.

⁵⁴ SULTOV 1985, 82-86.

⁵⁵ KABAKČIEVA 2000.

⁵⁶ KLENINA 2006, 25-28.

⁵⁷ KABAKČIEVA 1996, 114.

⁵⁸ IACOB 2013, 53-93.

⁵⁹ SULTOV 1985, 100. B. Sultov discută despre condițiile ce au favorizat apariția și dezvoltarea atelierelor ceramice din teritoriul nicopolitan. Pentru a putea înțelege mecanismele de funcționare a industriei ceramice în antichitate s-a încercat aplicarea modelelor elaborate

ordin demografic. În general, marile ateliere ceramice apar și se dezvoltă în preajma unor centre urbane foarte puternice, așa cum se întâmplă în cazul *limes*-ului renan ori danubian, dar și în preajma unor castre, în care sunt instalate legiuni (situație întâlnită și în *Moesia Inferior*). Un alt factor, fără de care atelierele ceramice nu ar putea funcționa, este accesul la sursele de materie primă. Pentru realizarea veselei ceramice este nevoie de argilă cu anumite proprietăți, de combustibil (lemn pentru întreținerea focului în instalațiile de combustie) și, evident, de sursă de apă. Toate aceste elemente trebuie să se regăsească, în mare parte, în vecinătatea atelierelor ceramice, pentru o rentabilitate cât mai mare a produsului finit. De asemenea, marile centre de fabricare a veselei ceramice de pe cuprinsul Imperiului Roman se dezvoltă în apropierea unor căi rutiere importante sau în zonele de litoral. Acest fapt facilitează difuziunea produselor pe o arie geografică foarte mare. Celor enumerate mai sus li se mai adaugă o condiție esențială, de natură istorică, ce constă în lipsa conflictelor și invaziilor ce ar genera sincope în activitatea atelierelor ceramice. Nu trebuie neglijat faptul că marile centre de producție a ceramicii de pe teritoriul Imperiului roman s-au dezvoltat în provincii ferite de invaziile populațiilor migratoare, cum a fost cazul atelierelor din zona microasiatică, *Italia* sau *Hispania*, la care putem adăuga centrele de producție ceramică din *Gallia* sau nordul Africii.

Problema producerii ceramicii, în general, și a veselei de bucătărie, în mod special, pe teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră, poate fi interpretată în diferite moduri. În ultimele decenii, mai precis din momentul în care studiul asupra ceramicii romane din spațiul istro-pontic a căpătat consistență, diverși specialiști au formulat unele ipoteze mai mult sau mai puțin convingătoare în privința existenței unor ateliere pentru producerea ceramicii, realizând tipologii proprii, care conțin vase considerate de proveniență locală. Ținând cont de criteriile enunțate mai sus cu privire la apariția și existența atelierelor ceramice, vom realiza o trecere în revistă a posibilelor zone în care ar fi putut activa, la un moment dat, centre de producere a ceramicii de bucătărie. Pornind de la atelierele ceramice de pe linia Dunării, menționate anterior, în care s-au descoperit și documentat instalații pentru producerea veselei, tot în aceeași zonă de *limes*

de antropologia economică la studiul producției ceramice. În acest sens vezi PEACOK 1982, 8-11.

există așezări cu caracter militar în care se presupune a fi fost profitabilă funcționarea unor ateliere pentru confecționarea ceramicii.

Durostorum, una din cele mai cunoscute așezări romane din *Moesia Inferior*, de la începutul secolului al II-lea sediu de legiune, este, pentru *limes-ul dunărean*⁶⁰, unul dintre cele mai importante centre ale producției ceramică, datorită atelierelor descoperite aici⁶¹.

Atelierele apărute odată cu instalarea legiunii a XI-a *Claudia* și probabil, într-o primă fază, deținând o legătură strânsă cu această unitate militară, vor avea o viață lungă cel puțin până în prima parte a veacului al IV-lea. Ele vor produce o paletă largă de produse ceramice, de la materiale de construcții până la vase de toate tipurile, opaițe și teracote. Vestigiile din perimetrul orașului antic *Durostorum* nu au făcut, până de curând, obiectul unor cercetări sistematice. Cele mai multe informații se datorează unor știri epigrafice, precum și unor descoperiri arheologice fortuite.

Numele așezării, de rezonanță celtică⁶², însemnând probabil „fortăreață” sau „fortăreața de pe colină”, este o reminiscență a existenței unei grupe a acestei populații asimilate în masa autohtonilor geți, într-un moment cronologic amplasat în veacul al II-lea a. Chr.

Din a doua jumătate a secolului I p.Chr. până în vremea lui Traian, la *Durostorum* este atestată *cohors II Flavia Brittonum*⁶³, al cărei castru nu s-a putut identifica pe teren până acum⁶⁴. La începutul veacului al II-lea, cu ocazia războaielor dacice, a fost adusă din *Pannonia* legiunea a XI-a *Claudia*⁶⁵, care va staționa aici până la sfârșitul antichității⁶⁶. Din vremea lui Hadrian – sau cel mai târziu în timpul împăratului Antoninus Pius, în 145 p.Chr. – *canabae*-le dezvoltate în jurul castrului primesc titlul neobișnuit de *canabae Aeliae*, gentiliciul imperial marcând o dezvoltare deosebită a lor. Dintr-o inscripție pusă în cinstea împăratului Marcus Aurelius Antoninus Augustus aflăm că așezarea devenise *municipium Aurelium Durostorum*⁶⁷.

⁶⁰ APARASCHIVEI 2010, 96.

⁶¹ MUȘEȚEANU, ELEFTERESCU 2003, 14-15.

⁶² În legătură cu numele cetății vezi BARNEA 2008, 171 și urm.

⁶³ APARASCHIVEI 2010, 98.

⁶⁴ SUCEVEANU, BARNEA 1991, 65-66.

⁶⁵ APARASCHIVEI 2010, 97.

⁶⁶ ARICESCU 1977, 37-38.

⁶⁷ APARASCHIVEI 2010, 100.

V. Pârvan considera inscripția ca datând din vremea lui Marcus Aurelius, în perioada în care a domnit singur, adică din februarie 169 și până în noiembrie 176, dar nu mai târziu de 200, perioadă în care *Durostorum* este ridicat la rangul de *municipium*⁶⁸.

Investigațiile arheologilor bulgari, întreprinse în ultimii ani în perimetrul Silistrei, au dus la descoperirea, în partea estică a orașului, a zidurilor unui castru de mari proporții, precum și a unor *thermae*. Descoperirile amintite par să indice atât locul în care s-a așezat legiunea a XI-a *Claudia*, cât și *canabae*-le aferente⁶⁹. În vecinătatea lor, de-o parte și de alta a graniței, se află o necropolă de inhumăție ce se datează în veacul al II-lea.

Într-o zonă aflată la circa 2 - 2,5 km în aval de castru, pe teritoriul României, încă din veacul trecut, a fost semnalată existența unor ruine. Astfel, aici au fost descoperite un număr mare de cuptoare, pe toată plaja existând mult material ceramic. Aceste complexe au fost cercetate de C. Mușețeanu împreună cu D. Elefterescu de la Muzeul Dunării de Jos Călărași⁷⁰. Zona în cauza a fost interpretată ca aparținând atelierelor ceramice. Ele sunt situate la periferia nord-estică a sitului, viitoarele cercetări urmând să delimiteze mai precis cât de mult se întindeau ele în profunzime. În ultimul timp, arheologi de la Muzeul Național de Istorie a României au început susținute cercetări arheologice în zonă, descoperind urmele unor *thermae* de mari dimensiuni⁷¹.

Fără a putea, în stadiul actual al cercetărilor, să stabilim statutul juridico-administrativ al zonei, nu putem să nu remarcăm similitudinile cu așezările duble cunoscute pe *limes*-ul rheno-dunărean. În provincia *Moesia Inferior* situația de la *Durostorum*, cel puțin, pare să fie foarte apropiată topografic de realitățile de la *Novae*.

Atelierile ceramice de la *Durostorum* fac parte din categoria celor certe și sunt legate de mediul militar și de modul în care evoluează așezarea de pe *limes*-ul danubian odată cu stabilirea aici a legiunii a XI-a *Claudia*, în preajma războaielor dacice purtate de împăratul Traian⁷². Desigur, prezența

⁶⁸ APARASCHIVEI 2010, 100.

⁶⁹ APARASCHIVEI 2010, 97.

⁷⁰ Cercetarea acestor obiective s-a finalizat prin publicarea, în 2003, a monografiei arheologice; detalii vezi la MUȘEȚEANU, ELEFTERESCU 2003.

⁷¹ DAMIAN, BÂLTÂC 2007, 61-70.

⁷² DAMIAN, BÂLTÂC 2007, 62.

efectivelor unei legiuni romane reprezintă o piață de desfacere ideală pentru meșterii olari și proprietarii de ateliere cantonați în zona de *limes* a Imperiului Roman, fie că este vorba de Rin sau de Dunăre. Autorii cercetării cuptoarelor, C. Mușețeanu și D. Elefterescu⁷³, propun ca perioadă de funcționare a acestor instalații intervalul cronologic cuprins între începutul secolului al II-lea și secolul al IV-lea. În această perioadă, de aproximativ două secole, atelierele de la *Durostorum* au produs o varietate de vase ceramice cu diverse funcționalități, de la ceramică fină sau opaițe, la veselă de bucătărie sau de cult. Atelierele de la *Durostorum* s-au concentrat în producerea ceramicii de masă, de băut, cât și asupra ceramicii de bucătărie în special, întrucât aceasta avea o durată de utilizare scurtă. Acest fapt se datorează șocului termic la care erau supuse vasele, lucru ce a generat o producție continuă a acestora. Acestea au fost realizate într-o gamă variată de tipuri, însă tehnica de producere a pastei nu este specifică numai atelierelor avute în discuție, ea fiind largă răspândită în Imperiu și, în mod particular, în provincia *Moesia Inferior*⁷⁴. Pentru fabricarea acestor vase, la *Durostorum* s-au utilizat două tipuri de argilă: o argilă foarte fină, bine arsă, de culoare albicioasă, roz sau maro-deschisă, cu angobă aderentă apropiată de culoarea argilei – specifică zonei de nord și centrale a Dobrogei, văii Carasu și Dobrogei de sud și sud-est⁷⁵, respectiv, o argilă fină, de culoare cărămizie, cu firmis mat, inaderent, de culoare brună⁷⁶. Din păcate, cei care au investigat instalațiile pentru producerea ceramicii de la *Durostorum* nu precizează aria geografică în care au circulat produsele.

Un prim centru prezumtiv privind producerea ceramicii, situat pe linia Dunării, este *Troesmis*.

Complexul de cetăți de la *Troesmis*, cunoscut în literatura de specialitate sub numele de cetatea de est și cetatea de vest⁷⁷, este situat în punctul Iglia, comuna Turcoaia, la 15 km S-E de orașul Măcin⁷⁸. Simplu *oppidum* getic în epoca La Tène, menționat de Ovidiu, cunoaște o evoluție rapidă începând cu vremea Flavilor, când este instalată aici ala

⁷³ MUȘEȚEANU ELEFTERESCU 2003, 15; vezi descrierea și tipologia cuptoarelor de la *Durostorum* la MUȘEȚEANU ELEFTERESCU 2003, 16-32.

⁷⁴ MUȘEȚEANU 2003, 102.

⁷⁵ MUȘEȚEANU 1997, 343.

⁷⁶ MUȘEȚEANU 1997, 344.

⁷⁷ DORUȚIU-BOILĂ 1972a, 133-144.

⁷⁸ VULPE 1953, 557.

I Pannoniorum; în secolul al II-lea p.Chr. aici se stabilește sediul legiunii a V-a *Macedonica*⁷⁹. Din acest moment și până în timpul guvernării împăratului Marcus Aurelius, la *Troesmis* funcționează două unități administrative: *canabae* și *civitas*⁸⁰. După retragerea legiunii a V-a *Macedonica* orașul este ridicat la rangul de *municipium*⁸¹. În perioada secolelor IV-VI p.Chr. *Troesmis* devine sediul legiunii a II-a *Herculae*.

Încă din anul 1862, ruinele așezării antice de la *Troesmis* au fost vizitate de arheologul francez Dethier, urmat de geologul Peters și de F. Weickum, doi ani mai târziu. Aceștia au identificat două fortărețe construite pe două înălțimi din apropierea Dunării: cetatea de vest, numită în literatura mai veche cetatea de nord, și cetatea de est, numită și cetatea de sud. Însă, cetățile de la *Troesmis* vor intra în circuitul științific cu doi ani mai târziu, când E. Engelhardt, comisarul francez al navigației Dunării, a întreprins cercetări arheologice și a trimis în Franța copiile a 24 de inscripții latine, precum și fotografiile ale platoului de la Igliza. P. Polonic a ridicat planul acestor cetăți în cursul unei periegeze inițiată în 1882 împreună cu G. Tocilescu⁸².

O contribuție importantă au avut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea E. Dejardin, G. Boissière, A. Baudry și L. Renier⁸³.

În afară de G. Tocilescu și P. Polonic, V. Pârvan⁸⁴ s-a ocupat de istoria orașului, fără a efectua săpături în zonă.

După aceste intervenții nu au mai fost întreprinse săpături arheologice până în 1939, moment în care E. Coliu⁸⁵ și, apoi, R. Vulpe au reluat cercetările⁸⁶. În anii '70 ai secolului al XX-lea, arheologii tulceni G. Simion, V.H. Baumann și A. Opaïț au prezentat mai multe date referitoare, în special, la situația economică din zonă⁸⁷. În toamna anului

⁷⁹ DORUȚIU-BOILĂ 1972b, 45.

⁸⁰ APARASCHIVEI 2005-2006, 189.

⁸¹ DORUȚIU-BOILĂ 1972b, 48; APARASCHIVEI 2005-2006, 189; APARASCHIVEI 2010, 108-112; ECK 2013, 200; ECK 2014, 75-88.

⁸² APARASCHIVEI 2010, 105.

⁸³ ȘTEFAN 1971, 43-52; SIMION 1980, 153-154.

⁸⁴ ȘTEFAN 1971, 43.

⁸⁵ SIMION 1980, 154.

⁸⁶ ȘTEFAN 1971, 43-52, cu bibliografia aferentă.

⁸⁷ A se vedea rapoartele cercetătorilor menționați: SIMION, 1980, 153-158, cu un scurt istoric al cercetărilor la 153-154; BAUMANN, 1980, 159-196; OPAIȚ, 1980, 197-217.

1977 a fost efectuată, sub conducerea lui Gavrilă Simion⁸⁸, o săpătură de salvare prin practicarea unor casete (2,50x3,50 m) pe un traseu lung de 1 km.

Cercetările din aria extramurană a orașului *Troesmis* au permis stabilirea unei tipologii pentru ceramica romană descoperită aici. Vasele de bucătărie sunt unitare ca structură a pastei, majoritatea fiind considerate produse ale atelierelor locale. Oalele se caracterizează printr-o varietate redusă, cele trei tipuri fiind delimitate pe baza caracteristicilor pastei. Analogiile oferite arată larga difuziune a categoriilor ceramice, răspândite pe întreg spațiul danubian și zona microasiatică⁸⁹.

După o tentativă de reluare a cercetărilor în anii trecuți, în acest moment la *Troesmis* nu se mai efectuează săpături arheologice sistematice⁹⁰, cu toate că multe necunoscute persistă încă în privința acestui castru roman.

Important centru urban și castru de legiune în prima jumătate a secolului al II-lea, *Troesmis* reprezintă, probabil, locul ideal în care s-ar fi putut dezvolta centre de producție ceramică, începând cu al doilea deceniu al secolului al II-lea. Din păcate, cercetările arheologice din această zonă au fost sporadice și s-au concentrat asupra așezării civile⁹¹, fără a se putea documenta prezența unor instalații pentru arderea veselei ceramice. Un rezultat al cercetărilor arheologice preventive din anul 1977 îl constituie studiul asupra ceramicii romane timpurii din acest sit, publicat de A. Opaîț. Acesta a individualizat, pe baza observațiilor asupra pastei și angobei, trei tipuri de argilă folosite pentru producerea ceramicii locale: alb-gălbuie zgrunțuroasă (oale, castroane, cratițe), bej-cafenie și bej-gălbuie fină, nisipoasă cu angobă roșie sau brună (oale, căni, cănițe, cratere, castroane, străchini, farfurii și platouri)⁹². În cuprinsul aceluiași studiu sunt definite caracteristicile pastei produse în această zonă, după cum urmează: „vesela de uz comun este fabricată dintr-o argilă bej-cafenie fină, moale, specifică olarilor de la *Troesmis* în secolul al II-lea p.Chr, apare însă și argila cărămizie, ceva mai dură, care pare a fi întrebuințată către sfârșitul secolului al II-lea și începutul secolului al III-lea p.Chr. alături de argila mai

⁸⁸ SIMION 1980, 153-158.

⁸⁹ OPAIȚ 1980, 330-333.

⁹⁰ Tentative de a relua cercetările arheologice la *Troesmis* îi aparțin d-nei Cristina Georgeta Alexandrescu.

⁹¹ SIMION *et alli* 1980, 151-288.

⁹² OPAIȚ 1980, 330-333.

sus amintită. În majoritatea cazurilor este acoperită cu o vopsea roșie-brună căreia uneori se încearcă să i se dea un luciu metalic⁹³.

În ceea ce privește *Troesmis*-ul, suntem de părere că acesta întrunește toate condițiile necesare producției ceramice, aici fiind locul cel mai prielnic pentru apariția și dezvoltarea unor centre de producere a veselei ceramice. Din păcate, în lipsa unor descoperiri care să ateste, fără echivoc, existența unor asemenea instalații, centrul de fabricație de la *Troesmis* rămâne doar la nivel de presupunere, deocamdată.

Cetatea *Noviodunum* este situată pe un promontoriu ce domină malul drept al Dunării, în punctul numit „Pontonul Vechi”, la marginea de est a orașelului Isaccea; fortăreața romană și romano-bizantină a jucat un rol de prim rang în istoria provinciei din vestul Mării Negre datorită poziției sale cheie, și anume amplasarea pe unul din cele mai importante vaduri de trecere ale marelui fluviu⁹⁴. Astfel se explică faptul că după anexarea teritoriului istro-pontic la provincia *Moesia Inferior*, în timpul lui Vespasian, *Noviodunum* și-a început evoluția urbană și militară, ca bază a flotei romane nou create – *Classis Flavia Moesica* – și a unor detașamente ale legiunilor a *V Macedonica* și apoi *I Italica*, cu scopul de a controla punctul cel mai expus al *limes*-ului nordic⁹⁵. Numele de influență celtică⁹⁶ indică, foarte probabil, un nucleu de locuire pre-romană care s-a integrat în viața imperiului începând cu secolul I p.Chr., odată cu aducerea primelor trupe auxiliare⁹⁷.

Cercetări arheologice s-au efectuat începând cu a doua jumătate a anilor 1950 pornind de la sumarele notițe și schițe pe care le alcătuiseră P. Polonic încă din 1895 pentru așezarea fortificată de la „Eski Kale”⁹⁸.

Astfel, între anii 1955 și 1956, săpăturile de salvare conduse de I. Barnea au dus la descoperirea laturii de nord a cetății pe o distanță de peste 250 de metri, ceea ce reprezintă aproximativ jumătate din lungimea totală a acestei direcții⁹⁹. Au fost identificate, cu acest prilej, trei faze de

⁹³ OPAIȚ 1980, 342.

⁹⁴ BARNEA 1977, 103.

⁹⁵ BĂRBULESCU 2001, 76; BARNEA, 1988, 53; BARNEA 1991, 81; APARASCHIVEI 2010, 114-115.

⁹⁶ APARASCHIVEI 2010, 113.

⁹⁷ ȘTEFAN 1973, 11; BĂRBULESCU 2001, 166.

⁹⁸ BARNEA, MITREA, ANGELESCU 1957, 156; ȘTEFAN 1973, 5; BARNEA, 2000, 204.

⁹⁹ BARNEA, MITREA 1959, 461-473.

construcție a zidurilor fortificației, dovadă că aceasta a fost refăcută de câteva ori¹⁰⁰.

În anii 1970 - 1971, datorită retragerii parțiale a apelor Dunării, cercetările au fost reluate, fiind descoperite, cu acest prilej, piese arhitectonice remarcabile, țigle menționând prezența flotei romane, un bogat material ceramic romano-bizantin, numeroase monede, obiecte de metal și chiar unele sigilii¹⁰¹. Tot în acest interval a fost cercetat și un tumul din zona viticolă Bădila, care cuprindea un număr mare de morminte atât de incinerare, cât și de înhumare¹⁰². Inventarul funerar extrem de bogat împreună cu varietatea ritualului funerar dovedesc aici prezența, în perioada romană, a unui grup etnico-cultural nou, rezultat din conviețuirea elementelor autohtone getice cu romanii¹⁰³.

De asemenea, descoperirile arheologice mai târzii (din secolele X-XIII) probează continuitatea locuirii pe acest teritoriu, care, la începuturile Evului Mediu, devine un important centru religios de pe limesul dunărean¹⁰⁴.

În prezent, săpăturile de la *Noviodunum* sunt continuate în perimetrul cetății în sectoarele: Turnul Mare, Turnul A și Turnul Colț, cu scopul degajării unor suprafețe cât mai mari ale segmentului de S-E din sistemul defensiv¹⁰⁵. În paralel, așezarea de la Isaccea a făcut obiectul cercetărilor britanice, prin proiectul NAP (*Noviodunum Archaeological Project*) care a urmărit, printre altele, obiective topografice, de analiză a materialului ceramic sau de măsurare a rezistenței solului¹⁰⁶.

Aflată într-o zonă de maximă importanță, atât strategică cât și comercială, așezarea de la Isaccea a fost ridicată la rang municipal la sfârșitul secolului al II-lea, împreună cu *Troesmis* și *Durostorum*¹⁰⁷. O inscripție fragmentară, descoperită în 1985 la *Dinogetia*, menționează existența unui *quaestor municip(ii) Noviod(uni)* pentru începutul secolului al III-lea¹⁰⁸.

¹⁰⁰ BARNEA, MITREA 1959, 461.

¹⁰¹ BARNEA 1977, 106-107; APARASCHIVEI 2010, 113-114.

¹⁰² SIMION 1977, 123-135.

¹⁰³ SIMION 1977, 133.

¹⁰⁴ MĂNUCU-ADAMEȘTEANU, 1987, 285.

¹⁰⁵ BAUMANN 2006, 181.

¹⁰⁶ LOCKYEAR *et alii* 2006, 188.

¹⁰⁷ BĂRBULESCU 2001, 77. Vezi discuții recente la MATEI-POPESCU 2016, 220 care pledează pentru acordarea titlului de *municipium* cetății *Noviodunum* între anii 169-180.

¹⁰⁸ BARNEA 1991, 82; APARASCHIVEI 2010, 115-117.

Un rol important l-a avut aici *Classis Flavia Moesica*¹⁰⁹ – care va primi mai târziu supranumele de *Gordiana*¹¹⁰ – constituită sub Vespasian și atestată la Dunărea de Jos prin două diplome militare, datând din 92 și 121 p.Chr., dar și printr-un bogat material tegular și epigrafic¹¹¹.

Aceste nave aveau misiunea de a asigura paza la Dunărea de Jos, în Delta Dunării, precum și pe litoralul nordic al Mării Negre. Zona lor de acțiune se întindea, la început, aproximativ între *Singidunum* și gurile fluviului, ea având rolul de apărare a cetăților de pe *limes* în caz de atac¹¹².

Un alt aspect important este și cel comercial, la *Noviodunum* întâlnindu-se drumul de pe *limes*-ul dunărean cu cel central dobrogean, care venea de la *Marcianopolis* prin *Ibida*¹¹³. De asemenea, un alt drum important lega cetatea *Noviodunum* de zona litorală ajungând până la *Callatis*, așa cum apare menționat atât în *Tabula Peutingeriana*, cât și în *Itinerarium Antonini*¹¹⁴.

În acest context, între secolele II-III p.Chr., asistăm la o perioadă de maximă înflorire și extensiune urbanistică a așezării, fapt dovedit și de numeroasele descoperiri arheologice datând din această perioadă, în care, așa cum am amintit mai sus, *Noviodunum* devine *municipium*¹¹⁵.

O scurtă perioadă de regres are loc în contextul tulburărilor din timpul lui Gallienus, când goții și herulii produc importante pierderi, fapt dovedit și de îngroparea importantului tezaur de 1071 de monede, în octombrie 1960, în punctul numit „Pepiniera Veche”¹¹⁶.

Totuși, invaziile nu par să fi provocat aici un hiatus ca în cazul *Histriei*, astfel că, în epoca Dominatului, asistăm la o nouă perioadă de avânt, manifestată prin refacerea incintei fortificate și reluarea activităților comerciale, în special cu partea orientală a Imperiului roman¹¹⁷.

Noviodunum a reprezentat un punct de avangardă a dominației romane în zona Dunării de Jos. Important centru urban, cu statut de

¹⁰⁹ CHIRIAC 1984, 301-310.

¹¹⁰ LIUȘNEA 2000, 82.

¹¹¹ MATEI 1991, 143-144; TOPOLEANU 1991, 97-98; ARICESCU 1977, 70.

¹¹² LIUȘNEA 1999, 135.

¹¹³ BARNEA, 2000, 204.

¹¹⁴ ARICESCU 1975, 316-317.

¹¹⁵ ȘTEFAN 1973, 12; BĂRBULESCU 2001, 166.

¹¹⁶ PREDĂ, SIMION 1971, 167.

¹¹⁷ SUCEVEANU 1977, 134; BARNEA 2000, 205; ȘTEFAN 1973, 4.

municipium, acesta a reprezentat un potențial punct pentru producerea ceramicii, în special pentru satisfacerea nevoilor flotei militare romane. În acest sens, V.H. Baumann – cercetător al mediului rural din teritoriul cetății *Noviodunum* și apoi, în perioada 1995-2010, (re)inițiatorul și conducătorul cercetărilor sistematice de la *Noviodunum* – presupunea, încă în deceniul opt al secolului trecut, existența unor ateliere pentru producerea veselei ceramice. Însă, abia în 1987, în urma descoperirilor de la Telița-Amza, V.H. Baumann a reușit să documenteze, din punct de vedere arheologic, o instalație de ardere a veselei ceramice ce a funcționat de la sfârșitul secolului al II-lea și până în secolul al IV-lea¹¹⁸. Așezarea de la Telița este localizată în teritoriul orașului *Noviodunum*, la aproximativ 15 km sud față de acesta. Pe lângă descoperirea de la Telița-Amza, unde avem de-a face cu o instalație singulară ce a generat probabil o producție sporadică, incapabilă să alimenteze piața de la *Noviodunum*, V.H. Baumann prezintă, în două articole, unele vase ceramice pe care le consideră a fi imitații locale ale unor forme la modă în epoca respectivă. Astfel, într-un articol dedicat ceramicii *terra sigillata* descoperită la *Noviodunum*, cercetătorul respectiv descrie șapte fragmente ceramice ce pot fi atribuite formei Dragendorff 39, pe care le consideră produse în teritoriul noviodunens¹¹⁹. Din păcate este puțin probabil ca aceste șapte fragmente să reprezinte produse locale. Este greu de crezut că, la *Noviodunum*, ceramica produsă în teritoriul acestui oraș să ocupe o pondere de doar 6,66% din totalul vaselor de tip *terra sigillata*, fiind la același nivel (procentual) cu *sigillatae*-le produse în atelierele italice¹²⁰. Analiza acestei cantități de ceramică romană i-a permis lui V.H. Baumann să avanseze ideea unei producții ceramice locale nu numai de factură getică¹²¹, pentru care nu există nici o îndoială, chiar și în absența unor cuptoare, dar și pentru categoriile de ceramică de lux precum *terra sigillata*, în prima jumătate a secolului al III-lea p.Chr.

Ideea existenței unor instalații de ardere a ceramicii a fost avansată și de alți cercetători care notează că la *Noviodunum* exista o bogată producție ceramică, apreciată ca fiind realizată local: ulcioare, vase tip krater, oale, cupe, cănițe, „străchioare”, „farfurii”¹²².

¹¹⁸ BAUMANN 1995, 13.

¹¹⁹ BAUMANN 2008 B, 230-231, Pl. 13/71-73, Pl. 14.

¹²⁰ BAUMANN 2008 B, 214 Tabel 7.

¹²¹ BAUMANN 2009.

¹²² SIMION 1984, 85-87; TOPOLEANU 1984, 201.

Cercetările desfășurate în ultimii 17 ani au completat în mod fundamental informația despre acest important centru militar și economic roman¹²³ însă, pînă în momentul de față, nu a mai fost publicat niciun cuptor descoperit pe teritoriul anticului oraș, cu excepția celui menționat anterior.

O producție ceramică în teritoriul acestui oraș trebuie să fi existat, întrucât acesta îndeplinește criteriile necesare apariției și dezvoltării centrelor de producție ceramică. Din perspectivă strategică, vadul Dunării de la *Noviodunum* prezintă unele dezavantaje, deoarece orice invazie barbară în această zonă ar fi avut punct de trecere obligatoriu în oraș.

Întorcându-ne la problematica producerii ceramicii de uz comun în perioada romană din spațiul istro-pontic, A. Rădulescu afirma că trebuie să fi existat: „o activitate meșteșugărească de primă importanță în Dobrogea romană cu puternice tradiții în orașele de pe litoral, cât și în centrele de pe *limes*. Este o producție locală, cu forme și modele care imită tipurile de largă circulație în întreg Imperiul roman, multe dintre ele venite masiv aici, dar cu trăsături proprii”¹²⁴.

Cu toate că nici o formă de producție ceramică locală nu era adecvată nevoilor legiunilor romane, studiul atent al ceramicii descoperite în centrele militare poate demonstra faptul că modalitățile obișnuite de aprovizionare, având ca punct de plecare atelierele civile, puteau susține nevoia acestora, în timp ce producția militară era redusă la minimum¹²⁵.

I. 3 Ateliere pentru producerea ceramicii de bucatărie descoperite în orașele grecești (secolele I-III p.Chr.) de pe litoralul vest-pontic

Deși cercetările arheologice desfășurate la *Histria* au debutat acum mai bine de un secol, datele privind o posibilă producție ceramică locală din perioada secolelor I-III p.Chr. sunt foarte puține. Astfel, de aici ne provin mențiuni despre două cuptoare ceramice: unul care producea ceramică fină¹²⁶, datat în prima jumătate a secolului II p.Chr., peste care s-a ridicat

¹²³ BAUMANN 2010; BAUMANN 2008A.

¹²⁴ RĂDULESCU 1975, 358.

¹²⁵ BATS 1994, 410.

¹²⁶ CANARACHE, DUMITRIU 1954, 171.

ulterior turnul porții mari a cetății romano-bizantine¹²⁷, și un altul descoperit în sectorul T, ce datează din secolul I p.Chr.¹²⁸

Al. Suceveanu, cercetând ceramica romană descoperită la *Histria*, atribuie producției locale un număr de 430 de exemplare¹²⁹. Din punct de vedere cronologic au fost delimitate mai multe etape de funcționare a atelierelor:

- a) un debut modest în secolul I p.Chr.;
- b) o dezvoltare majoră în cursul secolului al II-lea p.Chr.;
- c) o producție maximă între anii 170-250 (260 de exemplare din cele peste 400 sunt confecționate în acest interval de timp);
- d) un declin brusc după mijlocul secolului al III-lea p.Chr.¹³⁰

Oricare ar fi informațiile prezentate de autorii cercetărilor de la *Histria* privind producția ceramicii în acest centru, considerăm că, cel puțin în stadiul actual al cunoștințelor noastre, nu putem exclude posibilitatea confecționării vaselor de bucătărie aici.

Un alt centru ipotetic de olărit este localizat pe țărmul vest-pontic la *Tomis*. Deși până în momentul de față nu au lipsit studiile¹³¹ care să identifice, în lotul de ceramica romană descoperită în acest centru, o producție locală, până în prezent nu a fost publicat niciun cuptor căruia să-i poată fi atribuită confecționarea unor astfel de vase.

Discutând descoperirile ceramice de la *Tomis*, *Callatis* și *Carsium*, A. Rădulescu decidea că următoarele categorii: cupele, cănițele, bolurile, kraterile, oalele de bucătărie, ulcioarele, unguentariile și străchinile sunt produse locale¹³². Diferențele dintre vasele confecționate într-un centru sau altul se observă la textura și culoarea pastei din care sunt modelate vasele¹³³. Astfel, vasele lucrate la *Tomis* au pasta de bună calitate, cu nisip fin și mica în compoziție, care prin ardere capătă o culoare roșie, roșie-cărămizie, galbenă-roșcată, cafenie¹³⁴. Vasele descoperite la *Tomis* se deosebesc, datorită ingredientelor din pastă, de cele similare găsite la

¹²⁷ IACOB 2013, 69.

¹²⁸ IACOB 2013, 69.

¹²⁹ SUCEVEANU 1996, 26.

¹³⁰ SUCEVEANU 1996, 26.

¹³¹ Vezi BĂJENARU 2013 cu bibliografia; IACOB 2013, 69 și urm.

¹³² RĂDULESCU 1975, *passim*.

¹³³ IACOB 2013, 70.

¹³⁴ IACOB 2013, 70.

*Callatis*¹³⁵. În încercarea de a identifica o posibilă producție locală la *Tomis*, M. Bucovală a analizat tranziția unor tipuri de vase descoperite în acest sit – cupele-kantharoi, strachina – de la formele elenistice la cele romane timpurii¹³⁶.

Un fapt este cert: un centru de mărimea și de anvergura *Tomis*-ului nu are cum să nu fi deținut ateliere care să producă asemenea vase. Din informațiile primite de la Costel Chiriac știm că, în urmă cu ceva decenii, a fost excavat, în zona străzilor „Mircea cel Bătrân”, „Negru Vodă”, „Ecaterina Varga”, un complex de câteva cuptoare, cu șarja în ele, ce ar fi produs, pe lângă ceramică de masă și băut, și ceramică de bucătărie. Întreg complexul cercetat își încheiase activitatea în timpul domniei lui Severus Alexander, lucru dovedit de descoperirea unei monede din timpul acestui împărat în fața *praefurnium*-ului unui cuptor¹³⁷. Din păcate, o astfel de descoperire nu a fost publicată și nici nu s-a făcut vorbire despre ea în studiile referitoare la *Tomis*, publicate până în prezent. Indiferent de nivelul cunoștințelor noastre despre cercetarea unor cuptoare de ars ceramică descoperite la *Tomis*, ipoteza producerii veselei de bucătărie în acest sit este mai mult decât plauzibilă, datele prezentate anterior fiind completate cu descoperirile ceramice.

În privința producției ceramice de la *Argamum*, până în momentul de față ne lipsesc studiile de specialitate care să abordeze întreg lotul ceramic adunat de pe toate sectoarele de cercetare¹³⁸. Sunt câteva mențiuni de cuptoare, un cartier meșteșugăresc fiind identificat și cercetat în afara incintei, în capul promontoriului – unde au fost cercetate un cuptor de perioadă elenistică (datat în secolul IV a.Chr.)¹³⁹ și un altul de perioadă romano-bizantină¹⁴⁰. Pentru epoca romană nu avem, din nefericire, informații suficiente privind producția ceramică din acest centru. În

¹³⁵ RĂDULESCU 1975, 336.

¹³⁶ IACOB 2013, 70.

¹³⁷ Aducem mulțumiri domnului Costel Chiriac care ne-a pus la dispoziție informațiile cu privire la cercetările domniei sale efectuate la *Tomis*.

¹³⁸ Discuții privind o posibilă producție ceramică la *Argamum* vezi la: IACOB 2013, 68-69; informații privind descoperirile amforice din Sectorul Extramuros, vezi la PARASCHIV 2006A, 285-342.

¹³⁹ COJA 1977, 164.

¹⁴⁰ COJA 1977, 165.

priviința ceramicii romane timpurii care ar putea fi produsă la *Argamum*, datele pe care le deținem provin, exclusiv, din sectorul extramuros¹⁴¹.

În urma studierii ceramicii romane descoperită în sectorul extramuros al cetății *Argamum* credem că nu greșim dacă atribuim, cel puțin, ceramica de bucătărie producției locale. Până la nivelul anului 2012 au fost descoperite 626 fragmente de vase de bucătărie în acest sector, fiind deopotrivă lucrate cu mâna și la roată, importate, getice ori provincial-romane. Întrucât aceleași caracteristici ale pastei (culoare, compoziție) sunt similare la aproape toate categoriile de vase, excluzând aici vasele importate, putem accepta ideea unei producții ceramice locale, cu atât mai mult cu cât ceramica de tradiție La Tène este destul de abundentă în secolele I-III p.Chr.

Pentru *Callatis* datele care să ateste o producție ceramică locală, aflate la dispoziția noastră, sunt puține, iar vasele ceramice publicate până de curând sunt tipuri clasice de tradiție elenistică¹⁴². De curând, A. Opaïț și M. Ionescu au publicat ceramica de bucătărie descoperită în Mangalia în două puncte distincte: unul la Școala nr. 5, celălalt punct fiind necunoscut¹⁴³. Autorii au identificat trei tipuri de oale, patru tipuri de caserole și trei de tigăi¹⁴⁴, vase despre care se afirmă că sunt confecționate atât pe plan local, cât și importate din zona egeeană și anatoliană¹⁴⁵.

I. 4. Ateliere pentru producerea ceramicii de bucătărie descoperite în mediul rural

Cercetările arheologice din mediul rural au evidențiat unele *officinae* locale care au început să funcționeze încă din secolul II p.Chr. Aceste centre de olărit se situează în mediul rural al cetăților aflate pe *limes*-ul dunărean¹⁴⁶, producția lor fiind destinată, în principal, așezărilor rurale de tip *villa rustica* sau satelor din imediata apropiere. În acest context apar atelierele ceramice de la Valea Morilor, centru specializat în producerea

¹⁴¹ IACOB 2013, 68.

¹⁴² IACOB 2013, 70.

¹⁴³ OPAIȚ, IONESCU 2016, 58, sic!

¹⁴⁴ OPAIȚ, IONESCU 2016, 80.

¹⁴⁵ OPAIȚ, IONESCU 2016, 80.

¹⁴⁶ BAUMANN 2009, 198.

ceramicii utilitare în perioada secolelor II-IV p.Chr.¹⁴⁷. Același fenomen este întâlnit și în așezările de la Frecăței¹⁴⁸, unde se producea ceramică comună în segmentul cronologic al secolelor II-IV p.Chr.¹⁴⁹, Telița Amza¹⁵⁰ – tot în teritoriul noviodunens; Sarichioi-*Sărătura*¹⁵¹. Producția ceramică din mediul rural cuprindea mai multe tipuri de oale, castroane, țișăi, căni, opaițe, cratițe și afumători, ce erau lucrate atât cu mâna, cât și la roată¹⁵².

În așezarea rurală de la Gura Canliei au fost descoperite două cuptoare de ars ceramică datate în secolele II-III p.Chr.¹⁵³. Vasele descoperite în ruinele acestor cuptoare se înscriu în categoria veselei de masă, însă nu excludem încadrarea unora dintre vase în grupa ceramicii de bucătărie¹⁵⁴.

Ceramica produsă de olarii din mediul rural a căutat să răspundă cererii pieței locale, în preajma căreia era situat atelierul, nevoi ce puteau fi satisfăcute doar prin constituirea unor astfel de *officinae* în teritoriul rural din spațiul cuprins între Dunăre și Mare. Însă fenomenul cel mai important relevat de existența acestor „fabrici” este cel al romanizării. Acest lucru este reliefat de producerea unor tipuri ceramice preluate din tradiția autohtonă. Nu ar trebui să surprindă faptul că populația locală a preluat cu ușurință modul de confecționare a ceramicii de la romani, acest fapt datorându-se, în primul rând, existenței contactelor cu vechile colonii grecești de pe țărmul vest-pontic, încă din epoca elenistică. Pătrunderea unor forme noi de vase dinspre olăria grecească în cea autohtonă și crearea de tipuri noi care s-au perpetuat până în epoca romană, constituie un fapt evidențiat de descoperirile arheologice.

¹⁴⁷ BAUMANN 1995, 398-437; BAUMANN 2009, 199.

¹⁴⁸ BAUMANN 1991, 109-116, discuții privind decoperirile ceramice vezi la p. 111 (text) și p. 111-138 (ilustrație).

¹⁴⁹ BAUMANN 2009, 199 și nota 31.

¹⁵⁰ BAUMANN 1995, 13-173, în special 47; BAUMANN 2009, 199.

¹⁵¹ BAUMANN 1995, 174-226, în special 191 unde autorul cercetărilor afirmă că nu au fost cercetate instalații de ardere a ceramicii, însă descoperirea – în toate fazele de locuire – a ceramicii rebutate ne conduce la ipoteza ca aici a funcționat un centru de producere a ceramicii utilitare (BAUMANN 2009, 199).

¹⁵² BAUMANN 2009, 199.

¹⁵³ VÎLCEANU 1962, 141-142 și fig. 1 pentru profilele de vase produse în aceste cuptoare.

¹⁵⁴ VÎLCEANU 1962, 142, fig. 1.

În epoca romană târzie centrele de producție ceramică din mediul rural al *Scythia-ei Minor* își încetează activitatea¹⁵⁵, cel mai târziu după dezastrul de la Adrianopol din anul 378 datorită deselor atacuri ale populațiilor migratoare. Sub impactul acestor conflicte viața în mediul rural își încetează existența în forma cunoscută în perioada anterioară. După aceste evenimente producția ceramicii în teritoriul istro-pontic se standardizează și, probabil, fiecare mare centru orășenesc avea ateliere proprii de confecționare a ceramicii. Declinul olăritului în următoarea perioadă de timp apare ca o consecință firească a evenimentelor din secolele IV-VII p.Chr.¹⁵⁶ care au determinat abandonarea formelor și tipurilor de vase ce necesitau o atenție sporită la confecționare, locul lor fiind luat de o serie de vase simplificate, cu forme și pastă grosiere¹⁵⁷. Pentru a restrânge discuția, centrele de producție ceramică confecționau doar acele vase de strictă necesitate în viața de zi cu zi, fără a atinge dezvoltarea economică și nivelul ridicat al producției vaselor ceramice din secolele I-III p.Chr.

¹⁵⁵ Pentru o trecere în revistă a producției ceramice în perioada secolelor IV-VI p.Chr., vezi OPAIȚ 1996, 29-35.

¹⁵⁶ Pentru situația administrativă și viață economică a Dobrogei în secolele IV-VI p.Chr. vezi, pe larg, BARNEA 2010, 517-559; despre problema stăpânirii romano-bizantină în acest teritoriu a se vedea RĂDULESCU 2010, 499-515.

¹⁵⁷ Un repertoriul al formelor ceramice încadrate în secolele IV-VI p.Chr. vezi la OPAIȚ 1996; TOPOLEANU 2000; OPRIS 2003; OPAIȚ 2004.

II. Principalele tipuri de vase de bucătărie descoperite în spațiul istro-pontic

Tipurile ceramice de bucătărie repertoriate în teritoriul cuprins între Dunăre și Mare, pe parcursul primelor trei secole ale erei creștine, sunt prezentate sub forma unui catalog de forme tipologice. Acesta conține materiale ceramice edite și inedite, descoperite în următoarele situri: *Argamum*, *Baia-Caraburun*, *Durostorum*, *Histria*, *Ibida*, *Niculițel*, *Noviodunum* și *Tomis*. În fiecare caz sunt prezentate datele tehnice, descrierea amănunțită și referințele bibliografice.

II. 1 Oale provincial-romane – *Aula*, *Olla*

Tipul I

Oalele incluse în acest tip au buza rășfrântă, cu marginea rotunjită și șanțuită în interior, pentru susținerea capacului. Corpul este, în general, globular sau ovoidal, toarta ovală în secțiune, baza fiind ușor concavă. Pasta din care sunt confecționate vasele este destul de fină, de culoare bej-alburie, cărămizie ori cenușie, cu angobă proprie. Majoritatea vaselor analizate de noi provin din descoperiri inedite, au pasta bej-alburie; acestora li se alătură exemplare confecționate dintr-o pastă de culoare cărămizie, cenușie și bej-deschisă. Diametrul gurii variază între 8 și 24 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: BOGDAN CĂTĂNICIU, BARNEA, 1979, p. 184, fig. 152, N III, 5.5; OPAIȚ 1980, p. 336, pl. VIII/3; SULTOV 1985, p. 86, pl. XLII/4 (la Hotnica și Pavlikeni aceste recipiente erau produse în atelierele locale); BAUMANN 1995, p. 201, cat. nr. 24 (cu mențiunea că autorul face trimitere în mod eronat la pl. XV/25, aici fiind vorba despre un ulcior; considerăm că este vorba de pl. XV/26); ANGELESCU 1998, p. 227, cat. nr. 99 și 100; SUCEVEANU 2000, p. 99-100, tipul XXXII, varianta A,

pl. 42, nr. 11, 13 (considerate de autor produse histriene); BAUMANN 2003, p. 186, nr. 21, 22, 187; MUȘEȚEANU, ELEFTERESCU 2004, p. 100, tipul A2a3, pl. V/3, 4; TZONY 1979, p. 195, fig. 1/5; BAUMANN 1991, pl. 5.11; OPAIȚ 199 1a, p. 233, tipul V, pl. 47.4; OPAIȚ 1991b, 152, tipul I, pl. 26/38766; OPAIȚ 2004, p. 44; NUȚU 2009, p. 134, pl. 5/27; BAUMANN 1995, p. 401-405, tipul I, pl. I/1, 2 (produs în cadrul atelierului de la Telița-Valea Morilor); HONCU 2014, p. 89, tipul 1, cat. nr. 203-206, fig. 26/203-206; CHIRIAC, HONCU 2014, p. 236, tipul I, pl. 3/5; OPAIȚ, IONESCU 2016, p. 74, tipul varianta IA, KT 17, pl. XXII/129, KT 150-1, pl. XXIII/130-1; varianta IB, KT 151-4, 189, pl. XIII/132-5¹⁵⁸; HONCU 2016, p. 294-5, tipul I, pl. I/1, 2.

Dacia: RUSU-BOLINDEȚ 2007, p. 414, tipul 10 L, pl. XCVIII/591.

Partea occidentală a Imperiului: ISTENIČ, SCHNEIDER 2000, p. 344, 346, fig. 3/4-6.

Datare: secolele I-III p.Chr.

1. L.d.: *Argamum* 2009, EM, S8, C6, – 0,40-0,77 cm.

Dimensiuni: Dg. = 9 cm, Hp. = 9 cm. (Pl. I/1.).

Descriere: Pastă de culoare cărămizie cu miezul cenușiu, cu calcar fin, pietricele și mica argintie în compoziție. Exemplarul prezintă toartă și caneluri pe corpul vasului; angobă cărămizie.

Bibliografie: Honcu 2016, p. 294-5, tipul I, pl. I/1.

Datare: secolele II-III p.Chr.

2. *Argamum* 2010, EM, S3, – 0,20 m ext. S.

Dg. = 10 cm, Hp. = 3,7 cm. (Pl. 1/2).

Pastă de culoare cărămizie, cu miez cenușiu și mica argintie, calcar și pietricele în compoziție; angobă proprie.

Honcu 2016, p. 294-5, tipul I, pl. I/2.

Datare: secolele II-III p.Chr.

¹⁵⁸ OPAIȚ, IONESCU 2016, 74, tipul I divizat de autori în două variante – A și B – pe baza micilor diferențe morfologice și a culorii pastei: varianta I A are pasta de culoare cărămizie, în timp ce varianta I B are pasta de culoare alburie, cu caolin, importantă, probabil, de la *Durostorum*. Vasele incluse în acest tip se încadrează cronologic în intervalul de timp cuprins între secolul II până la mijlocul celui de-al treilea sfert al veacului următor.

3. *Argamum* 2012, EM, S5, – 0,90 cm.

Dg. = 8,5 cm, Hp. = 4,7 cm. (Pl. I/3).

Pastă cărămizie, cu miezul cenușiu și particule de calcar, pietricele și rare particule de mica în compoziție; angobă cărămizie.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

4. *Argamum* 2010, EM, S8, ext. S.

Dg. = 8 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. I/4).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar și mică argintie în compoziție; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

5. *Durostorum*, G7, nr. 2. MDJC, inv. 11465.

Dg. = 13,5 cm, Db. = 6,5 cm, Hp. = 15,5 cm. (neilustrată).

Pastă zgrunțuroasă, de culoare alb gălbuie atât la suprafață, cât și în spărtură, cu pietricele și mica în compoziție.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, tipul 1, cat. nr. 2, p. 108.

Datare: secolul II - prima jumătate a secolului al III-lea p.Chr.

6. *Ibida* 2010, S1, Curt. G, IM, la curățenie.

Dg. = 16 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. I/5).

Pastă de culoare cenușie (10YR/1.6 gray), cu calcar fin și mică argintie în compoziție; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

7. *Ibida* 2001, S1, Curt. G, C5, – 1,50 m.

Dg. = 16 cm, Hp. = 4,5 cm. (Pl. I/6).

Pastă de culoare cărămizie (10R/4.8 red), cu pietricele și calcar în compoziție; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

8. *Ibida* 2001, S1, Curt. G, C5, – 2,30 m.

Dg.=16 cm, Hp.=3,7 cm, găsită în umplutură. (Pl. I/7).

Pastă de culoare bej-deschisă (10R/8.4 pink), bine arsă, casantă, cu mică argintie, calcar și pietricele în compoziție; exemplar cu toartă.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

9. *Ibida* 2005, S3, Curt. G, C6, – 2,6-2,8 m.

Dg. = 14 cm, Hp. = 3,7 cm. (Pl. I/8).

Pastă de culoare bej-deschisă (10R/7.6 light red), bine arsă, casantă, cu mică argintie, calcar și pietricele în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

10. *Ibida* 2010, Curt. G, IM, *passim*.

Dg. = 14 cm, Hp. = 2,5 cm. (Pl. I/ 9).

Pastă de culoare cărămizie (10R/6.8 light red), cu particule fine de calcar în compoziție, toartă ovală în secțiune, cu trei caneluri; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

11. *Niculițel* 2011, TC, S IV, C8, – 1 m.

Dg. = 16.6 cm, Hp. = 5 cm. (Pl. I/10).

Pastă fină de culoare bej-alburie (2.5YR/8.6 yellow), cu mică argintie și nisip în compoziție.

Honcu 2014, p. 89, tipul 1, cat. nr. 203, fig. 26/203.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

12. *Niculițel* 2011, TC, S IV, C7, – 0,80 cm.

Dg. = 14,4 cm, Hp. = 4,5 cm. (Pl. II/11).

Pastă fină de culoare bej-alburie (2.5YR/8.6 yellow), cu mică și nisip în compoziție; exemplarul prezintă urme de ardere secundară atât pe interior, cât și pe exterior.

Honcu 2014, p. 89, tipul 1, cat. nr. 204, fig. 26/204.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

13. *Niculițel* 2011, TC, S IV, C6, – 1 m.

Dg. = 16 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. II/12).

Pastă fină, de culoare cenușie (2.5YR/1.6 yellowish gray), cu calcar și mică argintie în compoziție; atât la interior, cât și la exterior exemplarul are urme de ardere secundară.

Honcu 2014, p. 89, tipul 1, cat. nr. 205, fig. 26/205.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

14. Niculițel 2011, TC, S IV, C7, -0,70 cm.

Dg. = 16 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. II/13).

Pastă fină de culoare alburie (2.5YR/8.6 yellow), cu mică și nisip.

Honcu 2014, p. 89, tipul 1, cat. nr. 206, fig. 26/206.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

15. *Noviodunum* 2000, CT1, C6, - 3,20 m.

Dg. = 12 cm, Hp. = 2,8 cm. (Pl. II/14).

Pastă de culoare bej-alburie cu piroxen, calcar și mică argintie în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

16. *Noviodunum* 2002, CT8, C7, - 1,60-1,90 m.

Dg. = 15 cm, Hp. = 2,8 cm. (Pl. II/15).

Pastă de culoare bej-alburie, cu piroxen, calcar și mică argintie în compoziție; pe suprafața exterioară prezintă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

17. *Noviodunum* 2000, CT2, E, C5-6.

Dg. = 15 cm, Hp. = 2,5 cm. (Pl. II/16).

Pastă de culoare bej-alburie, cu piroxen, calcar și mică argintie în compoziție; pe suprafața exterioară prezintă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

18. *Noviodunum* 2000, CT2, C6, E.

Dg. = 16,4 cm, Hp. = 4,5 cm. (Pl. II/17).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar și mică argintie în compoziție; pe ambele suprafețe prezintă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

19. *Noviodunum* 2001, CT4, C6, – 2,40 m.

Dg. = 18 cm, Hp. = 5 cm. (Pl. II/18).

Pastă de culoare bej-gălbuie, cu calcar, piroxen și pietricele în compoziție; prezintă urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

20. *Noviodunum* 2001, CT1-6, C4.

Dg. = 13 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. II/19).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar și mică argintie în compoziție; angobă bej.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

21. *Noviodunum* 2001, CT4, C4, niv. IV, – 4,50 m.

Dg. = 14 cm, Hp. = 5 cm. (Pl. II/20).

Pastă bej-alburie, cu pietricele, calcar și mică argintie în compoziție; pe suprafața exterioară prezintă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

22. *Noviodunum* 2003, S4, C33, – 1,55 m.

Dg. = 13 cm, Hp. = 3,8 cm. (Pl. III/21).

Pastă de culoare orange, cu calcar și mică argintie în compoziție; angobă bej; pe suprafața exterioară prezintă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

23. *Noviodunum* 2003, S4, C56, Niv. 6, – 2 m.

Dg. = 16 cm, Hp. = 7,9 cm. (Pl. III/22).

Pastă de culoare orange, cu calcar, oxid de fier, pietricele și mică argintie în compoziție. Exemplarul prezintă toartă canelată și urme de ardere secundară la exterior.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

24. *Troesmis*, MDD, inv. 9728, Terme, cam. A, +41,70.

Dg. = 15,5 cm, Hp. = 7 cm. (neilustrată).

Pastă de culoare gălbuie, zgrunțuroasă.

Opați 1980, cat. nr. 2, pl. I/2, p. 348.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

25. *Troesmis*, MDD, inv. 4487, Sc. m, 40, 46.

Dg. = 15 cm, Hp. = 12 cm, Dr. 14,5 cm. (neilustrată).

Pastă de culoare gălbuie, zgrunțuroasă.

Opați 1980, cat. nr. 1, pl. I/1, p. 348.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

26. *Tomis* 1998.

Dg. = 24 cm. (Pl. III/23).

Pastă semifină, de culoare bej-cărămizie, poroasă, dură, cu mică, particule negre și albe rare în compoziție.

Băjenaru 2013, p. 64, cat. nr. 69, pl. 9/69.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

27. *Tomis* 1998.

Dg. = 16,4 cm. (Pl. III/24).

Pastă semifină de culoare bej, cu suprafața bej-cenușie (probabil de la ardere secundară) având caolin, mică, rare pietricele mici și numeroase particule negre în compoziție; pe suprafața exterioară exemplarul prezintă striuri.

Băjenaru 2013, p. 64, cat. nr. 70, pl. 9/70.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

28. *Tomis* 1998.

Dg. = 18 cm. (Pl. III/25).

Pastă de culoare cărămizie, zgrunțuroasă, cu miezul cenușiu în zona buzei vasului, mică, particule albe și rare incluziuni de pietricele în compoziție.

Băjenaru 2013, p. 65, cat. nr. 80, pl. 10/80.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

Tipul II

Caracteristicile acestui tip sunt: buza verticală, ușor îngroșată și înclinată spre exterior, cu o ușoară concavitate pe latura internă, pentru susținerea capacului. Corpul este globular, cu caneluri și baza plană, mai rar concavă. Acest tip de oală pare a fi specific secolului IV p.Chr. și, ocazional, începutului secolului V p.Chr., fiind, probabil, o ultimă variantă din evoluția unei forme romane timpurii¹⁵⁹. Descoperirile noastre, din contexte datate până la mijlocul secolului III p.Chr., demonstrează că evoluția din tipul precedent s-a produs mai devreme. Pasta caracteristică majorității vaselor este de culoare cărămizie-brună (7.5YR/7.8 yellow orange), însă mai putem întâlni și una caolinoasă (10YR/8.6 yellow orange) sau cenușie. În compoziția pastei se află mult oxid de fier, calcar, pietricele și cuarț pisat. Diametrul gurii variază între 12 și 17 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: TZONY 1979, 195, fig. 1/5; BOGDAN CĂTĂNICIU, BARNEA 1979, 182, fig. 146/5.1, 5.2, 5.3; SUCEVEANU 1982, 87, fig. 7.12; BAUMANN 1991, pl. 5.11; OPAIȚ 1991a, 233, tipul V, pl. 47.4; OPAIȚ 1991b, 152, tipul I, pl. 26/38766; OPAIȚ 2004, 44; NUȚU 2009, 134, pl. 5/27; BAUMANN 1995 401-405, tipul I, pl. I/1, 2 (produs în cadrul atelierului de la Telița-Valea Morilor).

Dacia: RUSU-BOLINDEȚ 2007, 414, tipul 10 L, pl. XCVIII/591 (cu o încadrare cronologică ca a exemplarelor noastre).

Datate: secolele III-IV p.Chr.

29. Niculițel 2011, TC, S V, C8, – 1,30 m.

Dg. = 12 cm, Hp. = 12 cm. (Pl. III/26).

¹⁵⁹ OPAIȚ 1980, 330, tip I, pl. I/1,2; OPAIȚ 1996, 96, tipul I; OPAIȚ 2004, 44, tipul I; POPILIAN 1976, 90, pl. 37; SUCEVEANU 2000, 119-122, tipul XXXVII, pl. 52/5,6; PARASCHIV 2004, 145, pl. III/11-13; KLENINA 2006, 78, fig. 40/316.

Pastă de culoare bej-alburie (10YR/8.6 yellow orange), cu pietricele și piroxen în compoziție, angobă bej; exemplarul în discuție prezintă toate.

Honcu 2014, p. 89-90, tipul 2, cat. nr. 207, fig. 26/207.

Datare: secolul III p.Chr.

30. Niculițel 2011, TC, S II, C3-4, – 0,50 cm.

Dg. = 17 cm, Hp. = 6,5 cm. (Pl. III/27).

Pastă de culoare cărămizie (7.5YR/7.8 yellow orange), dură, cu calcar, mică argintie și pietricele în compoziție, angobă la culoare; pe suprafața exterioară se observă urme de ardere secundară.

Honcu 2014, p. 89-90, tipul 2, cat. nr. 208, fig. 26/208.

Datare: secolul III p.Chr.

31. Niculițel 2011, TC, S III, C8-9, – 0,80 cm.

Dg. = 12,5 cm, Hp. = 6 cm. (Pl. III/28).

Pasta este de culoare cărămizie-închisă (10YR/6 bright yellowish), cu calcar, mică argintie și pietricele în compoziție; angobă cărămizie.

Honcu 2014, p. 89-90, tipul 2, cat. nr. 209, fig. 26/209.

Datare: secolul III p.Chr.

32. Niculițel 2011, TC, S II, C2-3, – 0,50 m.

Dg. = 14,4cm. Hp. = 4,5cm. (Pl. III/29).

Pastă de culoare cărămizie (7.5YR/7.8 yellow orange), cu calcar și mică argintie în compoziție, angobă de culoare identică.

Honcu 2014, p. 89-90, tipul 2, cat. nr. 210, fig. 26/210.

Datare: secolul III p.Chr.

Tipul III

Pasta este de culoare bej-alburie sau cenușie, cu particulele brune, cuarț fin și nisip în compoziție, angobă proprie. Caracteristică îi este buza dreptunghiulară sau triunghiulară în secțiune. Corpul este globular, uneori are toate, iar baza este plană. Diametrul vaselor este cuprins între 9 și 18 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: OPAIȚ 2004, p. 45 tipul II; OPAIȚ 1996, p. 96, tipul II, Pl. 36. 4-7; OPAIȚ 1991b, p. 152-153, Pl. 26. 154, 155; OPAIȚ 1991a, p. 232, tipul III, Pl. 40/ 4, 6, 8; TOPOLEANU 2000, p. 111, tipul V, varianta B,

pl. XXX/261, p. 112, tipul VI, Pl. XXX/264, 266; GĂMUREAC 2008, p. 256, tipul 1, varianta 2, Pl. VI/46, 47; BOGDAN-CĂTĂNICIU, BARNEA 1979, p. 188, Fig. 162/5, 11; SUCEVEANU 2000, p. 134-135, tipul 41A, cat. nr. 1-6, pl. 63/1-6; NUȚU 2009, p. 134, Pl. 5/25; BAUMANN 1995, 405, Pl. I/7, 8; KUZMANOV 1985, p. 50-51, tipul II, Pl. 30/ Г39, Г40; KLENINA 2006, tipul 1, (nr. 6) p. 109, fabricate probabil în centrul de la Hotnica în perioada secolelor II-IV p. Chr.¹⁶⁰; HONCU 2016, p. 295, tipul II, pl. I/3-4.

Datare: secolele III-IV p.Chr.

33. *Argamum* 2009, *passim*.

Dg. = 14 cm, Hp. = 2,7 cm. (Pl. III/30).

Pastă de culoare bej-alburie, cu pietricele, mică argintie și calcar în compoziție.

Bibliografie: Honcu 2016, p. 295, tipul I, pl. I/3.

Datare: secolul III p.Chr.

34. *Argamum* 2010, EM, punct „Fântână”.

Dg. = 14 cm, Hp. = 2,5 cm. (Pl. IV/31).

Pastă de culoare cărămizie-bej, cu calcar și mică argintie în compoziție; angobă bej.

Honcu 2016, p. 295, tipul I, pl. I/4.

Datare: secolul III p.Chr.

35. *Argamum* 2010, EM, *passim*.

Dg. = 14 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. IV/32).

Pastă de culoare bej, cu miezul cenușiu, cu mică argintie, calcar și pietricele în compoziție.

Bibliografie inedită.

Datare: secolul III p.Chr.

36. *Noviodunum* 2000, CT2, E, C5-6.

Dg. = 9 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. IV/33).

Pastă de culoare bej-cărămizie, cu pietricele, calcar și mică argintie în compoziție; pe suprafața exterioară prezintă urme de ardere secundară.

¹⁶⁰ SULTOV 1985, 85; KLENINA 2006, 109.

Bibliografie: inedită.

Datare: sfârșitul secolului III p.Chr.

37. *Noviodunum* 2003, S3, *passim*.

Dg. = 18 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. IV/34).

Pastă de culoare bej, cu mică argintie și calcar în compoziție; angobă bej.

Bibliografie: inedită.

Datare: sfârșitul secolului III p.Chr.

Tipul IV

Oalele încadrate în acest tip au buza rășfrântă, cu marginea dreaptă sau rotunjită. Corpul este globular sau ovoidal, iar toartele ovale în secțiune. Se cunosc recipiente cu și fără toarte. Pasta din care sunt confecționate este dură, de culoare cărămizie (5YR/6.8 orange), cu calcar și pietricele în compoziție. Diametrul gurii variază între 10,5 și 24 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: ANGELESCU 1998, p. 230, pl. XIV/136; SUCEVEANU 2000, p. 130, tipul XL varianta A, pl. 60/1-11; HONCU 2014, p. 90-91, tipul 3, cat. nr. 211-212, fig. 26/211-212; OPAIȚ, IONESCU 2016, 75, tipul 3, pl. 14/138-140; în teritoriul *argamens*, la *Caraburun*¹⁶¹; *Halmiris*¹⁶² și *Durostorum*¹⁶³.

Dacia: GUDEA 1998, p. 212, tipul OC7, pl. XVIII/3.

Datare: secolele II-III p.Chr.

38. *Argamum* 2009, EM, S9.

Dg. = 16 cm., Hp. = 3,5 cm. (Pl. IV/35).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și rare paiete de mica în compoziție.

Honcu 2016, 295, tipul III, pl. 1/5.

Datare: secolele II-III p.Chr.

39. *Argamum* 2010, EM, S8, C5, – 0,97 cm.

Dg. = 14 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. IV/36).

¹⁶¹ Materiale inedite studiate de noi, aflate în depozitul de la Slava Rusă.

¹⁶² Materiale studiate de noi, aflate în depozitul de la Slava Rusă.

¹⁶³ Materiale văzute de noi în depozitul Muzeului din Călărași.

Pastă de culoare cărămizie, cu miez cenușiu, cu mică argintie, calcar și pietricele în compoziție.

Honcu 2016, 295, tipul III, pl. 1/6.

Datare: secolele II-III p.Chr.

40. *Argamum* 1979, S3, C38-39, – 0,70 cm.

Dg. = 18 cm, Hp. = 5 cm. (Pl. IV/37).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție; exemplarul prezintă caneluri orizontale și toartă.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

41. *Ibida* 2010, S1, Curt. G, IM, – 1 m, la curățenie.

Dg. = 14 cm, Hp. = 4,5 cm. (Pl. IV/38).

Pastă de culoare cărămizie (10R/6.8 light red), cu pietricele, calcar și mica argintie în compoziție. Vasul prezintă toartă ovală în secțiune, iar pe suprafața exterioară caneluri; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

42. Niculițel 2011, TC, S II, C3-4, – 0,50 cm.

Dg. = 15,6 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. IV/39).

Pastă este de culoare cărămizie (5YR/6.8 orange), dură, cu calcar și pietricele în compoziție, angobă la culoare; recipientul prezintă toarte.

Honcu 2014, p. 90-91, tipul 3, cat. nr. 211, fig. 26/211.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

43. Niculițel 2011, TC, S III, C10, -1,10 m.

Dg.=16 cm, Hp.=3,3 cm. (Pl. IV/40).

Pastă de culoare cărămizie (5YR/6.8 orange), dură, cu calcar și pietricele în compoziție; angobă proprie.

Honcu 2014, p. 90-91, tipul 3, cat. nr. 212, fig. 26/212.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

44. *Noviodunum* 2001, CT4, *passim*.

Dg. = 14 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. V/41).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție; vasul prezintă urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

45. *Noviodunum* 2001, CT4, C5.

Dg. = 17 cm, Hp. = 2,5 cm. (Pl. V/42).

Pastă de culoare bej, cu piroxen, calcar și mică argintie în compoziție; angobă bej.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

46. *Tomis* 1998.

Dg. = 16,8 cm. (Pl. V/43).

Pastă de culoare roșie-cărămizie, poroasă, cu pietricele și rare incluziuni de mică și particule albe; angobă cenușie pe suprafața exterioară și maro pe cea interioară (cu unele porțiuni exfoliate).

Băjenaru 2013, p. 64, cat. nr. 71, pl. 9/71.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

47. *Tomis* 1998.

Dg. = 18,2 cm. (Pl. V/44).

Pastă de culoare cărămizie, zgrunțuroasă, cu mica, particule albe și rare pietricele în compoziție.

Băjenaru 2013, p. 65, cat. nr. 73, pl. 10/73.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

48. *Tomis* 1998.

Dg. = 24 cm. (Pl. V/45).

Pastă de culoare cărămizie, zgrunțuroasă, miez cenușiu cu mică, particule albe, rare incluziuni de pietricele și cuarț în compoziție.

Băjenaru 2013, p. 65, cat. nr. 74, pl. 10/74.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

49. *Tomis* 1998.

Dg. = 14,2 cm. (Pl. V/46).

Pastă de culoare cărămizie, zgrunturoasă, cu miez cenușiu, mică, particule albe și rare incluziuni de pietricele în compoziție; vasul prezintă urme de ardere secundară.

Băjenaru 2013, p. 65, cat. nr. 75, pl. 10/75.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

50. *Tomis* 1998.

Dg. = 11 cm. (Pl. V/47).

Pastă de culoare cărămizie, zgrunțuroasă, cu mică, particule albe și rare incluziuni de pietricele în compoziție; vasul prezintă urme de ardere secundară.

Băjenaru 2013, p. 65, cat. nr. 76, pl. 10/76.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

51. *Tomis* 1998.

Dg. = 14,5 cm; Db. = 9 cm; Hp. = 16 cm. (Pl. V/48).

Pastă de culoare maro-închisă, poroasă, zgrunțuroasă, micacee, cu particule albe de calcar, rare pietricele în compoziție; vasul prezintă urme de ardere secundară.

Băjenaru 2013, p. 65, cat. nr. 77, pl. 10/77.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

52. *Tomis* 1998.

Dg. = 10,5 cm. (Pl. V/49).

Pastă de culoare maro închisă, zgrunțuroasă, micacee cu particule albe și rare pietricele în compoziție; vasul prezintă urme de ardere secundară.

Băjenaru 2013, p. 65, cat. nr. 78, pl. 10/78.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

53. *Tomis* 1998.

Dg. = 14 cm. (Pl. V/50).

Pastă de culoare cărămizie, zgrunțuroasă, cu mica, particule albe și rare incluziuni de pietricele în compoziție; vasul prezintă urme de ardere secundară.

Băjenaru 2013, p. 65, cat. nr. 79, pl. 10/79.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

Tipul V

Aceste vase au buza răsfrântă, cu marginea dreaptă sau rotunjită la exterior. Corpul este globular sau ovoidal în timp ce baza este plată sau inelară. S-au descoperit, de asemenea, exemplare cu și fără toarte. Pasta este fină, de culoare cărămizie (10YR/6.6 bright yellow) sau bej-rozie, cu mica aurie și calcar în compoziție. Diametrul gurii este cuprins între 12 și 15 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: BOGDAN CĂTĂNICIU, BARNEA 1979, p. 184, fig./152.N III 6.1; SUCEVEANU 2000, p. 99, tipul XXXII/14, 15.

Dacia: RUSU-BOLINDEȚ 2007, p. 410, tipul 10 A, pl. XCV/564-568; GUDEA 1998, p. 208, tipul OC1, pl. XI/2, 3.

Datare: secolele II-III p.Chr.

54. *Durostorum*, G6, nr. 24. MDJC, inv. 14345.

Dg. = 15 cm. (Pl. VI/51).

Pasta zgrunțuroasă, de culoare cărămizie; vasul prezintă urme de ardere secundară.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 111, tipul 6, cat. nr. 37, pl. 37/37.

Datare: sfârșitul veacului II - începutul secolului III p.Chr.

55. *Ibida* 2006, S3, Curt. G, - 3,3 m.

Dg. = 12 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. VI/52).

Pastă de culoare bej deschisă (7.5 R 8/4 light pink), bine arsă, casantă, cu mica argintie, calcar și pietricele în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

Tipul VI

Oalele incluse în acest tip au buza ușor răsfrântă și marginea rotunjită la exterior, corpul globular, cu caneluri circulare. Pasta este de culoare cărămizie (5YR/6.8 orange), cu calcar în compoziție. Diametrul gurii este cuprins între 9 și 18 cm. Exemplarele din lotul nostru sunt cu și fără toarte.

Analogii:

Moesia Inferior: SUCEVEANU 2000, p. 107, tipul XXXIII, nr. 13.
Bibliografie: HONCU 2014, p. 91, tipul 5, cat. nr. 216-217, fig. 26/216-217.

Dacia: GUDEA 1998, 212, tipul OC7, pl. XVIII/5.

Nordul Mării Negre: BURAKOV 1976, 82, tipul 3, pl. V/5.

Datare: secolele II-III p.Chr.

56. *Argamum* 2011, EM, S3.

Dg. = 12 cm., Hp. = 3,7 cm. (Pl. VI/53).

Pastă cenușie, cu miez cărămiziu, cu mică argintie și calcar în compoziție.

Exemplarul prezintă caneluri orizontale, toartă și urme de ardere secundară.

Honcu 2016, 296, tipul IV, pl. 1/7.

Datare: secolele II-III p.Chr.

57. *Argamum* 2010, EM, S8, C7-10, – 1-1,20 m.

Dg. = 12 cm., Hp. = 2,7 cm. (Pl. VI/54).

Pastă de culoare cărămizie, cu miez cenușiu, cu calcar și mică argintie în compoziție. Exemplarul prezintă caneluri pe suprafața exterioară.

Bibliografie: Honcu 2016, 296, tipul IV, pl. 1/8.

Datare: secolele II-III p.Chr.

58. *Argamum* 2012, EM, S10, C2, -0,60 cm., interior edificiu.

Dg. = 16 cm., Hp. = 4 cm. (Pl. VI/55).

Pastă de culoare cărămizie, cu miez cenușiu, cu calcar și mică argintie în compoziție. Pe suprafața exterioară a vasului se pot observa caneluri.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

59. *Ibida* 2002, S1, Curt. G, C17. – 2 m.

Dg. = 14 cm, Hp. = 4,2 cm., găsită pe nivel. (Pl. VI/56).

Pastă de culoare cărămizie (10R/5.8 red), cu mult calcar în compoziție; angobă proprie cu urme de ardere secundară pe ambele suprafețe.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

60. *Ibida* 2002, S1, Curt. G, C6, – 1,20-1,30 m., găsită în umplutură.

Dg. = 18 cm, Hp.=3 cm. (Pl. VI/57).

Pastă de culoare cărămizie (2.5YR/5.6 red), cu calcar și mica aurie în compoziție; angobă proprie cu urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

61. *Ibida* 2005, S3, Curt. G, C4, – 2, 30 m.

Dg. = 16 cm, Hp. = 4,6. (Pl. VI/58).

Pastă de culoare cenușie-închisă (2.5YR/5.1 reddish gray), cu calcar și pietricele în compoziție; angobă proprie, cu urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

62. *Ibida* 2005, S3, Curt. G, C6, groapa menajeră.

Dg. = 10 cm, Hp. = 3,5 cm, (Pl. VI/59).

Pastă de culoare cărămizie (2.5YR/5.6 red), cu calcar și mica aurie în compoziție; angobă proprie cu urme de ardere secundară pe ambele suprafețe.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

63. *Ibida* 2001, S1, Curt. G, C14, – 1 m.

Dg. = 14 cm, Hp. = 3 cm, (Pl. VI/60).

Pastă de culoare cărămizie (2.5YR/7.8 light red), cu calcar fin și mică aurie în compoziție. Prezintă urme de ardere secundară atât la exterior, cât și în interior.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

64. *Ibida* 2010, S3-4, T8-profil, – 1m.

Dg. = 18 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. VII/61).

Pastă de culoare cenușie (5YR/5.2 grayish brown), cu calcar și pietrice în compoziție; angobă proprie, cu puternice urme de ardere secundară pe suprafața exterioră.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

65. *Ibida* 2006, S4, Curt. G, C5-6, – 2, 3 m.

Dg. = 14 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. VII/62).

Pastă de culoare cărămizie (5YR/5.4 reddish brown), cu calcar și piroxen în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datate: prima jumătate a secolului II p.Chr.

66. *Niculișel* 2011, TC, S II.

Dg. = 14 cm, Hp. = 4,2 cm. (Pl. VII/63).

Pastă fină, de culoare cărămizie (10 YR/6.6 bright yellowish), cu miez cenușiu (7.5YR/5.4 dull brown), cu calcar în compoziție; angobă proprie. Recipientul prezintă toartă.

Honcu 2014, p. 91, tipul 5, cat. nr. 216, fig. 26/216.

Datate: prima jumătate a secolului III p.Chr.

67. *Niculișel* 2011, TC, S II.

Dg. = 14 cm, Hp. = 4,2 cm. (Pl. VII/64).

Pastă fină, de culoare cărămizie (5YR/6.8 orange), cu calcar în compoziție; angobă proprie.

Honcu 2014, p. 91, tipul 5, cat. nr. 217, fig. 26/217.

Datate: prima jumătate a secolului III p.Chr.

68. *Noviodunum* 2001, CT4, C4, – 2 m.

Dg. = 13 cm., Hp. = 3,5 cm. (Pl. VII/65).

Pastă de culoare cărămizie cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție; prezintă urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datate: secolele II-III p.Chr.

69. *Noviodunum* 2001, CT9, S3, C6, val.

Dg. = 13 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. VII/66).

Pastă de culoare orange, cu calcar și oxid de fier în compoziție; exemplarul prezintă caneluri orizontale și toartă.

Bibliografie: inedită.

Datate: secolul II-III p.Chr.

70. *Noviodunum* 2001, CT4, C3.

Dg. = 12 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. VII/67).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție; prezintă caneluri orizontale pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

71. *Noviodunum* 2001, CT4, C5, – 0,50-1,10 m.

Dg. = 9 cm, Hp. = 4,3 cm. (nelilustrată).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar și mică argintie în compoziție; exemplarul prezintă urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

Tipul VII

Corpul este globular sau ovoidal, cu caneluri circulare. Pasta caracteristică tipului de vase este de culoare cărămizie (10YR/8.8 yellow orange); în compoziția acesteia se află calcar și mică argintie. Diametrul gurii este cuprins între 13 și 23 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: HONCU 2014, p. 91-92, tipul 6, cat. nr. 218, fig. 26/218.

Datare: secolele II-III p.Chr.

72. *Argamum* 2009, EM, *passim*.

Dg. = 23 cm, Hp. = 3,7 cm. (Pl. VII/68).

Pastă de culoare cărămizie cu miez cenușiu, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție.

Honcu 2016, 296, tipul 5, pl. 1/9.

Datare: secolele II-III p.Chr.

73. *Argamum* 2010, EM, S8, C7, -0,50 -0,65 cm.

Dg. = ?, Hp. = 1 cm. (Pl. VII/69).

Pastă de culoare cărămizie cu miez cenușiu, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

74. *Ibida* 2005, S3, Curt. G, C1-4, – 2,3 m.

Dg. = 18 cm, Hp. = 4,7 cm. (Pl. VII/70).

Pastă de culoare orange (10R/7.8 light red), cu calcar fin în compoziție.
Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

75. Niculișel 2011, TC, *passim*.

Dg. = 23 cm, Hp. = 2,7 cm. (Pl. VIII/71).

Pastă de culoare cărămizie (10YR/8.8 yellow orange), cu calcar și mică argintie în compoziție.

Honcu 2014, p. 91-92, tipul 6, cat. nr. 218, fig. 26/218.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

76. *Noviodunum* 2001, CT1-2, - 3,15 m.

Dg. = 13 cm, Hp. = 2 cm. (Pl. VIII/72).

Pastă de culoare cărămizie cu calcar și mică argintie în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

Tipul VIII

Corpul este ovoidal, cu caneluri în partea superioară, umerii fiind bine conturați. Buza vasului este răsfrântă, rotunjită, prevăzută cu o șanțuire pentru susținerea capacului. Oala este prevăzută cu două toarte late și canelate. Diametrul vasului este de 12 cm.

Analogii:

Dacia: GUDEA, POP 1971, p. 50, subgrupa b, pl. VII/46.

Datare: sfârșitul secolului II - primele decenii ale secolului următor.

77. *Durostorum*, G6, nr. 1. MDJC, inv. 14337.

Dg. = 12 cm (Pl. VIII/73).

Pastă fină, bine arsă, de culoare cărămizie, firnis mat și aderent de culoare cărămizie.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 111, tipul 7, cat. nr. 38, pl. 37/38.

Datare: sfârșitul veacului II - primele decenii ale secolului următor.

Tipul IX

Corpul este globular, cu umerii vasului bine profilați, buza ușor rotunjită la exterior, cu o șanțuire pentru susținerea capacului; pasta de culoare albă-gălbuie. Diametrul gurii este cuprins între 23 și 24 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: SUCEVEANU 1982, p. 113, nr. 18, pl. 13; BOGDAN-CĂTĂNICIU, BARNEA 1979, p. 182, fig. 146, 5 (2); SUCEVEANU 2000, p. 119, tipul XXXVI B, pl. 51/12;

Dacia: GUDEA 1998, p. 207, tipul OR5, pl. IX/5.

Datare: secolul II p.Chr.

78. *Durostorum*, G11, nr. 16. MDJC, inv. 2984.

Dg. = 23,4 cm, Hp. = 4,4 cm. (Pl. VIII/74).

Pastă de culoare albă-gălbuie, cu urme de ardere secundară.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 110, tipul 2, cat. nr. 31, pl. 37/31.

Datare: a doua jumătate a secolului al II-lea.

Tipul X

Corpul este ovoidal, gâtul este delimitat de corp printr-o nervură pronunțată. Buza vasului este răsfrântă, prevăzută cu o șanțuire pe latura exterioară. Diametrul vaselor este cuprins între 16 și 20 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: SUCEVEANU 2000, p. 124, tipul XXXIX A, pl. 56/1, p. 135-136, tipul 49 A-B, cat. nr. 7, 9, 11, pl. 63/7, 9, 11.

Dacia: POPILIAN 1976, p. 87, tipul 3, pl. XXXIV/340.

Datare: secolele II-III p.Chr.

79. *Durostorum*, G11, nr. 17. MDJC, inv. 2967.

Dg. = 18 cm., Hp. = 4,4 cm. (Pl. VIII/75).

Pastă de culoare albă-gălbuie, cu urme de ardere secundară.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 110, tipul 3, cat. nr. 32, pl. 37/32.

Datare: a doua jumătate a secolului al II-lea - începutul secolului III p.Chr.

80. *Durostorum*, G11, nr. 18. MDJC, inv. 2968.

Dg. = 16 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. VIII/76).

Pastă de culoare albă-gălbuie, cu urme de ardere secundară.
Bibliografie: Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 110, tipul 3, cat. nr. 33,
pl. 37/33.

Datare: a doua jumătate a secolului II - începutul secolului III p.Chr.

81. *Durostorum*, G11, nr. 19. MDJC, inv. 2969.

Dg. = 20 cm, Hp. = 2,7 cm. (neilustrată).

Pastă de culoare albă-gălbuie, cu urme de ardere secundară.

Bibliografie: Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 110, tipul 3, cat. nr. 34.

Datare: a doua jumătate a secolului II - începutul secolului III p.Chr.

Tipul XI

Corpul este ovoidal, ornamentat cu linii curbe având de o parte și de alta două linii incizate. Buza este evazată, prevăzută cu o șanțuire pentru susținerea capacului, gâtul scurt, decorat cu un ornament în formă de șnur. Diametrul gurii vasului este de 15 cm.

Analogii:

Moesia Superior: BRUKNER 1981, tipul 13, p. 105, pl. 115/71 cu mențiunea că exemplarul prezentat este fără decor;

Moesia Inferior: SUCEVEANU 2000, p. 119, tipul XXXVI B, pl. 51/10 decor diferit.

Datare: secolele II-III p.Chr.

82. *Durostorum*, G11, nr. 3. MDJC, inv. 2926.

Dg. = 15 cm., Hp. = 7 cm. (Pl. VIII/77).

Pastă de culoare albă-gălbuie, cu urme de ardere secundară.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 110, tipul 4, cat. nr. 35, pl. 37/35.

Datare: a doua jumătate a secolului II - începutul secolului III p.Chr.

Tipul XII

Corpul este globular, cu caneluri slab pronunțate și largi, pereții vasului sunt subțiri. Buza, evazată, este rotunjită, gâtul, scurt, este ușor curbat, umerii bine profilați. Diametrul vasului este de 16 cm.

Analogii: ETTLINGER 1977, gr. 7/19, 23, p. 49¹⁶⁴;

Moesia Inferior: BOGDAN-CĂTĂNICIU, BARNEA 1979, p. 182, fig. 147/5.4; KLENINA 2006, p. 111, tipul 9 nr. 131 datată în secolul III-IV.

Moesia Superior: BRUKNER 1981, p. 107, tipul 22, pl. 119/113, datată în secolul IV p.Chr.

Dacia: Gudea 1989, p. 473, pl. XLIV/1.

Datate: secolele II-III p.Chr.

83. *Durostorum*, G6, nr. 23. MDJC, inv. 14344.

Dg. = 16 cm. (Pl. VIII/78).

Pastă fină, nisipoasă, de culoare roșiatică, cu particule de mică în compoziție; la exterior firnis de culoare roșiatică, cu urme de ardere secundară.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 111, tipul 5, cat. nr. 36, pl. 37/36.

Datate: sfârșitul veacului al II-lea - primele decenii ale secolului următor.

Tipul XIII

Aceste vase au buza răsfrântă, cu marginea dreaptă sau rotunjită la exterior; corpul este globular sau ovoidal. S-au descoperit, de asemenea, exemplare cu și fără toarte. Pasta este fină, de culoare cărămidie (10YR/6.6 bright yellow), cu mică aurie și calcar în compoziție. Diametrului gurii este cuprins între 10 și 18 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: BOGDAN CĂTĂNICIU, BARNEA 1979, 184, fig. 152.N III 6.1; OPAIȚ 1980, 336 (incluse în categoria cănilor datate în secolele II-III p.Chr.); SUCEVEANU 2000, 99, tipul XXXII/14, 15; HONCU 2014, p. 91, tipul 4, cat. nr. 213-215, fig. 26/213-215.

Dacia: RUSU-BOLINDEȚ 2007, 410, tipul 10 A, pl. XCV/564-568.

Datate: secolele II-III p.Chr.

84. *Ibida* 2001, S1, curt. G, C4, - 1,4 m.

Dg. = 10 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. VIII/79).

¹⁶⁴ Acest tip de oale este produs și în castrul roman de la *Vindonissa* în perioada 70-101 p.Chr. de către olarii legiunii *XI Claudia Pia Fidelis*; pentru mai multe detalii vezi ETTLINGER 1977, 49-50.

Pastă de culoare cărămizie (10R/5.6 red), cu particule de calcar și mică argintie în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

85. *Ibida* 2001, S1, Curt. G, C5, – 1, 6 m.

Dg. = 14 cm, Hp. = 5,4 cm. (Pl. VIII/80).

Pastă de culoare cenușie-închisă (5YR/4.6 reddish), cu calcar, mică aurie și pietricele în compoziție; prezintă urme de ardere secundară pe ambele suprafețe.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

86. *Ibida* 2002, S1, Curt. G, C14, – 0, 65 m, găsită în dărmătură.

Dg.=16 cm, Hp.=2,9 cm. (Pl. IX/81).

Pastă de culoare cărămizie (10R/6.8 light red), cu pietricele și calcar în compoziție; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

87. *Ibida* 2002, S1, Curt. G, C24, – 1,5 m.

Dg. = 18 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. IX/82).

Pastă de culoare cărămizie (5YR/5.4 reddish brown), cu calcar, pietricele și mică aurie în compoziție; pe suprafața exterioară prezintă urme de ardere secundară; toartă ovală în secțiune, cu două caneluri paralele.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

88. Niculițel 2011, TC, S II, C4-5, – 1,20 m.

Dg. = 10 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. IX/83).

Pastă fină, de culoare cărămizie (10YR/6.6 bright yellow), cu mică aurie și calcar în compoziție, angobă cenușie; urme de ardere secundară atât la interior, cât și la exterior.

Honcu 2014, p. 91, tipul 4, cat. nr. 213, fig. 26/213.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

89. Niculițel 2011, TC, S II, C2-3, – 1,10 m.

Dg. = 10 cm. Hp. = 4 cm. (Pl. IX/84).

Pastă fină, de culoare cărămizie (5YR/6.8 orange), cu mică aurie și calcar în compoziție.

Honcu 2014, p. 91, tipul 4, cat. nr. 214, fig. 26/214.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

90. Niculițel 2011, TC, S IV, C8, – 80 cm.

Dg. = 10 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. IX/85).

Pastă fină, de culoare cenușie (2.5YR/5.1 reddish gray), cu calcar și pietricele în compoziție; angobă cenușie.

Honcu 2014, p. 91, tipul 4, cat. nr. 215, fig. 26/215.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

Tipul XIV

Acest tip de oale este rar întâlnit în cadrul descoperirilor arheologice, deocamdată fiind găsit doar un singur exemplar la *Tomis*. Acesta are buza rotunjită și invazată, corpul vasului fiind probabil globular. Pasta din care este confecționată oala este de culoare maro-deschisă, cu mică și pietricele în compoziție. Diametrul recipientului este de 12,5 cm. Centrul de producție a acestor oale este, probabil, în zona levantină.

Analogii:

de VINCENZ, SION p. 24, cat. nr. 5-11, fig. 2/5-11, însă exemplarele în discuție se datează în perioada bizantină (secolele IV-VII).

Moesia Inferior: BĂJENARU 2013, p. 66, cat. nr. 81, pl. 10/81.

Datare: secolele II-III p.Chr.

91. *Tomis* 1998.

Dg. = 12,5 cm. (Pl. IX/86).

Pastă de culoare maro-deschisă, zgrunțuroasă, cu mică și pietricele în compoziție.

Băjenaru 2013, p. 66, cat. nr. 81, pl. 10/81.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

Tipul XV

Corpul recipientelor incluse în acest tip este globular sau ovoidal, cu striuri pe suprafața exterioară. Buza vaselor este răsfrântă, lată, cu sau fără o ușoară șanțuire pe aceasta. Pastă este de culoare cărămie, zgrunțuroasă, cu mică și calcar în compoziție. Diametrul vaselor este cuprins între 24-25 de cm. Exemplarele în discuție sunt produse histriene.

Analogii:

Moesia Inferior: SUCEVEANU 2000, p. 128, tipul 39B, cat. nr. 38-39, pl. 59/38-39.

Datare: secolele II-III p.Chr.

92. *Histria* 1955, Z2, - 3 -0,20, inv. V 17075 c, Dep. Inst. Arh.

Dg. = 24 cm, Hp. = 2,9 cm. (Pl. IX/87).

Pastă de culoare cărămie, zgrunțuroasă, cu mică și calcar în compoziție; la exterior angobă cenușie.

Suceveanu 2000, p. 128, tipul 39B, pl. 59/38.

Datare: 100-250 p.Chr.

Tipul XVI

Corpul oalelor incluse de noi în tipul numărul XVI este bitronconic (?). Buza este răsfrântă, triunghiulară în secțiune, pasta de culoare cărămie, fină, cu angobă cenușie; produse histriene. Diametrul vaselor este cuprins între 12 și 16 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: SUCEVEANU 2000, p. 129, tipul 39C, cat. nr. 41-42, pl. 59/41-42.

Datare: secolele I-II p.Chr.

93. *Histria* 1965, Z S7, C6, - 1,45, inv. V 25053 d, Dep. Inst. Arh.

Dg. = 12 cm, Hp.=3,7 cm. (Pl. IX/88).

Pastă de culoare cărămie, fină, cu angobă cenușie.

Bibliografie: Suceveanu 2000, p. 129, tipul 39C, pl. 59/41.

Datare: secolele I-II p.Chr.

94. *Histria* 1965, Z S7, C4, - 0,72, Inv. V 25050 a, Dep. Inst. Arh.

Dg.=16 cm, Hp.=5,3 cm. (Pl. IX/89).

Pastă de culoare cărămizie, fină, cu angobă cenușie.
Suceveanu 2000, p. 129, tipul 39C, pl. 59/42.
Datare: secolele I-II p.Chr.

Tipul XVII

Vasele din această categorie au corpul globular, cu striuri sau fără pe suprafața exterioară. Buza este rotunjită și rășfrântă, pasta de culoare cărămizie, poroasă, cu mică și calcar în compoziție; produse histriene. Diametrul recipientelor este cuprins între 13 și 19 cm.

Analogii: SUCEVEANU 2000, p. 129, tipul 39D, cat. nr. 43, 45, pl. 59/43, 45.

Datare: secolele II-III p.Chr.

95. *Histria* 1955, Z₂ C19, - 0,70, inv. V 17071 E, Dep. Inst. Arh.

Dg. = 13 cm, Hp. = 4,2 cm. (Pl. IX/90).

Pastă de culoare cărămizie, fină, cu calcar în compoziție.

Suceveanu 2000, p. 129, tipul 39D, pl. 59/43.

Datare: secolele II-III p.Chr.

96. *Histria* 1927-1942, Dep. *Histria*.

Dg. = 14 cm, Hp. = 7 cm. (Pl. X/91).

Pastă de culoare cărămizie, poroasă, cu mică și calcar în compoziție.

Suceveanu 2000, p. 129, tipul 39D, pl. 59/45.

Datare: secolele II-III p.Chr.

II. 2 Oale lucrate cu mâna și/sau la roată de tradiție La Tène

Tipul I

Vasul în formă de „borcan”¹⁶⁵ derivă, fără îndoială, din forme bine cunoscute în faza clasică a civilizației geto-dacice care, la rândul lor, își au originea în vasele hallstattiene autohtone. Acestea cunosc o perioadă de

¹⁶⁵ RUSU-BOLINDEȚ 2007, 101-102.

înflorire în secolele I a.Chr. - I p.Chr.; vasele vor continua să evolueze pe tot parcursul secolelor următoare¹⁶⁶. În secolele II-III vasul „borcan” își va modifica forma¹⁶⁷: gâtul vasului, în faza clasică, de dimensiuni reduse, acum devine alungit. O altă caracteristică a vasului borcan, în faza târzie, o constituie și îngustarea bazei la cele mai multe exemplare¹⁶⁸. Decorul de pe oala borcan este, în general, simplu, însă uneori prezintă elemente decorative care sunt aplicate pe umeri. Motivele folosite se reduc la una sau mai multe linii incizate orizontal, întâlnindu-se arareori și alte elemente decorative, cum ar fi ornamentul făcut cu roțița dințată, butonii și brâul alveolar. Majoritatea oalelor borcan erau folosite la fiert mâncarea, astfel explicându-se și prezența în număr mare a acestor tipuri de vase; mai rare sunt cazurile când acestea au fost folosite ca urne funerare¹⁶⁹. Diametrul gurii este cuprins între 6 și 20 cm. Întreg materialul ceramic de tradiție La Tène târzie a fost găsit în contexte de epocă romană, împreună cu ceramică romană provincială și alte categorii de materiale specifice lumii romane.

Alte observații asupra acestui gen de vase, cât și unele detalii privind răspândirea ceramicii lucrate cu mâna în partea de nord-vest a provinciei *Moesia Inferior*, au fost enunțate, încă de acum patru decenii, de mai mulți specialiști¹⁷⁰.

Analogii:

Moesia Inferior: ȘTEFAN *et alii* 1953, p. 263-267; SCORPAN 1970a, p. 140-143 (secolele II-III p. Chr.); SCORPAN 1970b, p. 65-95; BABEȘ 1971, p. 30 (secolele II-III p.Chr.); BOGDAN CĂTĂNICIU, BARNEA 1979, p. 179, fig. 141, N1/6; OPAIȚ 1980, p. 330, pl.I/5; BAUMANN 1983, p. 180; BAUMANN 1995, p. 188; BOUNEGRU, HAȘOTTI, MURAT 1989, p. 275, fig. 2/5; BAUMANN 1995, p. 156, exemplarele 1, 5 și 7; KABAKČIEVA 1997, p. 37, fig. 6/4; BAUMANN 2003, p. 190, nr. 38, 191; SUCEVEANU 2000, p. 140-141, tipul 43, pl. 67/1; BAUMANN 2009, p. 197, pl. XIII (datate în secolele I-II p. Chr.); BĂJENARU 2013, p. 69-70,

¹⁶⁶ CRIȘAN 1969, 161 sqq.

¹⁶⁷ POPILIAN 1976, 135.

¹⁶⁸ FLORESCU 1965, 162.

¹⁶⁹ POPILIAN 1968, 90.

¹⁷⁰ SCORPAN 1970a, 139-187; BOUNEGRU, HAȘOTTI, MURAT 1987, 273-293; NEGRU 2003, cu privire specială la *Dacia*; BAUMANN 2009, 196-198, pentru descoperirile din așezările romane rurale situate la Gurile Dunării; NICOLAE 2009, 133-175.

cat. nr. 104-105, pl. 12/104-105; HONCU 2014, p. 92-93, tipul 7, cat. nr. 219-221, fig. 27/219-221; HONCU 2016, 296-297, oale de tradiție La Tène tipul I pl. 1/12-14; OPAIȚ, IONESCU 2016, 75, *varia* D, pl. 25/145, însă autorii consideră că recipientul respectiv se datează în a doua jumătate a secolului VI p.Chr. (!?), *Noviodunum*¹⁷¹ și *Ulmetum*¹⁷².

Dacia: RUSU-BOLINDEȚ 2007, p. 107-110; 125, oale-borcan de tip 1.1 A, pl. XIV/9; p. 126, oale-borcan de tip 1.1 C, pl. XV/14; p. 125, oale-borcan de tip 1.1 A, pl. XIV/9, cu bibliografia pentru răspândirea acestui tip de vase în *Dacia*.

Datare: secolele I-III p.Chr.

97. *Argamum* 2012, EM, S10, C1, interior edificiu.

Dg. = 16 cm, Hp. = 8,5 cm. (Pl. X/92).

Pastă de culoare cenușie, cu calcar și pietricele în compoziție; în zona diametrului maxim al vasului are decor format dintr-un brâu alveolar.

Honcu 2016, 296-297, oale de tradiție La Tène tipul I pl. 1/12.

Datare: secolul II p.Chr.

98. *Argamum* 2012, EM, S10, C2, – 0,50 cm.

Dg. = 14 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. X/93).

Pastă de culoare cenușie, cu calcar și pietricele în compoziție.

Honcu 2016, p. 296-297, oale de tradiție La Tène tipul I, pl. 1/13.

Datare: secolul II p.Chr.

99. *Argamum* 2006, EM, S8, C1, – 0,47 cm.

Dg. = 16 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. X/94).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar și pietricele în compoziție; prezintă urme de ardere la exterior.

Honcu 2016, p. 296-297, oale de tradiție La Tène tipul I, pl. 1/14.

Datare: secolul II p.Chr.

100. *Ibida* 2001, Curt. G, S I, C10, – 1,70 m.

Dg. = 14 cm, Hp. = 15 cm. (Pl. X/95).

¹⁷¹ Materiale inedite, fig. XII/111.

¹⁷² Informație G. Talmațchi.

Pastă de culoare cenușie spre gri, (5YR/4.1 dark gray), pietricele și foarte multă mică aurie în compoziție; pe ambele suprafețe cu urme de ardere secundară; aproximativ la jumătatea corpului prezintă, ca decor, un brâu incizat în pasta crudă.

Bibliografie: inedită.

Datare: începutul secolului II p.Chr.

101. *Ibida* 2001, Curt. G, S I, C10, – 1,70 m.

Dg. = 14 cm, Hp. = 15 cm. (Pl. X/96).

Pastă de culoare cărămizie cu miez cenușiu (7.5YR/4.1 dark reddish gray), cu multă mică aurie, pietricele și calcar în compoziție; pe ambele suprafețe prezintă urme de ardere secundară. Decorul este incizat la aproximativ 8 cm de buza vasului.

Bibliografie: inedită.

Datare: începutul secolului II p.Chr.

102. *Ibida* 2010, Curt. G, S3, – 3 m.

Dg. = 14 cm, Hp. = 10,5 cm. (Pl. X/97).

Pastă de culoare cărămizie (5YR/4.4 reddish brown), cu calcar, pietricele și multă mică argintie în compoziție; pe ambele suprafețe prezintă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: începutul secolului II p.Chr.

103. *Ibida* 2006, Curt. G, S3, C14, – 2,3-2,5 m.

Dg. = 12 cm, Hp. = 8 cm. (Pl. X/98).

Pastă de culoare cărămizie (7.5YR/5.2 brown) cu miezul negru (2.5IN black), cu pietricele, calcar și multă mică argintie în compoziție. Pereții vasului sunt groși și prezintă decor alveolat; angobă proprie cu urme de ardere secundară pe ambele suprafețe.

Bibliografie: inedită.

Datare: începutul secolului II p.Chr.

104. *Ibida* 2010, Curt. G, IM, S2, *passim*.

Dg. = 16 cm, Hp. = 5 cm. (Pl. X/99).

Pastă de culoare cărămizie (7.5YR/5.2 brown), cu miezul negru (2.5IN black), cu pietricele, calcar și multă mică argintie în compoziție. Pe ambele suprafețe prezintă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: începutul secolului II p.Chr.

105. *Ibida* 2001, Curt. G, S1, C7, – 2,9 m.

Dg. = 14 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. X/100).

Pastă de culoare cărămizie (7.5YR/5.2 brown), cu miezul negru (2.5IN black), cu pietricele, calcar și multă mică argintie în compoziție; pe ambele suprafețe prezintă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: începutul secolului II p.Chr.

106. *Ibida* 2001, Curt. G, S3, – 3 m.

Dg. = 16 cm, Hp. = 5,5 cm. (Pl. XI/101).

Pastă de culoare cărămizie (7.5YR/5.2 brown), cu miezul negru (2.5IN black), cu pietricele, calcar și multă mică argintie în compoziție; prezintă urme de ardere secundară pe ambele suprafețe.

Bibliografie: inedită.

Datare: începutul secolului II p.Chr.

107. *Ibida* 2010, Curt. G, S2, – 3 m.

Dg. = 14 cm, Hp. = 5,5 cm. (Pl. XI/102).

Pastă de culoare cărămizie (10YR/5.4 yellowish gray), cu multă mică în compoziție, calcar și pietricele; prezintă urme de ardere secundară pe ambele suprafețe.

Bibliografie: inedită.

Datare: începutul secolului II p.Chr.

108. *Ibida* 2001, Curt. G, S1, C9, – 1,8 m.

Dg. = 14 cm, Hp. = 5 cm. (Pl. XI/103).

Pastă de culoare cărămizie închisă (10YR/5.3 brown), fină, cu pietricele mici, calcar și multă mică argintie în compoziție; prezintă urme de ardere secundară pe ambele suprafețe.

Bibliografie: inedită.

Datare: începutul secolului II p.Chr.

109. *Ibida* 2006, Curt. G, S3, C14, – 2,3-2,5 m.

Dg. = 12 cm, Hp. = 8 cm. (Pl. XI/104).

Pastă de culoare cărămizie (7.5YR/5.2 grayish brown), cu pietricele, calcar și multă mică argintie în compoziție; angobă proprie. Prezintă, ca decor, brâu alveolar; pe ambele suprafețe se observă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: sfârșitul secolului I - secolul II p.Chr.

110. *Ibida* 2010, Curt. G, IM, S2, *passim*.

Dg. = 16 cm, Hp. = 5 cm. (Pl. XI/105).

Pastă de culoare cărămizie (7.5YR/5.2 grayish brown), cu pietricele, calcar și multă mică argintie în compoziție; angobă proprie; prezintă urme de ardere secundară pe ambele suprafețe.

Bibliografie: inedită.

Datare: sfârșitul secolului I - secolul II p.Chr.

111. Niculițel 2011, S III, C2, – 0,70 m.

Dg. = 17 cm; Hp = 7cm. (Pl. XI/106).

Pastă de culoare cenușie (10YR/5.3 dull yellowish brown), cu calcar și pietricele în compoziție.

Honcu 2014, p. 92, tipul 7, cat. nr. 219, fig. 27/219.

Datare: sfârșitul secolului II p.Chr.

112. Niculițel 2011, TC, SII, C3, *passim*.

Dg.=16 cm, Hp.=10,2 cm. (Pl. XI/107).

Pastă de culoare cenușie (10YR/4.3 dull yellowish brown), cu calcar în compoziție. Vasul prezintă, ca decor, brâu alveolar; pe ambele suprafețe se observă urme de ardere secundară.

Honcu 2014, p. 92, tipul 7, cat. nr. 220, fig. 27/220.

Datare: sfârșitul secolului II p.Chr.

113. Niculițel 2011, S III, C7, – 0,60 m.

Dg. = 17 cm, Hp. = 5 cm. (Pl. XI/108).

Pastă este de culoare cărămizie (10YR/4.6 brown), cu calcar și pietricele în compoziție; pe ambele suprafețe prezintă urme de ardere secundară.

Honcu 2014, p. 93, tipul 7, cat. nr. 221, fig. 27/221.

Datare: sfârșitul secolului II p.Chr.

114. *Troesmis*, MDD, inv. 9432, C32.

Dg. = 19,5 cm, Hp. = 9 cm, Dr. = 24,3 cm. (Pl. XI/109).

Pastă de culoare cafenie-cărămizie, cu patină cenușie.

Opați 1980, p. 348, cat. nr. 3, pl. I/7.

Datare: sfârșitul secolului II p.Chr.

115. *Troesmis*, MDD, inv. 2657, C43, niv. II.

Dg. = 6,3 cm, Db. = 7 cm, Dr. = 7,5 cm, Hp. = 9 cm. (Pl. XI/110).

Pastă de culoare brună, grosieră.

Opați 1980, p. 351, cat. nr. 4, pl. 1/6.

Datare: ultimul sfert al secolului III p.Chr.

116. *Troesmis*, MDD, inv. 9412, C43, niv. IV.

Dg. = 15 cm, Dr. = 19,5 cm, Hp. = 16,5 cm. (Pl. XII/112).

Pastă de culoare brună, grosieră.

Opați 1980, p. 351, cat. nr. 5, pl. I/4.

Datare: mijlocul secolului II p.Chr.

II. 3 Oale importate

Tipul I

Corpul este globular sau ovoidal, cu caneluri circulare și toarta ovală în secțiune. Pasta caracteristică tipului de vase este de culoare orange (7.5YR/7.8 yellow orange); în compoziția acesteia se găsesc mult oxid de fier, calcar și mica argintie. Originea acestui tip de oale trebuie căutată în ceramica de bucătărie de epocă elenistică¹⁷³, în zona orientală a Imperiului.

¹⁷³ SUCEVEANU 2000, 119.

Diametrul gurii este cuprins între 16 și 33 cm. Aceste vase sunt importate din zona egeeană.

Analogii: HAYES 1983, p. 106, tipul 4, fig. 6/69.

Moesia Inferior: SUCEVEANU 2000, p. 120, tipul XXXVII varianta B, pl. 53/12, 13; HONCU 2014, p. 93, tipul 8, cat. nr. 222, fig. 27/222-223.

Moesia Superior: BRUKNER 1981, p. 107, tipul 27, pl. 121/118 cu o datare în secolele II-IV p.Chr.

Datare: secolele II-III p.Chr.

117. *Argamum* 2009, EM, *passim*.

Dg. = 16 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. XII/113).

Pastă de culoare cărămizie, cu particule de mica argintie, calcar și pietricele în compoziție; angobă bej.

Honcu 2016, p. 297, tipul I, pl. 1/15.

Datare: secolele II-III p.Chr.

118. *Ibida* 2001, S1, Curt. G, C9, – 1, 95 m.

Dg. = 16 cm, Hp. = 6 cm. (Pl. XII/114).

Pastă de culoare cenușie închisă (7.5YR/42 brown), cu calcar, pietrice și mica argintie în compoziție; angobă cărămizie închisă; pe partea superioară a corpului prezintă o nervură pronunțată.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

119. *Ibida* 2001, S1, Curt. G, C9, – 0, 5 m.

Dg. = 16 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. XII/115).

Pastă de culoare cărămizie-orange (10R/5.8 red), cu calcar fin în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

120. Niculițel 2011, TC, S IV, C7, – 1,20-1,30 m.

Dg. = 20 cm, Hp. = 3,2 cm. (Pl. XII/116).

Pastă este de culoare cărămizie (7.5YR/7.8 yellow orange), cu calcar și mică argintie în compoziție, angobă de culoare identică; pe suprafața exterioară vasul prezintă urme de ardere secundară.

Honcu 2014, p. 93, tipul 8, cat. nr. 222, fig. 27/222.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

121. Niculițel 2011, TC, S III, C8, – 0,70 m.

Dg. = 33cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. XII/117).

Pastă de culoare bej-maronie (10YR/7.8 yellow orange), cu mică argintie, calcar și pietricele în compoziție; pe corp prezintă urme de ardere secundară.

Honcu 2014, p. 93, tipul 8, cat. nr. 223, fig. 27/223.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

122. *Noviodunum* 2003, S4, C56, – 2,20 m.

Dg. = 26 cm, Hp. = 2 cm. (Pl. XII/118).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

Tipul II

Buza este ușor răsfrântă sau invazată, triunghiulară în secțiune, corpul este ovoidal cu caneluri. Recipientul prezintă toate lamelare în secțiune. Pasta este de culoare cărămizie, cu mica argintie și particule albe în compoziție. Diametrul gurii este cuprins între 18,8 și 20 cm. Vasul a fost importat din zona egeeană.

Analogii:

HAYES 1983, p. 122, tipul 1, nr. 56-57, fig. 5/56-57; MANDRUZZATO, TIUSSI, DEGRASSI 2000, fig. 5/5.

Moesia Inferior: BĂJENARU 2013, p. 61, tipul 1, cat. nr. 60-61, pl. 8/60-61; OPAIȚ, IONESCU 2016, 75, tipul II, pl. 23/136, oală considerată de autori ca fiind, probabil, copie după vase similare egeene.

Datare: secolele II-III p.Chr.

123. *Tomis* 1998.

Dg. = 20 cm. (Pl. XII/119)

Pastă de culoare cărămizie, fină, cu mică și rare particule albe în compoziție; suprafața exterioară de culoare cenușie, cu urme de ardere secundară.

Băjenaru 2013, p. 61, tipul 1, cat. nr. 60, pl. 8/60.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

124. *Tomis* 1998, MINAC, inv. 42.663.

Dg. = 18,8 cm. (Pl. XII/120).

Pastă de culoare bej-marou, cu mică și rare particule albe în compoziție; angoba cenușie la exterior. Exemplarul prezintă urme de ardere secundară.

Băjenaru 2013, p. 61, tipul 1, cat. nr. 61, pl. 8/61.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

Tipul III

Buza vaselor incluse în acest tip este lată, lisă, trasă oblic spre exterior, iar corpul ovoidal; piesele prezintă două toarte lamelare. Pasta oalelor este de culoare bej-marou, fină, cu mică și particule albe și negre în compoziție. Diametrul recipientelor este cuprins între 11,5 și 20 cm. Vasele au fost importate din zona egeeană.

Analogii:

ROBINSON 1959, G 193, J 55-56, K 92; HAYES 1983, p. 122, tipul 2, nr. 58-64, fig. 5/58-64; MANDRUZZATO, TIUSSI, DEGRASSI, 2000, fig. 5/4; ŽERJAL 2008, p. 136, fig. 4/9.

Moesia Inferior: OPAIȚ 1980, p. 330, 348, pl.I/7; SUCEVEANU 2000, tipul XXXIX B, pl.57/23, pl. 58/29, 34; BĂJENARU 2013, p. 61, tipul 2, cat. nr. 62-63, pl. 8/62-63; OPAIȚ, IONESCU 2016, 75, tipul II, pl. 24/137, exemplar considerat de autori ca fiind, probabil, copie după vase similare din zona egeeană.

Datare: secolele II-III p.Chr.

125. *Tomis* 1998, MINAC, inv. 42.641.

Dg. = 20 cm. (Pl. XIII/121)

Pastă de culoare bej-marou, fină cu mică și particule negre în compoziție; angobă cenușie, cu urme de ardere secundară.

Băjenaru 2013, p. 61, tipul 2, cat. nr. 62, pl. 8/62.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

126. *Tomis* 1998.

Dg.=11,5 cm. (Pl. XIII/122).

Pastă de culoare marou, fină, cu mică și câteva particule albe și negre în compoziție; angobă cenușie, cu urme de ardere secundară.

Băjenaru 2013, p. 61, tipul 2, cat. nr. 63, pl. 8/63.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

Tipul IV

Buza este ușor răsfrântă, triunghiulară în secțiune, corpul este globular cu striuri. Pasta este de culoare cărămizie, dură, cu mică argintie și oxid de fier în compoziție. Diametrul gurii este de 21 cm. Oala a fost importată din zona orientală și este, deocamdată, o descoperire singulară, făcută la *Argamum*. Vasul a ajuns în spațiul dintre Dunăre și Mare, cel mai probabil, ca produs auxiliar, pe o navă ce transporta amfore LRA 4 sau 5, produse în Gaza.

Analogii: JOHNSON 1988, p. 190, forma 4, varianta 1, cat. nr. 537, 544, 545, fig. 7-35/537, 544, 545, datate între anii 351-383 p.Chr.; se poate admite atât o datare mai timpurie, cât și una mai târzie¹⁷⁴.

Datare: secolele III-IV p.Chr.

127. *Argamum* 2009, *passim*.

Dg. = 21 cm, Hp. = 5,3 cm. (Pl. XIII/123).

Pastă de culoare cărămizie, cu pietricele, mică argintie și oxid de fier în compoziției; angobă cărămizie, exfoliată pe alocuri.

Honcu 2016, p. 298, tipul II, pl. 1/16.

Datare: secolele III-IV p.Chr.

II. 4 Oale pentru depozitare – *dolia*

Tipul I

Deși aceste vase au aceeași formă ca oalele de bucatărie, dimensiunile lor ne determină să le includem în categoria vaselor de depozitare. Pasta este de culoare cărămizie, dură, cu calcar și pietricele în compoziție. Buza este ușor răsfrântă, corpul este globular, uneori cu caneluri. Diametrul gurii variază între 19 și 22 cm.

Analogii:

¹⁷⁴ JOHNSON 1988, 190.

Moesia Inferior: BOGDAN CĂTĂNICIU, BARNEA 1979, fig. 152 N III 5.3 și fig. 152 N III 5.7; ANGELESCU 1998, p. 223, cat. nr. 46 pl. IX; SUCEVEANU 2000, p. 117-118, tipul XXXVI, subtipul A și tipul XXXVIII, p. 122-123 și 134, tipul XLI varianta A, p. 135-136, tipul XLI varianta A, pl. 63/8; MUȘEȚEANU, ELEFTERESCU 2004, p. 123, *varia* 212, pl. V/6; HONCU 2014, p. 98-99, cat. nr. 247, fig.28/247; Caraburun¹⁷⁵.

Nordul Mării Negre: BURAKOV 1976, p. 82, tipul 1, pl. V/3; KRAPIVINA 1993, p. 102, tipul I, fig. 33/12.

Datare: secolele II-III p.Chr.

128. Niculițel 2011, TC, S II, C3-4, – 0,50 cm.

Dg. = 19 cm, Hp. = 7,2 cm. (Pl. XIII/124).

Pastă de culoare cărămizie (5YR/7.8 orange), dură, cu calcar, mică argintie și pietricele în compoziție, angobă maro.

Honcu 2014, p. 98-99, cat. nr. 247, fig.28/247.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

129. *Noviodunum* 2001, CT4, C4.

Dg. = 22 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. XIII/125).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar și mică argintie în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

Tipul II

Buza este lisă, rășfrântă. Gâtul scurt, este marcat de o incizie; umerii profilați, terminați într-o bază inelară. Pasta vaselor este cărămizie, cu calcar fin și mică argintie în compoziție. Diametrul vaselor este de 20-24 de cm.

Analogii:

Moesia Inferior: SUCEVEANU 2000, p. 135-136, tipul 49A-B, cat. nr. 8, 10, 12, pl. 63/8, 10, 12; HONCU 2014, p. 98-99, cat. nr. 247, fig.28/247; OPAIȚ, IONESCU 2016, 74, pl. 22/128.

Dacia: GUDEA 1989, p. 267-268, pl. LXXXVI/5,6.

Datare: secolele II-III p.Chr.

¹⁷⁵ Materiale studiate de noi, aflate în depozitul de la Slava Rusă.

130. *Durostorum*, G6, nr. 12. MDJC, inv. 14343.

Dg = 21 cm. (neilustrată).

Pastă este bine arsă, dură, cu mică, calcar, scoici și oxid de fier în compoziție; angobă cărămizie, exfoliată pe alocuri.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 101, tipul 1, cat. nr. 400, pl. 35/400.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

131. Niculițel 2011, S3, C8, – 0,80 cm.

Dg. = 24cm, Hp. = 3,6cm. (Pl. XIII/126)

Pastă orange (5YR/7.8 orange), dură, cu calcar fin și mică argintie în compoziție, angobă proprie; pe buză prezintă două șanțuiri încadrate de rânduri de impresiuni.

Honcu 2014, p. 98-99, cat. nr. 246, fig. 28/246.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

Tipul III

Buza este ușor răsfrântă, corpul este globular, uneori cu caneluri. Pasta este de culoare cărămizie, dură, cu calcar și pietricele în compoziție. Corpul este globular, cu două toarte și bază plată. Diametrul gurii variază între 14,5 și 24 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: BOGDAN CĂTĂNICIU, BARNEA 1979, fig. 152 N III 5.3 și fig. 152 N III 5.7; SUCEVEANU 1998, 223, cat. nr. 46 pl. IX; SUCEVEANU 2000, 117-118, tipul XXXVI subtipul A și tipul XXXVIII, 122-123 și 134, tipul XLI varianta A, 135-136, tipul XLI varianta A, pl. 63/8; MUȘEȚEANU, ELEFTERESCU 2004, 123, varia 212, pl. V/6; HONCU 2014, p. 98-99, cat. nr. 248, fig.28/248; Caraburun¹⁷⁶; OPAIȚ, IONESCU 2016, 74, pl. 22/127.

Nordul Mării Negre: BURAKOV 1976, 82, tipul 1, pl. V/3; KRAPIVINA 1993, 102, tipul I, fig. 33/12.

Datare: secolele I-III p.Chr.

132. *Argamum* 2006, EM, S9, C5, – 1,1 m.

Dg. = 19 cm, Hp. = 4,5 cm. (Pl. XIII/127)

¹⁷⁶ Vase studiate de noi, aflate în depozitul ceramic de la Slava Rusă.

Pastă de culoare cărămizie, cu miez cenușiu, cu calcar și pietricele în compoziție; angobă bej.

Honcu 2016, p. 299, tipul I, pl. 1/17.

Datare: secolele II-III p.Chr.

133. *Argamum* 2010, EM, S9, – 0,80 -0,90 cm.

Dg. = 18 cm, Hp. = 6,5 cm. (Pl. XIII/128).

Pastă de culoare cărămizie, cu miez cenușiu, cu calcar și pietricele în compoziție; angobă bej.

Honcu 2016, p. 299, tipul I, pl. 1/18.

Datare: secolele II-III p.Chr.

134. *Histria*, Basilica Extra-Muros, Muz. *Histria*.

Dg. = 17 cm, Db. = 10 cm. (Pl. XIII/129).

Pastă de culoare cenușie zgrunțuroasă, produs histrian. Toartă ovală în secțiune.

Suceveanu 2000, tipul 38, pl. 54/1.

Datare: secolele I-II p.Chr.

135. Niculițel 2011, S III, C4, – 0,80 cm.

Dg.=24 cm, Hp.=10,3 cm. (Pl. XIII/130)

Pastă de culoare cărămizie (5YR/7.8 orange), dură, cu calcar, mică argintie și pietricele în compoziție; angobă maro.

Honcu 2014, p. 98-99, cat. nr. 248, fig. 28/248.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

136. *Tomis* 1998.

Dg. = 14,5 cm (Pl. XIII/131).

Pastă de culoare maro-cărămizie, bej-cenușie la suprafață, cu striuri, zgrunțuroasă, mică, particule albe și negre, oxid de fier și rare pietricele în compoziție. Vasul prezintă urme de ardere secundară.

Băjenaru 2013, p. 64, cat. nr. 72, pl. 9/72.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

II. 5 Cratițe – caserole

Tipul I

Corpul este bitronconic, baza plană; două toarte mici, rotunde în secțiune, se prind de sub buză și de mijlocul corpului. Caracteristică îi este buza verticală, ușor îngroșată și înclinată spre exterior, cu o concavitate pe latura internă, pentru susținerea capacului. Pasta din care sunt confecționate recipientele este de culoare cărămizie, cu calcar fin și mică argintie în compoziție. Pe suprafața exterioară prezintă urme de ardere secundară. Diametrul vaselor este cuprins între 16,5 și 26 cm.

Conform tipologiei propuse de J. Hayes pentru descoperirile de la Knossos – „Vila Dionysos” exemplarele prezentate de noi în catalog corespund tipului Knossos *early type*¹⁷⁷. Acest tip de caserole sunt considerate de acesta drept produse locale la Knossos (Hayes 1983, p. 105), opinie la care aderă și cercetătoarea T. Žerjal¹⁷⁸.

Analogii:

ŽERJAL 2008, p. 136, fig. 4/14; ISTENIČ, SCHNEIDER, 2000, fig. 4/1; HAYES 1983, p. 105, fiind în uz din secolul I până la începutul secolului II p.Chr.

Moesia Inferior: OPAIȚ 1980, p. 330, fig. III/1.

Datate: secolele I-III p.Chr.

137. *Argamum* 2012, EM, S8, C20, – 0,85 -0,90 cm.

Dg. = 22 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. XIV/132).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție; angobă cărămizie.

Honcu 2016, p. 299, tipul 1, pl. 2/19.

Datate: secolele II-III p.Chr.

138. *Ibida* 2010, S3, curt. G, – 3 m.

Dg.=18 cm, Hp.=7,5 cm. (Pl. XIV /133, Pl. XXXII/296).

Pastă de culoare cărămizie (7.5 R 4/8 red), bine arsă, cu calcar și mică aurie în compoziție. La exterior vasul prezintă urme de ardere secundară; angobă proprie.

¹⁷⁷ HAYES 1983, 122, fig. 7/79.

¹⁷⁸ ŽERJAL 2008, 136 vezi, de asemenea, și nota 58.

Bibliografie: inedită.

Datare: a doua jumătate a secolului I - începutul secolului II p.Chr.

139. *Noviodunum* 2003, S4, C55, – 0,70 cm.

Dg. = 26 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. XIV/134).

Pastă de culoare orange, cu calcar fin și mică argintie în compoziție.

Prezintă urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

140. *Troesmis*, MDD, inv. 9433, *passim*.

Dg. = 16,5 cm, Dr. = 15 cm., Hp. = 9,5 cm. (neilustrată).

Pastă de culoare cărămizie, patină cenușie.

Opaiț 1980, p. 351, cat. nr. 11, pl. II/4.

Datare: secolele II-III p.Chr.

141. *Troesmis*, MDD, inv. 9435, Sc. m. 40, 46, niv. I.

Dg. = 18 cm, Dr. = 18 cm, Hp. = 9 cm. (Pl. XIV/135).

Pastă de culoare cafenie-cărămizie, patină cenușie.

Opaiț 1980, p. 351, cat. nr. 14, pl. III/1.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

Tipul II

Deși recipientele incluse în această categorie prezintă unele mici diferențe morfologice, acestea au fost incluse într-un singur tip. Gura este largă, cu diametrul de la 16,5 la 22,6 cm, buza lată, lisă, trasă oblic spre exterior, iar corpul bitronconic; piesele prezintă două toarte mici care se prind sub buză și la mijlocul corpului.

Pasta este de culoare cărămizie (5YR/6.8 orange), cu cuarț fin, calcar și mică argintie în compoziție. Exemplarele noastre se încadrează, conform tipologiei propuse de J.W. Hayes¹⁷⁹ pentru caserolele descoperite la Knossos – „Vila Dionysos”, în tipul II de caserole.

¹⁷⁹ HAYES 1983, 97-169.

Vasele au fost produse în zona egeeană, în două centre majore¹⁸⁰. Se pare că acestea au ajuns să dețină monopolul comerțului cu vase de bucătărie peste întreaga zonă egeeană, fiind exportate de-a lungul întregului litoral mediteranean¹⁸¹. Analizele petrografice realizate pe ceramica descoperită la Phocea, în vestul Asiei Mici, au demonstrat că erau produse locale¹⁸². Un alt centru de producere a acestora, la nivel de ipoteză, s-a considerat că ar putea fi în Attica sau în una din insulele egeene, propunere însă neconfirmată¹⁸³.

Analogii:

HAYES 1983, p. 122, tipul II, fig. 7/82; ROBINSON, 1959, p. 42, G 194, 195, pl. 7/194, 196; NIKOLIĆ-ĐORĐEVIĆ 2000, p. 65, tipul 1/132; ISTENIČ, SCHNEIDER 2000, p. 345, fig. 4/3; MANDRUZZATO, TIUSSI, DEGRASSI, 2000, p. 360-361, fig. 5/1; ŽERJAL 2008, p. 136, fig. 4/13; DŽIN 2008, p. 42, nr. 82-foto; REYNOLDS 2010, p. 92, forma 26.79/n, fig. 1/26.79/n.

Moesia Inferior: BAUMANN 1977, p. 376, pl. XVIII/5 (piesă inclusă, eronat, în categoria castroanelor); OPAIȚ 1980, p. 330, fig. III/2; SUCEVEANU 2000, p. 89-90, tipul XXIV, 1, 3, pl. 36/4; HONCU 2014, p. 93-94, tipul Knossos II, cat. nr. 224-226, fig. 27/224-226; OPAIȚ, IONESCU 2016, 77, tipul IV, pl. 26/156, 157, pl. 27/158, 159.

Nord-vestul Mării Negre: KRAPIVINA 1993, p. 102, tipul 2, fig. 33/1, tipul 3/8; KLENINA 2004, p.75, tipul 1, pl. 28/264, 265, 267.

Datate: secolele II-III p.Chr.

142. *Argamum* 2006, EM, S8, C6, – 0,40 -0,50 cm.

Dg. = 22 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. XIV/136).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție, angobă cenușie.

Honcu 2016, p. 299-300, tipul 2, pl. 2/20.

Datate: secolele II-III p.Chr.

143. *Ibida* 2010, S1, Curt. G, IM, *passim*.

Dg. = 22 cm, Hp. = 4,5 cm. (Pl. XIV/137).

¹⁸⁰ HAYES 1983, 105.

¹⁸¹ ŽERJAL, 2008, 136 și nota 54.

¹⁸² ISTENIČ, SCHNEIDER 2000, 343, 347; MANDRUZZATO, TIUSSI, DEGRASSI, 2000, 361.

¹⁸³ ISTENIČ, SCHNEIDER, 2000, 343.

Pastă de culoare cenușie (7.5YR/5.4 dull brown), cu calcar și mică argintie în compoziție; angobă proprie, cu urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

144. *Ibida* 2003, S1, Curt. G, EM.

Dg. = 20 cm, Hp. = 4,3 cm. (Pl. XIV/138).

Pastă de culoare cărămizie (2.5YR/6.8 light red), cu calcar și mică argintie în compoziție. Vasul prezintă toarte, iar pe suprafața exterioară are urme de ardere secundară; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

145. *Ibida* 2001, S1, Curt. G, C3, – 1,5 m.

Dg. = 18 cm, Hp. = 4,2 cm. (Pl. XIV/139).

Pastă de culoare cărămizie (2.5YR/4.8 red), cu calcar fin și multă mică aurie în compoziție; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

146. *Ibida* 2001, S1, Curt. G, C10, – 1 m.

Dg. = 18 cm, Hp. = 7,5 cm. (Pl. XIV/140).

Pastă de culoare cărămizie (2.5YR/6.8 light red), cu calcar, pietricele și multă mică argintie în compoziție; toartă rotundă în secțiune; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

147. *Ibida* 2004, Curt. G, S3, – 1,75m.

Dg. = 20 cm, Hp. = 6,5 cm. (Pl. XIV/141).

Pastă bej-cărămizie (7.5R/8.3 white pink), cu pietricele și multă mică aurie în compoziție; angobă proprie cu urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

148. *Ibida* 2010, S3, Curt. G, – 3 m.

Dg. = 18,6 cm, Hp. = 8,6 cm. (Pl. XV/142, Pl. XXXII/297).

Pastă de culoare cărămizie (10Y/6.6 light red), cu calcar și mică argintie în compoziție. Pe suprafața exterioară a vasului se observă o șanțuire pronunțată. Toartă este ovală în secțiune.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

149. *Niculișel* 2011, TC, S II, C3-4, *passim*.

Dg. = 20 cm, Hp. = 6 cm. (Pl. XV/143).

Pastă fină, de culoare cărămizie (5YR/6.8 orange), cu calcar și mică argintie în compoziție; angobă proprie.

Honcu 2014, p. 94, cat. nr. 224, fig. 27/224.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

150. *Niculișel* 2011, TC, S II, C7, - 0,80-0,90 cm, nivel.

Dg. = 21 cm, Hp. = 6,5 cm. (Pl. XV/144).

Pastă fină, de culoare cărămizie (5YR/7.8 orange), cu calcar și mică argintie în compoziție; angobă proprie.

Honcu 2014, p. 94, cat. nr. 225, fig. 27/225.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

151. *Niculișel* 2011, TC, S IV, C6, - 0,60 cm.

Dg. = 20 cm, Hp. = 6 cm. (Pl. XV/145).

Pastă fină, de culoare cărămizie (7.5YR/6.8 orange), cu calcar și mică argintie în compoziție; angobă cenușie.

Honcu 2014, p. 94, cat. nr. 226, fig. 27/226.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

152. *Noviodunum* 2001, CT4, C5, nivel, - 2 -2,70 m.

Dg. = 22 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. XV/146).

Pastă de culoare cărămizie, cu nuanțe de cenușiu, cu calcar, piroxen și mică argintie în compoziție; prezintă urme de ardere secundară pe ambele suprafețe.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

153. *Noviodunum* 2001, CT6, *passim*.

Dg. = 20 cm., Hp. = 4 cm. (Pl. XV/147).

Pastă de culoare orange, fină, cu mică argintie și calcar în compoziție; pe suprafața exterioară prezintă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

154. *Noviodunum* 2001, CT6, *passim*.

Dg. = 20 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. XV/148).

Pastă de culoare cenușie, cu nuanțe de cărămiziu, calcar și mică argintie în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

155. *Noviodunum* 2001, CT6, *passim*.

Dg. = 20 cm, Hp. = 5,2 cm. (Pl. XV/149).

Pastă de culoare orange, fină, cu mică argintie și calcar în compoziție; pe suprafața exterioară prezintă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

156. *Noviodunum* 2001, CT6, *passim*.

Dg. = 22 cm, Hp. = 4,5 cm. (Pl. XV/150).

Pastă de culoare cărămizie, fină, cu mică argintie și calcar în compoziție; pe ambele suprafețe prezintă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

157. *Troesmis*, MDD, inv. 9395, C43, niv. I.

Dg. = 16,5 cm, Dr. = 17,8 cm., Hp. = 16 cm. (neilustrată).

Pastă de culoare neagră, grosieră.

Opaiț 1980, p. 351, cat. nr. 7, pl. I/7.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

158. *Troesmis*, MDD, inv. 9437, C58, niv. III.

Dg. = 19 cm, Dr. = 18 cm., Hp. = 7,5 cm. (neilustrată).

Pastă cafenie-cărămizie, patină cenușie.

Opaiț 1980, p. 351, cat. nr. 15, pl. III/2.

Datare: sfârșitul secolului II p.Chr.

159. *Tomis* 1998, MINAC, inv. 42.664.

Dg. = 18,8 cm. (Pl. XV/151).

Pastă de culoare bej-marou, poroasă, cu mică și particule negre în compoziție; angoba este de culoare maro-deschisă, cu urme de ardere secundară.

Băjenaru 2013, p. 62, tipul 2, cat. nr. 64, pl. 8/64.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

160. *Tomis* 1998.

Dg. = 20,8 cm. (Pl. XVI/152).

Pastă de culoare bej, poroasă, cu mică și particule negre în compoziție; angobă maro, cu urme de ardere secundară.

Băjenaru 2013, p. 62, tipul 2, cat. nr. 62, pl. 8/65.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

Imitații după tipul Knossos II

161. *Argamum* 2010, EM, S8, exterior secțiune, – 0,40-0,50 cm.

Dg. = 22 cm., Hp. = 3,5 cm. (Pl. XVI/153).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție; angobă bej-cenușie.

Honcu 2016, p. 299-300, tipul 1, pl. 2/21.

Datare: secolele II-III p.Chr.

162. *Ibida* 2014, B1, – 2,50 m.

Dg. = 22 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. XVI/154).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție; angobă de culoare bej. Vasul prezintă urme de ardere secundară pe ambele suprafețe.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

163. *Tomis* 1998.

Dg. = 23,6 cm. (Pl. XVI/155).

Pastă de culoare roșie-cărămizie (cu miezul cenușiu pe anumite porțiuni), zgrunțuroasă, cu mică, particule albe și pietre în compoziție; angobă de culoare cenușie pe ambele suprafețe.

Băjenaru 2013, p. 64, cat. nr. 68, pl. 9/68.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

Tipul III

Gura este largă, cu diametrul cuprins între 20 și 21 cm., buza lată, cu o ușoară șanțuire, trasă oblic spre exterior. Corpul este bitronconic; de acesta se prind două toarte mici. Pasta este de culoare cărămizie (5YR/6.8 orange), cu oxid de fier, calcar fin și mică argintie în compoziție.

Datare: secolele II-III p.Chr.

Analogii:

PAPI 1985, p. 94, cat. nr. 24. 13, pl. 24/13.

Moesia Inferior: OPAIȚ, IONESCU 2016, 77, tipul IV, pl. 27/160.

Nordul Mării Negre: KLENINA 2004, p. 75, tipul 1, pl. 28/266-268.

164. *Noviodunum* 2000, CT2, E, C5-6.

Dg. = 20 cm, Hp. = 6,5 cm. (Pl. XVI/156).

Pastă de culoare cenușie-alburie, cu particule fine de piroxen, oxid de fier și mică argintie în compoziție; prezintă urme de ardere secundară pe ambele suprafețe.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

165. *Noviodunum* 2003, S3, C82, – 0,80cm.-1,10 m.

Dg. = 21 cm, Hp. = 7 cm. (Pl. XVI/157).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar și mică argintie în compoziție; prezintă urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

II. 6 Tigăi provincial-romane

Această categorie tipologică include acele recipiente care sunt mai scunde decât cratițele, au pereții tronconici, iar baza este plană. Buza este îngustă, răsfrântă oblic spre exterior, cu o ușoară șanțuire pentru fixarea

capacului. Uneori pot avea și toarte, însă la exemplarele discutate de noi acestea lipsesc. Toate recipientele prezintă urme de utilizare deasupra focului, fiind folosite pentru prăjitul alimentelor. Pasta este de culoare cărămizie (2.5YR/7.6 bright yellowish) sau caolinoasă (2.5YR/7.6 bright yellowish), cu cuarț pisat, particule de calcar și pietricele în compoziție. Gura este largă, cu diametre cuprinse între 21 și 39 cm.

Tipul I

Buza este lată, răsfântă, cu două sau trei șanțuri. Corpul este tronconic, scurt, fără toartă, iar baza plană. Pasta este de culoare bej-alburie (2.5YR/7.6 bright yellowish). Diametrul gurii este cuprins între 18 și 28 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: OPAIȚ 1980, p. 330, pl. IV/5; pl. IV/3; ANGELESCU 1998, p. 223, pl. VIII/35-37, datată în secolul III p.Chr.; SUCEVEANU 2000, p. 91, tipul XXVI/1; HONCU 2014, p. 94, tipul 1, cat. nr. 227, fig. 27/227; SULTOV 1985, p. 84, tipul 1 varianta a, pl. XLII/2.

Datate: secolele II-III p.Chr.

166. *Argamum* 2010, EM, S8, C5-6, exterior secțiune, – 0,15-0,30 cm.

Dg. = ?, Hp. = 3,5 cm. (Pl. XVII/158).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar și rare paiete de mică în compoziție; angobă cărămizie.

Honcu 2016, p. 300-301, tipul I, pl. 2/22.

Datate: secolele II-III p.Chr.

167. *Durostorum*, G7, nr. 18. MDJC, inv. 11507.

Dg. = 27,5 cm, Hp. = 5 cm., Db. = 21 cm. (neilustrată).

Pastă zgrunțuroasă, de culoare albă-gălbuie, atât la suprafață cât și în spărtură, cu urme de ardere secundară.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, tipul 1, cat. nr. 59, p. 113.

Datate în prima jumătate a veacului al II-lea p.Chr.

168. *Durostorum*, G8, nr. 4. MDJC, inv. 2811.

Dg = 18 cm, Db. = 15 cm., Hp. = 38 cm. (Pl. XVII/159).

Pastă zgrunțuroasă, de culoare albă-gălbuie atât la suprafață, cât și în spărtură, cu urme de ardere secundară.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, tipul 1, cat. nr. 61, pl. 38/61, p. 113.

Datare: a doua jumătate a secolului II p.Chr.

169. *Durostorum*, G11, nr. 5. MDJC, inv. 2972.

Dg. = 24 cm, Hp. = 3,9 cm. (neilustrată).

Pastă zgrunțuroasă, de culoare albă-gălbuie atât la suprafață, cât și în spărtură, cu urme de ardere secundară.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 113, tipul 1, cat. nr. 64.

Datare: a doua jumătate a secolului II și începutul celui următor.

170. Niculițel 2011, TC, S II, C3-4, – 0,50 m.

Dg. = 21cm, Hp. = 3 cm. (Pl. XVII/160).

Pastă de culoare bej-cenușie (2.5YR/7.6 bright yellowish), cu pietricele, nisip și mică argintie în compoziție; pe bază are puternice urme de ardere secundară.

Honcu 2014, p. 94, tipul 1, cat. nr. 227, fig. 27/227.

Datare: sfârșitul secolului II p.Chr.

171. *Noviodunum* 2001, CT9, S2, C5, – 0,70 cm.

Dg. = 26 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. XVII/161).

Pastă de culoare bej-alburie, cu piroxen și mică argintie în compoziție. Prezintă urme de ardere secundară, fiind puternic exfoliată. Pe buză se pot observa patru caneluri.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

172. *Noviodunum* 2001, CT9, C5, S de val.

Dg. = 28 cm, Hp. = 4,5 cm. (Pl. XVII/162).

Pastă de culoare bej, cu particule de mică argintie și piroxen în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

173. *Noviodunum* 2001, CT9, C5-6, S4, val 3, – 1,50 m.

Dg. = 18 cm, Hp. = 2,2 cm. (Pl. XVII/163).

Pastă de culoare bej-alburie, cu multă mică, calcar și pietricele în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

174. *Troesmis*, MDD, inv. 9438, C52, niv. I.

Dg. = 24 cm, Db. = 18,5 cm., Hp. = 5 cm. (Pl. XVII/164).

Pastă de culoare gălbuie, zgrunțuroasă.

Opaiț 1980, p. 354, cat. nr. 23, pl. IV/5.

Datare: a doua jumătate a secolului II p.Chr.

Tipul II

Buza este lată, răsfrântă, lisă. Corpul este tronconic, scurt, fără toartă, iar baza plană. Pasta este de culoare cărămizie, cu calcar și mică argintie în compoziție. Diametrul gurii este cuprins între 16 și 39 cm.

Analogii:

HAYES 1983, p. 126, tipul 2, cat. nr. 103-105, fig. 9/103-105.

Moesia Inferior: ȘTEFAN *et alii*. 1953, p. 264, pl. 24/5; SUCEVEANU 2000, tipul XXVI, nr. 6, tipul XXX, nr. 3; pl. 36/4-5, pl. 39/1-6; OPAIȚ, IONESCU 2016, 76, tipul 2, pl. 26/152, 153, 154.

Dacia: POPILIAN 1976, p. 123-124, tipul I, pl. LXVIII/832.

Datare: secolele II-III p.Chr.

175. *Argamum* 2010, EM, S8, exterior secțiune, – 0,48 -0,62 cm.

Dg. = 16,4 cm, Hp. = 2 cm. (Pl. XVII/165).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar și mică argintie în compoziție; angobă proprie.

Honcu 2016, p. 301, tipul 2, pl. 2/23.

Datare: secolele II-III p.Chr.

176. *Argamum* 2010, EM, S8, C19, – 0,56 cm.

Dg. = 26 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. XVII/166).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar și mică argintie în compoziție; angobă proprie.

Honcu 2016, p. 301, tipul 2, pl. 2/24.

Datare: secolele II-III p.Chr.

177. *Argamum* 2006, EM, *passim*.
Dg. = 26 cm, Hp. = 2,5 cm. (Pl. XVII /167).
Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție; angobă proprie.
Bibliografie: inedită.
Datare: secolele II-III p.Chr.
178. *Argamum* 2006, EM, S8, C3, – 0,82 cm.
Dg. = 28 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. XVIII/168).
Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică aurie în compoziție.
Bibliografie inedită.
Datare: secolele II-III p.Chr.
179. *Argamum* 2001, EM, S3.
Dg. = 33 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. XVIII/169).
Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică aurie în compoziție.
Bibliografie inedită.
Datare: secolele II-III p.Chr.
180. *Argamum* 2006, EM, S8, – 0,65 cm.
Dg. = 28 cm, Hp. = 7 cm. (Pl. XVIII/170).
Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică argintie.
Bibliografie: inedită.
Datare: secolele II-III p.Chr.
181. *Argamum* 2001, EM, S3, C4, – 0,50-0,60 cm.
Dg. = 23 cm, Hp. = 4,5 cm. (Pl. XVIII/171).
Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție; prezintă urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.
Bibliografie inedită.
Datare: secolele II-III p.Chr.
182. *Ibida* 2002, S1, Curt. G, C17, – 2 m., pe nivel.
Dg. = 22 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. XVIII/172).

Pastă compactă, de culoare cărămizie (2.5YR/6.8 light red), cu calcar și multă mică aurie în compoziție; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

183. *Ibida* 2010, S3, Curt. G, – 3 m.

Dg. = 22 cm, Hp. = 3,6 cm. (Pl. XVIII/173).

Pastă de culoare bej, (5R/8.2 light pink), cu mică argintie și pietricele în compoziție; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

184. *Ibida* 2002, S1, Curt. G, C19, – 1,65 m, lângă zidul demantelat.

Dg. = 18 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. XVIII/174).

Pastă de culoare cărămizie (7.5YR/5.4 brown), cu calcar, pietricele și mică aurie în compoziție. Vasul prezintă urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

185. *Ibida* 2014, B1, – 3,70, 4 m.

Dg. = 22 cm, Hp. = 5 cm. (neilustrată).

Pastă de culoare orange, cu mult calcar, mică argintie și pietricele în compoziție; angobă are culoare orange. Baza este plană.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

186. *Noviodunum* 2001, CT3, C3.

Dg. = 29 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. XVIII/175).

Pastă de culoare cărămizie, cu mică aurie și calcar în compoziție; prezintă urme de ardere pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

187. *Noviodunum* 2001, CT9, S5, C5, – 0,70 cm.

Dg. = 26 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. XVIII/176).

Pastă de culoare cărămizie, cu mică aurie și calcar în compoziție; prezintă urme de ardere pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

188. *Noviodunum* 2003, S4, C82, -0,80 cm. – 1,40 m.

Dg. = 16 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. XVIII/177).

Pastă de culoare orange, cu calcar, cuarț și mică argintie în compoziție; cu urme de ardere secundară pe suprafața exterioară a corpului.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

189. *Tomis* 1998.

Dg. = 30 cm. (Pl. XIX/178).

Pastă de culoare maro, zgrunțuroasă, miez cenușiu cu multă mică și pietricele în compoziție. Recipientul prezintă urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Băjenaru 2013, p. 67, cat. nr. 88, pl. 11/88.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

190. *Tomis* 1998.

Dg. = 39 cm. (Pl. XIX/179).

Pastă de culoare maro, grosieră, cu miez cenușiu pe unele porțiuni, cu mică, pietricele și particule negre (piroxen) din abundența în compoziție. Recipientul prezintă urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Băjenaru 2013, p. 67, cat. nr. 89, pl. 11/89.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

191. *Tomis* 1998.

Dg. = 34 cm, Ht. = 6,4 cm. (Pl. XIX/180).

Pastă de culoare maro, grosieră, cu mică, pietricele și particule negre (piroxen) din abundența în compoziție. Recipientul prezintă urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Băjenaru 2013, p. 67, cat. nr. 90, pl. 11/90.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

Tipul III

Corpul este tronconic, oblic și baza plană. Imediat sub buza vasului se observă o nervură, probabil cu rol decorativ. Buza este lată, răsfrântă, cu o șanțuire proeminentă pe aceasta pentru susținerea capacului. Au fost descoperite recipiente cu și fără toartă. Pasta din care sunt confecționate vasele este de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție. Diametrul gurii este cuprins între 22 și 39 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: OPAIȚ 1980, p. 330, pl. IV/3; SUCEVEANU 2000, p. 49-50, tipul XII B, pl. XII/15, 16; HONCU 2014, p. 94, tipul 1, cat. nr. 228, fig. 27/228; OPAIȚ, IONESCU 2016, p. 76, tipul 1, pl. 26/151; 78, tipul II, pl. 27/163-164.

Nord-vestul Mării Negre: KRAPIVINA 1993, p. 103, tipul I, fig. 36/1-3 și tipul II, 36/14.

Partea occidentală a Imperiului: MANDRUZZATO, TIUSSI, DEGRASSI, 2000, p. 360, fig. 4/4; ISTENIČ, SCHNEIDER, 2000, p. 341, fig. 5/3; ŽERJAL 2008, p. 136, fig. 4/15; REYNOLDS 2010, p. 92, forma 98.21/o, fig. 1/98.21/o.

Datare: secolele II-III p.Chr.

192. Niculițel 2011, TC, S IV, C7, – 0,70 m.

Dg. = 39 cm, Hp. = 5,2 cm. (Pl. XIX/181).

Pastă de culoare cărămizie-bej (5Y/8.6 yellow), cu nisip și calcar în compoziție.

Honcu 2014, p. 94, tipul 1, cat. nr. 228, fig. 27/228.

Datare: sfârșitul secolului II - secolul III p.Chr.

193. *Noviodunum* 2001, CT6, C5.

Dg. = 22 cm, Hp. = 3,8 cm. (Pl. XIX/182).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție; pe suprafața exterioară prezintă urme puternice de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

194. *Noviodunum* 2003, S4, C55, – 4,30 m. nivel roman timpuriu.

Dg. = 36 cm, Hp. = 5,5 cm. (Pl. XIX/183).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție; prezintă urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

195. *Noviodunum* 2003, S4, C55, – 4,30 m, pe nivel roman timpuriu.

Dg. = 36 cm, Hp. = 5,5 cm. (Pl. XIX/184).

Pastă fină, de culoare cărămizie, cu piroxen, calcar și mică argintie în compoziție; pe suprafața exterioară se observă urme de ardere secundară. Prezintă toartă rotundă în secțiune, lipită de corpul vasului.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

196. *Troesmis*, MDD, inv. 4520, C52, niv. II.

Dg. = 30 cm, Db. = 21 cm., Hp. = 6,3 cm. (Pl. XIX/185).

Pastă de culoare cărămizie, dură.

Opaiț 1980, p. 351, 354, cat. nr. 21, pl. IV/3.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

Tipul IV

Recipientele incluse în acest tip au buza rotunjită, ușor invazată. Pereții vasului sunt oblici față de buză, iar baza este plană. Pasta din care sunt modelate vasele este de culoare bej-alburie sau cărămizie, cu calcar și mică argintie în compoziție. Diametrul recipientelor este cuprins între 22 și 46,5 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: ȘTEFAN *et alii*. 1953, p. 264, pl. 24/6; SULTOV 1985, p. 84, pl. XLII/1.

Dacia: RUSU-BOLINDEȚ 2007, p. 403, tipul 1 B2, pl. XCI/540-541; GUDEA 1989, p. 261-263, străchini joase de tip SJR+SJC, pl. LXV/4-5.

Datare: secolele II-III p.Chr.

197. *Durostorum*, G11, nr. 7. MDJC, inv. 2970.

Dg. = 34 cm, Hp. = 4,4 cm. (Pl. XIX/186).

Pastă zgrunțuroasă, de culoare alb-gălbuie atât la suprafață, cât și în spărtură.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 113, tipul 2, cat. nr. 66, pl. 39/66.
Datare: a doua jumătate a secolului al II-lea - începutul celui următor.

198. *Durostorum*, G11, nr. 8. MDJC, inv. 2971.

Dg. = 25 cm, Hp. = 5 cm. (Pl. XIX/187).

Pastă zgrunțuroasă, de culoare albă-gălbuie atât la suprafață, cât și în spărtură.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 113, tipul 2, cat. nr. 67, pl. 39/67.

Datare: a doua jumătate a secolului al II-lea - începutul celui următor.

199. *Durostorum*, G11, nr. 9. MDJC, inv. 2974.

Dg. = 31 cm, Hp. = 3,6 cm. (neilustrată).

Pastă zgrunțuroasă, de culoare albă-gălbuie, atât la suprafață cât și în spărtură.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 113, tipul 2, cat. nr. 68.

Datare: a doua jumătate a secolului II - începutul celui următor.

200. *Ibida* 2010, S1, Curt. G, IM, *passim*.

Dg. = 22 cm, Hp. = 5 cm. (Pl. XX/188).

Pastă de culoare cărămizie (89 5 YR 4/4 reddish brown), cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție; pe ambele suprafețe recipientul prezintă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

201. *Noviodunum* 2001, CT4.

Dg. = 24 cm, Hp. = 4,5 cm. (Pl. XX/189).

Pastă de culoare bej-alburie, cu calcar și mică argintie în compoziție; pe ambele suprafețe prezintă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

202. *Troesmis*, MDD, Inv. 9407, C43, niv. II.

Dg. = 26 cm, Db. = 24 cm, Hp. = 4,5 cm. (Pl. XX/190).

Pastă de culoare cărămizie, firnis roșu.

Opaiț 1980, cat. nr. 22, pl. IV/4, p. 354.

Datare: ultimul sfert al secolului al III-lea p.Chr.

203. *Troesmis*, MDD, inv. T-668, C43, niv. III.
Dg. = 46,5 cm, Db. = 36 cm, Hp. = 7,5 cm. (neilustrată).
Pastă de culoare albă-gălbuie, zgrunțuroasă.
Opaiț 1980, cat. nr. 19, pl. IV/1, p. 351.
Datare: sfârșitul secolului II p.Chr.

204. *Troesmis*, MDD, inv. T-667, C43, niv. III.
Dg. = 34,5 cm, Db. = 25 cm, Hp. = 6 cm. (neilustrată).
Pastă de culoare albă-gălbuie, zgrunțuroasă.
Opaiț 1980, cat. nr. 20, pl. IV/2, p. 351.
Datare: sfârșitul secolului II p.Chr.

Tipul V

Tigăile incluse în acest tip se deosebesc de cel precedent atât prin forma buzei, cât și prin culoarea pastei. Buza este răsfrântă, cu marginea rotunjită și șanțuită în interior. Corpul este tronconic, cu baza plană. Pasta caracteristică acestor vase este de culoare orange, cu multă mică argintie, calcar și pietricele în compoziție. Diametrul gurii este cuprins între 24 și 27 cm.

Analogii: nu cunoaștem analogii pentru acest gen de tigăi, singurele exemplare fiind descoperite, deocamdată, la *Ibida*.

Datare: secolul II p.Chr.

205. *Ibida* 2005, S3, Curt. G, C2, – 2,5 m.
Dg. = 24 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. XX/191).
Pastă cenușie (7.5YR/8.2 light gray), cu calcar și mică argintie în compoziție; pe suprafața exterioară se observă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p. Chr.

206. *Ibida* 2014, B1, – 3,70 m.
Dg. = 27 cm, Db. = 17 cm, Hp. = 5,2 cm. (Pl. XX/192).
Pastă este de culoare orange, cu mult calcar, mică argintie și pietricele în compoziție; angobă la culoare. Baza este plană.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

207. *Ibida* 2014, B1, – 3,70, 4 m.

Dg. = 24 cm, Hp. = 4,5 cm. (Pl. XX/193).

Pastă este de culoare orange, cu mult calcar, mică argintie și pietricele în compoziție; angobă la culoare. Baza este plană.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p. Chr.

208. *Ibida* 2014, B1, – 3,70 m.

Dg. = 26 cm, Hp. = 6 cm. (Pl. XX/194).

Pastă este de culoare orange, cu mult calcar, mică argintie și pietricele în compoziție; angobă la culoare.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p. Chr.

Tipul VI

Buza este răsfrântă, lată, cu marginea lisă. Corpul este tronconic, iar baza este plană (?). Pasta caracteristică acestor vase este de culoare maro-cărămizie, cu multă mică și pietricele în compoziție. Diametrul gurii este de 26 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: SUCEVEANU 2000, p. 94, tipul 27, nr. 3; BĂJENARU 2013, p. 67, cat. nr. 87, pl. 11/87.

Datare: secolele II-III p.Chr.

209. *Tomis* 1998.

Dg. = 26 cm. (Pl. XX/195).

Pastă maro-roșcată, cu striuri de culoare bej-închisă la suprafață, zgrunțuroasă, micacee, cu incluziuni de pietricele în compoziție.

Băjenaru 2013, p. 67, cat. nr. 87, pl. 11/87.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

Tipul VII

Tigăile incluse în acest tip au buza lisă, răsfrântă, cu marginea rotunjită. Corpul este tronconic, cu baza plană. Pasta caracteristică acestor

vase este de culoare cărămizie, cu multă mică în compoziție. Diametrul gurii este cuprins între 24 și 36 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: SUCEVEANU 2000, p. 97, tipul 30/1-7, pl. 40/1-7.

Datate: secolele II-III p.Chr.

210. *Histria* 1927-1942, Dep. Inst. Arh.

Dg. = 24 cm, Hp. = 5 cm, Db. = 20,6 cm. (Pl. XX/196).

Pastă de culoare cărămizie, poroasă, cu multă mică în compoziție; produs histrian.

Suceveanu 2000, tipul 30, pl. 40/1.

Datate: secolele II-III p.Chr.

211. *Histria* 1927-1942, Dep. Inst. Arh.

Dg. = 24 cm, Hp. = 4,7 cm, Db. = 19,5 cm. (Pl. XX/197).

Pastă de culoare cărămizie, poroasă, cu multă mică în compoziție; produs histrian.

Suceveanu 2000, tipul 30, pl. 40/2.

Datate: secolele II-III p. Chr.

212. *Histria* 1951, Z interior, – 1,65 m; E, Dep. Inst. Arh. inv. 8916.

Dg. = 34 cm, Hp. = 6 cm, Db.=30,0 cm. (Pl. XXI/198).

Pastă de culoare cărămizie, poroasă, cu mică în compoziție; produs histrian.

Suceveanu 2000, tipul 30, pl. 40/4.

Datate: secolele II-III p. Chr.

213. *Histria* 1951, Z, – 1,15 -1,20 m; Dep. Inst. Arh., inv. 8916 B.

Dg. = 36 cm, Hp. = 5,6 cm, Db. = 32 cm. (Pl. XXI/199).

Pastă de culoare cărămizie, poroasă cu mică în compoziție; produs histrian.

Suceveanu 2000, tipul 30, pl. 40/5.

Datate: secolele II-III p. Chr.

Tipul VIII

Buza vaselor incluse în această categorie este rășfrântă, cu marginea rotunjită și șanțuită pe mijlocul acesteia. Corpul este tronconic, cu baza
~ 102 ~

plană. Pasta caracteristică acestor vase este de culoare cenușie sau cărămizie, cu calcar în compoziție. Diametrul gurii este cuprins între 36 și 40 cm.

Analogii: HAYES 1983, p. 126, fig. 9/110.

Moesia Inferior: SUCEVEANU 2000, p. 98, tipul 31, pl. 41/1-6. *Durostorum*¹⁸⁴.

Datate: secolele I-III p.Chr.

214. *Histria* 1962, Basilica Extra-Muros, 36-37, – 2,10-2,30 m.

Dg. = 36 cm, Hp. = 5 cm, Db. = 33 cm. (Pl. XXI/200).

Pastă de culoare cărămizie, poroasă, cu calcar, arșă insuficient; produs histrian.

Suceveanu 2000, tipul 31, pl. 41/4.

Datate: secolele II-III p.Chr.

215. *Histria* 1957, Templu 28, Dep. Inst. Arh.

Dg. = 40 cm, Hp. = 5,4 cm, Db. = 34 cm. (Pl. XXI/201).

Pastă de culoare cenușie, zgrunțuroasă, cu urme puternice de ardere secundară la exterior; produs histrian.

Suceveanu 2000, tipul 31, pl. 41/5.

Datate: secolele II-III p.Chr.

216. *Histria* 1957, Templu 28, Dep. Inst. Arh.

Dg. = 40 cm, Hp. = 5 cm, Db. = 35 cm. (Pl. XXI/202).

Pastă de culoare cărămizie, poroasă, cu urme de arsură secundară; produs histrian.

Suceveanu 2000, tipul 31, pl. 41/6.

Datate: secolele I-II p.Chr.

¹⁸⁴ Materiale inedite văzute de noi în depozitul de la Muzeul „Dunărea de Jos” din Călărași prin bunăvoința dl. D. Elefterescu.

II. 7 Tigăi importate

Tipul I

Caracteristicile generale ale acestui tip de vase sunt buza îngroșată și invazată, corpul bombat, baza plană. Pasta din care sunt confecționate recipientele este de culoare cărămizie, semifină, cu calcar și mică argintie în compoziție. Recipientele incluse în această grupă sunt cunoscute în literatura de specialitate sub denumirea de tigăi cu slip roșu pompeian, folosite pentru coacerea pâinii¹⁸⁵. Diametrul vaselor este de 20,4 cm.

Analogii: HAYES 1983, p. 126, fig. 9/115-116.

Dacia: RUSU-BOLINDEȚ 2007, p. 345-346, tipul 1 B3, pl. LXXVIII/413-414.

Datare: secolul II p.Chr.

217. *Noviodunum* 2001, TM.

Dg. = 20,4 cm, Hp. = 5,5 cm. (Pl. XXI/203).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, oxid de fier și mică argintie în compoziție. Pe ambele suprafețe prezintă firnis roșu în interior, cu tente gălbui la exterior; pe suprafața exterioară se observă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: a doua jumătate a secolului II p.Chr.

218. *Troesmis* 1977, Inv. 16751, *passim*.

Dg. = ?, Hp. = 2,5 cm. (Pl. XXI/204).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar și mică argintie în compoziție, firnis roșu în interior, cu tente gălbui la exterior; pe suprafața exterioară prezintă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

Tipul II

Acestea diferă de cele incluse de noi în primul tip prin forma buzei care este răsfrântă, lisă, respectiv mai îngustă decât la vasele prezentate

¹⁸⁵ WOOLF 1998, 186.

anterior. Baza tigăilor incluse în această grupă este plană. Pasta este de culoare cărămizie (10YR/6.6 bright yellowish), cu cuarț în compoziție. Acestea provin, probabil, din zona cetății Heracleea. Diametrul gurii este cuprins între 18 și 35 cm.

Analogii:

spațiul istro-pontic: OPAIȚ 1980, 330, pl. IV/4 (datată în primul sfert al secolele III p.Chr.); HONCU 2014, tipul II p. 95, cat nr. 229, fig. 27/229.

Datare: secolele II-III p.Chr.

219. *Argamum* 2001, EM, S3, C7, – 0,50 cm.

Dg. = 35 cm, Hp. = 6 cm. (Pl. XXI/205).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, mică argintie și mult piroxen în compoziție; angobă proprie, pe alocuri exfoliată. Pe suprafața exterioară prezintă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

220. *Argamum* 2006, EM, S8, C6, – 0,40-1 m.

Dg. = 32 cm, Hp. = 7,5 cm. (Pl. XXI/206).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, mică argintie și mult piroxen în compoziție; angobă proprie, pe alocuri exfoliată. Pe suprafața exterioară prezintă urme de ardere secundară.

Honcu 2016, p. 301, tipul I, pl. II/25.

Datare: secolul II p.Chr.

221. *Ibida* 2006, S3, Curt. G, C6, – 2,70-3 m.

Dg. = 18 cm, Hp. = 3,3 cm. (Pl. XXI/207, Pl. XXII/299).

Pastă de culoare cărămizie (2.5YR/7.8 light red), cu calcar și mică argintie în compoziție; angobă proprie, exfoliată pe alocuri.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

222. Niculișel 2011, TC, S IV, C7, – 1,20-1,30 m.

Dg. = 21,4 cm, Hp. = 4,7 cm. (Pl. XXI/208).

Pastă de culoare cărămizie (10YR/6.6 bright yellowish), cu calcar, cuarț și mică argintie în compoziție.

Honcu 2014, p. 95, tipul II, cat nr. 229, fig. 27/229.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

II. 8 Castroane – *patera*

Tipul I

Vasele au corp bitronconic, cu caneluri atât la exterior, cât și la interior. Buza vaselor este dreaptă, răsfrântă către exterior. Au fost descoperite exemplare cu și fără toarte. Recipientele sunt realizate dintr-o pastă de culoare bej-cenușie (caolinoasă), fină, cu nisip și mică aurie în compoziție; acest tip de pastă este frecvent întâlnit în teritoriul noviodunens¹⁸⁶. Vasele prezintă urme de arsură pe suprafața exterioară. Originile acestui gen de vase trebuie căutate în cadrul veselei autohtone¹⁸⁷. Diametrul gurii este curpins între 16 și 28 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: BAUMANN 1995, p. 200, cat. nr. 19, pl. XIV/20; ANGELESCU 1998, p. 227, pl. XI/93; SUCEVEANU 2000, p. 50, tipul XIII, pl. 16/4 (datat în primele trei sferturi ale secolului II p.Chr., fiind considerat produs histrian); BAUMANN 2009, p. 197 (datat din secolul II până în secolul IV p.Chr.); OPAIȚ 1980, cat. nr. 10, pl. II/3, datare: a două jumătate a secolului II p.Chr.; MUȘEȚEANU, ELEFTERESCU 2003, p. 112, tipul 2, cat. nr. 53, pl. 38/53; HONCU 2014, tipul I p. 95, cat nr. 230-231, fig. 27/230-231.

Dacia: POPILIAN 1976, p. 121, tipul 5, pl. LXLIV/782 și pl. LXV/791; RUSU-BOLINDEȚ 2007, p. 406, tipul 8 E, pl. XCIII/555.

Datate: secolele II-III p.Chr.

223. *Argamum* 2006, EM, S8, C9, – 0,40 -0,90 cm.

Dg. = 22 cm, Hp. = 2,5 cm. (Pl. XXII/209).

Pastă de culoare cărămie, cu calcar și mică argintie în compoziție; angobă cenușie.

Honcu 2016, p. 301-302, tipul I, pl. II/26.

Datate: secolele II-III p.Chr.

224. *Argamum* 2006, EM, S8, C9.

Dg. = 18 cm, Hp. = 1,5 cm. (Pl. XXII/210).

¹⁸⁶ BAUMANN 2009, 198.

¹⁸⁷ NEGRU 2003, 52, tipul 2, pl. 23/193.

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar și mică argintie în compoziție; angobă cenușie.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

225. *Argamum* 2009, EM, S8, C6-7, – 0,70-1 m.

Dg. = 28 cm, Hp. = 2,5 cm. (Pl. XXII/211).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, mică argintie și pietricele în compoziție; angobă cărămizie.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

226. *Durostorum*, G11, nr. 1. MDJC, inv. 2936.

Dg. = 23 cm, Hp. = 10,4 cm. (neilustrat).

Pastă zgrunțuroasă, de culoare albă-gălbuie atât la suprafață, cât și în spărtură, cu urme de ardere secundară.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 112, tipul 2, cat. nr. 53, pl. 38/53.

Datare: a doua jumătate a veacului al II-lea - prima parte a celui următor.

227. *Durostorum*, G11, nr. 2. MDJC, inv. 2964.

Dg.=28 cm, Hp.=6,5 cm. (Pl. XXII/212).

Pastă zgrunțuroasă, de culoare albă-gălbuie atât la suprafață, cât și în spărtură, cu urme de ardere secundară.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 112, tipul 2, cat. nr. 54, pl. 38/54.

Datare: a doua jumătate a veacului II - prima parte a celui următor.

228. *Durostorum*, C19, nr. 196. MDJC, inv. 39901.

Dg. = 18 cm. (neilustrat).

Pastă zgrunțuroasă, de culoare albă-gălbuie atât la suprafață, cât și în spărtură, cu urme de ardere secundară.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 112, tipul 2, cat. nr. 58, pl. 38/58.

Datare: secolul II p.Chr.

229. *Ibida* 2014, Baza 1, – 3,80-4,20 m.

Dg. = 17 cm, Hp. = 4,5 cm. (neilustrat).

Pastă de culoare orange, cu multă mică, calcar și pietricele în compoziție; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datate secolele II-III p.Chr.

230. *Ibida* 2014, Baza 1, – 3,50 m.

Dg. = 22 cm, Hp. = 3 cm. (neilustrat).

Pastă de culoare orange, cu multă mică, calcar și pietricele în compoziție; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datate secolele II-III p.Chr.

231. Niculițel 2011, TC, S III, C9, – 1,10 m.

Dg. = 26 cm, Hp. = 6,8 cm. (Pl. XXII/213).

Pastă fină, de culoare bej-cenușie (5YR/6.8 yellow), cu calcar, mică argintie și nisip în compoziție; atât la interior, cât și la exterior, exemplarul prezintă urme de ardere secundară.

Honcu 2014, p. 95, tipul I, cat nr. 230, fig. 27/230.

Datate: a doua jumătate a secolului II - prima jumătate secolului III p.Chr.

232. Niculițel 2011, TC, S4, C4, – 80 cm.

Dg. = 21 cm, Hp. = 3,9 cm. (Pl. XXII/214).

Pastă fină, de culoare bej-cenușie (5YR/6.8 yellow), cu calcar, mică argintie și nisip în compoziție.

Honcu 2014, p. 95, tipul I, cat nr. 231, fig. 27/231.

Datate: a doua jumătate a secolului II - prima jumătate secolului III p.Chr.

233. *Noviodunum* 2001, CT1, nivel IX.

Dg. = 16 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. XXII/215).

Pastă de culoare cărămizie, cu nuanțe de bej, cu calcar și mică argintie în compoziție; prezintă urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datate: secolele II-III p.Chr.

234. *Noviodunum* 2001, CT6, C12, S de val.

Dg. = 23 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. XXII/216).

Pastă de culoare bej, cu calcar, mică argintie și piroxen în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

235. *Troesmis*, MDD, inv. 4068, C43, niv. 4.

Dg. = 19 cm, Dr. = 18 cm., Db. = 3,6 cm., Hp. = 10 cm. (neilustrat).

Pastă de culoare gălbuie, zgrunțuroasă.

Opaiț 1980, cat. nr. 10, pl. II/3.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

Tipul II

Buza este ușor răsfrântă, rotunjită la exterior, decorată cu o șanțuire pe buză. Pasta este de culoare cărămizie, cu calcar și mica argintie în compoziție. Diametrul gurii este de 17-37 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: OPAIȚ, IONESCU 2016, 78, pl. 28/165, inclus în categoria bolurilor cu diverse funcții.

Dacia: GUDEA 1996, p. 220, tipul SIFIC 5 nr. 8.

Datare: secolele II-III p.Chr.

236. *Noviodunum* 2001, CT4.

Dg. = 37 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. XXII/217).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar și rare particule de mică argintie în compoziție; pe suprafața exterioară prezintă urme de ardere secundară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

237. *Noviodunum* 2001, CT4.

Dg. = 17 cm, Hp. = 5,5 cm. (Pl. XXII/218).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar fin și mică argintie în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

Tipul III

Buza vaselor este răsfrântă și rotunjită la exterior, corpul este arcuit, iar baza inelară. Pastă este de culoare bej-alburie, cu calcar, pietricele, mică argintie și calcar în compoziție. Diametrul gurii vaselor este de 19-36 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: SUCEVEANU 2000, p. 44, tipul XIA, pl. 13/1; GĂMUREAC 2009, p. 286, pl. XIV/116; OPAIȚ, IONESCU 2016, 77-78, tipul IB, pl. 28/162.

Dacia: POPILIAN 1976, p. 122, tipul 1, pl. LXVI/812.

Datare: secolele II-III p.Chr.

238. *Argamum* 2012, EM, S10, C20, – 0,60 cm., interior edificiu.

Dg. = 36 cm, Hp. = 6 cm. (Pl. XXIII/219).

Pastă de culoare cenușie, cu mult oxid de fier în compoziție; angobă cenușie.

Honcu 2016, p. 302, tipul II, pl. 2/27.

Datare: secolele II-III p.Chr.

239. *Ibida* 2003, S1, Curt. G, C18, – 1, 80 m, găsită pe nivel.

Dg. = 30 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. XXIII/220).

Pastă de culoare bej-alburie (7.5/YR/8.3 light yellow), cu calcar și pietricele în compoziție. Pe buză se pot observa două șanțuiri. Pe suprafața exterioară vasul este decorat cu câteva șanțuiri slab profilate.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

240. *Noviodunum* 2001, CT4.

Dg. = 19 cm, Hp. = 6 cm. (Pl. XXIII/221).

Pastă de culoare bej-alburie, cu calcar, pietricele, cuarț și mică argintie în compoziție; prezintă urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

Tipul IV

Corpul vasului este hemisferic, cu buza tringhiulară în secțiune, răsfrântă, cu o ușoară șanțuire pentru susținerea capacului; baza este plată.

Pasta din care sunt confecționate recipientele este de culoare bej-alburie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție. Diametrul vasului este de 20 cm.

Analogii:

Dacia: RUSU-BOLINDEȚ 2007, p. 405, tipul 8A, pl. XCII/548.

Datare: secolul II p.Chr.

241. *Noviodunum* 2001, CT4.

Dg. = 20 cm, Hp. = 5,5 cm. (Pl. XXIII/222).

Pastă de culoare bej-alburie, cu calcar, pietricele, cuarț și mică argintie în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

Tipul V

Vasele incluse în acest tip au buza oblică, lisă, puternic evazată, baza plană. Unele exemplare prezintă toartă lamelară sau rotundă în secțiune. Pe buză, la unele exemplare se pot observa una sau două șanțuri. Pasta din care sunt confecționate recipientele este de culoare bej-gălbuie, cu diferite nuanțe, cu calcar, pietricele, oxid de fier și mică argintie în compoziție. Acest lucru ne indică producerea acestora în mai multe centre ale provinciei. Diametrul gurii este cuprins între 16 și 31 cm.

Analogii: PAPI 1985, p. 96, cat. nr. 25.9, pl. 25/9.

Moesia Inferior: OPAIȚ 1980, p. 351. cat. nr. 8, pl. II/1; MUȘETEANU, ELEFTERESCU 2003, p. 104-105, tipul, 1, pl. 38/49-52; SUCEVEANU 2000, p. 48, tipul 12A, pl. XII/4, 6; BOGDAN-CĂTĂNICIU, BARNEA 1979, p. 181, fig. 144/2.26; SULTOV 1985, p. 84-85, pl. XLII/6; HONCU 2014B, p. 275, tipul II, fig. 4/2; OPAIȚ, IONESCU 2016, 77, tipul III, pl. 26/155.

Dacia: POPILIAN 1976, p. 121, tipul 5, pl. LXLIV/780.

Datare: secolele II-III p.Chr.

242. *Durostorum*, G1, nr. 8. MDJC, inv. 16250.

Dg. = 20 cm, Db. = 6 cm, Hp. = 6,8 cm. (neilustrat).

Pastă de culoare cărămizie-gălbuie atât la suprafață, cât și în spărtură, cu urme de ardere secundară.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 112, tipul, 1, cat. nr. 49, pl. 38/49.
Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

243. *Ibida* 2002, S1, Curt, G, C16, – 2 m, găsit în umplutura nivelului de secol IV.

Dg. = 16 cm, Hp. = 4,5 cm. (Pl. XXIII/223).

Pastă de culoare cărămizie (2.5YR/7.8 light red), cu calcar fin, mică argintie și rare pietricele în compoziție; angobă proprie. Pereții vasului sunt subțiri, cu urme de ardere secundară.

Honcu 2014B, p. 275, tipul II, fig. 4/2.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

244. *Ibida* 2010, S1, Curt. G, IM, *passim*.

Dg. = 31 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. XXIII/224).

Pastă de culoare orange (2.5YR/6.8 bright brown), cu mult calcar și mică aurie în compoziție; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

245. *Ibida* 2010, S1, Curt. G, IM, *passim*.

Dg. = 22 cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. XXIII/225).

Pastă de culoare cărămizie (7.5YR/5.3 dull brown), cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție; pe suprafața exterioară prezintă urme de ardere secundară și o mică șanțuire.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

246. *Ibida* 2001, S1, Curt. G, C4, – 0,90 m.

Dg. = 26 cm, Hp. = 3,3 cm. (Pl. XXIII/226).

Pastă de culoare bej-alburie (2.5YR/7.8 orange), cu calcar și pietricele în compoziție; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

247. *Noviodunum* 2003, S4, C33, – 0,30 cm.

Dg. = 22 cm, Hp. = 1,5 cm. (Pl. XXIII/227).

Pastă de culoare bej-alburie, cu mică argintie, pietricele și cuarț în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

248. *Noviodunum* 2003, S4, C34, – 1,05 m.

Dg. = 28 cm, Hp. = 5 cm. (Pl. XXIII/228).

Pastă de culoare cenușie-alburie, cu particule de calcar și mică argintie în compoziție. Prezintă urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

249. *Noviodunum* 2003, S4, C34, – 1,05 m.

Dg. = 21 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. XXIV/229).

Pastă de culoare bej, cu calcar, oxid de fier și mică argintie în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

250. *Troesmis*, MDD, inv. 9434, C32, niv. II.

Dg. = 29,5 cm, Dr. = 25 cm., Hp. = 1 cm. (Pl. XXIV/230).

Pastă de culoare albă-gălbuie, zgrunțuroasă.

Opaiț 1980, p. 351, cat. nr. 8, pl. II/1.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

Tipul VI

Este caracterizat prin buza rotunjită și invazată, cu o ușoară subțiere ce face trecerea de la gură la corpul recipientului. Pasta caracteristică acestui tip de vase este de culoare bej, cu pietricele, oxid de fier și mică argintie în compoziție. Diametrul vaselor este cuprins între 16 și 30 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: OPAIȚ 1980, p. 351, cat. nr. 13, pl. II/6.

Datare: secolele II-III p.Chr.

251. *Ibida* 2010, Curt. G, S3, – 3 m.

Dg. = 16 cm; Hp. = 6 cm. (Pl. XXIV/231).

Pastă de culoare bej (7.5YR/8.2 pink white), cu calcar și pietricele în compoziție; angoba proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

252. *Noviodunum* 2001, CT6, C5, – 1,40 m.

Dg. = 30 cm, Hp. = 5,5 cm. (Pl. XXIV/232).

Pastă de culoare bej, cu pietricele, mică argintie și oxid de fier în compoziție; angobă bej.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

253. *Troesmis*, MDD, inv. 9439, C53, niv. II.

Dg. = 30 cm, Dr. = 30 cm., Hp. = 10 cm. (Pl. XXIV/233).

Pastă de culoare albă-gălbuie, zgrunțuroasă.

Opaiț 1980, p. 351, cat. nr. 13, pl. II/6.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

Tipul VII

Buza este rotunjită, dreaptă la exterior, nedelimitată de corp, cu pereții vasului arcuți. Pasta caracteristică este de culoare bej, cu calcar și mică argintie în compoziție. Vasele au un diametru cuprins între 12 și 26 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: OPAIȚ, IONESCU 2016, 79, tipul I, pl. 28/166, tipul II, pl. 28/169.

Dacia: POPILIAN 1976, p. 122, străchini tipul 1, pl. LXVI/806; GUDEA 1996, p. 217, incluse în categoria străchinilor tipul SJFPC, pl. XXVII/6; RUSU-BOLINDEȚ 2007, p. 404, platou tipul 1B6, pl. XCI/547.

Datare: secolele II-IV p.Chr.

254. *Ibida* 2002, S1, Curt. G, C19, – 1,70 m, găsit pe nivel de secol IV.

Dg. = 12 cm, Hp. = 4,7 cm. (Pl. XXIV/234).

Pastă de culoare bej-alburie (7.5YR/8.4 light yellow), cu pietricele în compoziție; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul al IV-lea p.Chr.

255. *Noviodunum* 2001, CT4, C5, – 0,64 cm.

Dg.=26 cm, Hp.=4,5 cm. (Pl. XXIV/235).

Pastă de culoare bej, cu calcar și mică argintie în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

256. *Noviodunum* 2001, CT5, C6, – 3,35 m. N9.

Dg. = 26 cm, Hp. = 3,2 cm. (Pl. XXIV/236).

Pastă este de culoare bej, cu piroxen, calcar, pietricele și mica argintie în compoziție; angobă bej.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

Tipul VIII

Vasele incluse în acest tip au buza rășfrântă, profilată, cu trei caneluri concentrice. Corpul este ușor bombat, tronconic, cu pereții oblici. Pasta caracteristică este de culoare galbenă, zgrunțuroasă. Diametrul vasului este de 32 cm.

Analogii:

Moesia Superior: BRUKNER 1981, p. 97, tipul 85, pl. 93/150 datat în secolul III-IV p.Chr.

Hispania: VEGAS 1973, p. 35/37, tipul 9a, pl. 11/2, datare în a doua jumătate a secolului IV p.Chr.

Datare: secolul III p.Chr.

257. *Troesmis*, MDD, inv. 9436, C53, niv. IV.

Dg. = 32 cm, Hp. = 6 cm. (Pl. XXIV/237).

Pastă de culoare galbenă, zgrunțuroasă.

Opaiț 1980, p. 351, cat. nr. 16, pl. III/3.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

Tipul IX

Buza este ușor evazată și tăiată drept, cu șanțuire pe aceasta pentru susținerea capacului, umerii sunt bine profilați, corpul este puțin bombat și baza dreaptă. Au fost descoperite exemplare cu și fără toarte. Pasta caracteristică este de culoare bej, cu caolin în compoziție. Diametrul vaselor este cuprins între 19,5 și 25 cm.

Analogii:

Dacia: PROTASE, GAIU, MARINESCU 1997, p. 54, pl. XLIII/9.

Datare: secolele II-III p.Chr.

258. *Durostorum*, G11, nr. 1. MDJC, inv. 2936.

Dg. = 23 cm, Hp. = 10,4 cm. (neilustrat).

Pastă zgrunțuroasă, de culoare albă-gălbuie atât la suprafață, cât și în spărtură, cu urme de ardere secundară la exterior.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 112, cratițe tipul 2, pl. 38/53.

Datare: a doua jumătate a secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

259. *Noviodunum* 2001, CT6, C4, val.

Dg. = 25 cm, Hp. = 6,5 cm. (Pl. XXIV/238).

Pastă de culoare bej-alburie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție. Vasul prezintă două caneluri în zona diametrului maxim.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

260. *Troesmis*, MDD, inv. 2943, C1.

Dg. = 25 cm, Dr. = 21,5 cm, Hp. = 11,5 cm. (Pl. XXV/239).

Pastă de culoare albă-rozie, zgrunțuroasă.

Opaiț 1980, p. 351, cat. nr. 9, pl. II/2.

Datare: secolele II-III p.Chr.

261. *Troesmis*. MDD, inv. 1737, C44, niv. II.

Dg. = 19,5 cm, Dr. = 16,5 cm, Hp. = 4,5 cm. (Pl. XXV/240).

Pastă de culoare albă-gălbuie, zgrunțuroasă.

Opaiț 1980, p. 351, cat. nr. 12, pl. II/5.

Datare: sfârșitul secolului II p.Chr.

Tipul X

Buza este ușor răsfrântă, rotunjită la exterior, decorată cu două șanțuiri. Vasele incluse în acest tip sunt puține la număr. Pasta este de culoare cărămie, grosieră, cu calcar și pietricele în compoziție. Diametrul gurii este de 14 cm.

Analogii: HONCU 2014, p. 95-96, tipul II, cat. nr. 232, fig. 27/232.

Datate: secolele II-III p.Chr.

262. Niculițel 2011, TC, S4, C7, – 1,20-1,30 m.

Dg. = 14 cm; Hp. = 3,8 cm. (Pl. XXV/241).

Pastă de culoare cărămie (5YR/5.8 brown), cu calcar și pietricele în compoziție; pe corp prezintă urme de ardere secundară.

Honcu 2014, p. 95-96, tipul II, cat. nr. 232, fig. 27/232.

Datate: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

Tipul XI

Caracteristicile acestui tip sunt reprezentate de buza orizontală sau ușor rotunjită, lisă. Acesta prezintă pe corp caneluri fine sau profilaturi pronunțate, cu baza inelară. Exemplarele ilustrate de noi pentru acest tip se încadrează în prima jumătate a secolului al III-lea p.Chr.

Diametrul lor variază între 17 și 21 cm.

A. Opaïț consideră că originea acestor vase este getică¹⁸⁸, fiind produse la *Troesmis*, *Histria* și *Tomis*¹⁸⁹.

Analogii:

Moesia Inferior: OPAIȚ 1980, p. 336, 358, cat. nr. 63, pl. XIII/7; SUCEVEANU 2000, p. 42 tipul X, pl. 12/7-9; BĂJENARU 2013, p. 68, cat. nr. 91-92, pl. 11/91-92; HONCU 2014, p. 96, tipul III, cat. nr. 233-234, fig. 27/233-234; OPAIȚ, IONESCU 2016, 77-78, tipul IA, pl 27/161, 79, tipul I, pl. 28/167, 168.

Datate: secolele II-III p.Chr.

263. Niculițel 2009, SA, S I, C2, – 1,20-1,30 m.

Dg. = 21cm, Hp. = 9 cm. (Pl. XXV/242).

¹⁸⁸ OPAIȚ 1980, 336.

¹⁸⁹ OPAIȚ, IONESCU 2016, 79.

Pastă de culoare cărămizie (5YR/7.8 orange), cu calcar și mică aurie în compoziție; pe corp prezintă urme de ardere secundară.

Honcu 2014, p. 96, tipul III, cat. nr. 233, fig. 27/233.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

264. Niculișel 2009, SA, SII, C2, – 1,30-1,50 m.

Dg. = 17 cm, Hp. = 7,8 cm. (Pl. XXV/243).

Pastă de culoare cărămizie (5YR/7.8 orange), cu calcar și mică aurie în compoziție; pe corp prezintă urme de ardere secundară.

Honcu 2014, p. 96, tipul III, cat. nr. 234, fig. 27/234.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

265. Tomis 1998.

Dg. = 19 cm. (Pl. XXV/244).

Pastă de culoare bej-gălbuie, cu mică și numeroase particule albe de calcar în compoziție.

Băjenaru 2013, p. 68, cat. nr. 91, pl. 11/91.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

266. Tomis 1998.

Db. = 7 cm. (Pl. XXV/245).

Pastă cărămizie deschisă, dură, cu mică și particule albe de calcar în compoziție, cu găuri de la gătit.

Băjenaru 2013, p. 68, cat. nr. 92, pl. 11/92.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

Tipul XII

Acest tip de recipiente se caracterizează prin buza lisă, în formă literei T, și pereții puțin oblici. Pe suprafața exterioară vasul prezintă caneluri și decor sinusoidal. Pasta este de culoare cărămizie (5YR/7.8 orange); diametrul gurii este de 22 cm.

Analogii:

Moesia Superior: NIKOLIĆ-ĐORĐEVIĆ 2000, 27-28 (formă apropiată de cea în discuție, doar prin profilul buzei).

Moesia Inferior: HONCU 2014, p. 96, tipul IV, cat. nr. 235, fig. 27/235; pentru această formă nu cunoaștem analogii în spațiul istro-pontic.

Datare: secolele II-III p.Chr.

267. Niculițel 2011, TC, S IV, C6, – 0,80 m.

Dg. = 22 cm, Hp. = 5,5 cm. (Pl. XXV/246).

Pastă de culoare cărămizie (5YR/7.8 orange), cu calcar, particule de nisip și mică argintie în compoziție.

Honcu 2014, p. 96, tipul IV, cat. nr. 235, fig. 27/235.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

Tipul XIII

Recipientele incluse în această tip au buza rotunjită, puțin răsfântă, corpul bitronconic. Pasta din care sunt confecționate castroanele este fină, de culoare cenușie. (7.5YR/5.1 brownish gray), cu mică aurie în compoziție.

Analogii: nu cunoaștem descoperiri similare, încă.

Datare: sfârșitul secolului I a.Chr. - secolul I p.Chr.

268. *Ibida* 2001, S1, Curt. G, C7, – 2, 9 m.

Dg. = ?, Hp. = 5 cm. (Pl. XXV/247).

Pastă de culoare cenușie (7.5YR/5.1 brownish gray), bine arsă, compactă, cu calcar și mică aurie în compoziție; angobă proprie. Imediat sub buză se poate observa o canelură.

Bibliografie: inedită.

Datare: sfârșitul secolului I p.Chr.

269. *Ibida* 2010, S1, Curt. G, IM, *passim*.

Dg. = ? cm, Hp. = 3,5 cm. (Pl. XXV/248).

Pastă de culoare cenușie (5YR/4.1 brownish gray), bine arsă, compactă, cu calcar și mică aurie în compoziție, angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: sfârșitul secolului I p.Chr.

270. *Ibida* 2010, S3, Curt. G, – 3 m.

Dg. = ? cm, Hp. = 4, 2 cm. (Pl. XXVI/249).

Pastă de culoare cenușie (7.5YR/5.1 brownish gray), bine arsă, compactă, cu calcar și mică aurie în compoziție, angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: sfârșitul secolului I p.Chr.

Tipul XIV

Buza vaselor incluse în acest tip este puțin evazată, rotunjită, cu o șanțuire, probabil, pentru susținerea capacului. Corpul este globular, cu caneluri; pasta din care sunt confecționate castroanele este de culoare cărămizie, cu mică argintie și calcar în compoziție. Diametrul recipientului este de 20 cm.

Analogii:

PAPI 1985, p. 98, cat. nr. 26. 9, pl. 26/9, datat la sfârșitul secolului I și în prima jumătate a secolului II p.Chr.

Datare: secolele I-II p.Chr.

271. *Ibida* 2004, S3, Curt. G, – 1,75 m.

Dg. = 20 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. XXVI/250).

Pastă de culoare cărămizie (5YR/5.6 bright reddish), cu calcar și mică argintie în compoziție; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: sfârșitul secolului I - prima jumătate a secolului II p.Chr.

Tipul XV

Vasele cuprinse în acest tip sunt puține la număr, cu buza dreptunghiulară în secțiune, lisă și invazată. Corpul recipientelor este bitronconic, cu două toarte lamelare care se prind imediat de sub buza vasului și de zona diametrului maxim. Pasta din care sunt confecționate castroanele este de culoare cărămizie, cu mică și calcar în compoziție. Diametrul vasului este de 16 cm.

Analogii:

PAPI 1985, p. 96, cat. nr. 26.4, pl. 26/4, unde este întâlnit din secolul III până în secolele IV-VI p.Chr.

Moesia Inferior: BAUMANN 1995, p. 408, tipul I, pl. IV/3; HONCU 2014A, p. 275, tipul I, fig. 4/1.

Datare: secolele III-IV p.Chr.

272. *Ibida* 2006, S3, Curt. G, C6.

Dg. = 16 cm, Hp. = 7,5 cm. (Pl. XXVI/251).

Pastă de culoare cărămizie (5YR/6.6 orange), cu calcar și mică argintie în compoziție; angobă proprie. Atât la exterior, cât și la interiorul vasului se

pot distinge caneluri orizontale. Toarta este lamelară în secțiune, cu două nervuri paralele.

Honcu 2014B, p. 275, tipul I, fig. 4/1.

Datare: secolele III-IV p.Chr.

Tipul XVI

Buza vaselor incluse în acest tip este răsfântă, cu o șanțuire, probabil, pentru susținerea capacului. Corpul este globular, cu caneluri pe toată suprafața acestuia. Pasta din care sunt modelate bolurile este de culoare cărămizie ori cenușie. Diametrul vaselor este cuprins între 22 și 35,5 cm. După prezența lor în numărul mare la *Histria*, C. Băjenaru afirmă că acest tip de boluri era produs în orașele vest-pontice (*Tomis* și *Histria*) în secolele II-III p.Chr.

Analogii:

Moesia Inferior: SUCEVEANU 2000, tipul XIII, p. 50, pl. 16-17; BĂJENARU 2013, p. 66, cat. nr. 82-86, pl. 11/82-86; OPAIȚ, IONESCU 2016, 76, tipul I, pl. 25/148, 149, 150.

Datare: secolele II-III p.Chr.

273. *Tomis* 1998.

Dg. = 35,5 cm. (Pl. XXVI/252).

Pastă de culoare maro, zgrunțuroasă, cu mică și pietricele în compoziție; angobă maro-roșcată, deschisă atât la interior, cât și la exterior.

Băjenaru 2013, p. 66, cat. nr. 82, pl. 11/82.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

274. *Tomis* 1998.

Dg. = 31 cm. (Pl. XXVI/253).

Pastă de culoare roșu-cărămizie, zgrunțuroasă, cu mică și pietricele în compoziție; angobă roșie-cărămizie atât la interior, cât și la exterior. Vasul prezintă urme de ardere secundară. Pe buza castronului a fost aplicată o bandă cu șase impresiuni alveolare.

Băjenaru 2013, p. 66, cat. nr. 83, pl. 11/83.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

275. *Tomis* 1998.

Dg. = 27 cm. (Pl. XXVI/254).

Pastă de culoare maro-închisă (cu tente cenușii cauzate de o ardere secundară puternică), zgrunțuroasă, cu mică și pietricele în compoziție. Pe buza recipientului s-au păstrat două alveole de la banda aplicată pe buză.

Băjenaru 2013, p. 66, cat. nr. 84, pl. 11/84.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

276. *Tomis* 1998.

Dg. = 23 cm. (Pl. XXVI/255).

Pastă de culoare maro-cărămizie, cu resturi de mică și pietre în compoziție. Castronul prezintă urme de ardere secundară. Pe buza acestuia s-a păstrat o bandă aplicată cu cinci impresiuni alveolare.

Băjenaru 2013, p. 66, cat. nr. 85, pl. 11/85.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

277. *Tomis* 1998.

Dg. = 22 cm. (Pl. XXVI/256).

Pastă de culoare maro-roșcată, cu striuri, bej-marro la suprafață, miez cenușiu (ardere incompletă), cu mică și pietricele în compoziție. Vasul prezintă urme de ardere secundară pe ambele suprafețe. Pe buza vasului s-a păstrat o bandă aplicată cu patru impresiuni alveolare.

Băjenaru 2013, p. 66, cat. nr. 86, pl. 11/86.

Datare: sfârșitul secolului II - începutul secolului III p.Chr.

II. 9 Mortaria – *pelves*

Tipurile clasice de *mortaria* sunt frecvent întâlnite în secolele II-III p.Chr. în zona de nord-vest a provinciei *Moesia Inferior*, fiind specifice mediului militar¹⁹⁰; în perioada secolelor IV-VI p.Chr. acestea par să dispară din uz, deși se cunosc exemplare descoperite la: *Tropaeum Traiani*, *Aegyssus*, *Tomis* și *Halmyris*¹⁹¹.

¹⁹⁰ POPILIAN 1976, 47; OPAIȚ 1980, 330; MUȘEȚEANU, ELEFTERESCU 2003, 106.

¹⁹¹ OPAIȚ 2004, 57-58.

Mortaria sunt vase de dimensiuni mari, cu pereții groși, buza evazată sau rotunjită prevăzută cu un canal pentru scurgerea lichidelor. Tot pe buza vasului, de cele mai multe ori era imprimată o șampilă cu numele olarului¹⁹².

Asupra utilizării acestor vase s-au emis mai multe ipoteze, în funcție de pasta din care erau confecționate¹⁹³, însă noi înclinăm să credem că acestea erau folosite pentru sfărâmarea condimentelor și legumelor datorită suprafeței aspre din interiorul lor.

Tipul I

Se caracterizează prin buza foarte groasă, puternic răsfântă către pereții vasului, baza plană. Pasta este de culoare bej, cu mult oxid de fier, calcar, pietricele și mică argintie în compoziție. Diametrul recipientelor este cuprins între 33 și 46,5 cm.

Analogii:

Moesia Superior: BRUKNER 1981, p. 83, tipul 1, pl. 60/2; NIKOLIĆ-DORĐEVIĆ 2000, p. 16-17, tipul I/1.

Moesia Inferior: OPAIȚ 1980, p. 330, pl. V/1; BAUMANN 1995, p. 108, cat. nr. 107, pl. XL/a-2; MUȘETEANU, ELEFTERESCU 2003, p. 107, varianta 1b, p. 108¹⁹⁴.

Dacia: POPILIAN 1976, p. 172, pl. XVII/216, 217; RUSU-BOLIDEȚ 2007, p. 404, tipul 9C, pl. XCIV/561.

Datare: secolele II-III p.Chr.

278. *Ibida* 2001, Curt. G., C6.

Dg. = 36 cm, Hp. = 6,5 cm. (Pl. XXXII/292 a și b).

Pastă de culoare roz, cu oxid de fier, mică argintie și piroxen în compoziție, angobă bej; import, probabil, din zona cetății *Sinope*.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

¹⁹² Acestea au fost discutate și recitate de PETOLESCU 1983, 173-177; vezi și AVRAM 1986, 163-165. Pentru descoperirile de la *Ampelum* vezi LIPOVAN 1992, 190-199.

¹⁹³ POPILIAN 1976, 46-49 cu bibliografia; RUSU-BOLINDEȚ 2007, 407-408.

¹⁹⁴ Autorii lucrării lansează ipoteza existenței la *Durostorum* a unor ateliere care produceau *mortaria*, acestea putând fi folosite de *Legio XI Claudia*.

279. *Noviodunum* 2000, CT2, E, C5-6.

Dg. = 46 cm, Hp. = 6,5 cm. (Pl. XXVII/257).

Pastă de culoare roz, cu oxid de fier, mică argintie și piroxen în compoziție, angobă bej; import, probabil, din zona cetății *Sinope*.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolul II p.Chr.

280. *Troesmis*, MDD, inv. 2658, *passim*.

Dg. = 46,5/33 cm, Db. = 26,5 cm, Hp. = 13 cm. (Pl. XXVII/258).

Pastă de culoare bej-cărămizie, cu pietricele, zgrunțuroasă; ștampilă ilizibilă.

Opaiț 1980, p. 354, cat. nr. 26, pl. V/1.

Datare: secolele II-III p.Chr.

Tipul II

Recipientele incluse în acest tip se diferențiază de primul prin buza invazată, un manșon curbat spre bază, corpul ovalidal. În interior, pe jumătatea inferioară, vasul prezintă un strat de pietre. Pasta din care este confecționat *mortarium*-ul este de culoare cărămizie. Diametrul vasului este de 31 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: MUȘETEANU, ELEFTERESCU 2003, p. 107, varianta 1a.

Dacia: RUSU-BOLINDEȚ 2007, p. 409, tipul 9B, pl. XCIV/560.

Datare: secolul II p.Chr.

281. *Troesmis*, MDD, inv. 9390, C43, niv. III.

Dg. = 35,5 cm., Hp. = 10 cm. (Pl. XXVII/259).

Pastă de culoare cărămizie, firnis roșu-brun.

Opaiț 1980, p. 351, cat. nr. 17, pl. III/4.

Datare: a doua jumătate a secolului II p.Chr.

Tipul III

Recipientele incluse în acest tip se diferențiază de primul prin buza invazată, un manșon curbat spre bază, corpul ovalidal. În interior, pe jumătatea inferioară, vasul prezintă un strat de pietre. Pasta din care este

confectionat *mortarium*-ul este de culoare cărămizie-orange. Diametrul vaselor este de 24-33 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: OPAIȚ 1980, 330, pl. V/1; BAUMANN 1995, 108, cat. nr. 107, pl. XL/a-2; MUȘETEANU, ELEFTERESCU 2004, 107, varianta 1b, 108; HONCU 2014, p. 97, cat. nr. 236-237, fig. 28/236-237.

Dacia: POPILIAN 1976, 172, pl. XVII/216, 217.

Datare: secolele II-III p.Chr.

282. Niculițel 2011, TC, S IV, C10.

Dg. = 33 cm, Hp. = 7,5 cm. (Pl. XXVII/260).

Pastă de culoare orange (5YR/7.8 orange), dură, cu calcar și piroxen în compoziție; pe ambele suprafețe vasul prezintă caneluri.

Honcu 2014, p. 97, cat. nr. 236, fig. 28/236.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

283. Niculițel 2009, SA, - 1-1,20 m.

Dg. = 24 cm; Hp. = 7 cm. (neilustrat).

Pastă de culoare bej-alburie (10YR/8.7 yellow orange), cu oxizi de fier, calcar, cuarț și pietricele în compoziție.

Honcu 2014, p. 97, cat. nr. 237, fig. 28/237.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

II. 10 Recipiente pentru apă – căldări

Corpul are pereții verticali, decorați la mijlocul vasului cu o linie șerpuită, încadrată de două caneluri, buza este răsfrântă oblic, baza plană, pasta de culoare gălbuie. Diametrul este de 27 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: exemplare similare au fost descoperite la Niculițel; OPAIȚ 1980, p. 354, cat. nr. 24, pl. V/2.

Moesia Superior: BRUKNER 1981, p. 109, inclusă în categoria oalelor tipul 32, pl. 126/173, 174.

Grecia: ROBINSON 1959, p. 42, pl. 7/G187 și p. 66, pl. 13/78-79 cu corpul vasului canelat.

Hispania: VEGAS 1973, p. 39-41, tipul 12, fig. 13/3 cu o datare largă în secolele III-IV, având și forma buzei diferită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

284. Niculițel 2011, TC, S III.

Db. = 25 cm, Hp. = 14 cm. (Pl. XXVIII/261).

Pastă de culoare bej-cărămizie, cu calcar și mică aurie în compoziție; slip cărămiziu.

Bibliografie: inedită.

Datare: sfârșitul secolului II - prima parte a secolului III p.Chr.

285. *Troesmis*, MDD, inv. 4490, Terme, Cam. E, - 41, 00 m.

Dg. = 31/27 cm, Db. = 27 cm, Hp. = 19 cm. (Pl. XXVIII/262).

Pastă de culoare gălbuie, slip propriu.

Opaiț 1980, p. 354, cat. nr. 24, pl. V/2.

Datare: a doua jumătate a secolului II p.Chr.

II. 11 Strecurători – *cribrum*

În cadrul acestei grupe ceramice a fost inclus un singur vas. Raritatea este dată de existența acestui gen de recipiente confecționate din metal. Strecurătorile au corpul bitronconic, cu partea inferioară perforată, în timp ce partea superioară se caracterizează prin buza lisa, evazată, cu corpul cilindric. Toarta, ovală în secțiune, se prinde de mijlocul vasului în zona diametrului maxim și de buza acestuia. Diametrul vasului este de 17,5 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: KABAKČIEVA 1997, p. 37, fig. 5/9.

Moesia Superior: BRUKNER 1981, p. 99, tipul 2, pl. 99/7.

Dacia: POPILIAN 1976, p. 125-126, tipul 1/2, pl. PL/882 care au, însă, caracteristicile morfologice diferite; MATEI, BAJUSZ 1997, p. 124, pl. LXIX/2; RUSU-BOLINDEȚ 2007, p. 415-416, pl. XCIL/602,603.

Datare: secolul II p.Chr.

286. *Troesmis*, MDD, inv. 9385, C47, niv. III.

Dg. = 17,5 cm, Dr. = 16,6 cm, Hp. = 4,5. (Pl. XXVIII/263).

Pastă cărămizie, vopsea roșie brună.
Opaîț 1980, p. 354, cat. nr. 25, pl. V/3.
Datare: sfârșitul secolului II p.Chr.

II. 12 Capace provincial-romane – *opercula*

Am cuprins în această grupă tipologică capacele care erau utilizate pentru acoperirea oalelor, cratițelor și tigăilor. Pasta din care sunt realizate capacele veselei de bucătărie este foarte asemănătoare cu cea a vaselor însăși, ele trebuind să fie rezistente la temperaturi înalte¹⁹⁵. Culoarea acestora este, în general, brun-cărămizie, dar apar și capace de culoare cenușie sau bej-alburie, în funcție de atelierul producător. Textura lor este, de obicei, mai fină decât a vaselor, ele nefiind expuse direct la flacără. Spre deosebire de capacele veselei de masă, care sunt de regulă mai aplatizate, capacele veselei de bucătărie par a avea o calotă mult mai boltită, terminată cu un mâner aplatizat, sub formă de buton, înalt, fin, modelat¹⁹⁶.

Tipul I

Acest tip include piese confecționate dintr-o pastă cărămizie (7.5YR/7.6 orange) ce au corpul bitronconic, buza îngroșată, cu o șanțuire pe mijloc. Diametrul variază între 16 și 28 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: HONCU 2014, p. 98, tipul III, cat.nr. 244-245, fig. 28/244-245.

Dacia: POPILIAN 1976, 128, tipul 5, pl. LXXIII/932.

Datate: secolele II-III p.Chr.

287. *Argamum* 2012, EM, S10, C3A, – 0,40 cm.

Dg. = 22 cm, Hp. = 4,5 cm. (Pl. XXIX/264).

Pastă de culoare bej-alburie, cu calcar și pietricele în compoziție. Pe suprafața exterioară prezintă urme de ardere secundară.

¹⁹⁵ COVACEF 1999, 147-154; OPRÎȘ 2003, 100.

¹⁹⁶ OPAIȚ 1996, 111; GĂMUREAC 2009, 264.

Honcu 2016, p. 302, tipul I, pl. 2/28.

Datare: secolele II-III p.Chr.

288. *Argamum* 2012, EM, profil S4, – 0,75 cm.

Dg. = 20 cm, Hp. = 2 cm. (Pl. XXIX/265).

Pastă de culoare cenușie, cu mica argintie și calcar în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

289. *Ibida* 2002, S1, Curt. G, C16, – 2, 2 m, găsit în groapa menajeră.

Dg. = 16 cm, Hp. = 4 cm, (Pl. XXIX/266).

Pastă de culoare cărămizie (5YR/4.4 reddish brown), cu calcar și pietricele în compoziție; angobă cenușie. Exemplarul în discuție prezintă urme de ardere secundară pe ambele suprafețe.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

290. *Ibida* 2005, S3, Curt. G, C6, – 2,1/2,3 m.

Dg. = 16 cm, Hp. = 5 cm. (Pl. XXIX/267).

Pastă de culoare cărămizie (5YR/6.6 orange), cu calcar și mică aurie în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

291. *Ibida* 2002, S1, Curt. G, C25, – 0,60-1 m.

Dg. = 16 cm, Hp. = 2 cm. (Pl. XXIX/268).

Pastă de culoare cărămizie (5YR/6.4 light reddish brown), cu calcar, piroxen și multă mică aurie în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

292. *Ibida* 2002, S1, Curt. G, C18, – 0,80 m. Găsit pe nivelul de chirpic. (Pl. XXIX/269).

Pastă de culoare cărămizie (5YR/6.4 light reddish brown), cu multă mică argintie în compoziție; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

293. *Ibida* 2005, S3, Curt. G, C1– 2-2,30 m. (Pl. XXIX/270).

Pastă de culoare cărămizie (10R/4.8 red), cu mult calcar și mică argintie în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

294. Niculițel 2011, TC, S IV, C7, – 0,70 m.

Dg. = 28 cm, Hp. = 3,3 cm. (Pl. XXIX/271).

Pastă de culoare cărămizie (7.5YR/7.6 orange), cu calcar și mică argintie în compoziție.

Honcu 2014, p. 98, tipul III, cat.nr. 244, fig. 28/245.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

295. Niculițel 2011, TC, S IV, C4, – 0,50 m.

Dg. = 24 cm, Hp. = 2 cm. (Pl. XXIX/272).

Pastă de culoare cărămizie (10YR/6.4 dull yellow orange), cu particule de calcar în compoziție, angobă maro.

Honcu 2014, p. 98, tipul III, cat.nr. 245, fig. 28/245.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

Tipul II

Acest tip de capace se caracterizează printr-o formă înaltă, buza rotunjită, butonul inelar. Diametrul gurii este cuprins între 8,5 și 30 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: HONCU 2014, p. 98, tipul II, cat.nr. 241-243, fig. 28/241-243.

Dacia: POPILIAN 1976, 128 tipul 3, pl. LXXII/nr. 908.

Datare: secolele II-III p.Chr.

296. *Argamum* 2006, EM, S8, C3, – 0,10-0,40 cm.

Dg. = 25 cm, Hp. = 3 cm. (Pl. XXIX/273).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție; angobă cărămizie.

Bibliografie inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

297. *Argamum* 2001, EM, S3.

Dg. = 16 cm, Hp. = 5,5 cm. (Pl. XXX/274).

Pastă de culoare cărămizie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție; angobă cărămizie. Prezintă urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Honcu 2016, p. 302, tipul II, pl. 2/29.

Datare: secolele II-III p.Chr.

298. *Durostorum*, G7, nr. 30. MDJC.

Dg. = 16 cm, Hp. = 6 cm. (neilustrat).

Pastă zgrunțuroasă, albă.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 114, cat. nr. 75.

Datare: secolul II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

299. *Durostorum*, G7, nr. 31. MDJC.

Dg. = 8,5 cm, Hp. = 2 cm. (neilustrat).

Pastă zgrunțuroasă, gălbuie.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 114, cat. nr. 76, pl. 39/76.

Datare: secolul II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

300. *Durostorum*, G2, nr. 23. MDJC, inv. 17210.

Hp. = 4,7 cm. (neilustrat).

Pastă zgrunțuroasă, de culoare albă-gălbuie atât la suprafață cât și în spărtură. O parte din corp a suferit un proces de vitrifiere.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 114, cat. nr. 77, pl. 39/77.

Datare: secolul II - prima jumătate a secolului III.

301. *Durostorum*, G8, nr. 11. MDJC, inv. 2815.

Dg. = 11 cm, Hp. = 2,5 cm. (neilustrat).

Pastă fină, cărămizie-gălbuie atât la suprafață, cât și în spărtură.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 114, cat. nr. 78, pl. 39/78.

Datare: a doua jumătate a secolului II p.Chr.

302. *Durostorum*, G17, nr. 4. MDJC, inv. 2914.

Dg. = 15 cm, Hp. = 5,1 cm. (neilustrat).

Pastă cenușie, dură, nisipoasă, pietricele, foarte rare paiete de mică sau cristale de cuarț. Formă conică, mâner cilindric.

Mușețeanu, Elefterescu 2003, p. 114, cat. nr. 79, pl. 39/79.

Datare: a doua jumătate a veacului al II-lea - prima parte a celui următor.

303. Niculițel 2011, S III, C8, – 0,80 m. (Pl. XXX/275).

Se păstrează doar butonul capacului. Pastă de culoare roz-alburie (5YR/7.6 orange), cu mult piroxen, mică argintie și calcar în compoziție.

Honcu 2014, p. 98, tipul II, cat.nr. 241, fig. 28/241.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

304. Niculițel 2011, TC, S IV, C4, – 0,50 m. (Pl. XXX/276).

Pastă de culoare maronie (5YR/5.3 dull reddish brown), fină, cu particule de calcar și mică argintie în compoziție, angobă de culoare identică.

Honcu 2014, p. 98, tipul II, cat.nr. 242, fig. 28/242.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

305. Niculițel 2011, S III, C8, – 0,80 m.

Dg. = 21 cm, Hp. = 3,7 cm. (Pl. XXX/277).

Pastă de culoare orange (5YR/7.8 orange), dură, cu calcar și piroxen în compoziție.

Honcu 2014, p. 98, tipul II, cat. nr. 243, fig. 28/243.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

306. Niculițel 2011, TC, SVIII, C4-5, – 1 m.

Dg. = 30 cm, Hp. = 3,7 cm. (Pl. XXX/278).

Pastă de culoare roz-alburie (10YR/6.8 yellow orange), dură, cu mică aurie și piroxen în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului III p.Chr.

307. *Noviodunum* 2000, CT1, C13, caseta E, N, – 0,80 cm.

Dg. = ?, Hp. = 3,8 cm. (Pl. XXX/279).

Pastă de culoare bej-alburie, caolinoasă cu particule de mică argintie și pietricele în compoziție. Pe suprafața exterioră se observă trei caneluri.

Bibliografie: inedită. Datare: secolele II-III p.Chr.

308. *Noviodunum* 2000, CT1, C13, caseta E, N, – 0,80 cm.

Dg. = ?, Hp. = 4 cm. (Pl. XXX/280).

Pastă de culoare bej-caolinoasă, cu calcar, oxid de fier, mică argintie și pietricele în compoziție. Exemplarul prezintă caneluri pe ambele suprafețe.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

309. *Noviodunum* 2000, CT1, C5, N, – 0,80 cm.

Dg. = 12 cm, Hp. = 4 cm. (Pl. XXX/281).

Pastă de culoare cenușie, cu calcar, pietricele și mică argintie în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

310. *Noviodunum* 2001, CT4, C5, – 1,30 m.

Dg. = ?, Hp. = 4,5 cm. (Pl. XXX/282).

Pastă de culoare bej-alburie, cu calcar, pietricele, piroxen și mică argintie în compoziție; prezintă urme de ardere secundară pe ambele suprafețe.

Bibliografie: inedită.

Datare: secolele II-III p.Chr.

Tipul III

Acest tip de capace se caracterizează printr-o buză ușor evazată și marginea rotunjită. În partea superioară, piesele se termină cu un buton cilindric care servește drept mâner. Diametrul gurii este cuprins între 24 și 28 cm.

Analogii:

Moesia Inferior: BAUMANN 2003, 202-203, nr. 95; HONCU 2014, p. 97, tipul I, cat. nr. 238, 239, 240, fig. 28/238-240.

Dacia: POPILIAN 1976, 217-218, tipul 1, pl. LXXII nr. 898, 900, pl. LXXII nr. 901-902, 128, tipul 3, pl. LXXII/nr. 908; RUSU-BOLINDEȚ 2007, 415, nr. 596-598.

Datare: secolele II-III p.Chr.

311. *Ibida* 2001, S1, Curt. G, C4, -1, 4 cm.

Dg.=24 cm, Hp.=2 cm, (Pl. XXX/283).

Pastă de culoare cărămizie (2.5YR/5.6 red), fină, cu calcar și multă mică argintie în compoziție.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

312. *Ibida* 2010, S3, Curt. G, – 3 m.

Dg. = 24 cm, Hp. = 2 cm. (Pl. XXXI/284).

Pastă bej (5YR/8.2 pink white), cu calcar și pietricele în compoziție; angobă bej.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

313. *Ibida* 2001, S1, Curt. G, C5, – 1,5 m. (Pl. XXXI/285).

Pastă de culoare bej-alburie, (10R/7.6 yellow), cu calcar și pietricele în compoziție; angobă bej.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

314. *Ibida* 2001, S1, Curt. G, C7, – 3 m. (Pl. XXXI/286).

Pastă compactă, de culoare cărămizie (5YR/6.4 light reddish brown), cu calcar, piroxen și multă mică aurie în compoziție; angobă proprie.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

315. *Ibida* 2006, S3, Curt. G, C4, – 3,30 m. (Pl. XXXI/287).

Pastă de culoare cărămizie (5 YR 6/6 reddish yellow), cu calcar și mică în compoziție; angobă proprie, cu urme de ardere secundară pe suprafața exterioară.

Bibliografie: inedită.

Datare: prima jumătate a secolului II p.Chr.

316. Niculițel 2011, TC, S III, C8-9, – 0,80 m. (Pl. XXXI/288).

Pastă de culoare cărămizie (2.5YR/5.8 bright brown), fină, cu calcar și mică argintie în compoziție. Pe partea superioară a butonului capacul prezintă un gol.

Honcu 2014, p. 97, tipul I, cat.nr. 238, fig. 28/238.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

317. Niculișel 2011, TC, S IV, C7, – 1,10 m (Pl. XXXI/289).

Pastă de culoare cărămizie deschisă (5YR/6.8 orange), cu mult priroxen, mică argintie și calcar în compoziție.

Honcu 2014, p. 97, tipul I, cat. nr. 239, fig. 28/239.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

318. Niculișel 2011, TC, S IV, C6, – 0,70 m.

Dg. = 28cm; Hp. = 3,5 cm. (Pl. XXXI/290).

Pastă de culoare cenușie (7.5YR/5.4 dull brown), cu particule de calcar, piroxen și mică argintie în compoziție.

Honcu 2014, p. 97, tipul I, cat. nr. 240, fig. 28/240.

Datare: sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului III p.Chr.

II. 13 Capace importate

Tipul I

Acest tip de capace se caracterizează printr-o buză ușor evazată, cu marginea rotunjită și calota ușor aplatizată. În partea superioară, capacul se termină cu un buton cilindric care servește drept mâner. Diametrul gurii este de 17,2 cm. Exemplarul în discuție a fost importat din zona egeeană.

Analogii:

HAYES 1983, tipul 1, p. 128, fig. 12/154; ROBINSON 1959, G 196, K 86; ISTENIČ, SCHNEIDER 2000, p. 341, fig. 5/1-2.

Moesia Inferior: BĂJENARU 2013, p. 62, tipul 1, cat. nr. 67, pl. 8/67.

Datare: secolele II-III p.Chr.

319. Tomis 1998, MINAC, inv. 42.640.

Dg. = 17,2 cm, Hp. = 5,4 cm. (Pl. XXXI/291).

Pastă de culoare maro, angobă cenușie. Capacul prezintă urme de ardere secundară.

Băjenaru 2013, p. 62, tipul 1, cat. nr. 67, pl. 8/67.

Datare: sfârșitul secolului II-începutul secolului III p.Chr.

III. Ceramica de bucătărie și romanizarea spațiului istro-pontic

Acum câteva decenii, Al. Suceveanu făcea următoarea remarcă privind romanizarea teritoriului rural din spațiul cuprins între Dunăre și Mare: „reacția mediului rural poate da măsura realelor dimensiuni ale romanizării”¹⁹⁷. Pornind de la această afirmație, în cele ce urmează, vom încerca să discutăm pe marginea factorilor care au contribuit la romanizarea populației din centrele rurale din zona de nord-vest a provinciei *Moesia Inferior*.

Investigarea mediului rural al spațiului istro-pontic a permis observarea căilor și modalităților de pătrundere pe piața locală a produselor de proveniență romană, net superioare celor autohtone. Acest fapt a dus la însușirea valorilor materiale și spirituale ale lumii romane de către geți. În acest sens, penetrarea și circulația mărfurilor romane în lumea rurală moesică a reprezentat cel dintâi și, totodată, cel mai important pas în direcția romanizării acestui areal.

În continuare încercăm să discutăm procesul de romanizare care a avut loc în perioada primelor secole ale erei creștine în regiunea dintre Dunăre și Mare mai ales prin intermediul ceramicii de bucătărie. Considerăm că prin cercetarea acestei categorii de artefacte putem obține informații necesare cu privire la gradul de romanizare a acestui ținut și a modului în care ceramica de bucătărie a influențat cultura autohtonă. Atenția noastră se îndreaptă asupra felului în care ceramica de bucătărie autohtonă a fost romanizată, cât și asupra modului în care repertoriul formelor ceramice provincial-romane a fost „barbarizat”, întrucât credem

¹⁹⁷ SUCEVEANU 1981, 219. În ultimii ani au apărut o serie de lucrări care tratează problema romanizării, în *Dacia și Moesia Inferior*. Diferite detalii privind problematica acestui proces vezi la: DAICOVICIU 1968; ARICESCU 1977, 188; DIACONESCU 2004; PETCULESCU 2006; BOGDAN-CĂTĂNICIU 2007; OLTEAN 2007; PROTASE 2011; RUBEL 2011. Pentru celelalte provincii ale Imperiului a se vedea, în special: MILLET 1992; WOOLF 1994, WOOLF 1998; MACMULLEN 2000.

că procesul de acceptare a noilor veniți și de adaptare a autohtonilor la elementele civilizatoare romane s-a petrecut în paralel cu adaptarea romanilor la cerințele mediului local. Pe tot parcursul analizei noastre vom avea în vedere și celelalte categorii de materiale arheologice pentru a putea oferi o imagine cât mai completă a ceea ce a însemnat romanizarea populației spațiului isto-pontic în secolele I-III p.Chr.

Într-o formă succintă, romanizarea poate fi considerată un instrument oficial al Romei folosit pentru a-și asigura buna desfășurare a vieții cotidiene în teritoriile nou cucerite și pentru exploatarea bogățiilor acestor ținuturi. Pentru acest lucru a fost nevoie ca autoritățile romane să creeze o infrastructură, să fondeze orașe, să organizeze frontiere, să garanteze siguranța acestora, să colonizeze noul teritoriu și, nu în ultimul rând, să acorde drepturi și beneficii populației autohtone.

În vederea obținerii unor informații cât mai concrete trebuie avut în vedere modul în care s-a realizat aprovizionarea armatei, distribuirea de produse romane către populația civilă și, nu în ultimul rând, a căilor prin care au ajuns produsele la autohtoni în timpul perioadei de implementare a structurilor romane în teritoriul nou cucerit, până în momentul integrării definitive. Analiza aprovizionării și răspândirii culturii materiale poate contribui la o mai bună înțelegere a evoluției provinciei nou create pe o scară mai largă, a impactului produs de cultura romană asupra populațiilor autohtone, a naturii economiei romane, a organizării militare și, în ultimă instanță, a romanizării. Pentru a putea urmări toate ideile expuse mai sus este necesară o abordare comparativă și cantitativă a descoperirilor ceramice din mai multe situri, astfel încât să obținem informații privind unele aspecte ale identității etnice a locuitorilor sitului, cât și date despre statutul juridic al acestuia¹⁹⁸. Prezența, în număr scăzut, a importurilor romane în unele din siturile avute în discuție, *ante quem* cuceririi romane și imediat după aceasta, nu trebuie pusă pe seama rezistenței în fața culturii materiale romane, ci mai degrabă, acest fapt trebuie explicat prin accesul limitat la importurile provenite din lumea occidentală și orientală¹⁹⁹. De asemenea, avem în vedere și faptul că, în general, un număr ridicat al

¹⁹⁸ WILLIS 1996, 181.

¹⁹⁹ WILLIS 1996, 191.

importurilor romane într-un anume sit poate indica gradul de romanizare a acestuia²⁰⁰.

III. 1. Produse romane în mediul militar și civil din spațiul istro-pontic: aprovizionare și difuziune

Ultimele lucrări din domeniul arheologiei manifestă un interes aparte pentru tematici precum aprovizionarea cu ceramică, sticlă și artefacte mărunte a teritoriului dintre Dunăre și Mare. Această problematică a fost tratată în câteva articole și studii ce își propun să scoată în evidență relațiile comerciale dintre zona nord-vest pontică și celelalte provincii ale Imperiului roman. Într-un articol recent cercetătorul tulcean V.H. Baumann a examinat prezența produselor italice descoperite în spațiul istro-pontic²⁰¹. Prezența importurilor și difuziunea amforelor²⁰² din *vici-i* romani este descrisă de către A. Opaïț și D. Paraschiv într-un studiu ce tratează aprovizionarea cu ulei, pește și vin a mediului rural moesic²⁰³.

În privința producției și circulației veselei de sticlă în arealul Pontului Euxin, în ultimii ani au apărut două studii care aduc o serie de informații privind descoperirilor vitrice găsite în această zonă în perioada Principatului²⁰⁴.

Cele mai timpurii importuri romane ceramice provin din nord-vestul provinciei *Moesia Inferior*, anume din necropola getică a davei *Aegyssus*, unde, în anul 1989, a fost descoperit un bol datat către sfârșitul secolului al II-lea a.Chr. Un alt exemplar provine din așezarea getică de la *Sarichioi-Sărătura*, unde, într-o groapă menajeră, a fost descoperit un fragment de farfurie, de factură italică, datat la mijlocul secolului al II-lea a.Chr.²⁰⁵ Descoperirea acestor produse romane, italice, dovedește nu numai existența unor așezări autohtone preromane în aceste locuri, dar și faptul că

²⁰⁰ WILLIS 1996, 193.

²⁰¹ BAUMANN 2002, 141-152 și BAUMANN 2011, 203-216.

²⁰² Pentru importul amforelor în zona Gurilor Dunării vezi PARASCHIV 2006.

²⁰³ OPAIȚ, PARASCHIV 2013, 317-333.

²⁰⁴ CHIRIAC, BOȚAN 2013, 278-318; CHIRIAC, BOȚAN 2014, 525-553.

²⁰⁵ BAUMANN 2011, 211. În schimb primele prezențe ale populației romane pe teritoriul Dobrogei se înregistrează la *Tomis* și *Callatis*, detalii vezi la RĂDULESCU 1989, 155.

elemente romanizatoare au fost premergătoare stabilirii armatei și administrației romane aici.

În cele ce urmează ne vom îndrepta atenția asupra fluxului de importuri romane precum și asupra mediului în care s-au făcut aceste descoperiri, tratând separat importurile provenite din mediul civil și cele din cel militar. Astfel, s-a putut constata că materialele romane sunt frecvent întâlnite în mediul urban și militar, în vreme ce în mediul rural se observă o fluctuație a acestora, în funcție de apropierea sau depărtarea lor de centrele urbane. Pentru a oferi o explicație a acestor situații trebuie avute în vedere mai multe aspecte după cum urmează: apropierea sau depărtarea de un centru urban sau militar²⁰⁶, fapt care poate favoriza sau dezavantaja etapele romanizării unui sit, compoziția etnică, diferențele numerice de populație dintre cele două medii, precum și asemănările și deosebirile dintre acestea²⁰⁷.

În privința aprovizionării cu bunuri romane a teritoriului cuprins între Dunăre și Marea Neagră se observă o continuare a vechilor tradiții din perioada elenistică. Artefactele importate provin, cu precădere, din zona orientală a Imperiului Roman și, cu mici excepții, din partea occidentală a acestuia.

Materialele arheologice importate descoperite în diversele așezări din spațiul dintre Dunăre și Mare reliefează intensele legături comerciale stabilite cu provinciile orientale²⁰⁸ și occidentale ale Imperiului, dar și cu zone mai apropiate, cum ar fi orașele sud-dunărene din *Moesia Inferior*. Descoperirile din așezările discutate de noi completează imaginea generală a relațiilor comerciale ale așezărilor de pe *limes*-ul de nord-vest al provinciei *Moesia Inferior* cu lumea greco-orientală și provinciile occidentale, legături favorizate de artera comercială pe care o reprezintă Dunărea.

Vasele ceramice predomină în cadrul descoperirilor arheologice atât în mediul rural, cât și în mediile militare și urbane. În mediul rural ceramica autohtonă ocupă un loc de frunte în cadrul descoperirilor, în schimb ea este slab reprezentată în celelalte două medii, în special în perioada de început a stăpânirii romane; vesela provincial-romană deține relativ aceeași pondere procentuală în cadrul descoperirilor, indiferent de locul unde a fost descoperită.

²⁰⁶ BOUNEGRU, HAȘOTTI, MURAT, 1989, 283.

²⁰⁷ WOOLF 1998, 6.

²⁰⁸ CHIRIAC, MUNTEANU 2014, 299-330.

Prima etapă după cucerirea spațiului istro-pontic de către romani a fost construirea de căi de comunicație, cum ar fi porturile sau drumurile, menite să faciliteze legatură dintre Imperiu și noul teritoriu cucerit. Toate aceste construcții aveau rolul de a înlesni aprovizionarea trupelor staționate în castru, lagăre permanente sau temporare. Sistemul de aprovizionare necesita un ansamblu infrastructural bine amenajat și orânduit corect, care, la rândul său, impunea un efort deosebit din partea armatei. Cel mai probabil, nevoia cea mai importantă în perioada antichității timpurii era asigurarea hranei²⁰⁹, urmând, apoi, accesul la rezervele materiale, întrucât, atunci când armata romană cucerea un teritoriu nou, aceasta era deja bine echipată cu veselă de bucătărie din metal, neavând o nevoie imediată de vase ceramice²¹⁰. Astfel, odată rezolvate problemele legate de amenajarea noului teritoriu, urma pacificarea regiunii cucerite, căutarea de noi resurse materiale, stabilirea unor contacte cu populația locală. Toate acestea permiteau buna desfășurare a vieții soldaților, cetățenilor romani și, într-o ultimă instanță, integrarea și implementarea structurilor sociale specifice lumii romane în noul teritoriu cucerit.

Odată cu stabilirea trupelor militare în *Moesia Inferior*, în cazul nostru la *Noviodunum* (flota dunăreană *Classis Flavia Moesica*), *Troesmis* (legiunea a V-a *Macedonica*) și *Durostorum* (legiunea a XI-a *Claudia*), trebuie să fi luat ființă și unele ateliere ceramice²¹¹, menite să suplinească necesitatea de bunuri ceramice pentru armată²¹². În perioada de început a stăpânirii romane în spațiul cuprins între Dunăre și Mare, nevoia de ceramică a armatei era asigurată prin import, fie din provinciile apropiate, fie din zonele de proveniență a militarilor, după cum o dovedesc importurile de vase ceramice de bucătărie, masă și de băut. Astfel, aceștia au fost nevoiți să-și deschidă propriile lor ateliere utilizând soldați (atât cât timpul le permitea și nu erau implicați în lupte sau în noi proiecte edilitare etc.), să

²⁰⁹ Vezi discuții interesante la DAVIES 1971; MILLET 1992, 56 și urm.

²¹⁰ DAVIES 1971, 122 și urm.

²¹¹ Vezi capitolul anterior.

²¹² Pentru îmbunătățirea calității vieții militarilor vezi Birley 1969, 63-82. Pentru aprovizionarea trupelor staționate la *Novae* și *Chersonesus Tauric* vezi, mai nou, studiul semnat de KLENINA 2014, cu bibliografia.

apeleze la diverși antreprenori (*negotiatores* sau *conductores*²¹³) sau să încurajeze populația locală să-și sporească producția ceramică²¹⁴.

Un argument în acest sens ne este oferit și de sursele epigrafice. Mărturie ne stau cele patru epigrafe descoperite la *Troesmis* și una găsită la *Durostorum*, care atestă comunități din care făceau parte și negustori. În cazul *Troesmis*-ului sunt atestate două comunități diferite: *veterani et cives Romani consistentes ad canabas legionis V Macedonicae* și *cives Romani Troesmi consistentes*²¹⁵. La *Durostorum* o inscripție datată în timpul domniei împăratului Antoninus Pius face referire la *cives Romani et consistentibus in canabis Aelis legionis XI Claudiae*²¹⁶. Caracterul comercial al unor astfel de comunități este dat, după cum observa O. Bounegru, de sensul asemănător pe care îl au termenii: *cives Romani qui consistunt* și *cives Romani qui negotiantur*²¹⁷. Rolul comercial al acestor comunități aflate în serviciul armatei²¹⁸ ni se pare destul de plauzibil; aceste *asociații* beneficiau de sprijinul puterii centrale care le oferea facilități fiscale, stimulând angajarea lor în serviciul statului²¹⁹. Dacă aceste grupuri atestate epigrafic în zona nord-vest pontică își vor fi pus la dispoziție serviciile comerciale în favoarea armatei este dificil de spus în lipsa unor documente care să ateste, fără echivoc, acest lucru. Însă ipoteza noastră nu poate fi exclusă în totalitate, ea fiind plauzibilă dacă avem în vedere posibilele beneficii de care puteau profita aceste asociații din partea statului precum și din partea armatei. Aceasta din urmă era o piață sigură și *coasi* permanentă, care trebuia aprovizionată, pe lângă alte bunuri necesare, și cu ceramică de uz comun. În aceste condiții se poate susține ideea că militarii romani au folosit cel puțin trei căi de procurare a ceramicii de bucatărie, fapt ce ne arată pragmatismul și adaptabilitatea acestora, precum și modul de funcționare a producției de piață și relația dintre cerere și ofertă. Dacă la

²¹³ Vezi detalii la WELLS 1992, 201 și urm.

²¹⁴ Pentru aprovizionarea armatei din *Britannia* cu ceramică autohtonă a se vedea GREEN 1977, 124-125.

²¹⁵ BOUNEGRU 2003, 126.

²¹⁶ BOUNEGRU 2003, 126.

²¹⁷ IACOB 2013, 223 și urm. După cum sublinia și M. Iacob „este extrem de important că acestea apar, în special, pe linia Dunării – în *canabae*-le legiunilor sau trupelor auxiliare – și, doar, într-un singur caz într-o cetate grecească (*Callatis*)”, un argument în plus în favoarea ipotezei că aceste asociații se ocupau și cu aprovizionarea armatei.

²¹⁸ BOUNEGRU 2003, 51-52.

²¹⁹ WELLS 1992, 201.

începutul stabilirii armatei în partea de nord-vest a provinciei *Moesia Inferior* asistăm la pătrunderea unor forme ceramice străine²²⁰ (tigăi, *mortaria*, cratițe), generalizarea și difuzarea acestor tipuri de vase și în alte medii decât cele militare este firească, dacă ne gândim la faptul că în jurul acestor lagăre s-au format mari așezări civile (*canabae*)²²¹. Considerăm că astfel s-ar explica difuzarea anumitor tipuri de recipiente, specifice mediului militar, în așezările rurale și urbane, care se înființau de cele mai multe ori în preajma unui castru de legiune, ală, cohortă etc. Structura etnică a acestor așezări era una diversă, compusă din autohtoni și cetățeni romani, din care făceau parte și veteranii, care, în majoritatea cazurilor, nu s-au mai întors la locul lor de origine. Considerăm că aceștia din urmă își păstrau legăturile cu foștii lor colegi din armată, putând astfel să beneficieze de unele bunuri folosite zilnic în castru, pe care fie le cumpărau, fie le obțineau în urma unui schimb²²².

În continuare, vom încerca să vedem în ce măsură se poate vorbi de o producție specifică lumii militare. Răspunsul la această întrebare ar putea genera două ipoteze. Prima dintre ele admite existența atelierelor militare care confecționau vase pentru legiuni, iar cealaltă admite o preponderență a atelierelor civile, care își sporesc producția pentru a substitui nevoia de ceramică a legiunilor.

În primul caz, ateliere militare care produceau ceramică pentru legiuni sunt atestate în mai multe provincii romane²²³. În teritoriul care ne preocupă a fost descoperită, la *Durostorum*, o cărămidă cu următoarea legendă: *LEG(io) XI CL(audia) F[I]G(lina) KAS(tri)*, lucru care denotă funcționarea unor ateliere ce aparțineau lagărului legiunii a XI-a *Claudia*²²⁴, respingând existența unor ateliere civile/private. Dacă aceste ateliere vor fi produs, pe lângă cărămizi, țigle, și ceramică de bucătărie, este dificil de spus. Cercetările din ultimii ani au dovedit existența mai multor ateliere care, în

²²⁰ Vezi discuții la ETTINGER 1977, 52. În ceea ce privește pătrunderea influențelor străine în domeniul artei militare pe teritoriul provinciei *Moesia Inferior*, vezi discuții la ALEXANDRESCU VIANU 1982, 209-215.

²²¹ Discuții privind circulația mărfurilor din mediul militar înspre așezările civile din preajma castrului de legiune vezi la WELLS 1992, 201; discuții interesante vezi și la WHITTAKER 1990, 112.

²²² DAVIES 1971, 123-124; MILLET 1992, 56.

²²³ BREEZE 1977, 136-137.

²²⁴ CULICĂ 1970, 373, nr. 31.

lipsa ștampilelor care să ateste conexiunea cu viața militară, ar putea fi interpretate drept ateliere private²²⁵. Deși putem vorbi de o producție ceramică militară, nu știm în ce măsură recipientele produse în aceste ateliere erau suficiente pentru aprovizionarea armatei.

Referitor la cea de-a doua ipoteză, a preponderenței atelierelor civile, trebuie spus că în acea perioadă existau, după cum afirma P. Selway²²⁶, două piețe pentru aprovizionarea cu ceramică a populației²²⁷: una rurală și alta urbană²²⁸. Această presupunere se fundamentează pe temeiul insuficienței ceramicii produse în atelierelor militare, fiind astfel nevoie de completarea ei cu ceramică din alte centre producătoare, spre exemplu din cele civile aflate în imediata apropiere a forturilor. Nevoia de aprovizionare a armatei cu produse ceramice a oferit posibilitatea înființării unor noi ateliere și, implicit, introducerea în repertoriul formelor ceramice existente a noi tipuri de vase cu vădite influențe din mediul elenofon și cel autohton. În orice caz necesitatea permanentă de vase ceramice de bucatărie și/sau de masă și de băut a generat o producție sigură și permanentă în cadrul atelierelor din provincie. Nu știm, încă, dacă putem vorbi la nivelul actual al cunostințelor de o producție pe scară largă a ceramicii în acea perioadă în zona de care ne ocupăm noi. Este posibil ca noile descoperiri să aducă noi elemente în favoarea susținerii sau infirmării afirmației făcute mai sus.

O altă problemă pe care încercăm să o aducem în discuție se referă la existența unor vase specifice doar mediului militar. Încercările noastre de a oferi un răspuns se bazează pe descoperirile ceramice de bucatărie efectuate în cele trei castre discutate de noi pe parcursul lucrării de față.

După cum se știe deja, existau anumite categorii de vase care sunt întâlnite numai în mediul militar, situație ce ar putea sugera posibilitatea existenței unor recipiente destinate doar militarilor. Astfel de forme ceramice există, însă acestea erau folosite de militari într-o perioadă când modul de viață specific roman în zona istro-pontică era în faza incipientă, în perioada sfârșitului de secol I până aproximativ în prima jumătate a

²²⁵ MUȘEȚEANU, ELEFTERESCU 2003, 16-32.

²²⁶ SELWAY 1980, 641.

²²⁷ Pentru modul de aprovizionare cu ceramică a populației în diferite epoci vezi discuții interesante la RENFREW 1977, 7-10 și urm.

²²⁸ În încercarea de a explica prezența ceramicii getice în mediul roman M. Negru consideră că producția din mediul rural era destinată populației rurale și armatei, iar cea urbana era practic monopolizată de marile centre urbane (NEGRU 2003, 38).

secolului II p.Chr. Dacă la argumentele aduse mai sus adăugăm obiceiurile culinare și dieta specifică soldaților²²⁹, putem accepta existența unei vesele specifice mediului militar. Mai târziu, odată cu înființarea de noi orașe și așezări din preajma castrelor, aceste forme ceramice încep să se generalizeze, iar vasele folosite cândva numai de militari se extind și în mediile urbane și rurale. Astfel că, în această perioadă târzie, nu se mai poate vorbi de vase ceramice destinate, în special, soldaților.

De asemenea, trebuie avută în vedere și posibilitatea de a nu fi existat vase specifice doar mediului militar. Pornind de la ideea amintită mai sus, potrivit căreia formele ceramice tipice militare au fost adoptate mai târziu de către populația civilă, este posibil să nu le putem identifica ca recipiente întâlnite doar în mediul militar. Această afirmație poate suporta unele adăugiri și comentarii. Unele forme ceramice care au circulat, la un moment dat, într-un castru de legiune ar fi putut fi folosite și de către populația civilă, existând astfel posibilitatea ca acestea să fi fost în uz, în paralel, și într-un mediu și în altul. Însă distincția trebuie făcută atunci când încadrăm cronologic recipientele, astfel să putem surprinde momentul când acestea au trecut din repertoriul ceramicii destinate militarilor în repertoriul ceramicii populației civile sau dacă în mediul civil, fie urban sau rural, existau foști militari retrași din activitate.

Un exemplu, care poate fi dat în vederea susținerii ipotezei noastre, este descoperirea la *Ibida* a două cratițe, tipul I și II din prezentul Catalog, datate aproximativ în perioada domniei împăraților Hadrian și Antoninus Pius. Răspândirea acestora din mediul militar în mediul civil, prin intermediul foștilor soldați sau chiar a celor aflați în activitate, este susținută și de descoperirile care atestă factorul militar în această așezare (diploma militară, *tabula ansata* și cele două epigrafe)²³⁰.

²²⁹ DAVIES 1971.

²³⁰ MIHAILESCU-BÎRLIBA 2011, 116-117, cat. nr. 1, 2, 3 și 14. Prezența militarilor/ veteranilor la *Ibida* poate fi susținută și printr-o serie de semne pe cărămizi, interpretate ca posibile însemne militare, la care se adaugă o frumoasă gemă cu *Lupa Capitolina*, simbolul legiunii a XI-a *Claudia*, precum și imaginea cu *Lupa Capitolina* de pe stela funerară a lui Valerius Valens.

III. 2. Aspecte ale influenței romane asupra civilizației locale

Odată cu schimbarea realităților culturale, etnice, administrative etc. trebuie să fi avut loc și o modificare a identității culturale a populației autohtone, care poate fi înțeleasă ca fiind un proces strâns legat de constituirea unei lumi noi în acest teritoriu. În acest caz identitatea culturală reprezintă un mijloc deosebit de util pentru a examina perioadele de schimbare²³¹, în cazul de față procesul de romanizare, care a forțat populația autohtonă să-și redefinească poziția ei în cadrul noii ordini²³². Cucerirea romană nu a însemnat doar schimbarea sistemului de guvernământ al unei regiuni și transformarea ei într-o provincie romană, ci a reprezentat, mai degrabă, o schimbare a civilizației autohtonilor. Prin urmare, aceste modificări le putem sesiza sub diferite forme la: caracteristicile stilului ceramic, materialele de construcții, costumele, convingerile despre moarte, schimbarea gusturilor, băuturilor (importarea într-o cantitate însemnată a vinului), coacerea pâinii, construirea de monumente de piatră în locul construcțiilor de pământ etc.²³³.

Felul în care a fost receptată de către autohtoni civilizația romană atât la nivel cultural, cât și la nivel material este evidențiat de realitățile din mediul rural.

În urma studierii ceramicii getice lucrate cu mâna, descoperită la *Tomis* și *Callatis*, C. Scorpan constata că multe din vasele getice reprezintă forme și tipuri ceramice noi, unele originale și neobișnuite, necunoscute până la venirea romanilor. Toate acestea se pot explica doar prin adaptarea noilor tehnici de modelare a ceramicii, respectiv, utilizarea pe scară largă a roții olarului de către meșterii autohtoni ce locuiau în orașele greco-romane²³⁴. Materialele arheologice descoperite în aceste așezări sunt diverse, iar prin studierea lor putem surprinde interacțiunea dintre factorul „civilizator” și cel „civilizat”. Astfel, descoperirea unor opaițe getice, imitații după cele clasice, și, mai ales, prezența acestora în morminte ne arată că populația autohtonă și-a însușit tehnicile superioare de modelare a ceramicii provenite de la populația greacă și, mai târziu, romană, dar și-a menținut tradițiile. Păstrarea ritualului funerar, specific populației autohtone, i-a determinat pe locuitorii cetății *Tomis*, de origine getică, să

²³¹ WOOLF 1998, 7 și urm.

²³² Van DOMMELEN 1998, 26.

²³³ WOOLF 1998, 11-12.

²³⁴ SCORPAN 1969, 264.

depună în morminte, pe lângă obiecte greco-romane, și vase locale lucrate cu mâna, printre care întâlnim și unele opaițe²³⁵.

În așezare rurală din Valea lui Marinciu de la Bugeac, aparținând populației autohtone, au fost descoperite mai multe artefacte provincial-romane, cum ar fi: sticlă²³⁶, ceramică, fibule și monede. Putem presupune că, și aici – ca și în alte așezări –, avem de-a face cu o locuire a populației locale, care beneficiază din plin de efectele romanizării. C. Scorpan încadrează cronologic materialul arheologic descoperit în acest sit în epoca romană, foarte probabil în secolul II p.Chr.²³⁷.

În așezarea daco-romană de la Straja, M. Tzony²³⁸ observa că tehnica de construcție a locuințelor continuă vechea tradiție autohtonă, acestea fiind ridicate în cea mai mare parte din lemn și lut²³⁹. Singurele materiale de construcție împrumutate de la civilizația provincială romană sunt cele două tipuri de *tegulae* descoperite în această așezare²⁴⁰. Materialul ceramic aflat aici este deopotrivă autohton și provincial-roman. Dintre acestea se remarcă un număr considerabil de vase lucrate cu mâna, dar și vase confecționate dintr-o pastă zgrunțuroasă, lucrate la roată. Faptul că în așezarea de la Straja există atât ceramică autohtonă lucrată cu mâna, cât și confecționată la roată ne demonstrează adaptabilitatea și nevoia de perfecționare a olarilor autohtoni în privința modelării vaselor ceramice. Acest lucru se datorează, poate, nevoii populației getice de a-și păstra identitatea etnică²⁴¹ într-o epocă în care produsele romane erau net superioare față de cele confecționate de meșterii locali. Astfel că, din nevoia de a-și păstra identitatea culturală, geții au acceptat superioritatea tehnică a romanilor care, pe termen lung, a dus la romanizarea acestora. Deși vasele autohtone sunt confecționate la roata lentă, meșterii păstrează formele ceramice din perioada La Tène târzie²⁴².

²³⁵ SCORPAN 1969, 266.

²³⁶ SCORPAN 1969A, 54.

²³⁷ SCORPAN 1969A, 75.

²³⁸ TZONY 1979, 193-198.

²³⁹ TZONY 1979, 193.

²⁴⁰ TZONY 1979, 194, fig. 1/3, 10.

²⁴¹ Van DOMMELEN 1998, 42.

²⁴² TZONY 1979, 194.

Toate aceste descoperiri au fost făcute simultan cu ceramică provincială romană, de tip *terra sigillata*²⁴³, ceramică de băut²⁴⁴, ceramică pentru transport, amfore²⁴⁵ și fibule. Acestea au fost găsite într-o proporție mai mică²⁴⁶ în comparație cu ceramica lucrată cu mâna. Aflându-se în imediata apropiere de orașul antic *Tomis*, așezarea de la Straja a beneficiat și a intrat rapid în contact cu produsele provincial-romane, fiind influențată în mod vizibil de acestea, însă nu este mai puțin adevărat că populația din această așezare își păstrează elementele tradiționale, cum ar fi tipul de locuință și o parte din formele ceramice autohtone²⁴⁷.

În studiul său cu privire la așezarea de la Straja, Al. Suceveanu a făcut referire și la fenomenul de aculturație produs în această așezare. Astfel, autorul descoperirilor prezintă o locuință semi-îngropată care conținea, pe lângă materialul autohton bogat lucrat la mână și la roată, și material provincial-roman de import. În urma acestei situații, Al. Suceveanu conchidea că avem de-a face cu un sat autohton în care sunt întâlnite artefacte produse în lumea romană, cu mențiunea că aceste două culturi se suprapun fără a putea vorbi de o contopire a acestora²⁴⁸.

În așezarea de la Fântânele²⁴⁹ o situație aparte este întâlnită în nucleul de locuire din partea sudică a satului, unde autorul săpăturilor a descoperit

²⁴³ TZONY 1979, 194, acestea provin din mai multe ateliere după cum urmează: de la Çandarlı – forma Hayes 3, fig. 2/4-, din atelierele pontice – vezi fig. 1/2, fig. 2/3, și probabil, din atelierele din teritoriul orașului *Nicopolis ad Istrum* – ceramică barbotinată (fig. 2/5).

²⁴⁴ TZONY 1979 194, fig. 1/1, 12, 13; în ceea ce privește ceramica de băut, aceasta poate fi împărțită în două grupe: ulcioare cu disc (fig. 1/12) – vezi răspândirea lor la HONCU 2014, tipul 3, 82-83 cu bibliografia, și ulcioare amforoidale (fig. 1/1, 13) – pentru distribuția lor vezi OPAIȚ 2003, 215 și urm.

²⁴⁵ TZONY 1979, 195, fig. 1/6, amforă inclusă eronat în categoria oalelor cu toarte, aici fiind vorba despre o amforă ce se încadrează în tipul Shelov B, datată în timpul domniei Traian-Hadrian, ce transporta vin produs în zona cetății *Heraclea* – vezi discuții la PARASCHIV 2006, tipul 3, varianta A, 20.

²⁴⁶ TZONY 1979, 195.

²⁴⁷ TZONY 1979, 196.

²⁴⁸ SUCEVEANU 1981, 219. O situație similară este întâlnită în *Dacia*: vezi WINKLER 1974, 511 – unde se afirmă că în așezarea de la Cipău - Sf. Gheorghe s-au găsit urme de locuire (un bordei) din perioada veacurilor III-II a.Chr. cu ceramică dacică; mai târziu, în același punct, pentru epoca romană, s-a cercetat un alt bordei care-l întreținea pe primul și conține atât ceramică provincială romană, cât și dacică, însă rămâne de stabilit dacă aici se poate vorbi de o singură așezare ori de două așezări succesive.

²⁴⁹ SUCEVEANU 1981, 219.

o locuință de suprafață, cu ziduri de piatră, în care au fost identificate două niveluri de locuire, din secolele II-III p.Chr. Primul nivel este similar, în mare parte, cu situația arheologică de la Straja, însă suprapunerea dintre cele două culturi nu se produce într-un bordei, ci într-o clădire cu ziduri de piatră. În cel de-al doilea nivel materialul autohton dispare și lasă locul celui roman, care suferă modificări, fiind influențat de elementele culturii getice. Prin urmare, brâul aveolar este transpus pe vasele autohtonilor lucrate la roată. Luând în considerare cele două situații prezentate anterior putem concluziona că acest sat autohton se află în plin proces de asimilare a elementelor culturii romane²⁵⁰. Tot în aceeași așezare însă, în partea de nord a nucleului de viațuire, întâlnim o locuire de suprafață cu două nivele. Pe primul nivel arheologic a fost descoperită numai ceramică romană, iar pe cel de al doilea apare, din belșug, ceramica getică. Se pare că în acest punct al locuirii avem de-a face cu un *vicus* roman care a fost influențat de elemente autohtone²⁵¹.

În urma examinării celor trei situații arheologice prezentate de către Al. Suceveanu putem observa că pătrunderea elementelor romane în mediul rural a fost diferită. Astfel, în așezarea daco-romană de la Straja, civilizația romană a înlocuit – treptat, dar sigur – civilizația autohtonă într-o primă fază printr-o coabitare, pentru ca apoi să înlocuiască definitiv cultura materială locală. Acest fapt se datorează, în primul rând, superiorității produselor romane față de cele existente până acum în acest teritoriu. Un alt motiv pentru care credem că populația indigenă ar fi acceptat modul de viață roman ar fi acela că romanii au pacificat și stabilizat zona gurilor Dunării prin înființarea *limes*-ului dunărean și au creat o rețea de comunicare care a îmbunătățit relațiile comerciale. Deși autohtonii se aflau sub stăpânire romană, un lucru important pentru membrii comunității era acela de a face parte din elita conducătoare, prin câștigarea influenței politice și prin obținerea de privilegii personale chiar și după cucerirea romană.

În privința situației întâlnite în așezarea de la Fântânele²⁵² putem observa că avem de-a face cu un caz aparte unde au fost cercetate trei *vici*²⁵³

²⁵⁰ SUCEVEANU 1981, 219.

²⁵¹ SUCEVEANU 1981, 219.

²⁵² Vezi pe larg discuții la SUCEVEANU 1998 privind tipul de așezare, evoluție etc.

²⁵³ SUCEVEANU 1998, 112, 170.

în diferite stadii ale romanizării. Atrag atenția nucleul de sud cu așezarea α ²⁵⁴ – care ar putea aparține unui greco-indigen sau unui cetățean roman peregrin²⁵⁵ – și *villa* deținută de pretorianul *Aelius Aurelius Atticus* în nucleul de nord²⁵⁶. Distincția dintre cei doi proprietari este dată de dualitatea greco-romană a exploatărilor agrare și de faptul că loturile de pământ ale celor doi făceau parte din așezări rurale diferite²⁵⁷. Factorul autohton din această așezare este atestat nu doar prin ceramica autohtonă descoperită sau prin tipul de așezare, fie bordei, fie locuire de suprafață cu ziduri, ci și prin practicarea cultelor religioase. În așezarea de la Fântânele a fost descoperit un relief al Cavalerului Trac, divinitate pusă în legătură cu prezența populației getice în acest spațiu²⁵⁸, însă nu se poate exclude nici ipoteza că adoratorii acestei divinități puteau fi greco-romani. În urma celor afirmate mai sus, putem susține că locuitorii așezărilor rurale de la Straja și Fântânele au fost nu doar influențați de cultura și modul de viață roman, ci au aderat la acesta progresiv, până l-au asimilat. Romanizarea acestor situri este rezultatul unei atracții naturale către o formă mai bună de viață oferită de o putere dominantă (Roma), iar adoptarea culturii romane de către provinciali s-a făcut gradual și voluntar.

O situație similară cu cea găsită în situl de la Fântânele, unde întâlnim simbioza dintre cele trei culturi – autohtonă, greacă și romană–, găsim în așezarea rurală de la Baia-Caraburun²⁵⁹, așezare rurală, care a fost cercetată, parțial, în anul 2011 de un colectiv româno-francez²⁶⁰. În urma săpăturilor efectuate în sectorul de sud-vest al așezării s-a identificat o locuire romană încadrată cronologic în perioada secolelor II-IV p.Chr.²⁶¹. În secțiunea S II a fost identificat un bordei, probabil autohton, cu două nivele de locuire

²⁵⁴ SUCEVEANU 1998, 94.

²⁵⁵ SUCEVEANU 1998, 170.

²⁵⁶ SUCEVEANU 1998, 171.

²⁵⁷ SUCEVEANU 1998, 170.

²⁵⁸ SCORPAN 1967, 3 și urm.; SUCEVEANU 1998, 172-173.

²⁵⁹ IACOB 2012, 229-230. Pe această cale ținem să aducem mulțumiri doamnei Mihaela Iacob și domnului Dorel Paraschiv, care ne-au pus la dispoziție, spre cercetare, materialul ceramic descoperit.

²⁶⁰ LUNGU *et alii* 2012, 226-232.

²⁶¹ IACOB 2012, 229.

din veacurile II-III p.Chr., în care a fost descoperită atât ceramică romană, cât și ceramică autohtonă²⁶², împreună cu o monedă din secolul II²⁶³.

Cercetarea arheologică realizată în cea de-a treia secțiune a scos la suprafață mai multe fragmente de ziduri și o vatră, ce au fost încadrate cronologic în secolele III-IV p.Chr., datare susținută de materialul ceramic și de o monedă de la începutul secolului IV p.Chr. Tot în această secțiune au mai fost descoperite două zone cu pavaj din lespezi de mari dimensiuni care aparțin unei faze anterioare de locuire a acestei zone²⁶⁴.

În cea de-a cincea secțiune a fost identificat un fragment de zid construit din blochete mari de piatră. Din aria acestei secțiuni a fost recoltată o cantitate mică de ceramică romană²⁶⁵.

Influența romană asupra culturii materiale a populației care locuia în așezarea rurală de la Baia-Caraburun se observă, deopotrivă, la nivel arhitectonic, cât și prin ceramica folosită de către aceștia. Dacă în secțiunea S II fost descoperit un bordei, în S III a fost găsită o locuință cu ziduri de piatră, astfel că arhitectura romană a influențat felul în care erau construite casele autohtonilor, abandonându-se treptat locuințele semi-îngropate în favoarea celor construite din piatră. În privința ceramicii de bucatărie folosite de către populația așezării de la Baia-Caraburun putem afirma că a fost utilizată, în aceeași perioadă de timp, ceramică provincial-romană și de import²⁶⁶, împreună cu ceramică autohtonă lucrată cu mâna și la roata lentă, care este reprezentată exclusiv prin „oala borcan” decorată cu brâuri alveolare. Totodată, s-a putut constata prezența ceramicii imitate, de exemplu reproduceri de vase după tipul Knossos II²⁶⁷. Prin urmare, putem vorbi de o asimilare a populației greco-getice în măsura în care aceasta a adoptat modul de viață provincial-roman și a preluat obiceiurile și civilizația romană.

²⁶² Deși inițial se credea că ceramica getică lipsește cu desăvârșire din cadrul descoperirilor, vezi IACOB 2012, 230, la o analiza mai atentă a materialului ceramic s-a constatat prezența acesteia în secțiunile S II, III și IV. Ceramica getică este, deopotrivă, lucrată cu mâna și la roata înceată.

²⁶³ IACOB 2012, 229.

²⁶⁴ IACOB 2012, 229.

²⁶⁵ IACOB 2012, 229.

²⁶⁶ Am putut constata prezența ceramicii provincial-romane și importante din zona sud-pontică, din centrul de la Heraclea – tigăi, și din zona egeeană – cratițe.

²⁶⁷ HAYES 1983, 97-169.

În așezarea rurală²⁶⁸ (?) de la *Ibida* au fost descoperite mai multe structuri de locuințe din piatră aflate în mai multe puncte ale cetății. În sectorul Curtina G – Turnul 8 al cetății romane târzii au fost descoperite mai multe complexe de locuire romane timpurii ce se încadrează cronologic în perioada secolelor I-III p.Chr.²⁶⁹. În punctul denumit convențional „Baza 1” a fost descoperit un complex arheologic constând dintr-o groapă menajeră ce conținea material arheologic din epoca romană timpurie. Materialele arheologice de epocă romană timpurie descoperite în acest complex sunt reprezentate, aproape în totalitate, de ceramică. Aici a fost descoperit un fragment ceramic reprezentând o imitație după tipul Knossos II (pl. XVI/153). Vaselor ceramice li se adaugă o monedă colonială, datată în secolul III p.Chr.²⁷⁰. Un alt punct de pe suprafața cetății *Ibida*, unde au fost găsite urme de locuire romană timpurie, este proprietatea Andrușca²⁷¹. Astfel, în urma cercetării arheologice a fost surprins un prim nivel de locuire datat în secolele II-III p.Chr. Pe o suprafață restrânsă a fost dezvelit un zid datat în secolele II-III p.Chr., probabil aparținând unui edificiu public, *auditorium*(?), cunoscut încă din 2008²⁷².

La proprietatea Andrușca au fost descoperite mai multe vase datate în secolele II-III p.Chr. precum și o oală getică lucrată cu mâna²⁷³.

Situația este mult mai diferită în zona Curtinei G, unde au fost identificate resturi de chirpic și bârne carbonizate aparținând unor locuințe de suprafață²⁷⁴, două edificii romane timpurii, dar și mai multe artefacte romane încadrate cronologic în veacurile I-II p.Chr. Din acest punct provine un număr ridicat de oale getice lucrate cu mâna și la roată (pl. X/95-97), precum și câteva cățui lucrate la roată (vezi pl. XXXII/293 a și b). Aceste transformări pot fi identificate la anumite tipuri de vase care au

²⁶⁸ ARICESCU 1977, 192 afirmă că „cetatea de la Slava Rusă a fost transformată, în secolul IV p.Chr., din simplă așezare rurală în cetate”.

²⁶⁹ Pentru detalii privind evoluția cercetărilor de la *Ibida*-Slava Rusă, punct Curtina G-Turnul 8, vezi IACOB *et alii* 2002; IACOB *et alii* 2003; IACOB *et alii* 2004; IACOB *et alii* 2005; IACOB *et alii* 2006; IACOB *et alii* 2007; IACOB *et alii* 2008; IACOB *et alii* 2009; IACOB *et alii* 2010; IACOB *et alii* 2011; IACOB *et alii* 2012; IACOB *et alii* 2013; IACOB *et alii* 2014; IACOB *et alii* 2015.

²⁷⁰ IACOB *et alii* 2014, 85.

²⁷¹ IACOB *et alii* 2014, 86-88.

²⁷² IACOB *et alii* 2009, 199-200; PARASCHIV, MOCANU 2010, 537-549.

²⁷³ IACOB *et alii* 2015, 87.

²⁷⁴ IACOB *et alii* 2007, 336.

rezultat în urma contactului dintre cele două populații²⁷⁵. Tot aici a fost descoperit un mormânt de secol I p.Chr.²⁷⁶ cu o frumoasă gemă de cornalină roșie²⁷⁷ și două oale getice, una lucrată cu mâna, decorată cu brâu alveolar, și cealaltă cu două toarte, lucrată la roată (pl. XXXII/294, 296, 298)²⁷⁸. Defunctul fusese depus în coșciug, dovadă fiind descoperirea a opt piroane din fier, câte două în fiecare colț al gropii; unele dintre piroane mai păstrau și resturi de lemn²⁷⁹. Credem că mormântul în care s-a descoperit gema cu reprezentarea Medusei și cele două vase getice ar fi putut aparține unui autohton get, însă nu știm cu siguranță dacă această gemă a făcut parte din inventarul funerar al defunctului întrucât mormântul a fost deranjat, probabil, de construcția zidului de incintă. Conform inventarului funerar al defunctului considerăm că acest mormântul s-ar data, mai curând, în prima jumătate a secolului I p.Chr.²⁸⁰.

Toate aceste descoperiri făcute în punctul Curtina G-Turnul 8 al cetății *Ibida* confirmă influența romană asupra acestei așezări rurale din mai multe puncte de vedere. Componenta etnică a acestei așezări este diversă, căci întâlnim aici, pe lângă geți, romani, greci²⁸¹, și *bessi* – populație colonizată pe aceste meleaguri pentru aptitudinile pe care le posedau în privința exploatării miniere²⁸². În ceea ce privește statutul juridic al acestei

²⁷⁵ MEADOWS 1994 136.

²⁷⁶ O altă descoperire funerară de perioadă romană timpurie, făcută în sectorul P al cetății, se încadrează cronologic, pe baza inventarului acesteia, în a doua jumătate a secolului I - prima jumătate a secolului II p.Chr.; pentru detalii vezi PARASCHIV, DOBOȘ, POPESCU 2006, 404-405, cu bibliografia.

²⁷⁷ IACOB *et alii* 2007 337; CHIRIAC 2012, 229, cat. nr. 314, piesa reprezintă imaginea Medusei și este datată în epoca augustană.

²⁷⁸ IACOB *et alii* 2007, 337.

²⁷⁹ IACOB *et alii* 2007, 337.

²⁸⁰ CHIRIAC 2012, 229, datează gemă în epoca augustană luând în considerare finețea execuției acesteia. Vasul getic lucrat la roata olarului are bune analogii în așezarea de la Poiana unde se datează în intervalul cronologic I a.Chr.-I p.Chr.; VULPE, TEODOR 2003, 303, cat. nr 23, fig. 198/7.

²⁸¹ MIHAILESCU-BÎRLIBA 2011, 110-113, cat. nr. 12.

²⁸² Pentru descoperirile epigrafice vezi, mai nou, MIHAILESCU-BÎRLIBA 2011, 83-143. Autorul studiului afirmă că populația tracică (*bessi*) a fost colonizată în această regiune tocmai pentru abilitățile ei; se știe că aceștia erau mineri pricepuți, iar exploatarea minieră de la Alfin Tepe se află în proximitatea viitorului oraș *Ibida* (MIHAILESCU-BÎRLIBA 2011, 118-119).

așezări în perioada romană timpurie, acesta rămâne incert²⁸³. L. Bîrliba sugerează posibilitatea funcționării unui castru militar²⁸⁴, însă statutul unei așezări civile (*vicus, civitas*) este dificil de dovedit²⁸⁵. Oricare ar fi fost statutul așezării în perioada secolelor I-III p.Chr., se pot observa din plin influența și beneficiile civilizație romane asupra autohtonilor și, mai târziu, a cetățenilor din această regiune. Un argument în plus ne este oferit de descoperirea unei epigrafe la Camena – *vicus Petra* – care atestă construirea unui *balineum*²⁸⁶ pentru sănătatea cetățenilor din sat²⁸⁷.

În lumina celor afirmate mai sus considerăm că așezarea de la *Ibida* face parte din categoria așezărilor autohtone peste care s-a suprapus un alt habitat, apărut odată cu venirea romanilor la gurile Dunării. Acest lucru este relevat de descoperirile ceramice²⁸⁸, de construcțiile de pământ găsite în sectorul Curtina G – Turnul 8 și, nu în ultimul rând, de mormântul 134²⁸⁹ cercetat în aceeași zonă, care nu putea să aparțină altcuiva decât unui autohton. Începând cu a doua jumătate a secolului I p.Chr. la *Ibida* avem de-a face deja cu o așezare daco-romană.

O modalitate concretă prin care putem determina maniera prin care care populația din provincii a receptat cultura romană este de a studia felul în care indivizii s-au manifestat în viața publică și privată prin utilizarea informațiilor oferite de sursele literare, epigrafice și arheologice. Același lucru poate fi surprins și prin prisma ritualurilor de înmormântare. În necropola de la Enisala urnele folosite pentru inhumarea rămășițelor calcinate aparțin populației locale (9 la număr, încadrate în tipul de oală-borcan cu dimensiunile variabile). Se disting, de asemenea, vase confecționate în mediul roman (27 de exemplare din care 24 aparțin tipului de ulcior amforoidal)²⁹⁰. Au fost înregistrate, deopotrivă, morminte de incinerare și

²⁸³ MIHAILESCU-BÎRLIBA 2011.

²⁸⁴ Discuții privind localizarea unui posibil castru la *Ibida* vezi la SUCEVEANU 1977, 71 și nota 502, 163.

²⁸⁵ SUCEVEANU 1977, 71; MIHAILESCU-BÎRLIBA 2011, 120.

²⁸⁶ ISM V, 222. Inscripția face referire la construcția unei băi public: *pentru sănătatea trupească*.

²⁸⁷ APARASCHIVEI 2011, 231 și nota 58.

²⁸⁸ A se vedea tipul XIII de castroane care se datează în perioada sec I a.Chr.-I p.Chr., discuții vezi la capitolul anterior; tot aici s-au descoperit fragmente ceramice aparținând culturii Babadag.

²⁸⁹ IACOB *et alii* 2007, 337.

²⁹⁰ BABEȘ 1971, 25; SCORPAN 1974, 242. Prezența ulciorului amforoidal într-un mormânt descoperit la Aliman susține ipoteza conform căreia populația locală a folosit forme

morminte de inhumație. Conform opiniei lui M. Babeș biritualismul întâlnit în această necropolă nu este un indiciu al preluării obiceiurilor funerare romane, aici fiind vorba de inhumări de copii cu vârsta de unu-doi ani – care beneficiau de un tratament diferit în privința înmormântării²⁹¹, la care se adaugă o adolescentă²⁹². Acest fapt se poate explica prin „anumite reprezentări magico-religioase și nicidecum a convețuirii unor populații diferite din punct de vedere etnic”²⁹³. Referitor la această afirmație suntem de acord cu faptul că necropola aparține exclusiv populației autohtone, însă avem rezerve în a atribui biritualismul sferei magico-religiosului. În mormântările birituale se datorează, probabil, și contactelor cu lumea romană, care practica și înhumarea sau, de ce nu, poate fi vorba de un „intrus” în acea necropolă²⁹⁴.

Din descrierea pe care o realizează M. Babeș „vaselor borcan”, lucrate exclusiv cu mâna și utilizate ca urne funerare în necropola daco-romană de la Enisala, se poate trage concluzia că: vasele borcan de epocă romană au corpul oval, buza rășfrântă și sunt decorate cu brâu alveolar pe umăr, undeva în zona diametrului maxim al vasului, semn al romanizării acestora. Între deosebirile semnalate la recipientele din epocă romană aflate în discuție s-a constatat lipsa butonilor ornamentali. Alte elemente de noutate sunt reprezentate de lungimea mai mare și forma tronconică a gâtului, precum și evoluția corpului vaselor – de la oval spre cilindric – și, nu în ultimă instanță, mărirea bazei vaselor (pl. XXXIII/300-303)²⁹⁵. Tot în cadrul descoperirilor s-a putut constata prezența imitațiilor getice. Este vorba despre

ceramice din repertoriul vaselor romane. În termeni restrânși, putem considera acest fapt o dovadă a contaminării cu produse romane a mediului autohton care, într-un context mai larg al descoperirilor, reprezintă o dovadă a acceptării și preluării culturii romane de către aceștia.

²⁹¹ BARBU 1977, 205 și nota 15; PARASCHIV, DOBOȘ, POPESCU 2006, 404 și nota 42.

²⁹² BABEȘ 1971, 26-27.

²⁹³ BABEȘ 1971, 31-32; BARBU 1977, 205-206 unde afirmă că evoluția ritualului și trecerea de la incinerare la inhumație se poate urmări destul de bine în orașele *Tomis* și *Callatis*; în schimb, la *Histria* acest lucru nu poate fi urmărit din cauză că se cunosc prea puține morminte de epocă romană.

²⁹⁴ Pentru acest lucru vezi explicații la BARBU 1977, 206 care afirmă că trecerea de la incinerare la inhumație se datorează transformărilor suferite de componența populației, în special din cauză persoanelor venite din Orient. În religiile venite din Orient trebuie căutat factorul principal al răspândirii și generalizării inhumației.

²⁹⁵ BABEȘ 1971, 30.

o cană²⁹⁶ care imită o formă romană, acest lucru constatându-se după felul în care este lucrată buza și gâtul acesteia. Prin forma vasului și epoca în care a fost confecționată, aceasta aparține lumii romane, însă, prin tehnica de lucru, aparține tradiției getice (pl. XXXIII/304)²⁹⁷.

În privința depunerilor de monede în morminte²⁹⁸, se constată că geto-dacii nu au cunoscut acest obicei²⁹⁹. Prezența monedelor în mormintele populației autohtone din *Dacia* poate fi considerată un indiciu al adoptării concepției lumii greco-romane despre viața de apoi, obicei care nu era practicat înainte de cucerire³⁰⁰.

În zona istro-pontică situația este diferită, întrucât în urma contactelor dintre populația autohtonă cu populația greacă, aflată în cetățile de pe litoralul vest-pontic, geții au preluat această practică de depunere în morminte a obolului lui Charon. Este vorba de o descoperire singulară a unei drahme histriene, datată în a doua jumătate a sec. al IV-lea a.Chr., în necropola getică de la Enisala³⁰¹. Această descoperire izolată nu poate fi interpretată neaparat ca fiind o practică obișnuită în ritul funerar al geților din spațiul cuprins între Dunăre și Mare³⁰². Depunerea monedelor în morminte se întâlnește frecvent în secolele I-III p.Chr., dar nu știm dacă mormintele respective aparțin autohtonilor sau populației romane³⁰³. Se pare că această practică era utilizată atât în mediul urban, cât și în mediul rural, obicei care atinge apogeul în perioada epocii Antoninilor³⁰⁴.

Deși până acum am discutat doar influența romanilor asupra ritului și ritualului de înmormântare a populației autohtone se pare că a existat și o influență în sens invers, dinspre geți spre romani. Astfel, într-un tumul cercetat în necropola cetății *Histria*, a fost descoperit un mormânt de incinerare cu oase calcinate depuse într-o amforă romană, lucru care relevă influența autohtonilor asupra populației colonizatoare³⁰⁵. Deși aceste

²⁹⁶ BABEȘ 1971, 31, fig. 8/5.

²⁹⁷ BABEȘ 1971, 31.

²⁹⁸ BENȚA 1999, 85.

²⁹⁹ BENȚA 1999, 85.

³⁰⁰ DAICOVICIU 1968, 265; BENȚA 1999, 85; vezi, mai nou, PÂSLARU 2003, 44-82, în care conchide că, în *Dacia*, obiceiul depunerii obolului lui Charon se practica sporadic.

³⁰¹ BENȚA 1999, 103.

³⁰² BENȚA 1999 111.

³⁰³ BENȚA 1999, 103-105.

³⁰⁴ BENȚA 1999, 111.

³⁰⁵ BARBU 1977, 209.

schimburi culturale sunt mai vechi, în epoca romană devin tot mai pregnante, întâlnindu-se vase autohtone în inventare funerare³⁰⁶ din necropola de la Tomis³⁰⁷.

Procesul de aculturație și interculturație dintre populațiile din spațiul cuprins între Dunăre și Marea Neagră este o dovadă a continuității și a romanizării populației autohtone. Prezența toponimiei³⁰⁸, onomasticii, a ceramicii getice din perioada romană, a elementelor decorative getice întâlnite pe ceramica provincial-romană și, nu în ultimul rând, a existenței unor formațiuni autohtone conduse de acei *princeps loci*³⁰⁹ ne dovedește că atât autoritățile romane, cât și populația autohtonă, erau interesate să coabiteze pașnic; mai mult decât atât, acest lucru a dus la schimbarea modului de viață a geților. Aceștia au adoptat o parte din cultura și din tehnicile superioare ale romanilor, însă le-au modificat conform tradițiilor lor. Acești *principes* par a fi reprezentanții unor categorii sociale asupra cărora vom face câteva scurte precizări. Izvoarele epigrafice consemnează doi *principes loci*, un *princeps vici* și două personaje denumite, simplu, *principes*. Fără a putea determina cu certitudine statutul acestor lideri, în istoriografia recentă este susținută ipoteza că titulatura de *princeps loci* nu ar desemna o magistratură, ci, mai degrabă, o poziție socială, de fruntaș al locului³¹⁰.

Revenind la organizarea autohtonilor în uniuni locale conduse de un *princeps loci*, avem atestat un astfel de personaj în apropiere de *Ulmetum* unde a fost descoperită o stelă funerară care menționează pe un anume *C. Iulius C. f(i)lius) Quadratus*, care deținea un important *praedium*. Acesta posedă titlul de *loci princeps* și *quinquennalis* al teritoriul *capidavens*³¹¹. *C. Iulius C. f(i)lius) Quadratus* apare ca unul dintre personajele cele mai interesante din provincie. Pe altarul său funerar se pot vedea scene care ne relevă atât averea posedată de către defunct, cât și folosirea autohtonilor la muncă pe moșia sa. Importanța acestui personaj derivă din faptul că el

³⁰⁶ Pentru discuții privind lumea funerară din provincia *Moesia Inferior* vezi, mai nou, OȚA 2013.

³⁰⁷ BARBU 1977, 209.

³⁰⁸ RĂDULESCU 1989, 149. Vezi, mai nou, BOUNEGRU 2011.

³⁰⁹ POPESCU 1967, 184-190; SUCEVEANU 1981, 219; AVRAM 1984, 161 consideră că acest titlu, *princeps loci*, desemna, mai degrabă, un fruntaș local și nu o magistratură; RĂDULESCU 1989, 146; vezi, mai nou, discuții la APARASCHIVEI 2011, 226 și urm.

³¹⁰ AVRAM 1984, 161.

³¹¹ MUNTEANU 1970, 216.

însuși este un reprezentant al populației locale romanizate³¹². În accepțiunea lor, această titulatură avea mai multe înțelesuri, desemnând atât frunțași romani, cât și neromani. Determinantul *loci* se referă fie la unitatea administrativă, fie la apartenența etnică sau la poziția lor socială³¹³.

Pe de altă parte, toate satele care poartă nume romane sunt conduse, fără excepție, de magistrați romani. În schimb, în satele cu nume de origine getică sau tracică, magistrații menționați epigrafic sunt traci romanizați³¹⁴. În ceea ce privește componența etnică a acestor sate, deosebit de semnificative sunt numeroasele inscripții descoperite în decursul timpului, în care sunt menționați locuitori ai acestor așezări. În majoritatea cazurilor persoanele menționate epigrafic în respectivele *vici* fac parte din pătura conducătoare a acestora, adică acei *magistri* și *quaestores*³¹⁵.

Desigur, dacă luăm în considerare proprietățile private din mediul rural, așa numite-le *villae rusticae*³¹⁶, acestea pot fi considerate un factor important al propagării culturii romane în provincie. Primele *villae rusticae* apar odată cu lăsarea la vatră a militarilor din legiunile și trupelor auxiliare cantonate aici.

Importanța *villae*-lor în istoria provinciilor romane rezidă din faptul că ele fac dovada afluenței de populație romană și a intensității romanizării în diferitele zone ale Imperiului. În acest sens *villa* romană reprezintă un factor economic, social și demografic. *Villa rustica* reprezintă tipul de proprietate cel mai adecvat condițiilor locale, apărută atât din necesitățile Imperiului de exploatare sistematică și uniformă a provinciei, cât și din forma practică de stăpânire a pământului de către veterani, cetățeni romani sau peregrini³¹⁷. *Villae*-le romane iau ființă și se dezvoltă, în special, în regiunile traversate de marile artere de comunicații sau în apropierea marilor așezări urbane provinciale. V. Pârvan a încercat să integreze aceste *villae rusticae* din punct de vedere economico-organizatoric, evidențiind astfel rolul lor în procesul de romanizare a populației autohtone³¹⁸. Pe

³¹² BAUMANN 1977, 159.

³¹³ MUNTEANU 1970, 218.

³¹⁴ BOUNEGRU 2011, 242.

³¹⁵ BOUNEGRU 2011, 241.

³¹⁶ Discuții privind evoluția *villae*-lor *rusticae* vezi la WOOLF 1998, 148 și urm.

³¹⁷ BAUMANN 1977, 155.

³¹⁸ BAUMANN 1977, 156.

aceste domenii, aparținând unor proprietari romani, lucrează probabil, și autohtoni geți care au contact direct cu cultura romană.

Un alt factor al romanizării este reprezentat de armata romană³¹⁹ care, pe lângă rolul său civilizator și de menținere a păcii, a fost veriga de legătură dintre lumea romană și cea indigenă din nord-vestul provinciei *Moesia Inferior*. Astfel, odată cu instalarea trupelor militare în spațiul istro-pontic au pătruns și o serie de vase ceramice, necunoscute lumii autohtone grecești sau getice. Se pare că militarii legiunii a XI-a *Claudia* au adus cu ei anumite tipuri de vase, oale, care erau produse de către olarii acestei legiuni în castrul de la *Vindonissa* în perioada anilor 70-101 p.Chr. Acest gen de oale, tipul XII în clasificarea noastră, este confecționat de olarii legiunii și în lagărul de la *Durostorum* începând cu a doua jumătate a secolului II până în secolul III p.Chr. Soldații își mențin vechile obiceiuri culinare și tradiții de confecționare a vaselor de bucătărie specifice părții occidentale a Imperiului, lucru dictat, cel mai probabil, de dieta lor.

Tot armata ne oferă informații despre progresul romanizării provinciei *Moesia*, amintind în acest sens intrarea în legiuni a autohtonilor începând cu domnia împăratului Hadrian³²⁰. Recrutarea teritorială pentru trupele auxiliare, începută încă înainte de Hadrian în provinciile care admiteau această măsură, se intensifică odată cu Hadrian și după el³²¹. Apoi, este foarte interesant modul de raportare al armatei din *Moesia Inferior* la cele două medii civile din provincie, cel roman și cel grecesc. Se poate observa că veterani din armată dețin apoi funcții civile, fie în orașe romane, fie în orașe grecești. Este practic singurul loc din Imperiu unde armata romană interacționează direct, în cadrul aceleiași provincii, cu orașe de tip roman și orașe de tip grecesc, cu excepția coloniilor de veterani din Orient³²².

³¹⁹ În ultima perioadă au apărut o serie de lucrări care tratează rolul armatei în procesul de romanizare; vezi, de curând, MIHAILESCU-BÎRLIBA, DUMITRACHE 2012.

³²⁰ ARICESCU 1977, 197.

³²¹ DAICOVICIU 1968, 269.

³²² ARICESCU 1977, 196.

III. 3. Romanizarea din perspectiva ceramicii

Peste noua restructurare a triburilor indigene în *civitates* se suprapun măsurile de privilegiere individuală sau colectivă care au ca scop, fie integrarea totală și atribuirea dreptului municipal ca o recunoaștere a înaltului grad de romanizare pe care l-a atins populația, fie acordarea de imunități mai mult sau mai puțin extinse, fie aplicarea dreptului latin, ca mijloc de integrare a elitelor indigene și ca mecanism mai lent de romanizare.

Imaginea Imperiului Roman – ca un teritoriu închis, creat pentru a ține departe barbarii – a fost respinsă de studiile privitoare la *limes*-ul roman. S-a dovedit că acesta a fost mutat deseori, iar oamenii din afara acestuia au trecut „granița” Imperiului cu diferite scopuri. Prin urmare, romanizarea a depășit granița Imperiului, astfel că diferite triburi au avut posibilitatea de a lua parte la viața de zi cu zi din cadrul acestuia.

Oalele de tradiție La Tène prezintă aceleași caracteristici în toate situri din provincia *Moesia Inferior*. O caracteristică ce se poate desprinde din studierea acestei categorii ceramice este simplificarea decorului, care este reprezentat exclusiv prin brâul de alveole în relief generalizat încă de la sfârșitul secolului I p.Chr. și începutul celui următor³²³. Ceramica geto-dacică cunoaște o înflorire în perioada secolelor I-II p.Chr., iar odată cu începutul veacului al III-lea p.Chr. se constată o scădere cantitativă a acesteia pentru ca, în secolul următor, să dispară. Continuarea folosirii ceramicii de tip La Tène în perioada romană a fost explicată prin incapacitatea marilor ateliere de a acoperi nevoile militarilor, iar, mai târziu, prin prețul mult mai mare al ceramicii provinciale romane³²⁴. Din punct de vedere morfologic acestea continuă vechile forme ceramice din perioada clasică a civilizației geto-dacice (secolele I a.Chr. - I p.Chr.), ceea ce sugerează o continuitate a vieții și activității populației autohtone în spațiul dintre Dunăre și Marea Neagră³²⁵.

Revenind la problema vaselor ceramice lucrate cu mâna prezentate anterior, semnalăm faptul că numărul scăzut al acestora în secolul III p.Chr.,

³²³ RUSU-BOLINDEȚ 2007, 117.

³²⁴ NEGRU 1997, 98.

³²⁵ HONCU 2014, 100.

ca și dispariția lor în veacul următor, poate fi pusă pe seama activității marilor ateliere din provincie. Prezența ceramicii getice în mediul militar este un argument în plus în favoarea susținerii ideii că armata romană se aproviziona cu ceramică și din mediul rural. Însă confecționarea ei și în perioada romană, atât cu mâna cât și la roată, ar putea fi un indiciu pentru gradul de romanizare și adaptabilitate a populației rurale în privința preluării noii tehnologii de manufacturare a ceramicii introduse de cuceritori. Ceramica getică din perioadă romană trebuie privită ca o verigă care face trecerea de la perioada clasică a populației getice la cea romană și la standardizarea vaselor de bucătărie pe întreg cuprinsul provinciei, începând cu sfârșitul secolului al III-lea și pe parcursul secolelor următoare. Acceptarea tehnologiei superioare de confecționare a vaselor de către autohtoni a dus la confecționarea ceramicii getice la roată, însă rezultatul acestei adaptări nu a produs efectele scontate (crearea unei industrii ceramice getice), ci a dus la acceptarea noilor forme ceramice provincial-romane, care erau net superioare celor dintâi. În aceste condiții putem vorbi de o romanizare a populație autohtone văzută prin prisma confecționării ceramicii de bucătărie.

Fără îndoială, copiile efectuate după vasele originale erau mult mai ieftine. Reproducerea acestora nu ar fi fost posibilă dacă olarii locali nu cunoșteau vasul original. Pe de altă parte, se urmărea un profit prin realizarea acestor imitații, iar consumatorul nu era suficient de informat ca să poată distinge între o copie și un original³²⁶. Copiile au avut rolul de mediator pentru vasele importate, introducând consumatorilor o dietă nouă care, la rândul ei a generat o bucătărie nouă și ustensile noi. Totodată, imitarea vaselor de bucătărie ne arată cum ceramica folosită zilnic devine standardizată³²⁷.

În multe regiuni ale Imperiului, unde produsele de bucătărie importate nu erau disponibile continuu, producerea imitațiilor a asigurat înlocuirea lor treptată. Pe de altă parte, importurile de vase au forțat olarii locali (indigeni) să-și limiteze propria producție la anumite forme de vase indigene.

³²⁶ IKÄHEIMO 2005, 394-395.

³²⁷ IKÄHEIMO 2005, 395.

Acest proces trebuie înțeles ca o transformare în care structura politică, economia și administrația romană, împreună cu dorința de a crea o structură civică (*civitas romana*) au fost adoptate de către comunitățile indigene.

Dacă privim romanizarea din perspectiva numărului de inscripții latine, al clădirilor în stil roman, al pieselor de artă romană și al artefactelor romane prezente în provincii, luând acest fapt drept un criteriu pentru măsurarea gradului de interacțiune culturală între Roma și provinciile cucerite, ajungem la concluzia inevitabilă că cea mai mare parte a membrilor elitei locale au interacționat cu romanii adoptând elemente ale culturii romane. De aici putem deduce ideea eronată că romanizarea a fost un proces specific clasei superioare.

Din punctul de vedere al Romei era esențial să se creeze și să se mențină relații bune cu aristocrația locală. Urbanizarea și infrastructura introdusă de romani a fost unul din factorii motivați, suplimentar, pentru provincialii din toate grupurile sociale, care doreau să trăiască în conformitate cu moda romană.

Cucerirea romană a însemnat, de asemenea, construirea unei infrastructuri mai bune cum ar fi: drumuri, terme, apeducte, reconstituiri de temple și readaptarea teatrelor și stadioanelor preexistente la amfiteatru. Cu toate acestea, ceva mai mult decât dorința pentru o viață mai „civilizată” a motivat autohtonii să interacționeze și să adopte modul de viață roman. Romanizarea a fost un instrument în lupta pentru putere, o modalitate pentru membrii elitei locale de a-și menține vechile poziții în societate sau pentru a dobândi altele mai bune în ierarhia locală. Admirația pentru romani este destul de ușor de înțeles și ea devine un lucru natural dacă luăm în considerare superioritatea pe toate planurile a acestora. Astfel ni se pare rezonabil ca, în aceste condiții, populația locală să fi fost atrasă și să fi vrut să imite modul de viață roman devenind parte a noii puteri cuceritoare.

Pe litoralul de vest al Mării Negre urbanizarea precede cuceririi romane; întrucât teritoriul se afla sub influența culturii grecești, gradul superior de dezvoltare al orașele grecești a avut un mare impact asupra arhitecturii romane, influențată de structurile arhitecturale anterioare. Lipsa spațiului și necesitatea de a renova – mai degrabă decât de a construi noi clădiri publice – par a fi motivele pentru care clădirile romane sau stilul arhitectonic roman s-a impus mult mai lent. Astfel, se pot sesiza diferențe

între modul cum au fost romanizate diferite părți ale teritoriului provinciei *Moesia Inferior*: *limes*-ul, centrul provinciei și zona de litoral. Astfel, așezările de pe *limes*-ul dunărean cunosc o romanizare rapidă, lucru explicat prin faptul că aceste așezări erau de drept roman, fiind populate cu militari care au fondat castele/cetățile respective. Noile orașe înființate au fost constituite după modelul roman nefiind nevoie ca planul orașului să se adapteze la structurile preexistente. În schimb, în orașele aflate pe litoral, cultura romană a trebuit să se acomodeze realităților urbanistice, culturale, religioase anterioare, astfel că putem vorbi de o romanizare graduală și progresivă a acestui teritoriu.

Conform lui G. Woolf artefactele, arhitectura și cultura materială joacă un rol important pentru identitatea culturală³²⁸. Tipurile speciale de ceramică și alte bunuri importate, termele publice și jocurile de gladiatori sunt elemente tipice ale procesului de romanizare care au contribuit la crearea unei noi identități culturale³²⁹.

Situată la periferia Imperiului roman ca provincie de graniță, legată prin tradiții, istorie și cultură de Orientul grec, provincia *Moesia Inferior* și-a construit o identitate proprie, prin sinteza celor trei civilizații.

Relațiile economice, politice și culturale ale populației autohtone din zona isto-pontică cu statul roman înainte de cucerire au permis asimilarea rapidă a civilizației romane. Altfel spus, înainte de constituirea provinciei *Moesia Inferior* avem de-a face cu o îndelungată perioadă de penetrație economică și culturală romană care a creat mediul propice romanizării.

Privită în ansamblu, cultura materială din spațiul cuprins între Dunăre și Mare este, fără îndoială, una de apartenență locală, specific conferit de componenta autohtonă și de cea greacă, mai ales în domeniul ceramicii, în caracterul așezărilor rurale și în ritul și ritualul funerar. Ținând cont de aceste elemente se poate afirma că romanizarea provinciei este deplină.

³²⁸ WOOLF 1994, 130.

³²⁹ WOOLF 1994, 127.

IV. Dieta populației romane din spațiul istro-pontic în lumina descoperirilor arheozoologice și arheologice

Odată cu pătrunderea și staționarea militarilor romani în zona gurilor Dunării s-a trecut la un nou mod de organizare economică și teritorială a provinciei proaspăt înființate. Din punct de vedere teritorial, ținutul dintre Dunăre și Mare a fost organizat în orașe, castru, *canabae*, *vici* și așa numitele *villae rusticae*, care se constituiau după tipul de proprietăți funciare caracteristice nordului Italiei, nordului Africii etc. Acestea din urmă erau construite pe pământul confiscat de la autohtoni și dat soldaților lăsați la vatră după efectuarea stagiului militar, pentru a-l exploata.

Datele utilizate pentru realizarea acestui capitol au un caracter restrâns, întrucât informațiile folosite provin doar din câteva așezări rurale, situate în partea de nord a zonei cuprinse între Dunăre și Mare.

În continuare vom prezenta, succint, resursele economice ale acestei zone și ne vom opri asupra câteva date care privesc agricultura, creșterea animalelor și pescuitul în această perioadă.

Privită în ansamblul său, Dobrogea cuprinde două mari unități morfostructurale, contrastante prin fizionomia, înălțimea, geneza și vârsta lor: Podișul Dobrogei – pe de o parte, Lunca și Delta Dunării, câmpia și complexul lagunar Razelm – pe de altă parte³³⁰.

Resursele subsolului erau și sunt extrem de diverse și constau într-o gamă largă de minereuri de fier, argentifere, minereuri complexe, roci pentru construcție, caolin etc., întâlnite în toată provincia. Vegetația era abundentă datorită climatului mai cald și umed din antichitate. Solurile deosebit de bogate în câmpia joasă dunăreană permiteau cultivarea în bune condiții a unei varietăți de plante necesare alimentației³³¹.

³³⁰ O descriere amănunțită a cadrului geografic al Dobrogei vezi la: SUCEVEANU, BARNEA 1991, 19 și urm. și BĂRBULESCU 2001, 197-198.

³³¹ BĂRBULESCU 2001, 197 și urm.

Clima aparține sectorului temperat-continental cu influențe maritime în zonele de coastă și pe o fâșie interioară de-a lungul acestora. Regimul climatic general se caracterizează prin perioade de vară fierbinți, cu precipitații sărace sau medii și prin ierni nu prea reci, cu viscole și perioade de încălzire. Vânturile sunt puternice, în special în partea nord-estică, iar ploile mult mai bogate spre vest, mai ales în zonele premontane și câmpia Dunării³³².

În ceea ce privește practicarea agriculturii³³³, în această regiune trebuie menționat faptul că mediul climatic nu permite o dezvoltare intensă a prelucrării solului³³⁴ din cauza reliefului accidentat, dar și datorită climei recunoscută ca fiind secetoasă vara și friguroasă iarna³³⁵. Însă, cu toate acestea, se pot menționa câteva plante cerealiere care se cultivau în ținutul de la Dunărea de Jos: meiul, grâul³³⁶ și orzul³³⁷. Grâul era, după cum se știe, elementul de bază în dieta oamenilor antici, ce putea fi preparat în diferite feluri: cel mai evident era pâinea, dar și ca bază pentru supă și terciul de ovăz³³⁸.

Descoperirile arheologice completează informațiile privind practicarea agriculturii în spațiul nord-vest pontic și îmbunătățirea acesteia prin pătrunderea tehnicii romane³³⁹. Dovezi ce stau mărturie în acest sens sunt: depozitul de unelte descoperite la Moșneni (datat în secolele II-III p.Chr.)³⁴⁰, uneltele găsite la Fântânele (o săpăligă datată în primele trei sferturi ale secolului II p.Chr.)³⁴¹, Telița-Amza – un brăzdar de fier, o daltă, o sapă

³³² BĂRBULESCU 2001, 198.

³³³ Practicarea agriculturii este reliefată și de descoperirile de basoreliefuri din zona istro-pontică; astfel, amintim aici scena reprezentată pe monumentul funerar al lui *C. Iulius Quadratus* și, respectiv, relieful sabasiatic descoperit la Fântânele (BĂRBULESCU 2001, 208). Pentru aceste probleme, dar și pentru altele, vezi, în detaliu, BĂRBULESCU 2001, 201 și urm.

³³⁴ SUCEVEANU 1977, 77-78.

³³⁵ BĂRBULESCU 2001, 198-199.

³³⁶ Dovezi suplimentare care atestă cultivarea grâului în partea de nord-vest a provinciei *Moesia Inferior* ne sunt oferite de descoperirile epigrafice de la *Histria* – vezi discuții la BĂRBULESCU 2001, 202 și *ISM*, I, 15; IACOB 2013, 47-48. Mărturiile privind cultivarea grâului la *Histria* ne sunt oferite și de figurarea simbolurilor – spicul de grâu și cununa de spice – în iconografia cetății precum și de practicarea cultului zeiței Demetra.

³³⁷ SUCEVEANU 1997, 77.

³³⁸ DAVIES 1971, 125.

³³⁹ IACOB 2013, 48.

³⁴⁰ ALEXANDRESCU *et alii* 1950.

³⁴¹ SUCEVEANU 1998, 16.

trapezoidală și lame de seceră³⁴² – și Tropaeum Traiani³⁴³. Alte dovezi complementare privind practicarea agriculturii sunt loturile de semințe recuperate din săpături arheologice care, analizate, au oferit informații importante despre speciile cultivate în spațiul istro-pontic. La Moșneni, pe lângă depozitul de unelte, au fost adunate 845 de semințe aparținând speciilor *Triticum aestivum* ssp. *vulgare* (82,9%), *Hordeum vulgare vulgare* (17%) și *Vicia cf faba* (0,1%)³⁴⁴, așadar se cultiva grâul și orzul³⁴⁵.

Alte informații care completează cunoștințele noastre despre practicarea agriculturii ne sunt oferite de descoperirile de semințe carbonizate de la Murighiol, datând din secolele II-III p.Chr. Lotul era compus din linte (*Lens esculenta* var. *microsperma* 99,5%) și mazărice (*Vicia ervilia* 0,5%)³⁴⁶.

Practicarea legumiculturii e documentată și prin existența cuvintelor de origine traco-dacică (mazăre, pâstaie, sâmbure), dar și latină (linte, fasole, ceapă, ai, ridiche, pepene)³⁴⁷.

Din familia plantelor folosite pentru obținerea fibrelor textile amintim: inul, cânepa și pelinul³⁴⁸. Informațiile privind practicarea viticulturii în spațiul avut în discuție sunt contradictorii³⁴⁹, însă putem vorbi totuși de o producție a vinului local³⁵⁰. Instalații destinate producerii vinului (teascuri) au fost descoperite în spațiul dintre Dunăre și Mare³⁵¹,

³⁴² BAUMANN 1995 46, 80, 87, nr. 48-49 și 52. Practicarea agriculturii în așezarea de la Telița -Amza este reliefată și de descoperirea unui *horreum* în cadrul acestui sit, datat în secolele II-III p.Chr. și a *magaziilor* de chiupuri încadrate în secolul IV p.Chr.

³⁴³ BOGDAN CĂTĂNICIU, BARNEA 1979, 185, fig. 155/10, 15; 186, fig. 159/10,4, fig. 166, nr. 10.35.

³⁴⁴ CÂRCIUMARU 1984, 174.

³⁴⁵ CÂRCIUMARU 1984, 174.

³⁴⁶ CÂRCIUMARU 1986, 132.

³⁴⁷ IACOB 2013, 49.

³⁴⁸ SUCEVEANU 1977, 77. Informații despre practicarea meșteșugului torsului și țesutului ne sunt oferite și de descoperirile arheologice, ca de exemplu: fusaiole și greutățile pentru războiul de țesut. Descoperirea acestora în mediul rural sunt o dovadă în plus a practicării acestor meșteșuguri, detalii vezi la BAUMANN 1995, 147, pl. XLVI pentru descoperiri de fusaiole și 148, pl. XLVII pentru greutăți de război de țesut; BOUNEGRU, HAȘOTTI, MURAT 1987, 275, fig. 2/1.

³⁴⁹ Vezi discuția la SUCEVEANU 1977, 77 și nota 20.

³⁵⁰ OPAIȚ 2013, p. 22; PARASCHIV 2014, 62.

³⁵¹ BĂRBULESCU 2001, 207.

însă nu putem afirma faptul că aici se producea un vin destinat exportului, ci mai degrabă era menit pentru un consum imediat, fiind de fapt vinul ce se consuma de către săteni și militari³⁵². Din punct de vedere arheologic, atestări indirecte ale culturii vinului sunt oferite de anumite tipuri de vase ceramice, cum ar fi vasele pentru servit vinul (craterile, ulcioare și cupele) și vasele pentru păstrare temporară (amforele³⁵³, amfore de masă și ulcioarele amforoidale)³⁵⁴. Alte descoperiri arheologice care atestă cultivarea viței de vie sunt cosoarele folosite pentru curățatul acesteia³⁵⁵, dar și cele două corzi de viță de vie de la *Histria* și *Capidava*³⁵⁶. Alte dovezi care atestă cultivarea viței de vie ne sunt oferite de sursele iconografice: o placă votivă găsită la *Beroe*, cu reprezentarea unei scene dionysiace, redă și activități legate de obținerea vinului³⁵⁷, iar o alta, descoperită la *Tomis*, redă scena zdrobirii strugurilor³⁵⁸.

Creșterea animalelor în zona istro-pontică este strâns legată de condițiile naturale: relief stâncos, deluros, neprielnic agriculturii în genere, însă, cu toate acestea, avem atestate o serie de animale domestice care asigurau hrana locuitorilor provinciei. Studiile arheozoologice au confirmat faptul că în perioada antică oamenii își procurau proteina animală prin creșterea și sacrificarea animalelor domestice dintre care amintim: oile și caprele³⁵⁹, folosite atât pentru carnea lor, cât și pentru lapte, brânză și lână (care era folosită pentru confecționarea vestimentației); taurine³⁶⁰ și porci³⁶¹. Pe lângă mamiferele enumerate anterior putem aminti calul³⁶² și măgarul³⁶³ – folosite ca animale de tracțiune, cât și pentru alte îndeletniciri³⁶⁴. Toate aceste informații desprinse din studierea datelor arheologice și

³⁵² OPAIȚ 2013, 37.

³⁵³ Pentru producția de amfore în *officina* de la Valea Morilor vezi BAUMANN 1995, 418 și urm.

³⁵⁴ Vezi detalii la OPAIȚ 2003.

³⁵⁵ O inventariere a lor vezi la BAUMANN 1995, *passim*; discuții interesante la BĂRBULESCU 2001, 206-207.

³⁵⁶ BĂRBULESCU 2001, 208 și notele 131-132.

³⁵⁷ BĂRBULESCU 2001, 206; OPAIȚ 2013, 35 și fig. 4; IACOB 2013, 49.

³⁵⁸ BĂRBULESCU 2001, 206; OPAIȚ 2013, 35; IACOB 2013, 49.

³⁵⁹ HAIMOVICI 1996, 394.

³⁶⁰ HAIMOVICI 1996, 399.

³⁶¹ HAIMOVICI, 1996, 394; SUCEVEANU 1997, 78; STANC 2009, 117-118.

³⁶² HAIMOVICI 1996, 394; STANC 2009, 111.

³⁶³ HAIMOVICI 1996, 394; STANC 2009, 111.

³⁶⁴ Pentru detalii privind creșterea mamiferelor în spațiul cuprins între Dunăre și Mare vezi STANC 2009, 103 și urm.; IACOB 2013, 50-51.

arheozoologice sunt completate de izvoarele scrise. Astfel, o epigrafă descoperită la Histria amintește că scopul histrienilor, în caz că erau atacați de traci, era „să păzească ogoarele și turmele și grânele”³⁶⁵.

Un rol semnificativ în obținerea surselor de hrană în antichitate trebuie să-l fi avut și creșterea păsărilor domestice³⁶⁶. Astfel, în spațiul de nord-vest al provinciei *Moesia Inferior* au fost identificate, arheozoologic, următoarele specii de păsări: găina³⁶⁷, gâsca, rața și porumbelul³⁶⁸. Dintre păsările sălbatice sunt atestate până acum: gâsca sălbatică³⁶⁹, cormoranul mare, lebăda, rața și lișița³⁷⁰.

O parte a cerințelor hranei era suplinită prin vânat³⁷¹, care trebuie să fi fost practicat în regiunile pontice³⁷². Din categoria animalelor sălbatice enumerăm: iepurele, cerbul, căprioara, porcul mistreț, ursul și bourul³⁷³.

Un loc aparte în cadrul economiei antice îl reprezintă pescuitul și prepararea produselor din pește. Înconjurată din trei părți de apă, Dobrogea a beneficiat din plin de bogăția peștelui³⁷⁴. Speciile de pește atestate arheozoologic sunt: crapul, scrumbia de mare și de Dunăre, pălămida, somnul și morunul³⁷⁵. Acesta putea fi preparat atât sub formă de *garum*³⁷⁶, cât și sărat, așa cum atestă *Hotărnicia* de la *Histria*³⁷⁷. Din acest document epigrafic aflăm că peștele era prins la gura *Peuce*, care era situată departe de *Histria*, iar comerțul cu peștele sărat era aproape singurul venit al cetății³⁷⁸. Acest fapt este atestat arheologic printr-o toartă de amforă elenistică, variantă apropiată tipului Zeest 75 din secolele I-III p.Chr.,

³⁶⁵ BĂRBULESCU 2001, 202.

³⁶⁶ IACOB 2013, 50.

³⁶⁷ HAIMOVICI 1996, 394-403; STANC 2009, 103 care afirmă că această specie ocupă locul întâi în cadrul descoperirilor.

³⁶⁸ STANC 2009, 103.

³⁶⁹ STANC 2009, 103.

³⁷⁰ STANC 2009, 206.

³⁷¹ IACOB 2013, 50.

³⁷² SUCEVEANU 1977, 78.

³⁷³ HAIMOVICI 1996, 394; SUCEVEANU 1977, 78; STANC 2009, 189 și urm.; IACOB 2013, 50.

³⁷⁴ SUCEVEANU 1977, 78.

³⁷⁵ SUCEVEANU 1997, 78; STANC 2009, 75 și urm.

³⁷⁶ În privința amforelor care transportau *garum* în zona Dunării de Jos, vezi discuții la PARASCHIV 2006.

³⁷⁷ BĂRBULESCU 2001, 203; OPAIȚ, BAUMANN 2006, 398.

³⁷⁸ OPAIȚ, BAUMANN 2006, 397.

descoperită la *Noviodunum* în nivelurile romano-bizantine, purtând ștampila ΘΕΟΓΝΗΤΟΥ / ΙΣΤΡΙΑΙ (*producătorul? Theognetos ... din Istros?*) probabil producătorul amforei care era destinată transportului peștelui sărat³⁷⁹.

La Niculițel, în urma cercetărilor efectuate între anii 2009 și 2011, a fost identificat un număr mare de resturi de oase de animale atât domestice, cât și sălbatice. Acest fapt ne demonstrează că atât creșterea animalelor, cât și vânătoarea jucau un rol important în economia fermei romane de la Niculițel³⁸⁰. Resturile osteologice de la păsări sunt în număr redus, dintre acestea 28 provin de la găină, iar alte patru provin de la gâscă. Tot în număr redus sunt și resturile de pești. Speciile identificate sunt: somn, crap, sturion.

Creșterea animalelor constituia o ocupație de baza pentru locuitorii așezării de la Niculițel. Proportia ridicată a resturilor de mamifere domestice din eșantionul studiat constituie o dovadă că această îndeletnicire avea o mare importanță în comparație cu alte îndeletniciri practicate (vânătoarea, pescuitul). Vânătoarea avea o importanță redusă pentru așezarea de la Niculițel: resturile de la mamifere sălbatice au o pondere mică. Lista mamiferelor sălbatice cuprinde: cerb, mistreț, căprior, bour, iepure. Dintre mamiferele sălbatice cerbul și mistrețul au cea mai bună reprezentare. Per ansamblu, cel mai mare procent de oase aparținând animalelor domestice descoperite la Niculițel este cel al vitelor, urmate de ovicaprine, în timp ce carnea de porc se află pe locul trei³⁸¹.

Un alt sit pentru care avem informații bogate privind pescuitul este *Ibida*, lucru care reliefează că această îndeletnicire se practica atât în așezările din preajma Dunării și Mare, cât și în interiorul provinciei. În acest sit ponderea resturilor de pește este de 52,5% din totalul resturilor arheozoologice: 13 specii de pește; din categoria mamiferelor ne atrage atenția delfinul, întrucât acest lucru scoate în evidență legăturile dintre această așezare și cele de pe litoralul Mării Negre³⁸².

Din informațiile prezentate anterior putem concluziona că produsele alimentare consumate de populația din spațiul istro-pontic constau din legume³⁸³, cereale, carne – provenită atât de la animalele domestice

³⁷⁹ OPAIȚ, BAUMANN 2006, 396-397, pl. I/1.

³⁸⁰ NUȚU, STANC, PARASCHIV 2014, 143-185.

³⁸¹ STANC 2014, 144 și urm.

³⁸² IACOB 2013, 50 și nota 198.

³⁸³ SUCEVEANU 1977, 78.

crescute, cât și de la cele sălbatice – și pește. Modul de preparare a acestor alimente trebuie să fi fost în strânsă legătură cu formele vaselor de bucătărie descoperite în așezările din provincie. Astfel, avem atestate, pentru perioada elenistică, așa numitele farfurii *fish plate*, prezente doar în așezările de pe litoralul vest-pontic în care se consumau produsele din pește. Pentru carnea provenită de la animale existau, după cum ne informează Apian³⁸⁴, două moduri de preparare: fie friptă, fie fiartă, iar unul din cele trei vase de bucătărie folosite pentru aceste procedee era oala cu „small”³⁸⁵.

Pentru coacerea pâinii erau folosite așa-numitele tigăi decorate cu slip roșu pompeian³⁸⁶. Alte recipiente folosite în bucătărie erau cratițele utilizate, atât pentru încălzitul mâncării, cât și pentru preparatul acesteia lucru datorat, credem noi, atât formei vaselor, cât și a caracteristicilor morfologice. S-a putut constata, în urma observațiilor făcute de noi după studierea cratițelor de pe mai multe situri, că baza și pereții corpului acestor recipiente sunt subțiri. Acest lucru permite încălzirea rapidă a alimentelor, spre deosebire de oale și tigăi care au baza mai groasă pentru a spori rezistivitatea la șocul termic și permite menținerea temperaturii constante a vasului. Prezența vaselor de tip *mortaria* în zona istro-pontică poate reflecta o modificare a percepției gusturilor sau, mai curând, o schimbare a dietei prin combinarea și selectarea ingredientelor folosite pentru preparatul mâncării. Modificarea dietei populației autohtone trebuie pusă pe seama interacțiunii dintre aceștia și populația romană, care avea anumite obiceiuri culinare, *mortaria* fiind veriga de legătură dintre cele două culturi gastronomice³⁸⁷.

După cum ne informează Vegetius³⁸⁸, la cea mai mica suspiciune de invazie inamică, romanii dădeau dispoziții cu privire la alimentele și bunurile care trebuiau neapărat luate în interiorul fortului. Astfel, lista conținea: furaje pentru cai, vin vechi, oțet, cereale și fructe pentru bărbați. Animalele, precum porcii, erau sacrificate și conservate³⁸⁹. Tot Vegetius afirmă că, în aceeași situație, de asediu, cantități mari de fructe de diferite

³⁸⁴ DAVIES 1971, 127.

³⁸⁵ DAVIES 1971, 127.

³⁸⁶ WOOLF 1998, 186.

³⁸⁷ MEADOWS 1994, 138.

³⁸⁸ Apud DAVIES 1971, 125.

³⁸⁹ DAVIES 1971, 125.

tipuri trebuiau strânse și stocate pentru hrană. Acest lucru este, probabil, ilustrat cel mai bine la *Vindonissa*, unde soldații legiunii mâncau: mere, pere, prune, cireșe, piersici, struguri și boabe de soc, precum și castan dulce, nuci și alune³⁹⁰. Am considerat necesară această divagație întrucât, aceiași militari, ai legiunii a XI-a *Claudia*, au fost staționați, în preajma conflictelor cu dacii la *Durostorum*, în *Moesia Inferior*. În acest context considerăm că legionarii își păstrau dieta indiferent de zona în care își efectuau stagiul militar ori erau detașați. Un motiv în plus, care ne determină să facem această afirmație, este descoperirea unor tipuri de oală folosite de soldații legiunii, atât la *Vindonissa*, cât și la *Durostorum*, ambele recipiente fiind confecționate în forturi.

Dieta de bază, în timp de pace, era alcătuită din: grâu, slănină, brânză și, probabil, legume – pentru mâncare și vin acru – pentru băut. De asemenea, soldații trebuiau să aibă acces la sare și ulei de măsline³⁹¹.

Dieta populației se află în strânsă legătură și cu existența piețelor. Atestarea epigrafică a unui *macellum* la *Histria* reprezintă dovada prezenței unei piețe care servea permanent nevoilor populației din oraș. Aceasta se organiza zilnic, nu doar o dată pe săptămână. În privința alimentelor comercializate în *macellum* predomină evidențele care atestă, ca principale produse, carnea și peștele. În schimb, nu avem date care să confirme punerea spre vânzarea a altor produse precum vinul, *garum*-ul, uleiul, laptele sau brânza, care erau limitate³⁹². Aici nu se vindeau mâncăruri consumate zilnic de către majoritatea populației, produsele comercializate fiind de cea mai înaltă calitate, ci acele care necesitau a fi pregătite într-o bucătărie amenajată. Acest lucru ne demonstrează că alimentele vândute în *macellum* se adresau unui anumit grup de consumatori. Astfel, atestarea unei asemenea construcții la *Histria*³⁹³ admite existența unei elite și a unei piețe luxoase, aflate cu siguranță într-un oraș prosper.

Îmbunătățirea nivelului de trai, către sfârșitul secolului al II-lea până în prima jumătate a secolului III p.Ch., în zona de nord-vest a provinciei *Moesia Inferior*³⁹⁴, a coincis cu instalarea la conducerea Imperiului a dinastiei

³⁹⁰ DAVIES 1971, 132.

³⁹¹ DAVIES 1971, 125.

³⁹² HOLLERAN 2012, 171.

³⁹³ ISM I, 168.

³⁹⁴ BOUNEGRU 1996-1997, 103.

Severilor³⁹⁵, care îmbunătățește nivelul de trai al soldaților și, odată cu aceasta, are loc o mare operă de refacere a orașelor din provinciile dunărene.

³⁹⁵ BIRLEY 1969, 43-82.

V. Considerații finale

Studiul vaselor de bucătărie ne oferă o multitudine de informații prețioase privitoare la modul de viață a societății antice cum ar fi: rutele comerciale, dieta, categoriile sociale, starea materială sau viață culturală a comunității. În special, investigațiile asupra diferitelor categorii ceramice au o deosebită însemnătate pentru înțelegerea economiei romane. În cazul ceramicii de bucătărie, analiza compoziției pastei poate oferi indicii importante despre proveniența vaselor de bucătărie, care erau realizate, de cele mai multe ori, pentru o singură comunitate sau pentru o singură provincie, acestea având o distribuție locală sau zonală. Din această cauză studierea caracteristicilor pastei este o dovadă însemnată privind proveniența recipientului.

În ceea ce privește repertoriul formelor ceramice de bucătărie, identificate în spațiul istro-pontic pe parcursul primelor secole ale erei creștine, ponderea cea mai mare în cadrul descoperirilor o au oalele, fiind urmate, la o distanță semnificativă, de castroane, capace, tigăi, cratițe, *mortaria*, în timp ce pe ultimul loc se află căldările și strecurătorile.

În cazul ceramicii de bucătărie descoperite pe teritoriul cuprins între Dunăre și Mare se poate constata prezența atât a celei confecționate, cât și a celei importate, într-o proporție mai mică cea din urmă. În ceea ce privește vasele provinciale, acestea sunt confecționate de meșterii locali și arse în cuptoare special amenajate, ceramica lucrată cu mâna fiind arsă în gropi (*bonfire*)³⁹⁶.

Ceramica de bucătărie din arealul cercetat este confecționată din trei tipuri de pastă. Majoritatea vaselor sunt modelate dintr-o pastă de culoare bej-alburie cu pietricele, calcar, oxid de fier și mica argintie în compoziție. În stadiul curent al cercetării nu putem afirma cu exactitate dacă acestea ar fi fost produse într-un singur centru. Până în prezent sunt atestate arheologic doar atelierile ceramice de la *Durostorum*, în care se

³⁹⁶ HONCU 2014, 99.

confecționau astfel de recipiente. Ipoteza manufacturării acestora și în cadrul altor *officinae*, cum ar fi cele de la *Noviodunum*, *Arubium* și *Troesmis* nu poate fi respinsă. În anii '90 la Isaccea a fost descoperit un cuptor, rămas nepublicat, care ar fi produs, se pare, și astfel de vase³⁹⁷. Nu excludem posibilitatea ca ceramica de acest fel să fi fost realizată și la *Troesmis*, dar o astfel de ipoteză este mai dificil de argumentat în faza actuală a cercetării, dat fiind faptul că cercetările au fost întreprinse în anii '70, având un caracter de salvare, iar suprafața excavată este mult prea mică, în raport cu dimensiunile sitului.

În aproape toate siturile studiate, vasele confecționate dintr-o astfel de pastă bej-alburie (de diverse nuanțe) ocupă primul loc în cadrul descoperirilor. Din păcate, o separare a recipientelor ceramice produse într-un centru sau altul este dificil de realizat în lipsa unor analize petrografice care să poată defini și diferenția pasta de *Durostorum* de cea a vaselor confecționate în *officinae*-le de la *Noviodunum*, *Arubium* și *Troesmis*. În absența unor astfel de analize, identificarea și definirea pastei a fost realizată doar într-o manieră empirică, prin simplă observație și utilizându-se codul de culori Munsell Soil Chart.

Cel de-al doilea tip de pastă, de culoare cărămizie, având calcar și mica argintie în compoziție, se întâlnește într-o proporție mai mică (27%). Un centru care a produs astfel de recipiente, din pastă cărămizie, este cel de la *Durostorum* (bineînțeles aici sunt incluse recipientele descoperite în cadrul acestui sit), celelalte fiind realizate în alte centre probabile, la *Tomis*, *Histria* *Argamum* și altele. În cadrul ceramicii confecționate dintr-o pastă cărămizie au fost încadrate și recipientele importate. Probabil că un alt centru de producție trebuie căutat undeva în zona egeeană, pe baza caracteristicilor petrografice ale pastei, orange (7.5YR/7.8 yellow orange). În compoziția acesteia se găsește mult oxid de fier, calcar și mica argintie, însă nu excludem realizarea acestora și în celelalte două situri, *Ibida* și *Agamum* unde sunt întâlnite copii după vasele importate. Un alt centru de confecționare a ceramicii de bucătărie, atestat pentru prima dată în teritoriul istro-pontic, ale cărui vase au fost descoperite la *Argamum*, este cel din Gaza.

³⁹⁷ Mulțumim și pe această cale domnului Fl. Topoleanu (autorul cercetării cuptorului) și domnului A. Stănică pentru ajutorul și informațiile oferite. Ipoteza noastră este lansată și de V.H. Baumann, care susține producerea acestora undeva în teritoriul cetății *Noviodunum* (BAUMANN 2009, 199).

În materialul ceramic pe care l-am avut la dispoziție, atât edit cât și inedit (peste jumătate), am identificat 17 tipuri de oale provincial-romane, două tipuri de oale autohtone și patru tipuri de oale importate din alte provincii, după cum urmează: trei sunt importate, în opinia noastră, din zona egeeană, iar unul din *Palestina*. Din punct de vedere al funcționalității, pe un număr mare de exemplare apar urme de ardere secundară, ceea ce indică folosirea acestora pentru pregătirea mâncării, constatare completată și de informațiile provenite de la autorii antici³⁹⁸.

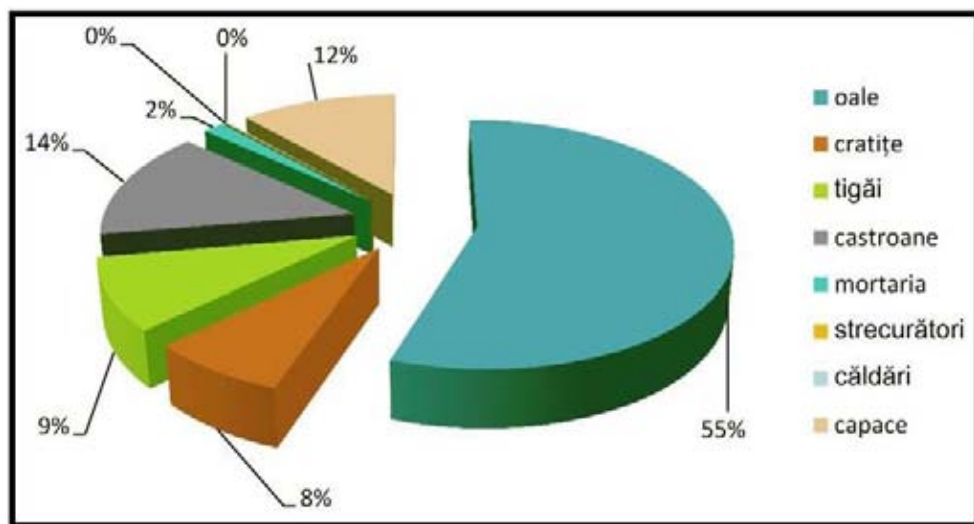

Fig. 1. Distribuția procentuală a tipurilor de vase de bucătărie descoperite în spațiul isto-pontic în secolele I-III p.Chr. / Percentage distribution of kitchenware discovered in Dobrudja

Tipul I este cel mai des întâlnit în rândul ceramicii de bucătărie. Vasele cu o pastă semifină, de culoare alb-cenușie (caolinoasă), sunt majoritare în cadrul descoperirilor. Oalele incluse în acest tip se datează între secolele I-III p.Chr. Conform analogiilor existente, recipientele incluse în acest tip par să se întâlnească, cu precădere, în *Moesia Inferior*, fiind un tip ceramic specific acestei regiuni.

³⁹⁸ DAVIES 1971, 127.

Tipul II de recipiente reprezintă forma evoluată a tipului precedent. Pasta utilizată cu precădere la confecționarea vaselor este de culoare bej-alburie sau cărămizie.

Tipul III se întâlnește în mai toate așezările de epocă romană din nord-vestul provinciei *Moesia Inferior*, fiind specific secolelor III-IV p.Chr. Pasta din care sunt confecționate vasele este de culoare bej-alburie și, mai rar, cărămizie.

Tipul IV de oale apare în mod frecvent în zona de litoral a Mării Negre, unde, probabil, erau confecționate. Două centre posibile sunt *Histria*³⁹⁹ și *Tomis*⁴⁰⁰, însă ele apar în așezările rurale și militare din provincie într-un procentaj redus. Tipul în discuție se încadrează cronologic în veacul al III-lea p.Chr.

Tipul V este prezent într-o proporție mică, fiind întâlnit doar în câteva așezări. Considerăm că acest gen de vase poate fi considerat o variantă a tipul I de oale de mai sus și se datează în intervalul cronologic al secolelor II-III p. Chr.

În tipul VI de recipiente se întâlnește în aproximativ toate așezările din provincie, pe parcursul secolelor II-III p.Chr., excepție făcând *Troesmis* și *Durostorum*. Pasta din care sunt confecționate vasele este de culoare cărămizie și cenușie (doar câteva exemplare).

Tipul VII de oale îl întâlnim, deocamdată, doar la *Argamum*, *Ibida* și *Niculitel* în perioada secolelor II-III p.Chr., fiind confecționat dintr-o pastă de culoare cărămizie.

Tipul VIII este întâlnit momentan doar la *Durostorum*, iar cea mai apropiată analogie pe care am gasit-o este în *Dacia*. Recipientele se datează către ultimul sfert al secolului II și în secolul III p.Chr. Credem că originea acestui gen de oale trebuie căutată în zona occidentală a Imperiului, vasele pătrunzând în provincia *Moesia Inferior* odată cu legiunea a XI-a *Claudia*.

Tipul IX este prezent la *Durostorum* – unde erau produse, dar și în alte centre precum *Histria* și *Tropaeum Traiani*, în timpul secolului II p.Chr.

Tipul X de oale apare atât în spațiul nord-vest pontic, cât și în *Dacia* pe parcursul secolelor II-III p.Chr. Un centru ceramic care producea astfel de vase este *Durostorum*, începând cu a doua jumătate a secolului II p.Chr.

³⁹⁹ SUCEVEANU 2000, 129.

⁴⁰⁰ BĂJENARU 2013, 64-65.

Tipul XI de oale se producea la *Durostorum*, din a doua jumătate a secolului II p.Chr., însă acest fel de vase este întâlnit și la *Histria* unde, probabil, trebuie identificat un alt centru de producție a acestora.

Tipul XII de oale a pătruns în provincia *Moesia Inferior*, odată cu legiunea a XI-a *Claudia* – afirmație susținută și de descoperirea unor exemplare similare la *Vindonissa*, lagăr de unde a fost mutată legiunea în castrul de la *Durostorum*. Se pare că olarii legiunii confecționau acest gen de vase în perioada anilor 70-101 p.Chr., și în vechiul castru de la *Vindonissa*, deci originea vaselor în discuție este fără îndoială occidentală. Producerea acestora, și la *Durostorum*, începând cu secolul II p.Chr., nu trebuie să ne surprindă, deoarece astfel de practici sunt frecvente în mediul militar unde olarii confecționau, în prima instanță, forme de vase pe care le cunoșteau deja. Mai târziu, meșterii olari își adaptau repertoriul formelor la condițiile de mediu, dietă și, în ultimă instanță, erau influențați de repertoriul vaselor existente deja pe piața locală. Cu unele mici excepții, oalele în discuție au circulat doar în mediul militar, lucru care ar putea confirma ipoteza că anumite tipuri de vase erau confecționate și utilizate doar în anumite medii.

Tipul XIII de vase cunoaște o evoluție pe parcursul veacurilor II-III p.Chr.

Tipul XIV de oale este reprezentat doar printr-un singur exemplar, descoperit la *Tomis*, și este încadrat cronologic, de autorul descoperirilor, către sfârșitul secolului II și începutul celui următor. Aceasta ar putea, eventual, reprezenta un tip importat din zona levantină⁴⁰¹.

Tipul XV este descoperit doar la *Histria*, unde era și produs, după cum afirmă autorul descoperirilor, fiind datat între anii 100-250 p.Chr.

Tipul XVI a fost identificat la *Histria* între secolele I-II p.Chr. Deși Al. Suceveanu afirmă că oalele în discuție sunt produse histriene, considerăm că vasele sunt, cel mai probabil, importuri din zona egeeană.

Tipul XVII este, de asemenea, întâlnit doar la *Histria*, în secolele II-III p.Chr., unde era, de astfel, și produs.

⁴⁰¹ Din păcate, afirmația noastră este doar cu titlu de ipoteză întrucât nu am putut vedea vasul în discuție.

În categoria oalelor de bucătărie am inclus și vasele lucrate cu mâna și/sau la roată, descoperite în spațiul dintre Dunăre și Mare pe parcursul secolelor I-III p.Chr. Acestea au fost împărțite în două tipuri, unul lucrat atât cu mâna, cât și la roată (așa numitele „vase borcane”), iar cel de al doilea tip, lucrat exclusiv la roată (cu baza inelară și toarte lamelare) (planșa XXXII/298).

Tipul I de oale, de tradiție La Tène, însumează 5% din totalul oalelor aflate în discuție. Acestea prezintă aceleași caracteristici ca aproape întreaga ceramică de tradiție La Tène, identificată și în alte situri din provincia *Moesia Inferior*. O caracteristică ce se poate desprinde din studierea acestei categorii ceramice este simplificarea decorului, care este reprezentat, exclusiv, prin brâul de alveole în relief, generalizat încă de la sfârșitul secolului I p.Chr. și începutul celui următor⁴⁰².

Pasta din care sunt confecționate recipientele descoperite în cele trei centre este semigrosieră, cu pietricele și calcar în compoziție, modul de ardere fiind oxidant. Ceramica geto-dacică cunoaște o înflorire în perioada secolelor I-II p.Chr.; odată cu începutul veacului al III-lea p.Chr. se constată o scădere numerică a acesteia pentru ca, în secolul următor, să dispară. Continuarea folosirii ceramicii de tip La Tène în perioada romană a fost explicată prin incapacitatea marilor ateliere de a acoperi nevoile militarilor iar, mai târziu, prin prețul mult mai mare al ceramicii provinciale romane⁴⁰³. Din punct de vedere morfologic acestea continuă vechile forme ceramice din perioada clasică a civilizației geto-dacice (secolele I a.Chr.-I p.Chr.), ceea ce sugerează, așa cum s-a mai spus⁴⁰⁴, o continuitate a vieții și activității populației autohtone în spațiul dintre Dunăre și Marea Neagră.

Revenind la problema vaselor ceramice lucrate cu mâna, prezentate anterior, semnalăm faptul că numărul scăzut al acestora în secolul III p.Chr.⁴⁰⁵, ca și dispariția lor, în veacul următor, pot fi puse pe seama activității marilor ateliere din provincie. Prezența ceramicii getice în mediul militar este un argument în plus în favoarea susținerii ideii potrivit căreia armata romană se aprovizionează cu ceramică și din mediul rural. Oalele din acest tip sunt întâlnite, fără excepție, în toate siturile de epocă romană din zona istro-pontică.

⁴⁰² RUSU-BOLINDEȚ 2007, 117.

⁴⁰³ NEGRU 1997, 98.

⁴⁰⁴ SCORPAN 1970a, 139-187.

⁴⁰⁵ HONCU 2014, 100.

În tipul II de oale getice a fost inclus un sigur exemplar descoperit la *Ibida-Slava Rusă*, într-un mormânt de inhumație datat în prima jumătate a secolului I p.Chr., însă nu este exclusă o datare mai timpurie a acestora, în secolul I a.Chr., conform cu descoperirile similare făcute în Moldova. Descoperirea vasului respectiv într-un mormânt ne-a determinat să nu tratăm oala respectivă și în cadrul capitolului III, deși după cum se știe deja dubla funcționalitate a vaselor este deja o realitate de mult acceptată.

Remarcăm, după cum afirmam la începutul concluziilor noastre, că patru din cele 26 de tipuri de oale au fost încadrate în categoria vaselor importate din alte zone decât provincia *Moesia Inferior*.

Tipul I de oale este reprezentat în cadrul descoperirilor prin doar 12 exemplare. Originea acestui tip de oale trebuie căutată în ceramica de bucătărie din epocă elenistică, originară din zona orientală a Imperiului (în special cea egeeană)⁴⁰⁶. Ele puteau ajunge, în opinia noastră, în regiunea Dunării de Jos, spre exemplu, împreună cu amforele de tip Kăpitan II și a celor San Lorenzo 7 sau cu orice altă categorie de materiale importate⁴⁰⁷. Acestea sunt întâlnite cu precădere în zona de litoral a Mării Negre – la *Histria*, *Argamum* și *Callatis* – și în interiorul provinciei, la *Ibida*, *Niculițel* și *Noviodunum*, în intervalul cronologic al veacurilor II-III p.Chr.

Tipul II de oale este descoperit, deocamdată, doar la *Tomis*, în secolele II-III p.Chr. și era confecționat în zona egeeană.

Tipul III de oale are o răspândire mai largă decât precedentul, fiind descoperit la: *Histria*, *Tomis* și *Troesmis*, în aceeași perioadă de timp.

Tipul IV de oale este reprezentat printr-un singur fragment descoperit în zona extramurană a cetății *Argamum*. Acesta provine, probabil, din *Palestina* și a ajuns în teritoriul istro-pontic odată cu alt gen de mărfuri, amforele. Importanța acestui tip de vase rezidă din faptul că acestea sunt atestate pentru prima dată în provincia *Moesia Inferior*.

Oalele de depozitare au fost împărțite în trei tipuri, reprezentând 3% din totalul descoperirilor. Remarcăm astfel prezența, într-un număr ridicat, a oalelor incluse de noi în tipul numărul II, care erau produse în fiecare din centrele unde au fost descoperite.

⁴⁰⁶ SUCEVEANU 2000, 119.

⁴⁰⁷ HONCU 2014, 100.

Cratițele constituie 8% din totalul ceramicii de bucătărie la care am avut acces, descoperite în spațiul istro-pontic, acestea fiind împărțite în trei tipuri. Prezența acestora dovedește strânsele legături comerciale dintre provincia *Moesia Inferior*, în special centrele portuare *Argamum*, *Noviodunum* precum și *Tomis*, *Histria*, *Troesmis* cu zona orientală a Imperiului Roman. Totodată, acestea scot în evidență racordarea spațiului dintre Dunăre și Marea Neagră la realitățile economice ale Imperiului Roman și la bucătăria egeeană. Recipientele puteau ajunge aici ca produse auxiliare, încărcate pe o navă ce transporta un alt gen de mărfuri, precum amforele. Generalizarea acestui tip de vase (în special a celor incluse de noi în tipul II) pe teritoriul istro-pontic, undeva în prima jumătate a secolului al II-lea p.Chr., nu trebuie să ne surprindă. Deși, inițial, au pătruns în zona Dunării de Jos prin intermediul armatei, acestea au fost repede adoptate în repertoriul formelor ceramice de către populația civilă. Ideea noastră este susținută de descoperirea, printre altele, a cratițelor pe care le-am inclus anterior în tipul II la *Argamum*, în mediul civil, într-un context datat, aproximativ, spre sfârșitul primei jumătăți a veacului al II-lea. Interesant este că recipientele descoperite aici (sector *Extramuros*) nu sunt originale, ci sunt copii fidele ale cratițelor confecționate în zona foceană, având o pastă semifină, cu calcar și pietricele în compoziție, modelate, probabil, pe plan local⁴⁰⁸.

Tipul I de astfel de recipiente este întâlnite la *Argamum*, *Noviodunum*, *Ibida* și *Troesmis* în decursul a trei secole. Zona de proveniență a acestora este, probabil, cea egeeană, la *Knossos*.

Tipul II de cratițe este cel mai bine reprezentat în zona de nord-vest a provinciei *Moesia Inferior*, fiind întâlnit pe aproape orice sit, fie în varianta originală, fie sub formă de copie, după cum este cazul exemplarelor descoperite la *Argamum*, *Ibida* și *Tomis*. La fel ca și în cazul precedent, caserolele incluse în acest tip sunt produse ale lumii egeene.

Tipul III de caserole se întâlnește doar la *Histria* și *Noviodunum*, deocamdată. Zona de proveniență a acestora este, probabil, tot egeeană.

O altă categorie de vase prezente în cadrul descoperirilor este cea a tigăilor, reprezentând 9% din totalul vaselor de bucătărie. Acestea au fost împărțite în zece tipuri, ținând seama de caracteristicile morfologice ale vaselor. Astfel au fost identificate două tipuri importate din zona orientală și occidentală.

⁴⁰⁸ HONCU 2016, 303.

Tipul I este încadrat de majoritatea specialiștilor în a doua jumătate a secolului al II-lea p.Chr. Considerăm că aceste vase erau confecționate pe plan local, având în vedere compoziția pastei.

Tipul II se datează în secolele II-III p.Chr. și este descoperit la *Histria*, *Dinogetia*, *Argamum*, *Ibida*, *Noviodunum* și *Tomis*. Considerăm că tigăile incluse în acest tip sunt confecționate pe plan local, însă originea lor trebuie căutată în zona orientală a Imperiului.

Tipul III de tigăi a fost descoperit la *Histria*, Niculițel, *Noviodunum* și *Troesmis* pe nivele datate în secolele II-III p.Chr. Vasele în discuție erau confecționate local, însă, probabil, reprezintă copii după un prototip venit din lumea orientală a Imperiului – zona egeeană (?).

Tipul IV este reprezentat de recipiente confecționate local în intervalul de timp al secolelor II-III p.Chr. Astfel de vase au fost descoperite la *Dinogetia*, *Durostorum*, *Ibida* și *Noviodunum*.

În tipul V de tigăi au fost incluse câteva exemplare descoperite la *Ibida*, până în momentul de față. Considerăm că tigăile respective erau produse în teritoriul cetății sau chiar în cetate, afirmație bazată pe caracteristicile pastei de culoare orange, cu foarte multă mica argintie în compoziție, tip de pastă întâlnit și la alte categorii de vase descoperite în cetate.

Tipul VI de tigăi este reprezentat prin exemplare descoperite la *Tomis* și *Histria*, datate în intervalul cronologic al veacurilor II-III p.Chr.

Tipurile VII și VIII de tigăi au fost descoperite la *Histria*, unde sunt considerate produse histriene în secolele I-III p.Chr., în timp ce ultimul tip a fost descoperit și la *Durostorum*.

Categoria tigăilor importate a fost divizată în două tipuri. Tipul numărul I se încadrează în categoria recipientelor cu slip roșu pompeian, atestate pentru prima dată în spațiul istro-pontic, la *Noviodunum* și *Troesmis* în secolul II p.Chr. Aceste sunt produse ale atelierelor occidentale, cel mai probabil gallice. Al doilea tip de tigăi importate provine din zona sud-pontică, de la *Heracleea*, și se întâlnește la *Argamum*, *Ibida* și Niculițel în secolele II-III p.Chr.

Tigăile par să se întâlnească cu precădere în mediul militar, în epoca romană timpurie, pătrunzând în *Moesia Inferior* odată cu armata romană⁴⁰⁹.

⁴⁰⁹ HONCU 2014, 101.

Considerăm primele opt tipuri drept produse locale, iar ultimele două importate din zona occidentală sau orientală a Imperiului.

În ceea ce privește prezența castroanelor în siturile cercetate, acestea au fost descoperite într-un număr reprezentativ (207 de exemplare – 14%). Ele se clasifică în 16 tipuri, fiind lucrate, probabil, în cadrul fiecărui sit sau în alte situri din provincie.

Castroanele încadrate în primul tip cunosc o răspândire largă, aproape în toată provincia *Moesia Inferior*, în așezările romane timpurii, cât și în provincia *Dacia*, avându-și originile în ceramica autohtonă⁴¹⁰. Acestea erau produse, probabil, în toate așezările unde au fost descoperite. Un centru care producea astfel de vase era *Durostorum*, însă nu putem exclude confecționarea acestora și la *Noviodunum*⁴¹¹, *Ibida*, *Argamum* și *Histria*⁴¹². Castroanele confecționate la *Ibida* se diferențiază de cele produse în celelalte centre prin culoarea și compoziția pastei – orange, cu multă mică argintie.

Recipientele incluse în tipul II de castroane sunt slab reprezentate în cadrul descoperirilor, cu doar două exemplare, ambele fiind descoperite la *Noviodunum*. Acestea se datează la sfârșitul secolului al II-lea - prima jumătate a veacului următor.

În categoria castroanelor discutate în cadrul tipului III au fost incluse exemplarele descoperite la *Argamum*, *Ibida* și *Noviodunum*.

Castroanele din tipul IV sunt reprezentate doar printr-un singur exemplar, descoperit la *Noviodunum*.

Cele aparținând tipului următor (tipul V) se întâlnesc în toate siturile avute în discuție pe parcursul secolelor II-III p.Chr. Acestea erau confecționate în centrul de la *Durostorum*, *Noviodunum* și, probabil, în alte *officinae* din provincie.

Tipul VI de astfel de recipiente apare doar la *Ibida*, *Noviodunum* și *Troesmis*.

Tipul VII a fost identificat doar la *Ibida* și *Noviodunum* și are bune analogii în provincia *Dacia*. Vasele în discuție au fost descoperite pe nivele datate în secolele II-IV p.Chr.

⁴¹⁰ NEGRU 2003, 26, tipul, F 1. 2.3, pl./193.

⁴¹¹ HONCU 2014, 102.

⁴¹² SUCEVEANU 2000, 50.

Tipul VIII este prezent doar la *Troesmis*. Conform cu analogiile găsite în provincia romană *Moesia Superior* și *Hispania*, vasele incluse în acest tip își au originea, probabil, în partea occidentală a Imperiului.

Tipul IX apare în siturile de la *Durostorum*, *Troesmis* și *Noviodunum* unde erau, probabil, și confecționate vasele acestui tip. Vasele în discuție au bune analogii în provincia *Dacia*.

Vasele aparținând tipului X au fost descoperite doar în așezarea rurală de la Niculițel, într-un context datat către sfârșitul secolului II și în prima jumătate a celui următor.

Tipul XI de castroane cuprinde vase descoperite la Niculițel, *Troesmis*, *Tomis* și *Histria*, unde erau, probabil, și confecționate. Originea acestor vase este autohtonă⁴¹³, fiind produse la *Tomis*, *Histria*⁴¹⁴ și *Noviodunum*.

Tipul XII este întâlnit, deocamdată, doar la Niculițel, într-un singur exemplar.

Castroanele incluse în tipul XIII sunt descoperite doar la *Ibida*, iar originea lor trebuie căutată în ceramica autohtonă, cenușie. Vasele incluse în acest tip se datează în secole I a.Chr.-I p.Chr.

Tipul XIV de castroane este reprezentat de un sigur exemplar, descoperit la *Ibida*. Vasele se datează între a doua jumătate a secolului I p.Chr. - prima jumătate a secolului II p.Chr.

Castroanele incluse în tipul XV au fost descoperite într-un context datat în secolele III-IV p.Chr. la *Ibida*.

Tipul XVI de castroane sunt întâlnite la *Histria* și *Tomis* în perioada secolelor II-III p.Chr.

Remarcăm ponderea semnificativă și diversitatea tipologică a castroanelor în rândul descoperirilor. Acestea puteau îndeplini mai multe funcții, precum încălzitul sau servitul mâncării. Din acest punct de vedere castroanele aveau un caracter universal, dar ele erau folosite doar de către o singură persoană, ceea ce ne demonstrează caracterul lor propriu. O altă posibilă explicație privind multitudinea tipologică a acestora este dată de modul de interpretare a economiei antice. Putem considera aceste castroane ca fiind niște substitute ale bolurilor *sigillate* care, deși erau mai fine, rafinate, aveau un preț mai ridicat decât primele. Astfel, din rațiuni

⁴¹³ OPAIȚ 1980, 336.

⁴¹⁴ BĂJENARU 2013, 68.

practice, soldații preferau castroanele produse local, în defavoarea bolurilor de tip *terra sigillata*, care, deși prezente în cadrul descoperirilor, erau achiziționate probabil de către ofițeri sau subofițeri, care aveau solda destul de mare încât să își poată permite astfel de vase⁴¹⁵. Însă nu trebuie ignorată nici ipoteza folosirii castroanelor în lipsa recipientelor cu formă similară de sticlă și/sau de metal⁴¹⁶. Trebuie subliniat faptul că, odată cu începutul secolului IV p.Chr., diversitatea tipologică a castroanelor se reduce, în paralel cu numărul de exemplare. O posibilă explicație a acestui fenomen se datorează pătrunderii pe piața provinciei *Scythia Minor* a bolurilor incluse în tipul Hayes 3, din zona phoceană, exemplare care se întâlnesc într-un număr ridicat pe toate siturile de epocă romană târzie din acest spațiu, în intervalul de timp al secolelor V-VI p.Chr.⁴¹⁷.

O altă categorie ceramică descoperită curent în așezările romane și atestată în cadrul descoperirilor, cu un procent de 2% din totalul ceramicii de bucătărie, sunt *mortaria*. Deși acestea au fost descoperite în mai multe situri, doar exemplarele de la *Durostorum* prezintă ștampile de producător⁴¹⁸, iar la *Troesmis* o astfel de ștampilă este, din păcate, ilizibilă⁴¹⁹. Ipoteza existenței la *Durostorum* a unor ateliere care produceau *mortaria* în perioada secolelor II-III ni se pare plauzibilă, ea fiind confirmată și de descoperirea acestor ștampile.

În cadrul ceramicii analizate de noi au fost incluse și o serie de vase mari cu pereții verticali cu buza răsrântă oblic și baza plană. Am inclus aceste recipiente în categoria vaselor pentru apă (căldări/bazine); tipul este atestat, deocamdată, doar la *Troesmis*, Niculițel și *Durostorum* cele din urmă fiind inedite. Recipientele în discuție erau, probabil, folosite ca înlocuitoare ale căldărilor de metal, care erau mult mai scumpe și mult mai greu de procurat.

O ultimă categorie de vase întâlnită în cadrul descoperirilor o constituie strecurătorile, atestate doar la *Troesmis* printr-un singur exemplar. Raritatea lor este dată de existența acestui gen de recipiente confecționate din metal, care erau mult mai practice.

⁴¹⁵ Vezi BREEZEL 1977, 136.

⁴¹⁶ GREEN 1977, 125.

⁴¹⁷ Pentru răspândirea bolurilor Hayes 3 în provincia *Scythia Minor* vezi MOCANU 2014, 164 și urm.

⁴¹⁸ Vezi discuțiile la MUȘETEANU, ELEFTERESCU 2003, 106-108.

⁴¹⁹ OPAIȚ 1980, 354.

Capacele sunt prezente în număr scăzut în cadrul descoperirilor, cu un procent de 12% din totalul ceramicii de bucătărie, fiind încadrate în patru tipuri, din care unul singur este importat din zona egeeană. O clasificare exactă a acestora este dificil de făcut, deoarece ele evoluează din secolul I p.Chr., fără schimbări majore, până în epoca romană-bizantină. Astfel, exemplarele cercetate de noi se încadrează, cronologic, în secolele II-III p.Chr., datare pe care o propunem ținând cont și de contextul descoperirilor unor piese similare, în alte situri. Numărul relativ redus al capacelor în comparație cu al vaselor pe care le acopereau se poate explica și prin faptul că acestea nu aveau o întrebuințare anume pentru diferite forme de vase, ci aveau un caracter universal. Subliniem importanța capacului importat descoperit la *Tomis*. Acesta trebuie să fi ajuns în zona nord-vest pontică în contextul importării altui gen de vase – cratițe, oale pe care le acoperea.

Categoriile ceramice particulare sunt strecurătorile, căldările și tigăile cu slip roșu pompeian găsite la *Noviodunum* și *Troesmis*. Deosebit de importantă este descoperirea tigăii de la *Durostorum*, ce poartă numele atelierelor – *figlinae* ale legiunii a XI-a *Claudia* –, descoperire unică după cunoștințele noastre pentru întreaga zonă de care ne ocupăm. Revenind la problema căldărilor găsite la *Durostorum*, *Troesmis* și Niculițel, putem observa că aceste recipiente se concentrează în zona de *limes* și, probabil, au pătruns în zona de nord-vest a provinciei *Moesia Inferior* din partea occidentală a Imperiului, fapt relevat și de descoperirile din *Moesia Superior*, *Grecia* și *Hispania*⁴²⁰.

În cadrul repertoriului ceramic de bucătărie de la *Noviodunum* putem observa că oalele ocupă primul loc – cu 36% din totalul descoperirilor –, urmate fiind de tigăi – cu 21%, castroane – 18%, cratițe – 13%, capace – 7%, *mortaria* – 3% și oalele de depozitare – 2%. Se constată că mai bine de 80% din vasele de bucătărie aflate în acest sit sunt confecționate dintr-o pastă bej-alburie (vezi Anexa).

⁴²⁰ IACOB 2013, 124.

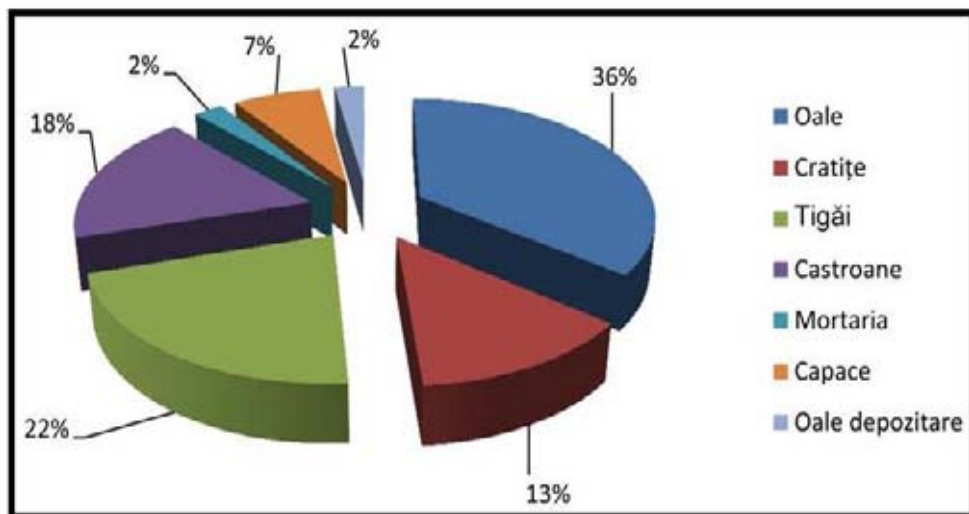

Fig. 11. Distribuția procentuală a tipurilor de vase de bucătărie descoperite la *Noviodunum* în secolele I-III p.Chr. / *The percentage distribution of kitchenware types discovered at Noviodunum between the 1st-3rd centuries AD.*

Aceeași situație o întâlnim și la *Troesmis*, unde oalele ocupă primul loc – cu 32% din totalul descoperirilor, urmate fiind de castroane – 23%, cratițe și tigăi – cu câte 16%, *mortaria* – 7% și, în final, cu câte 3% – strecurătorile și căldările⁴²¹. Strecurătorile sunt întâlnite doar în situl avut în discuție.

⁴²¹ Statistica veselei de bucătărie descoperită la *Troesmis* a fost realizată pe baza materialului publicat de A. Opaîț în 1980, la care am adăugat un lot ceramic, inedit, provenit din cercetările realizate de V.H. Baumann.

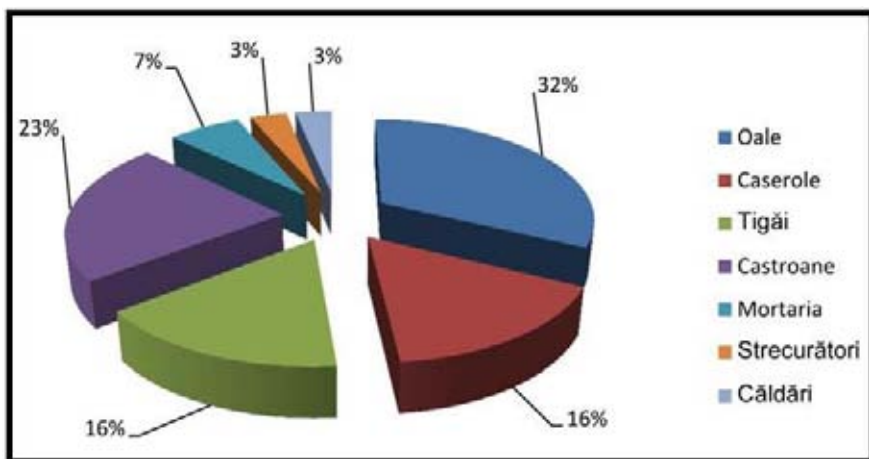

Fig. 12. Distribuția procentuală a tipurilor de vase de bucătărie descoperite la *Troesmis* în secolele I-III p.Chr. / *The percentage distribution of kitchenware types discovered at Troesmis between the 1st-3rd centuries AD.*

La *Durostorum* situația este următoarea: oalele ocupă primul loc – cu 48% din totalul descoperirilor, urmate de tigăi – cu 16%, castroane – 11%, cu câte 10% sunt capacele și *mortaria*, iar pe ultimul loc sunt oalele de depozitare – cu 5% din totalul descoperirilor.

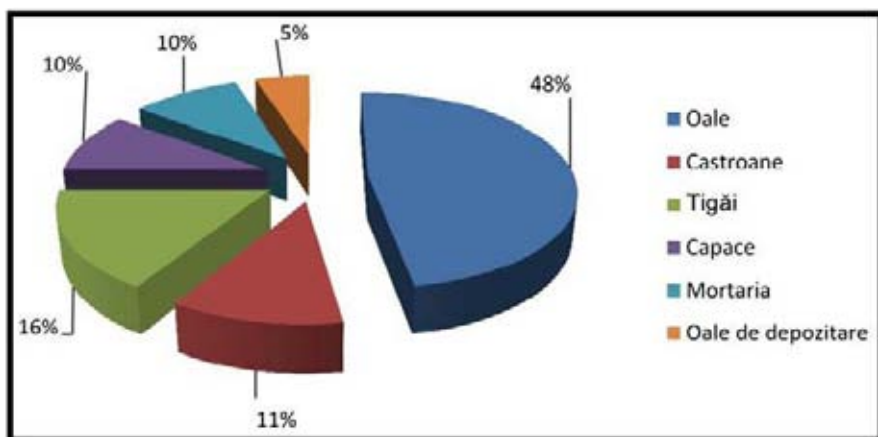

Fig. 13. Distribuția procentuală a tipurilor de vase de bucătărie descoperite la *Durostorum* în secolele I-III p.Chr. / *The percentage distribution of kitchenware types discovered at Durostorum between the 1st-3rd centuries AD.*

În mediul elenofon, la *Argamum*, situația statistică este similară cu cea întâlnită la *Tomis* și *Histria* în privința diversității tipologice a vaselor de bucătărie, deși suprafața excavată este destul de restrânsă. Chiar dacă nu se observă o varietate tipologică a recipientelor descoperite în acest sit, o notă aparte este dată de multitudinea centrelor de producție a ceramicii de bucătărie. Astfel, pe lângă ceramica confecționată pe plan local dintr-o pastă cărămizie cu miez cenușiu, întâlnim aici vase modelate la *Heraclea*, în sudul Mării Negre, în zona egeană și la *Gaza*. În categoria oalelor importate a fost inclus, în tipul IV, un fragment de oală confecționată în acest centru, atestat pentru prima dată în teritoriul avut în discuție. În urma împărțirii pe categorii funcționale a veselei de bucătărie, situația se prezintă astfel: oalele ocupă primul loc în cadrul descoperirilor – cu 71%, urmate fiind de castroane – cu 13%; locul trei este deținut de capace, iar pe ultimele două locuri sunt tigăile – cu 7% și cratițele – cu 1%.

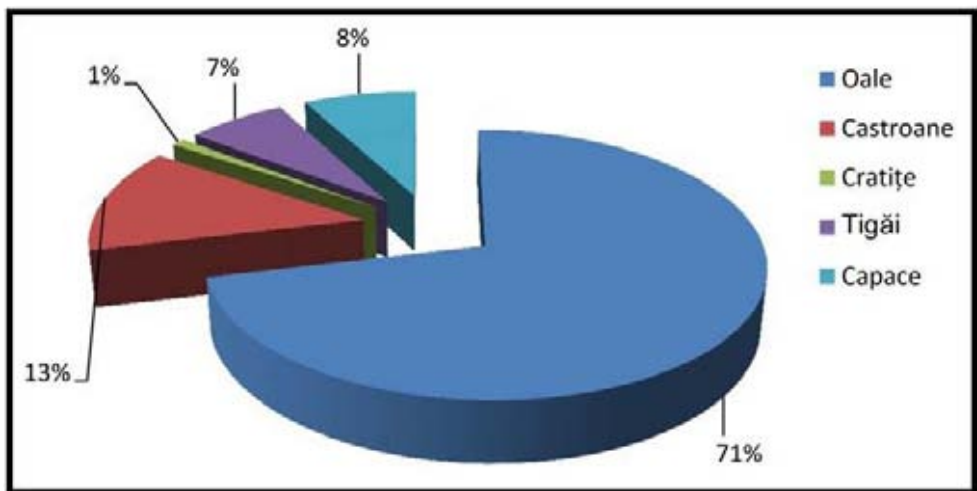

Fig. 14. Distribuția procentuală a tipurilor de vase de bucătărie descoperite la *Argamum* în secolele I-III p.Chr. / *The percentage distribution of kitchenware types discovered at Argamum between the 1st-3rd centuries AD.*

La Baia-Caraburun se observa că oalele sunt prezente într-un procent de 83%, fiind plasate pe primul loc în cadrul descoperirilor recipientelor de bucătărie, urmate de cratițe – cu un procent de 8%; castroanele reprezintă 5% iar pe ultimele două locuri se plasează cratițele – 4% și capacele. La fel

ca și la *Argamum*, la Baia-Caraburun întâlnim atât ceramică confecționată pe plan local, cât și importată.

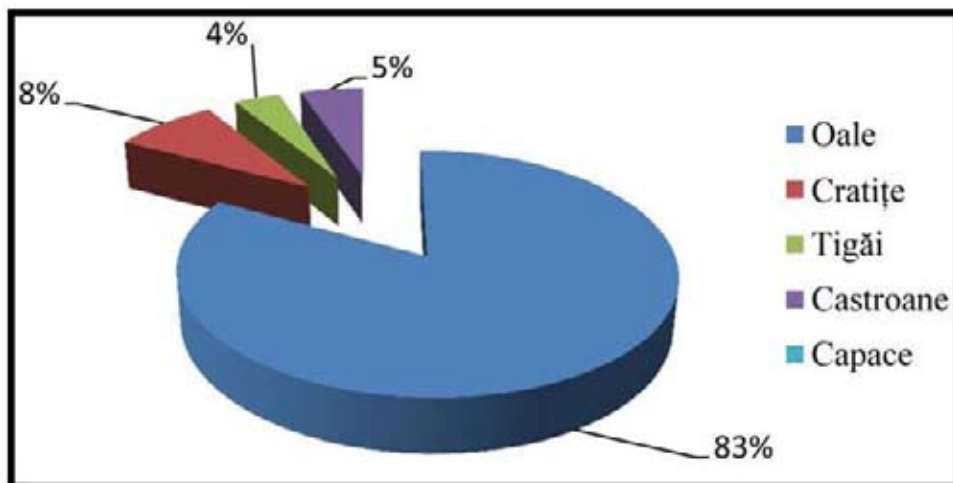

Fig. 15. Distribuția procentuală a tipurilor de vase de bucătărie descoperite la Baia-Caraburun în secolele I-III p.Chr. / *The percentage distribution of kitchenware types discovered at Baia-Caraburun between the 1st-3rd centuries AD.*

La *Ibida* (Slava Rusă) distribuția procentuală a vaselor de bucătărie este următoarea: oalele ocupă primul loc – cu 69%, urmate fiind de castroane și capace – cu un procent de 9%, tigăi, cratițe și oalele de tradiție La Tène cu câte – 4% fiecare. Din punct de vedere al confecționării acestora, vasele au fost produse pe plan local, pasta din care sunt lucrate este de culoare orange, cu multă mica argintie în compoziție. Cele importate provin din centrele de la *Heraclea*, *Sinope* și din zona egeană.

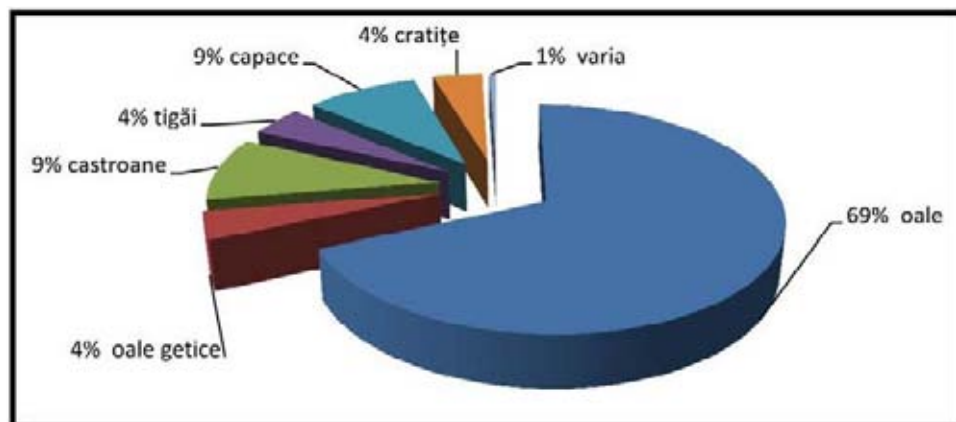

Fig. 16. Distribuția procentuală a tipurilor de vase de bucătărie descoperite la *Ibida* în secolele I-III p.Chr. / *The percentage distribution of kitchenware types discovered at Ibida between the 1st-3rd centuries AD.*

În cazul ceramicii de uz comun descoperită la Niculițel se poate constata prezența atât a ceramicii confecționate pe plan local, cât și, într-o proporție mai mică, a importurilor. Astfel, a fost stabilit un număr de opt tipuri de oale, dintre care doar unul este importat, în opinia noastră, din zona egeeană; acestea reprezintă 49% din totalul descoperirilor.

În situl de la Niculițel găsim și un număr apreciabil de cratițe (55 de astfel de vase, care reprezintă 14% din totalul ceramicii de bucătărie). O altă categorie de vase prezente la Niculițel este cea a tigăilor, reprezentate de 9% din totalul vaselor de bucătărie. În ceea ce privește prezența castroanelor în situl menționat, acestea au fost descoperite într-un număr reprezentativ. Ele se clasifică în patru tipuri, fiind lucrate, probabil, undeva în zonă cetății *Noviodunum*. Castroanele sunt reprezentate printr-un număr de 47 exemplare (12% din ceramica de bucătărie).

Vasele pentru depozitare reprezintă 4% (17 exemplare) din totalul ceramicii de uz comun descoperite în situl avut în vedere. Aceeași situație se întâlnește și pe alte situri de epocă romană timpurie. Capacele sunt prezente în număr semnificativ în cadrul descoperirilor de la Niculițel, cu un procent de 10% (41 de exemplare) din totalul ceramicii de bucătărie, fiind divizate în trei tipuri.

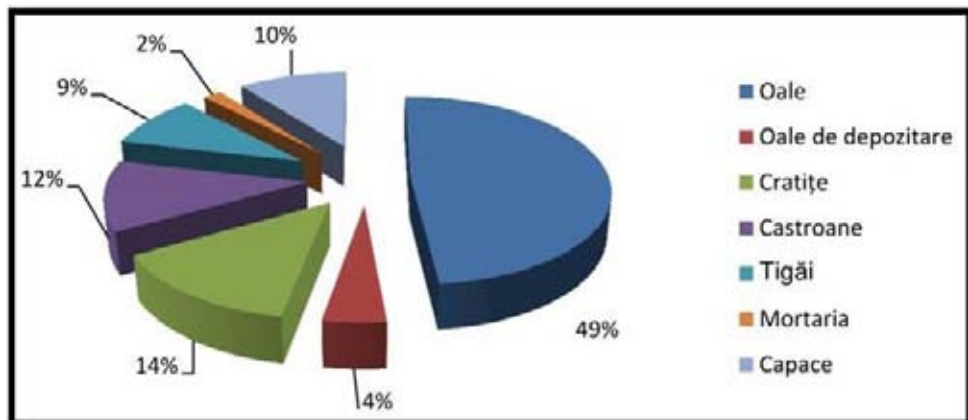

Fig. 17. Distribuția procentuală a tipurilor de vase de bucătărie descoperite la Niculițel în secolele I-III p.Chr. / *The percentage distribution of kitchenware types discovered at Niculițel between the 1st-3rd centuries AD.*

Rezultatele analizei noastre confirmă, încă o dată, orientarea comercială a centrelor din *Moesia Inferior* atât spre lumea greco-orientală – cetățile de pe litoralul pontic – cât și spre cea occidentală – centrele de pe *limes*. În difuzarea mărfurilor occidentale calea fluvială a fost esențială, rolul orașelor *Durostorum*, *Novae* și *Oescus* în importul și difuzarea acestora (deseori prin imitații) fiind deja cunoscut. Pentru relațiile cu lumea greco-orientală rolul principal a revenit orașului *Tomis*, cel mai important centru comercial maritim.

Prezența ceramicii de import, originară din zona egeeană, dovedește faptul că spațiul istro-pontic a constituit o piață de desfacere facilă și deschisă acceptării unor asemenea produse ceramice. Remarcăm faptul că acestea nu se deosebesc de situația generală a provinciei *Moesia Inferior*, din punct de vedere al necesarului de bunuri gospodărești, în rândul cărora se încadrează și materialul ceramic studiat de noi.

**Analiza petrografică a unor fragmente ceramice de la
Durostorum, Troesmis și Noviodunum incluse în tipul I
de oale**

Florica Mățău

Determinările petrografice pe secțiuni subțiri sunt deosebit de utile pentru determinarea compoziției, structurii și texturii artefactelor ceramice. Aceste informații sunt necesare pentru determinarea gradului de selectare a surselor de materie primă, tehnicii de realizare a artefactelor, temperaturii și condițiilor de ardere. Cunoașterea caracteristicilor tehnologiei de realizare a ceramicii contribuie la înțelegerea nivelului tehnologic al comunităților antice, dar și la identificarea posibilelor rute comerciale.

Din cele trei fragmente ceramice selectate din siturile de la *Durostorum, Troesmis și Noviodunum* au fost executate câte două secțiuni subțiri⁴²², din fragmente de cca. 2 cm grosime tăiate perpendicular pe grosimea peretelui ceramic. Fragmentele ceramice tăiate au fost fixate pe lamă de sticlă de cca 2,5 x 5 cm, cu ajutorul unei rășini sintetice, după care au fost șlefuite până la 0,01 – 0,02 cm grosime. Secțiunea a fost acoperită cu o lamelă de sticlă cu rol de protecție. Studiul secțiunilor s-a efectuat cu un microscop Olympus BX-6 prevăzut cu o cameră (Olympus JVC3-CCD) și a urmat protocolul inițiat de I.K. Whitbread⁴²³ pentru analiza microstructurii, a masei de bază și a incluziunilor.

⁴²² Realizarea și interpretarea secțiunilor subțiri a fost realizată de către dr. Mircea Țicleanu (Institutul de Geologie a României, București) și de către prof. dr. Nicolae Buzgar (Departamentul de Geologie, Facultatea de Geografie și Geologie, Universitatea "Alexandru Ioan Cuza" din Iași).

⁴²³ WHITBREAD 1995.

Microstructura fragmentului ceramic de la *Durostorum* este compactă, fără cavități, cu pori liniari care au, în general, o orientare paralelă cu marginea vasului (Fig. 2).

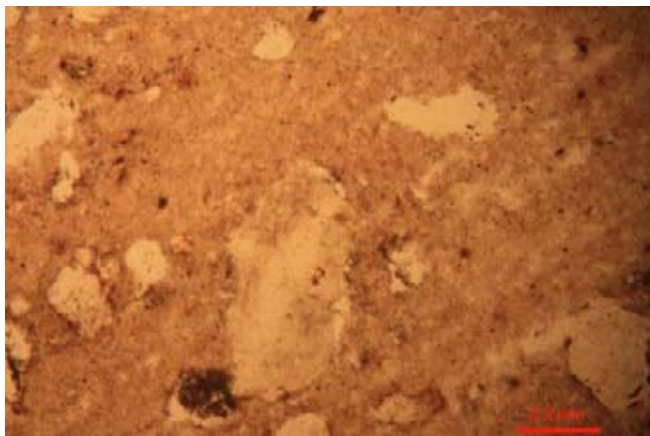

Fig. 2: Microstructura fragmentului ceramic de la *Durostorum* /
The microstructure of the Durostorum ceramic fragment

Masa de bază este fină, argilo-siltică, cu dimensiuni între 0,04 - 0,06 mm (Fig. 2). Incluziunile (degresantul) este exclusiv detritic fiind constituit din granoclaste și litoclaste.

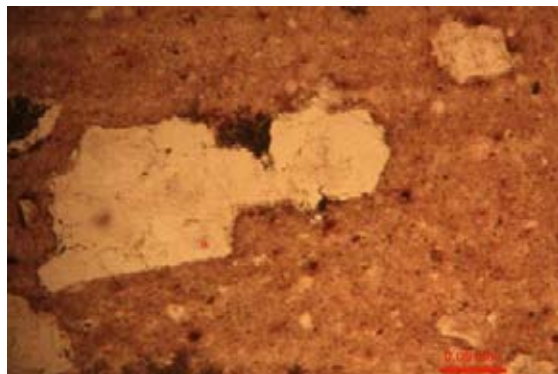

Fig. 3: Prezența incluziunilor de cuarț (a) în masa de bază argiloasă /
The presence of quartz inclusions (a) in the base clay base mass

Granoclastele sunt reprezentate de cuarț (Fig. 3) și, în cantitate mai mică, de feldspat potasic (Fig. 4).

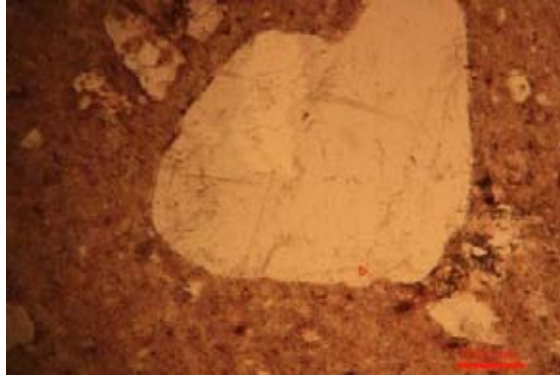

Fig. 4: Incluziune de feldspat potasic (b) în masa de bază argiloasă a fragmentului ceramic de la *Durostorum* / *Inclusion of potassium feldspar (b) in the clay base mass of the Durostorum ceramic fragment*

Feldspatul potasic este reprezentat prin ortoză cu structură pertitică și microclin ce prezintă o structură în grătar. Litoclastele, de dimensiuni milimetrice, sunt exclusiv cuarțoase.

Secțiunile subțiri realizate pentru fragmentul ceramic de la *Troesmis* și analizate la microscopul petrografic au relevat o microstructură asemănătoare cu fragmentul de la *Durostorum*.

Masa de bază prezintă caracteristici asemănătoare cu fragmentul de la *Durostorum*, încadrându-se în categoria fină, argilo-siltică (Fig. 5).

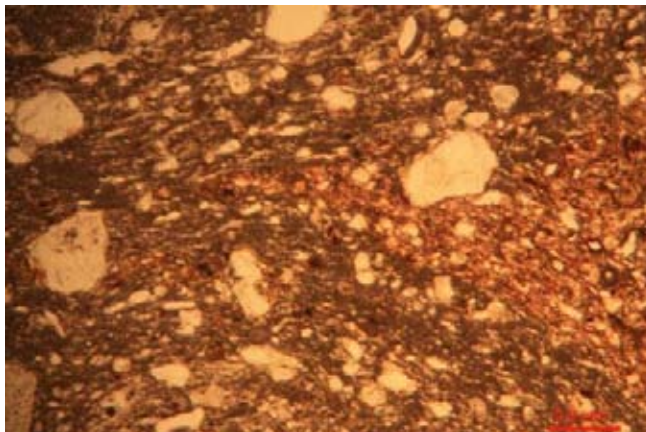

Fig. 5: Microstructura fragmentului ceramic de la *Troesmis* / *Microstructure of the Troesmis ceramic fragment*

Cantitatea de incluziuni este mai mare, comparativ cu fragmentul de la *Durostorum*, fiind reprezentată tot de granoclaste cuarțoase (Fig. 6) și feldspat potasice (Fig. 7) și litoclaste cuarțoase.

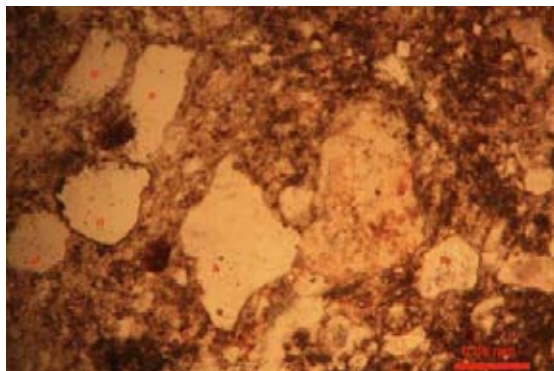

Fig. 6: Incluziuni de cuarț (a) în masa de bază argiloasă a fragmentului ceramic de la *Troesmis* / *Quartz inclusions (a) in the clay base of the Troesmis ceramic fragment*

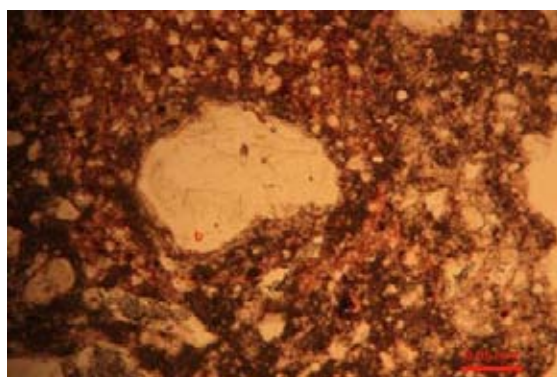

Fig. 7: Incluziune de feldspat potasic (b) în masa de bază argiloasă a fragmentului ceramic de la *Troesmis* / *Inclusion of potassium feldspar (b) in the clay mass base of the Troesmis ceramic fragment*

Fragmentul ceramic de la *Noviodunum* se aseamănă cu celelalte două fragmente ceramice analizate ca microstructură (Fig. 8), însă se deosebește prin aspectul masei de bază, care este mai grosieră, având o cantitate mai mare de material siltic.

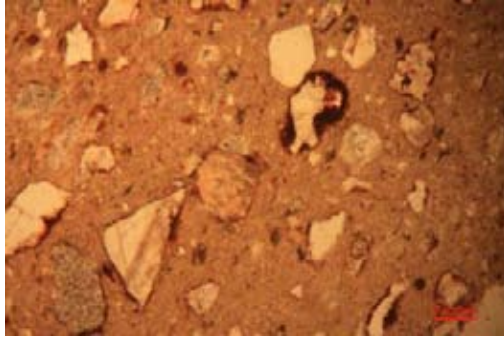

Fig. 8: Microstructura fragmentului ceramic de la *Noviodunum* /
Microstructure of the Noviodunum ceramic fragment

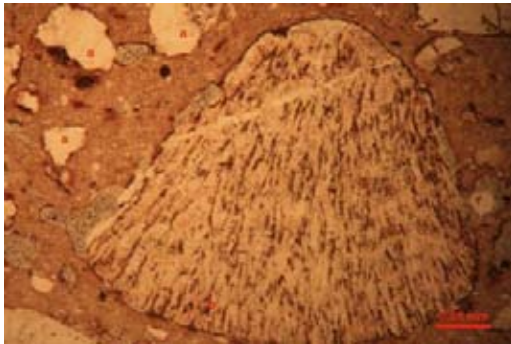

Fig. 9: Incluziuni cuarțoase (a) și feldspat potasice (b)
prezente în fragmentul ceramic de la *Noviodunum* / *Quartz inclusions (a)*
and potassium feldspar (b) present in the ceramic fragment of Noviodunum

Incluziunile sunt reprezentate, în cea mai mare parte, de granoclaste cuarțoase (Fig. 9-a) și feldspat potasice (Fig. 9-b), dar și de mice (Fig. 10-c).

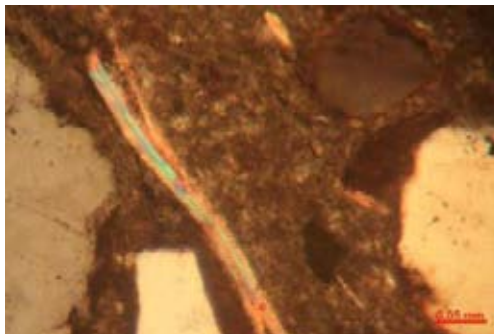

Fig. 10: Incluziune reprezentată de mică (c) în fragmentul ceramic de la *Noviodunum* /
Inclusion of mica (c) in the ceramic fragment of Noviodunum

Concluzii. La nivel macroscopic toate cele trei fragmente ceramice au aspect omogen și compact. Foarte rar sunt vizibili pori fini, de formă alungită. S-a putut observa, de asemenea, o structură mixtă, microcristalină combinată cu zone amorfă și birefringență medie. Textura este, în general, bine orientată, cu componenții lamelari și porii dispuși în șiruri paralele cu peretele ceramic.

Toate cele trei fragmente ceramice prezintă incluziuni din categoria granoclastelor și litoclastelor. Se diferențiază însă din punct de vedere cantitativ: fragmentul de la *Troesmis* conține mai multe litoclaste, comparativ cu cel de la *Durostorum*, în timp ce fragmentul de la *Noviodunum* conține o cantitate mai mare de granoclaste.

În ceea ce privește categoriile de granoclaste prezente, menționăm că în cazul fragmentelor de la *Durostorum* și *Troesmis* întâlnim doar cuarț și potasiu feldspat. Fragmentul de la *Noviodunum* se diferențiază de acestea prin prezența micelor (muscovit) în pastă.

Litoclastele sunt reprezentate în toate cele trei fragmente de cuarț. Nu au fost identificate în niciunul dintre fragmente bioclaste (fragmente de resturi vegetale) sau ceramoclaste (fragmente ceramice pisate).

În matricea microcristalină a celor trei fragmente ceramice sunt prinse și zone hematitice, mai extinse în cazul fragmentului de la *Troesmis*.

Analiza petrografică poate determina, în linii generale, tipul surselor de materie primă utilizate, însă nu poate stabili cu exactitate *aria-sursă*. Pentru realizarea artefactelor ceramice analizate a fost utilizată o argilă silică, predominant caolinitică, ce avea un conținut scăzut de oxizi și hidroxizi de fier. Pentru identificarea diferențelor între posibilele surse de materie primă argiloasă sunt necesare însă analize chimice (fluorescență de raze X – XRF, spectrometrie de masă – ICPMS). Compoziția clastelor indică utilizarea nisipului cuarțos ca degresant, care este prezent în cantitate mai mare în fragmentul de la *Noviodunum*.

ABREVIERI

- ActaMN – Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
Apulum – Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia.
ArhMold – Arheologia Moldovei, Iași.
AWE – Ancient West & East, Leiden – Boston.
BAR – British Archaeological Reports, Oxford.
BAR, I.S. – British Archaeological Reports. International Series, Oxford.
BCMI – Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București.
BiblThr – Bibliotheca Thracologica, București.
Britannia – Britannia. A Journal of Romano-British and Kindred Studies, London.
CA – Cercetări Arheologice, Muzeul Național de Istorie a României, București.
Carpica – Carpica, Muzeul Județean de Istorie „Julian Antonescu”, Bacău.
CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București.
CCDJ – Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, Călărași.
Dacia – Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, Bucarest.
Dacia, N.S. – Dacia. Revue d’archéologie et d’histoire ancienne, Nouvelle Série, Bucarest.
Hesperia – Journal of the American School of Classical Studies at Athens, Athena
Iatrus–Krivina – Iatrus–Krivina. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau. Mainz am Rhein.
JRA – Journal of Roman Archaeology, Portsmouth.
LRCW – Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and archaeometry. Comparison between western and eastern Mediterranean, Oxford.
MCA – Materiale și Cercetări Arheologice, București.
MIA – Materialy i Issledovanija po Arheologii SSSR, Moskva, Leningrad.
Mousaios – Mousaios. Buletinul Muzeului Județean Buzău, Buzău.

PATABS – Production and Trade of Amphorae in the Black Sea, Sofia (vol. I), Constanța (vol. II).

PCPhS – Proceedings of the Cambridge Philological Society, Cambridge.

Peuce (S.N). – Peuce (Serie Nouă), Studii și cercetări de istorie și arheologie, Tulcea.

Pontica – Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța.

RazPr – Razkopki i Proucivanija, Sofia

RCRF Acta – Rei Cretarie Romanae Fautores Acta, Abington/Bonn.

Rev. Hist. Droit. – Revue historique de droit français et étranger, Dalloz.

SAA – Studia Antiqua et Archaeologica, Seminarul de Istorie Antică și Arheologie al Universității „Al. I. Cuza” Iași.

SCIV(A) – Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București.

StCl. – Studii Clasice, București.

Thraco-Dacica – Thraco-Dacica, București.

Abrevieri folosite în Catalog:

C = cuptor (doar pentru materialele de la Durostorum;

C = carou;

cat. nr. = catalog numărul;

cm = centimetri;

Curt. G. = Curtina G;

T8 = turnul 8;

Db = diametrul bază;

Dg = diametrul gură;

G = groapă de lut;

Hp = înălțimea păstrată;

inv. = inventar;

L.d. = locul descoperirii;

nr. = numărul;

pl. = planșa;

TC = turnul de colț;

Tc = Teicom.

MDD = Muzeul „Deltei Dunării”, Tulcea (din 1993 Institutul de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea).

MDJC = Muzeul „Dunărea de Jos” Călărași.

Dep. Inst. Arh. = Depozitul Institutului de Arheologie „V. Pârvan”, București.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE

- ISM I = *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine, Histria și împrejurimile*, ed. D.M. Pippidi, București, 1983.
- ISM V = *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine, Capidava-Troesmis-Noviodunum*, ed. E. Doruțiu-Boilă, București, 1980.

LUCRĂRI

- ANGELESCU 1998 = M. V. Angelescu, *Ceramica, în Al. Suceveanu Fântânele. Contribuții la studiul vieții rurale în Dobrogea romană*, București, p. 217-234.
- ALEXANDRESCU et alii 1950 = A. Alexandrescu, G. Bordenache, V. Canarache, E. Condurachi, D. Pippidi, S. Săveanu, D. Tudor, *Raport asupra cercetărilor arheologice de la Kallatis-Mangalia*, SCIV 1, 1, p. 83-92.
- ALEXANDRESCU VIANU 1982 = M. Alexandrescu Vianu, *Conceptul de artă militară*, SCIVA 33, 2, p. 209-215.
- APARASCHIVEI 2005-2006 = D. Aparaschivei, *Municipiul Troesmis. Institutii și elite*, Peuce, S.N. 3-4, p. 189 – 208.
- APARASCHIVEI 2010 = D. Aparaschivei, *Orașe romane de la Dunărea Inferioară (secolele I-III p.Chr.)*, Iași.
- APARASSCHIVEI 2011 = D. Aparaschivei, *Câteva aspecte privind elitele și raporturile urban-rural în provincia Moesia Inferior în: Alexander Rubel (coord.) Romanizarea. Impunere și adeziune în Imperiul Roman*, Iași, p. 222-232.
- ARICESCU 1971 = A. Aricescu, *Noi date despre cetatea de la Hârșova, Pontica* 4, p. 351-370.
- ARICESCU 1972 = A. Aricescu, *Unitățile militare în procesul de romanizare a teritoriului dobrogean*, SCIV 23, 4, p. 581-592.

- ARICESCU 1975 = A. Aricescu, *Drumul militar de la Noviodunum la Callatis, Pontica* 8, p. 315-322.
- ARICESCU 1977 = A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București.
- AVRAM 1984 = Al. Avram, *Observații cu privire la autonomiile rurale din Dobrogea romană (secolele I-III e.n.)*, SCIVA 35, 2, p. 158-169.
- AVRAM 1986 = Al. Avram, *Un fragment de mortarium șampilat descoperit la Histria*, CCDJ 2, p. 163-165.
- BABEȘ 1971 = M. Babeș, *Necropola romană de la Enisala*, SCIV 22, 1, p. 19-47.
- BARBU 1977 = V. Barbu, *Necropole de epocă romană în orașele Pontului Stâng; caracteristici tipologice*, Pontica 10, p. 203-214.
- BARNEA 1977 = I. Barnea, *Noi descoperiri la Noviodunum*, Peuce 6, p. 103-121.
- BARNEA, MITREA, ANGELESCU 1957 = I. Barnea, B. Mitrea, N. Angelescu, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum*, MCA 4, p. 155-160.
- BARNEA, MITREA 1959 = I. Barnea, B. Mitrea, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum*, MCA 4, București, p. 461-473.
- BARNEA 1988 = Al. Barnea, *Municipium Noviodunum. Nouvelles données épigraphiques*, Dacia, N.S. 32, 1-2, p. 53-60.
- BARNEA 1991 = Al. Barnea, *Municipium Noviodunum*, Peuce 10, p. 81-84.
- BARNEA 2000 = Al. Barnea, *Noviodunum* in: C. Preda (coord.), *Enciclopedia de Arheologie și Istorie Veche a României*, III, (M-Q), p. 204-206.
- BARNEA 2008 = Al. Barnea, *Durostorum et le monde celtes*, CCDJ 24, p. 171-175.
- BATS 1994 = M. Bats, *La vaisselle culinaire comme marquer culturel: l'exemple de la Gaule mèridionale et de la Grande Grèce (IV-I s.av. J.C.)*, în: D. Binder et J. Courtin (sous la direction de), *Terre cuite et société. La céramique, document technique, économique, culturel. XIVe rencontres internationales d'archéologie et d'histoire d'Antibes* Éditions APDCA, Juan-les-Pins, p. 407-424.
- BAUMANN 1977 = V. H. Baumann, *Proprietari funciari în Dobrogea romană*, Peuce 6, p. 155-161.
- BAUMANN 1980 = V.H. Baumann, *Observații topo-stratigrafice asupra locuirii de la Troesmis (casetele 1-40)*, Peuce 8, p. 159-196.
- BAUMANN 1983 = V. H. Baumann, *Ferma romană din Dobrogea*, Tulcea.
- BAUMANN 1991 = V.H. Baumann, *Cercetări arheologice pe Valea Teliței (județul Tulcea)*, *Sondajul de la Frecăței*, Peuce 10, I (text), p. 109-116, II (ilustrație), p. 111-138.

- BAUMANN 1995 = V.H. Baumann, *Așezări rurale antice în zona Gurilor Dunării. Contribuții arheologice la cunoașterea habitatului rural (sec. I-IV p.Chr.)*, Tulcea.
- BAUMANN 2002 = V.H. Baumann, *Italic elements in the Istro-Pontic Rural Region (2nd century B.C.-3rd century A.D.)*, SAA 8, p. 141-152.
- BAUMANN 2003 = V.H. Baumann, *Noi săpături de salvare în așezarea rurală antică de la Telița – Amza, jud. Tulcea*, Peuce, S.N. 1 (14), p. 155-232.
- BAUMANN 2006 = V.H. Baumann, *Isaccea, jud.Tulcea [Noviodunum]Punct: Cetate in: Cronica cercetărilor arheologice din România-Campania 2005. A XL-a Sesiune națională de rapoarte arheologice*, Constanța, p. 181-184.
- BAUMANN 2008A = V.H. Baumann, *Despre începuturile vieții romane la Noviodunum*, Peuce, S.N. 6, p.189-206.
- BAUMANN 2008B = V.H. Baumann, *Ceramica Terra Sigillata de la Noviodunum*, Peuce, S.N. 6, p. 207-250.
- BAUMANN 2009 = V.H. Baumann, *Producerea ceramicii locale la gurile Dunării în secolele I-IV p.Chr.*, Peuce, S.N. 7, p. 193-216.
- BAUMANN 2010 = V. H. Baumann, *Noviodunum. Șantierul arheologic 1995-2009*, Biblioteca Istro-Pontica, seria Patrimonium 5, Tulcea.
- BAUMANN 2011 = V.H. Baumann, *Prezențe din mediul italic la gurile Dunării în sec. II a.Chr.-III p.Chr.* Peuce, S.N. 9, p. 203-216.
- BĂDESCU 2010 = Al. Bădescu, *Ceramica romană din secolul al VI-lea la Dunărea de Jos. Studiu statistic și funcțional cu vedere specială asupra Dobrogei*, Universitatea din București, Facultatea de Istorie, teză de doctorat (mss).
- BĂJENARU 2013 = C. Băjenaru, *Contextes céramiques de Tomis. (I). Un ensemble de la fin du IIe-début du IIIe s. ap. J.-C*, Pontica 46, p. 41-110.
- BĂRBULESCU 2001 = M. Bărbulescu, *Viața rurală în Dobrogea romană (sec. I-III p.Chr.)*, Bibliotheca Tomitana III, Constanța.
- BENȚA 1999 = C. Bența, *„Obolul lui Charon” în Dobrogea*, ArhMold 22, p. 85-116.
- BIRLEY 1969 = E. Birley, *Septimius Severus and the Roman Army*, Epigraphische Studien 8, p. 63-82.
- BOGDAN-CĂTĂNICIU, BARNEA 1979 = I. Bogdan-Cătănicu, Al. Barnea, *Ceramica și descoperiri mărunte în: Al. Barnea, I. Barnea (coord.), I. Bogdan-Cătănicu, M. Mărgineanu-Cârstoiu, Gh. Papuc, Tropaeum Traiani I. Cetatea*, București, p. 177-226.

- BOGDAN-CĂTĂNICIU 1980 = I. Bogdan-Cătăniciu, *Metodica cercetării ceramicii romane*, ActaMN 17, p. 680-685.
- BOGDAN-CĂTĂNICIU 2007 = I. Bogdan-Cătăniciu, *Dacia și romanii. Aculturație în Dacia*, Cluj-Napoca.
- BUJOR 1956 = E. Bujor, *Contribuție la cunoașterea populației geto-dacice din nord-vestul Dobrogei*, SCIV 7, 3-4, p. 243- 259.
- BOȚAN, MOCANU 2012 = S. P. Boțan, M. Mocanu, *Despre paharele decorate cu „muguri de lotus” (tip Isings 31) descoperite în Dobrogea romană*, ArhMold 35, p. 137-156.
- BOUNEGRU 1988-1989 = O. Bounegru, *Contribuții privind răspândirea și cronologia ceramicii decorate în tehnica barbotinei în Dobrogea romană*, Pontica 21-22, p. 99-111.
- BOUNEGRU, HAȘOTTI, MURAT 1989 = O. Bounegru, P. Hașotti, A. Murat, *Așezarea daco-romană de la Hârșova și unele aspecte ale romanizării în Dobrogea*, SCIVA 40, 3, p. 273-293.
- BOUNEGRU 1996-1997 = O. Bounegru, *La production et les importations céramiques dans les villes de la Mésie Inférieure*, SAA 3-4, p. 101-114.
- BOUNEGRU 2003 = O. Bounegru, *Economie și societate în spațiul ponto-egean (sec. II a.C. - III p.C.)*, Iași.
- BOUNEGRU 2011 = O. Bounegru, *Aspecte ale romanizării în mediul rural din Scythia Minor (sec. II-III p. Chr.)* in: Al. Rubel, *Romanizarea. Impunere și azeziune în Imperiul Roman*, Iași, p. 233-242.
- BREEZE 1977 = D.J. Breeze, *The fort of Bearsden and the supply of pottery to the roman army* in: J. Dore and K. Greene (eds), *Roman Pottery Studies in Britain and Beyond*. BAR Supplementary Series 30, Oxford, p. 133-145.
- BURAKOV 1976 = A.V. Burakov, *Kozyrskoe gorodišče rubeja i pervyh stoletij našej öry*, Naukova Dumka, Kiev.
- CANARACHE, DUMITRIU 1954 = V. Canarache, S. Dumitriu, *Secțiuni și sondaje, în Histria. Monografie arheologică I*, București, p. 163-207.
- CÂRCIUMARU 1984 = M. Cârciumaru, *Considerații paleoetnobotanice și contribuții la agricultura geto-dacilor (II)*, Thraco-Dacica 5, 1-2, p. 171-176.
- CÂRCIUMARU 1986 = M. Cârciumaru, *Considerații paleoetnobotanice și contribuții la agricultura tracilor și geto-dacilor (IV)*, Thraco-Dacica 7, 1-2, p. 129-133.
- CHIRIAC 1984 = C. Chiriac, *Notitia Dignitatum și unele probleme privind flota romană de pe limesul scitic*, SCIVA 35, 4, p. 301-310.

- CHIRIAC 2012 = C. Chiriac, *Diverse, s.v. Geme* in: M. Iacob, D. Paraschiv, G. Nuțu, M. Mocanu (eds), *Catalogul expoziției României în Pontul Stâng în timpul principatului*, Tulcea, p. 225-231.
- CHIRIAC, BOȚAN 2013 = C. Chiriac, S. P. Boțan, *Sticlăria elenistică și romană din Pontul Euxin. Între producție și import* în: Fl. Panait Bîrzescu, I. Bîrzescu, Fl. Matei-Popescu, A. Robu, (eds.), *Poleis în Marea Neagră: relații interpontice și producții locale*, București, p. 278-318 (text), p. 439-451 (ilustrație).
- CHIRIAC, BOȚAN 2014 = C. Chiriac, S. P. Boțan, *Roman Glass Vessels in the Western Pontic Area (1st-3rd Centuries CE). General Remarks*, în: V. Cojocaru, A. Coșkun, M. Dana, (eds.), *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods*, Cluj-Napoca, p. 525-553.
- CHIRIAC, HONCU 2014 = C. Chiriac, Șt. Honcu, *Observații recente asupra așezării antice de la Tuzla-Far (județul Constanța). Evidența ceramică*, *Pontica* 47, p. 233-247.
- CHIRIAC, MUNTEANU 2014 = C. Chiriac, L. Munteanu, *Trade Connections between Asia Minor and the Western Pontic Area in the 4th Century CE. Some Sphragistic Considerations* in: V. Cojocaru, A. Coșkun, M. Dana, (eds.) *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods*, Cluj-Napoca, p. 299-330.
- CRIȘAN 1969 = I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică cu specială privire la Transilvania*, București.
- COVACEF 1999 = Z. Covacef, *Ceramica de uz comun din sectorul de est al cetății Capidava sec. IV-VI*, *Pontica* 32, p. 137-185.
- CULICĂ 1965 = V. Culică, *Un nou mortarium cu ștampilă descoperit în Dobrogea*, *SCIV* 16, 2, p. 373-377.
- CULICĂ 1970 = V. Culică, *Cărămizi, țigle și olane cu ștampila legiunii a XI-a Claudia găsite în canabae Aeliae*, *Pontica* 3, p. 365-377.
- CULICĂ 1971 = V. Culică, *Ștampile pe mortaria găsite în sud-vestul Dobrogei*, *SCIV* 22, 2, p. 331-336.
- DAICOVICIU 1968 = C. Daicoviciu, *Romanizarea Daciei*, *Apulum* 7, 1, p. 261-272.
- DAMIAN, BÂLTÂC 2007 = P. Damian, A. Bâltâc, *The Civil Roman Settlement at Ostrov Durostorum* in: *Acts of the International Colloquium*

- Important Sites from the Pre-Roman an Roman Time on the Lower Danube Valley (4th century BC - 4th century AD)*, Istros 14, p. 61-70.
- DARLING 1977 = M.J. Darling, *Pottery from early military sites in western Britain* în: J. Dore and K. Greene (eds), *Roman Pottery Studies in Britain and Beyond*. BAR Supplementary Series 30, Oxford, p. 57-100.
- DASZKIEWICZ, BOBRYK, SCHNEIDER 2010 = M. Daszkiewicz, E. Bobryk, G. Schneider, cu contribuția lui R. Rădan, *Composition and technology of Lower Danube Kaolin Ware (LDKW). Example from Novae, Bulgaria*, RCRF Acta, Bonn, p. 37-49.
- DAVIES 1971 = R. W. Davies, *The roman military diet*, *Britannia*, 2, p. 122-142.
- DAVIES 1969 = R. W. Davies, *The medici of the Roman Armed Forces*, *Epigraphische Studien* 8, p. 83-99.
- DAVIES 1971 = R. W. Davies, *The Roman Military Diet*, *Britannia* 2, p. 122-142.
- DIACONESCU 2004 = Al. Diaconescu, *Romanizarea Daciei; Un capitol de Istorie a mentalităților abordat dintr-o perspectivă arheologică* în: M. Crînguș, S. Regep-Vlascici, A. Ștefănescu (eds.), *Studia Historica et Archaeologica in honorem magistri Doina Benea*, Timișoara, p. 111-146.
- DIMITROVA-MILČEVA 2000 = A. Dimitrova-Milčeva, *Terra sigillata und Dünnwandige keramica aus Moesia Inferior (Nordbulgarien)*, Sofia.
- DORUȚIU-BOILĂ 1972a = E. Doruțiu-Boilă, *Castra Legionis V Macedonicae und Municipium Troesmense, Dacia*, NS 16, p. 133-144.
- DORUȚIU-BOILĂ 1972b = E. Doruțiu-Boilă, *Teritoriul militar al legiunii V Macedonică la Dunărea de Jos*, SCIV 23, 1, p. 45-62.
- DRAGENDORFF 1980 = H. Dragendorff, *La sigillée. Contribution à l'étude de l'histoire de la céramique greque et romaine*, *Revue Archéologique*. Sites 7.
- DYCZEK 2001 = P. Dyczek, *Roman Amphorae of the 1st-3rd centuries AD found on the Lower Danube. Typology*, Warszawa.
- DYCZEK 2006 = P. Dyczek, *Ceramic production on the Lower Danube from the 2nd to the 4th century AD* in: D. Bondoc (ed.), *In honorem Gheorghe Popilian*, Craiova, p. 76-190.
- van DOMMELEN 1998 = P. van Dommelen, *Punic persistence. Colonialism and cultural identities in Roman Sardinia* in: R. Laurence, J. Berry, (eds.) *Cultural Identity in the Roman Empire*, London, New York, p. 25-48.
- DŽIN 2008 = Džin, K., 2008. *Vižula and Burle in Roman period*, Pula.

- ECK 2013 = W. Eck, *La loi municipale de Troesmis: donnees juridiques et politiques d'une inscription recemment decouverte*, Rev. hist. droit 91 (2), p. 199-213.
- ECK 2014 = W. Eck, *Das Leben römisch Gestalten. Ein Stadtgesetz für das municipium troesmis aus den Jahren 177-180 n. chr.* In: G. De Kleijn, S. Benoist (eds.), *Integration in rome and in the Roman World. Procendings of the Tenth Workshop of the International Network Impact of Empire (Lille, June 23-25, 2011)*, Leiden/Boston, p. 75-88.
- ETTLINGER 1977 = E. Ettliger, *Cooking pot at Vindonissa* în: J. Dore, K. Greene (eds), *Roman Pottery Studies in Britain and Beyond*, BAR Supplementary Series 30. Oxford, p. 46-56.
- GAIDUKEVICI 1952 A = V.F. Gaidukevici, *Raskopki Tiritaki, v. 1935-1940 gg*, MIA 25, p. 15-134.
- GAIDUKEVICI 1952 B = V.F. Gaidukevici, *Raskopki Mirmekija, v. 1935 -1938 gg*, MIA 25, p. 135-220.
- GĂMUREAC 2009 = Gămureac, E., *Edificiul B1 din sectorul B al cetății Tropaeum Traiani. Considerații preliminare privind cercetările din 2005-2008*, Pontica 42, p. 243-298.
- GREEN 1977 = K. Green, *Legionary Pottery, and the signifiante of Holt* în: J. Dore and K. Greene (eds), *Roman Pottery Studies in Britain and Beyond*. BAR Supplementary Series 30. Oxford, p. 113-132.
- GUDEA 1989 = N. Gudea, *Porolissum. Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului roman, I. Cercetări și descoperiri arheologice pînă în anul 1977*, Zalău.
- GUDEA 1996 = N. Gudea, *Porolisum. Un complex daco-roman la marginea de nord a Impeiului Roman, II. Vama romană. Monografie arheologică. Contribuții la cunoașterea sistemului vaml din provinciile dacice (cu colaborarea: Claudiu Lisovschi-Cheleşanu, Alexandu Ion Gudea, Sanda Salontai)*, Cluj-Napoca.
- GUDEA, POP 1971 = N. Gudea, I. Pop, *Castrul roman de la Râșnov-Cumidava. Contribuții la cercetarea limesului de sud-est al Daciei romane*, Brașov, 1971.
- HAIMOVICI 1996 = S. Haimovici, *Studiul arheozoologic al materialului din două villae romane din nordul Dobrogei prin comparație cu situri autohtone contemporane lor*, Peuce 12, p. 393-407.

- HAYES 1972 = J.W. Hayes, *Late roman pottery*, The British School at Rome, London, 1972.
- HAYES 1983 = J.W. Hayes, *The villa Dionysos Excavations, Knossos: The Pottery*, The Annual of the British School at Athens 78, p. 97-169.
- HILGERS 1969 = W. Hilgers, *Lateinische Gefäßnamen. Funktion und Form römischer Gefäße nach den antiken Schriftquellen*, Beihefte der Bonner Jahrbücher 31, Düsseldorf.
- HOLLERAN 2012 = M. Holleran, *Shopping in Ancient Rome. The Retail Trade in the Late Republic and the Principate*, Oxford University Press.
- HONCU 2014 = Şt. Honcu, *Kitchenware* in: G. Nuţu, S. Stanc, D. Paraschiv, Niculiţel. *A Roman Rural Settlement in North-East Moesia Inferior. Archaeological & Archaeozoological Research*, Parthenon Verlag, Kaiserlautern und Mehlingen, p. 88-102 (text) p. 243-245 (ilustraţie).
- HONCU 2014A = Şt. Honcu, *Vasa po(ta)toria* în: G. Nuţu, S. Stanc, D. Paraschiv, Niculiţel. *A Roman Rural Settlement in North-East Moesia Inferior. Archaeological & Archaeozoological Research*, Parthenon Verlag, Kaiserlautern und Mehlingen, p. 81-88 (text) p. 241-242 (ilustraţie).
- HONCU 2014B = Şt. Honcu, *Late Roman-Early Byzantine Kitchenware from Ibida-Curtain G and Tower 8*, SAA, p. 271-281.
- HONCU 2016 = Şt. Honcu, *Ceramica romană de bucătărie descoperită la Argamum – Sector Extramuros* în: D. Micle, A. Stavilă, C. Oprean, S. Forţiu (eds.) *Arheovest IV. In honorem Adrian Bejan – Interdisciplinaritate în Arheologie şi Istorie*, Timişoara, 26 noiembrie 2016, JATEPress Kiadó, Szeged, p. 293-308.
- IACOB *et alii* 2002 = M. Iacob *et alii*, *Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea (L)ibida* în: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2001*, Bucureşti, p. 291-293.
- IACOB *et alii* 2003 = M. Iacob *et alii*, *Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea (L)ibida* în: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2002*, Bucureşti, p. 262-264.
- IACOB *et alii* 2004 = M. Iacob *et alii*, *Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea (L)ibida* în: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2003*, Bucureşti, p. 312-314.
- IACOB *et alii* 2005 = M. Iacob *et alii*, *Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea (L)ibida* în: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2004*, Bucureşti, p. 350-355.

- IACOB et alii 2006 = M. Iacob et alii, *Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea (L)ibida* în: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2005*, București, p. 331-334.
- IACOB et alii 2007 = M. Iacob et alii, *Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea (L)ibida* în: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2006*, București, p. 335-342.
- IACOB et alii 2008 = M. Iacob et alii, *Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea (L)ibida* în: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2007*, București, p. 281-287.
- IACOB et alii 2009 = M. Iacob et alii, *Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea (L)ibida* în: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2008*, București, p. 196-201.
- IACOB et alii 2010 = M. Iacob et alii, *Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea (L)ibida* în: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2009*, București, p. 173-176.
- IACOB et alii 2011 = M. Iacob et alii, *Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea (L)ibida* în: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2010*, București, p. 131-134.
- IACOB et alii 2012 = M. Iacob et alii, *Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea (L)ibida* în: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2011*, București, p. 119-121.
- IACOB et alii 2013 = M. Iacob et alii, *Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea (L)ibida* în: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2012*, București, p. 130-134.
- IACOB 2013 = M. Iacob, *Moesia Inferior între Orient și Occident. Identitatea culturală și economică a provinciei în contextul lumii romane*, Colecția Aula Magna, București.
- IACOB et alii 2015 = M. Iacob et alii, *Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea (L)ibida* în: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2014*, București, p. 78-88.
- IACOB 2012 = M. Iacob, *Sector sud-vest. Așezarea romană*, p. 229-230, în *Jurilovca, com. Jurilovca, jud. Tulcea [Orgame/Argamum] Punct: Capul Dolojman* în: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2011, a XLVI -a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice, Târgu Mureș, 23-26 mai 2012*, p. 226-232.

- IKÄHEIMO 2005 = J. Ikäheimo, *To imitate or to specialize? African Imports and the Production of Domestic Cookwares in Rome AD 50-550* in: P. Attema, A. Nijboer, A. Zifferero (eds.), *Papers in Italian Archaeology VI: Communities and Settlements from the Neolithic to the Early Medieval Period*, I, British Archaeological Reports – International Series 1452, p. 390-396.
- IRIMIA 1988 = M. Irimia, *Unele considerații privind sfârșitul Latène-ului geto-dacic și continuitatea civilizației autohtone în Dobrogea*, SCIVA 39, 1, p. 33-44.
- IRIMIA 2007 = M. Irimia, *Considerații privind așezările getice din Dobrogea și problema existenței unor emporia în zona Dunării inferioare*, Pontica 40, p. 137-225.
- ISTENIČ, SCHNEIDER 2000 = J. Istenič, G. Schneider, *Aegean Cooking Ware inn the Eastern Adriatic*, RCRF Acta, 36, p. 341-348.
- JOHNSON 1988 = B.J. Johnson, *Cooking wares* in: Gladys Davidson Weinberg (ed.), *Excavations at Jalame: site of a glass factory in late Roman Palestine*, Columbia, p. 188-203.
- KABAKČIEVA, SULTOVA, VLADKOVA 1988 = G. Kabakčieva, S. Sultova, P. Vladkova, *Ceramic Centres on the territory of Nicopolis ad Istrum 2nd-4th Century*, Sofia.
- KABAKČIEVA 1996 = G. Kabakčieva, *Frühromische Militärlager in Oescus (Nordbulgarien) Ergebnisse der Ausgrabungen 1989-1993*, Germania 74, 1, 95-117.
- KABAKČIEVA 1997 = G. Kabakčieva, *Keramikversorgung in den Militärstützpunkten an der Unteren Donau Im 1. Jh. N. Chr. und die Politik Roms*, RCRF Acta 35, p. 33-39.
- KABAKČIEVA 2000 = G. Kabakčieva, *Oescus. Castra Oescensia. Rannorimski voenen lagher pri ustieto na Iskär*, Sofia.
- KLENINA 2004 = E. Klenina, with the participation of Valeria V. Soznik, *Ceramic vessels from the 2nd-3rd centuries in the villa rustica "Bliznetsy" (the chora of Tauric Chersonesos)*, Poznan, 2004.
- KLENINA 2006 = E. Klenina, *Stolovaja i Kuhoiaja keramika III-VI vekov za Nov (severnaja Bulgarija)*, Studies and Materials 2, Poznan – Sevastopol.
- KLENINA 2014 = E. Klenina, *Supply of the roman legionaries in the II-III century AD at Novae (Moesia Inferior) and Chersonesos in Taurica* in: *Античная Древность и Средние века выпуск 42, Сборник научных трудов*, Екатеринбург, p. 27-37.

- KNIPOVICI 1952 = T. N. Knipovici, *Krasnolakovija keramika pervyh vekov n. e. iz raskopok Bosporskoj ekspedicii 1935-1940 gg*, MIA 25 (1952), p. 289-326.
- KRAMER 1985 = C. Kramer, *Ceramic Ethnoarchaeology*, Annual Review of Anthropology 14, p. 77-102.
- KRAPIVINA 1993 = V.V. Krapivina, *Olv'ia. Material'naja kul'tura I-IV vv. n. o.*, Naukova Dumka, Kiev.
- KUZMANOV 1985 = Gh. Kuzmanov, *Rannovizantijska Keramika ot Trakija i Dakija (IV - načialoto na VII v.)*, RazPr 13.
- LIPOVAN 1992 = I.T. Lipovan, *Fructierele și mortaria de la Ampelum*, SCIVA 43, 2, p. 179-199.
- LIUȘNEA 1999 = D.M. Liușnea, *Flota militară romană la Dunărea de Jos*, Mousaios 5, p. 133-147.
- LIUȘNEA 2000 = M.D. Liușnea, *Considerații privind limes-ul roman în perioada Principatului la Dunărea de Jos*, Carpica 29, p. 71-82.
- LOCKYEAR et alii 2006 = K. Lockyear et alii, *The Noviodunum Archaeological Project în: Cronica cercetărilor arheologice din România-Campania 2004. A XXXIX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice*, Jupiter-Mangalia, 2006, p. 188.
- LUNGU, BOUNEGRU, AVRAM, 1984 = V. Lungu, O. Bounegru, Al. Avram, *Cercetări arheologice din așezarea romană rurală de la Histria β*, Pontica 17, p. 85-100.
- LUNGU et alii 2012 = V. Lungu et alii, *Jurilovca, com. Jurilovca, jud. Tulcea [Orgame/Argamum] Punct: Capul Dolojman în: Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2011, a XLVI-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice*, Târgu Mureș, 23-26 mai 2012, p. 226-232.
- MACMULLEN 2000 = R. MacMullen, *Romanization in the time of Augustus*, New Haven – London.
- MATEI 1991 = C. Matei, *Considerații privind raportul dintre Classis Flavica Moesica și fortificațiile limesului roman de la Dunărea de Jos*, Pontica 24, p. 143-158.
- MATEI, BAJUSZ 1997 = Al. Matei, Is. Bajusz, *Castrul roman de la Romita-Certiae*, Zalău, 1997.
- MATEI-POPESCU 2016 = Fl. Matei-Popescu, *Vicus Nov(iodunum) and vicus Classicorum: on the origins of the municipium Noviodunum*, AWE 15, p. 213-222.

- MANDRUZZATO, TIUSSI, DEGRASSI 2000 = L. Mandruzzato, C. Tiussi, V. Degrassi, *Appunti sull'instrumentum d'importazione greca ed orientale ad Aquileia*, RCRF Acta 36, p. 359-364.
- MĂNUCU-ADAMEȘTEANU 1987 = Gh. Mănuclu-Adameșteanu, *Noi descoperiri arheologice la Isaccea*, SCIVA 38, 3, p. 285-292.
- MEADOWS 1994 = K. Meadows, Karen, *You are what you eat: diet, identity and Romanisation* in: S. Cottam et alii (eds.), *Theoretical roman archaeology – proceedings of the fourth annual theoretical roman archaeology conference*, Durham, p. 133-140.
- MIHĂILESCU-BÎRLIBA 2011 = L. Mihăilescu-Bîrliba, *La cité romaine du haut-empire d'Ibida (Mésie Inférieure). Considérations historiques selon le dossier épigraphique*, SAA 17, p. 83-143.
- MIHĂILESCU-BÎRLIBA, DUMITRACHE 2012 = L. Mihăilescu-Bîrliba, I. Dumitrache, *La colonisation dans le milieu militaire et le milieu civil de Troesmis*, Iași.
- MILLET 1992 = M. Millet, *The romanization of Britain: an essay in archaeological interpretation*, Cambridge University Press.
- MOCANU 2014 = M. Mocanu, *Ceramica de masă din Dobrogea romană (secolele I-VI)*, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de Istorie, teza de doctorat (mss).
- MUNTEANU 1970 = M. Munteanu, *Cu privire la organizarea administrativă a teritoriului capidavens (sec. I-III)*, Pontica 3, p. 211-222.
- MUȘEȚEANU, ELEFTERESCU 1992 = C. Mușețeanu, D. Elefterescu, *Contribuții privind ceramica romană de la Durostorum*, Pontica 25, p. 221 – 226.
- MUȘEȚEANU 1997 = C. Mușețeanu, *Imitations locales des sigillés décorés de Durostorum*, Cercetari Arheologice 10, p. 343-355.
- MUȘEȚEANU ELEFTERESCU 2003 = C. Mușețeanu (în colaborare cu D. Elefterescu), *Ateliere ceramice romane de la Durostorum*, București.
- MUȘEȚEANU, ELEFTERESCU 2004 = C. Mușețeanu, D. Elefterescu, *Contribuții privind ceramica romană de la Durostorum (IV)*, Peuce, S.N. 2(15), p. 95-142.
- NEGRU 1997 = M. Negru, *An introduction to the study of native hand-made pottery from Roman Dacia*, RCRF Acta 35, p. 97-105.
- NEGRU 2003 = M. Negru, *The Native Pottery of Roman Dacia*, BAR International Series 1097, Oxford.

- NICOLAE 2009 = C. Nicolae, *Ceramica getică din aşezarea Hârşova – „La Moară”* (jud. Constanţa), aflată în expoziţia Muzeului „Carsium”, Hârşova, Pontica 42, p. 133-175.
- NIKOLIĆ-ĐORĐEVIĆ 2000 = S. Nikolić-Đorđević, *Keramika Singidunuma. Oblici posuda* in: M. Popović (ed.), *Singidunum 2*, Beograd, p. 11-244.
- NUŢU 2009 = G. Nuţu, *Cercetări arheologice la limita de sud-vest a oraşului Babadag (Vicus Novus?)*, Peuce, S.N. 7, p. 123-144.
- NUŢU, STANC, PARASCHIV 2014 = G. Nuţu, S. M. Stanc, D. Paraschiv, *Archaeozoological Analysis* în G. Nuţu, S. M. Stanc, D. Paraschiv, (eds.), G. Nuţu, S. Stanc, D. Paraschiv, *Niculişel. A Roman Rural Settlement in North-East Moesia Inferior. Archaeological & Archaeozoological Research*, Parthenon Verlag, Kaiserlautern und Mehlingen, p. 143-185.
- OLCESE 1993 = Gl. Olcese, *Le ceramiche comuni di Albintimilium. Indagine archeologica e Archeometrica sui mateiale dell' area del Carandi*, Firenze.
- OLTEAN 2007 = I.A. Oltean, *Roman Dacia: Landscape, Colonization, Romanization*, London.
- OPAIŢ 1980 = A. Opaïţ, *Consideraţii preliminare asupra ceramicii romane timpurii de la Troesmis*, Peuce 8, p. 328-353.
- OPAIŢ 1985 = A. Opaïţ, *Einige Beobachtungen zur spätrömischen Keramik mit rotem Überzug*, Dacia, N.S. 29, p. 153-163.
- OPAIŢ 1991 = A. Opaïţ, *Ceramica din aşezarea şi cetatea de la Independenţa (Murighiol), secolele V î.e.n.-VII e.n.*, Peuce 10 (1991), vol. I, p. 133-182 (text), vol. II, p. 165-216 (ilustraţii).
- OPAIŢ 1991A = A. Opaïţ, *O săpătură de salvare în oraşul antic Ibida*, SCIVA 42, 1-2, p. 21-56.
- OPAIŢ 1996 = A. Opaïţ, *Aspecte ale vieţii economice din provincia Scythia Minor (secolele IV-VI p. Ch.). Producţia ceramicii locale şi de import*, Bibliotheca Thracologica, XVI, Bucureşti.
- OPAIŢ 2003 = A. Opaïţ, *„Table” amphora versus „table” pitcher in the roman Dobrudja*, RCRF Acta 38, p. 215-218.
- OPAIŢ 2004 = A. Opaïţ, *Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4th-6th centuries AD)*, BAR, Oxford.
- OPAIŢ 2013 = A. Opaïţ, *Producţia şi consumul de vin în ţinuturile dintre Carpaţi şi Marea Neagră (secolele II a.Chr.-III p.Chr.): unele consideraţii*, SCIVA 64, 1-2, p. 21-65.

- OPAIȚ, BAUMANN 2006 = A. Opaîț, V.H. Baumann, *Considerații privind posibilitatea industrializării peștelui în Dobrogea antică* in: M. Mănucu-Adameșteanu, (ed.) *Orgame/Argamum, Supplementa – 1, À la recherché d'une colonie. Actes du Colloque International 40 ans de recherché archæologique a Orgame / Argamum, București-Tulcea-Jurilovca, București*, p. 399-401.
- OPAIȚ, PARASCHIV 2013 = A. Opaîț, D. Paraschiv, *On the Wine, Olive Oil and Fish Supply of the Countryside in Roman Dobrudja (1st 3rd Centuries AD)* in: L. Buzoianu, P. Dupont, V. Lungu (eds.), *PATABS III (Production and trade of amphorae in the Black Sea. Actes de la Table Ronde internationale de Constanța, 6-10 octobre 2009)*, Constanța, p. 314-333.
- OPAIȚ, IONESCU 2016 = A. Opaîț, M. Ionescu, *Contributions to the economic life of the city of Callatis in light of new ceramic finds (2nd-6th centuries AD)*, *Arheologia Moldovei* 39, p. 57-112.
- ORTON, TYERS, VINCE 1993 = C. Orton, P. Tyers, A. G. Vince, *Pottery in archaeology*, Cambridge.
- OPRIȘ 2003 = I.C. Opriș, *Ceramica romană târzie și paleobizantină de la Capidava în contextul descoperirilor de la Dunărea de Jos (sec. IV-VI p.Chr.)*, București.
- OȚA 2013 = L. Oța, *Lumea funerară în Moesia Inferior (secolele I-III p.Chr.)*, Brăila, 2013.
- PAPI 1985 = E. Papi, *Ceramica comune* in: Andrea Carandini e Andreina Ricci (a cura di), *Settefinestre. Una villa schiavistica nell'Etruria romana*, 3. *La villa e i suoi reperti*, Modena, p. 93-105.
- PARASCHIV 2004 = D. Paraschiv, *Noi descoperiri de epocă romană la Măcin, Peuce*, S.N. 2(15), p. 143-152.
- PARASCHIV 2006 = D. Paraschiv, *Amfore romane și romano-bizantine în zona Dunării de Jos (sec. I-VII p.Chr.)*, Iași.
- PARASCHIV, DOBOȘ, POPESCU 2006 = D. Paraschiv, A. Doboș, G. Popescu, *Un mormânt de epocă romană timpurie descoperit la (L)Ibida* în: L. Mihăilescu-Bîrliba, O. Bounegru, (eds.), *Studia historiae et religionis daco-romanae. In honorem Silvii Sanie*, București, p. 401-408.
- PARASCHIV 2006A = D. Paraschiv, *Contribuții privind ceramica romană de la Argamum. Sectorul Extra Muros. I. Amforele* în: M. Mănucu-Adameșteanu (ed.), *Orgame/Argamum. Supplementa I, La recherche d'une colonie. Actes du Colloque International "40 ans de recherche*

- archéologique à Orgamè/Argamum", Bucarest-Tulcea-Jurilovca 3-5 octobre 2005, Bucarest, p. 285-342.*
- PARASCHIV, MOCANU 2009 = D. Paraschiv, M. Mocanu, *Un édifice publique découvert à (L)Ibida* în: M. V. Angelescu, I. Achim, A. Bâltac, V. Rusu-Bolindeț, V. Bottez (eds.), *Antiquitas istro-pontica. Mélanges d'archéologie et d'histoire ancienne offerts à Alexandru Suceveanu*, Cluj-Napoca, 2010, p. 537-549.
- PÂSLARU 2003 = M. PÂSLARU, *Obolul lui Charon* în: Mihai Bărbulescu (coordonator), *Funeraria Dacoromana. Arheologia funerară a Daciei romane*, Cluj.
- PEACOCK 1985 = D.P.S. Peacock, *Pottery in the roman world: an ethnoarchaeological approach*, London and New York.
- PETCULESCU 2006 = L. Petculescu, *The Roman Army as a Factor of Romanization in the North-Eastern Part of Moesia Inferior* in: T. Bekker-Nielsen (ed.), *Rome and the Black Sea Region: Domination, Romanisation, Resistance*, Aarhus, p. 31-41.
- PERRIN 1977 = J.R. Perrin, *"Legionary ware in York"*, în J. Dore and K. Greene (eds), *Roman Pottery Studies in Britain and Beyond*. BAR Supplementary Series 30. Oxford, p. 101-112.
- PETOLESCU 1983 = C.C. Petolescu, *Mortaria ștampilate din Moesia Inferior*, SAA 1, p. 173-177.
- PETOLESCU 2010 = C.C. Petolescu, *Dacia. Un mileniu de istorie*, București.
- PEÑA 2007 = Th. Peña, *Roman Pottery in the Archaeological Records*, Cambridge.
- POPILIAN 1976 = Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova.
- POPESCU 1967 = E. Popescu, *Aspecte ale colonizării și romanizării în Dacia și Scythia în lumina unor inscripții din muzee bucureștene*, StCl 9, p. 181-201.
- PREDA, SIMION 1971 = C. Preda, G. Simion, *Tezaurul de monede romane imperiale descoperite la Isaccea și atacul gotic din vremea lui Gallienus*, Peuce 2, p. 167-171.
- PROTASE, GAIU, MARINESCU 1997 = D. Protase, C. Gaiu, G. Marinescu, *Castrul roman și așezarea civilă de la Ilișua, Bistrița*, 1997.
- PROTASE 2010 = D. Protase, *Romanizarea*, în D. Protase, Al. Suceveanu (eds.), *Istoria românilor II. Daco-romani, romanici, alogeni*, București, p. 163-172.

- RĂDULESCU 1973 = A. Rădulescu, *Ateliere ceramice militare de-a lungul Dunării de Jos*, Pontica 6, p. 129-135.
- RĂDULESCU 1975 = A. Rădulescu, *Contribuții la cunoașterea ceramicii romane de uz comun din Dobrogea*, Pontica 8, p. 331-360.
- RĂDULESCU 1989 = A. Rădulescu, *Romanizarea în Dobrogea*, Symposia Thracologica 7, p. 142-162.
- RENFREW 1977 = C. Renfrew, *Introduction: Production and Exchange in Early States Societies, the Evidence of pottery* in: D.S.P. Peacock (ed.) *Pottery and Early Commerce. Characterization and Trade in Roman and Later Ceramics*, London, New York and San Francisco, p. 1-20.
- RICE 2005 = P.M. Rice, *Pottery analysis: a sourcebook*, Chicago & London.
- REYNOLDS 2010 = P. Reynolds, *Trade networks of the east, 3rd TO 7th centuries: the view from Beirut (Lebanon) and Butrint (Albania) (fine wares, amphorae and kitchen wares)* in: S. Menchelli, S. Santoro, M. Pasquinucci and G. Guiducci (eds.), *LRCW 3, I*, BAR International Series 2185 (I), p. 89-114.
- ROSTOVTZEFF 1957 = M. Rostovtzeff, *Social and Economic History of the Roman Empire*, Oxford.
- RUBEL 2011 = Al. Rubel, *Problema romanizării în contextul românesc. Situația actuală și perspective noi* în: Al. Rubel (coord.) *Romanizarea. Impunere și adeziune în Imperiul Roman*, Iași, p. 13-27.
- ROBINSON 1959 = H. S. Robinson, *The Athenian Agora, V. Pottery of the Roman Period. Chronology*, New Jersey.
- SCORPAN 1967 = C. Scorpan, *Cavalerul Trac*, Constanța.
- SCORPAN 1969 = C. Scorpan, *Imitații getice după opaițe greco-romane*, Pontica 2, p. 253-268.
- SCORPAN 1969A = C. Scorpan, *Săpăturile arheologice din așezarea getică de la Bugeac - Valea lui Marinciu*, Pontica 2, p. 44-79.
- SCORPAN 1970a = C. Scorpan, *Aspecte ale romanizării băștinașilor din Dobrogea, în lumina recentelor cercetări*, Pontica 3, p. 139-187.
- SCORPAN 1970b = C. Scorpan, *Pezența și continuitatea getică la Tomis și Callatis*, SCIV 21, 1, p. 65-95.
- SCORPAN 1974 = C. Scorpan, *Mormânt getic de epocă romană de la Aliman*, Pontica 7, p. 237- 246.
- SCORPAN 1976 = C. Scorpan, *Origini și linii evolutive în ceramica romano-bizantină (sec. IV-VII) din spațiul mediteranean și pontic*, Pontica 9, p. 155-185.

- SHEPARD 1985 = A. O. Shepard, *Ceramics for the archaeologist*, Ann Arbor, Michigan.
- SIMION 1977 = S. Gavrilă, *Descoperiri noi pe teritoriul noviodunens*, Peuce 6, p. 123-135.
- SIMION, G. et ali 1980 = G. Simion, et ali., *Șantierul arheologic Troesmis*, Peuce 8, p. 151-288.
- SIMION 1980 = G. Simion, *Săpăturile de salvare de la Troesmis*, Peuce 8, p. 153-158.
- SIMION 1984 = G. Simion, *Descoperiri noi în necropola de la Noviodunum – Raport preliminar*, Peuce 9, p. 75-96 (text), p. 481-502 (ilustrație).
- STEK 2015 = T.D. Stek, *Cult, conquest, and 'religious romanization'. The impact of rome on cult places and religious practices in Italy* in: T.D. Stek, Gert-Jan Burgers (eds.) *The impact of Rome on cult places and religious practices in ancient Italy*, London, p. 1-28.
- SUCEVEANU 1977 = Al. Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romane*, București.
- SUCEVEANU 1977A = Al. Suceveanu, *Evoluția raporturilor dintre așezările militare și civile la Dunărea de Jos*, Peuce 7, p. 149-154.
- SUCEVEANU 1981 = Al. Suceveanu, *Fondul getic autohton și procesul romanizării în Dobrogea secolelor I-III e.n., în limina săpăturilor de la Staja și Fântânele*, Thraco-Dacica 2, p. 217-220.
- SUCEVEANU 1982 = Al. Suceveanu, *Contribuții la studiul ceramicii romano-bizantine de la Histria*, SCIVA 33, 1, p. 79-107.
- SUCEVEANU 1982A = Al. Suceveanu, *Histria VI. Les thermes romains*, Bucarest.
- SUCEVEANU 1996 = Al. Suceveanu, *La céramique romaine à Histria (Ier-IIIe s.)*, în RCRF Acta 33, Abington, p. 23-32.
- SUCEVEANU 1998 = Al. Suceveanu, *Fântânele. Contribuții la studiul vieții rurale în Dobrogea romană*, București.
- SUCEVEANU 2000 = Al. Suceveanu, *Moesia*, în C. Preda, (ed.), *Enciclopedia de arheologie și istorie veche a României*, III, (M-Q), București, 87-91.
- SUCEVEANU 2000 = Al. Suceveanu, *Histria X. La céramique romaine des Ier-IIIe siècles ap. J.-C.*, Bucarest.
- SUCEVEANU, BARNEA 1991 = Al. Suceveanu, Al. Barnea, *La Dobroudja romaine*, București.

- SUCEVEANU 2010 = Al. Suceveanu, *Populația și organizarea administrativă în D. Protase*, Al. Suceveanu (coord.), *Istoria românilor. Daco-romani, romanici, alogeni*, II, București, p. 313-328.
- SUCEVEANU, RĂDULESCU 2010 = Al. Suceveanu, A. Rădulescu, *Dobrogea în secolele II-III. Istoria politică în D. Protase*, Al. Suceveanu (coord.), *Istoria românilor. Daco-romani, romanici, alogeni*, II, București, p. 297-311.
- SULTOV 1976 = B. Sultov 1976, *Centres antiques de poteries en Mésie Inférieure*, Sofia.
- SULTOV 1985 = B. Sultov, *Ceramic production of the territory of Nicopolis ad Istrum (II-IV)*, Sofia.
- ȘTEFAN *et alii* 1953 = Gh. Ștefan *et alii*, *Șantierul Garvăn-Dinogeția*, SCIV 4, 1-2, p. 240-274.
- ȘTEFAN 1971 = Al. S. Ștefan, *Troesmis, considerații topografice*, BMI 40, 4, p. 43-52.
- ȘTEFAN 1973 = Al. S. Ștefan, *Noviodunum. Studiu de foto-interpretare arheologică*, BMI 42, 1, p. 3-14.
- TOPOLEANU 1984 = Fl. Topoleanu, *Noi descoperiri arheologice de la Isaccea (I)*, Peuce 9 p. 187-205 (text), p. 585-596 (ilustrație).
- TOPOLEANU 1991 = Fl. Topoleanu, *O noua atestare epigrafică a prezentei flotei romane în nordul Dobrogei*, Peuce 10, p. 97-100 (text), p. 95-98 (ilustrație).
- TOPOLEANU 2000 = Fl. Topoleanu, *Ceramica romană și romano-bizantină de la Halmyris (sec. I-VII d. Chr.)*, Tulcea.
- TZONY 1979 = M. Tzony, *Așezarea daco-romană de la Straja*, Pontica, 12, p. 193-198.
- VEGAS 1973 = M. Vegas, *Cerámica común romana del Mediterráneo Occidental*, Barcelona.
- DE VINCENZ, SION 2007 = A. de Vincenz, O. Sion, *Two pottery assemblages from Khirbat el-Ni'Ana*, 'Atiqot 57, p. 21-52.
- VNUKOV 2003 = S. Yu. Vnukov, *Pričernomorskie amfory I v. do n.e.-II v. n.e. (morphologiya)*, I, Moscow.
- VNUKOV 2006 = S. Yu. Vnukov, *Pričernomorskie amfory I v. do n.e.-II v. n.e. (morphologiya)*, II, Moscow.
- VULPE 1953 = R. Vulpe, *Canabenses și Troesmensis. Două inscripții inedite din Troesmis*, SCIV 4, 3-4, p. 557-582.

- VULPE, BARNEA 1968 = R. Vulpe, I. Barnea, *Din Istoria Dobrogei. Romanii la Dunărea de Jos*, II, București.
- VULPE, TEODOR 2003 = R. Vulpe, S. Teodor, *Piroboridava. Așezarea geto-dacică de la Poiana*, București.
- WELLS 1992 = C. M. Wells, *Pottery manufacture an military supply North of the Apls*, RCRF Acta 31/32, p. 195-205.
- WELLS 1999 = P. Wells, *The Barbarians Speak. How the Conquered Peoples Shaped Roman Europe*, Princeton and Oxford.
- WHITBREAD 1995 = I. K. Whitbread, *Greek transport amphorae: a petrological and archaeological study*, British School of Athens, Fitch Laboratory Occasional Paper 4, Athens.
- WHITTAKER 1990 = C. R. Whittaker, *The consumer city revisited: the vicus and the city*, JRA 3, p. 110-118.
- WINKLER 1974 = I. Winkler, *Procesul romanizării în lumina monumentelor epigrafice și sculpturale din așezările rurale ale provinciei Dacia*, SCIVA 25, 4, p. 497-515.
- WILLIS 1996 = S. Willis, *The romanization of pottery assemblages in the east and north-east of England during the first century A.D.: A comparative analysis*, Britannia 27, p. 179-221.
- VÎLCEANU 1962 = D. Vîlceanu, *Urme de viețuire antică la Gura Canliei*, SCIV 13, 1, p. 141-145.
- WOOLF 1994 = G. Woolf, *Becoming Roman, Staying Greek. Culture, identity and the civilizing process in the Roman East*, PCPhS 40, p. 116-143.
- WOOLF 1998 = G. Woolf, *Becoming Roman. The Origins of Provincial Civilization in Gaul*, Cambridge.
- ZEEST 1960 = I.B. Zeest, *Keramicheskaya tara Bospora*. Moscow: Izdvo Akademii nauk SSSR.
- ŽERJAL 2008 = T. Žerjal, *Eastern imports in the ager Tergestinus*, în RCRF Acta 40, p. 131-140.
- ZHURAVLEV 2010 = D. Zhuravlev, *Krasnolakovaija keramika yugo-zapadnogo Krma I-III vv. n.e.*, Simferopol.

Abstract

Starting with the systematic archaeological research throughout the territory between the Danube and the Black Sea it was found out that the ceramic items were prevalent among the finds identified in archaeological sites, a situation that is present in all historical periods. Moreover, this led to the need of studying this category of archaeological items so that the ways of producing and then distributing the ceramic artefacts within a certain territory in order to know in detail the ways in which can be studied in detail.

Through the subject matter we proposed for research we tried to point out the ceramic kitchenware, starting from published pieces deriving from sites such as Histria, Troesmis, Tomis, Niculițel and Durostorum, to which we added unpublished discoveries from: Argamum, Baia-Caraburun, Ibida and Noviodunum.

This book represents a holistic approach to the topic of the ceramic kitchenware discovered within the Istro-Pontic area, and dated to the early centuries of the Christian era. It also pertains to the way in which these findings may be correlated to similar vessels, found in other geographic areas of the Roman Empire.

Our approach is motivated by the fact that, until now, ceramic kitchenware was not treated as such, separately, but only in studies or papers dedicated to the Roman pottery in general and therefore providing incomplete information. Moreover, according to our current level of knowledge, there is no overview of the kitchenware found in the Istro-Pontic area, not only with regards to the types of pottery and its production, but also to the possible imports. From this point of view, the present volume is an attempt to provide some answers to the many problems raised, nowadays, by the study of the ceramic kitchenware discovered in the Istro-Pontic area, during the time of the Principality.

To tackle the topic as effectively as possible, we structured the book into four chapters, followed by conclusions, bibliography and annexes.

The volume begins with a brief introduction followed by methodological considerations and the state of research on Roman ceramics, focusing on the major scientific contributions during the last century, regarding both the Roman Empire, in general, and Istro-Pontic area, in particular.

The first part, whose title is Ceramic Kitchenware Production Centres in the Istro-Pontic Area, focuses on the local production of pottery for kitchen usages and the possibility of its manufacture within each of the considered sites. Another aspect that has been scrutinised is the distinction between the provincial and imported ceramicware. In general, most researchers assign the production of ceramic kitchenware to local workshops. Some of the factors, such as the thermic shock, which determined low usage periods, but also other features, such as the simple shape, the lack of decoration or the coarse paste composition, indicate the existence of an abundant production, easy to manufacture in the local workshops. Therefore, we refer to the ceramics produced within the administrative territory of the province as local ceramics, and to the category of containers produced in other centres than those within the province as imported pottery.

Chapter II, called Main Types of Kitchenware Discovered in the Istro-Pontic Area. It contains the typological Catalogue of kitchenware, which comprises, in its turn, chronology-related remarks as for the types of containers. In our opinion, this is the most important part of the work that we carried out, presenting the kitchenware in the Istro-Pontic area during the first centuries of the Christian era. Thus, we described the vessel shapes and their variants (where applicable), in terms of style. We also described the characteristics of the paste used to create the ceramic items. Each piece is presented in the Catalogue taking into account the following criteria: state of conservation (entire or fragmented vessel), place of discovery (archaeological site), inventory number (where applicable), archaeological context (trench, square, depth, level, etc.), vessel size (height, length, diameter, etc.), paste and ornament description (where applicable).

Out of the available kitchenware, both published and unpublished (the latter situation characterizing more than half of the items), we could identify 17 types of Roman provincial pots, two autochthonous pots and four types of pots imported from other provinces, as follows: according to us, three are imported from the Aegean area and one from Palestine. To all these types, one should add three types of pots used for storage. In terms of functionality, a large number of items show traces of secondary burning, a situation that indicates their usage for preparing foods, this remark being also completed by pieces of information resulted from the authors from Antiquity.

Cooking pans forms 8% of the total kitchenware we had access to, and that had been discovered in the Istro-Pontic area. They are divided into three types.

Another category of pottery present among the finds is the one of frying pans, accounting for 9% of the total kitchenware. These were divided into ten

types, taking into account the morphological characteristics of the vessels. Thus, two types imported from the Western and Eastern regions were identified.

Regarding the presence of bowls in the researched sites, their number is considerable (207 items - 14%). They are classified into 16 types, being probably worked out within each site or in other nearby sites in the province.

Another category of pottery frequently discovered in the Roman settlements and attested within the finds, and which represents 2% of the total kitchenware, is the one of mortars that were divided into three types.

We also included a series of large vessels with vertical walls, obliquely flared rim and flat base within the analysed pottery. We assigned these containers to the type category of water vessels (buckets / basins), attested for the moment by only this item, from Troesmis, Niculițel.

A last category of vessels identified among the finds are the strainers, certified only at Troesmis in a single copy. Their rarity is due to the existence of this type of metal containers, which were more practical.

Lids are present only in a few number within the finds, with 12% of total kitchenware, being split in four types, of which only one is imported from the Aegean region.

Chapter III, bearing the title *The Kitchenware and the Romanization of the Istro-Pontic Area*, is based on the results of analyses carried out in the two previous chapters. This information was used to integrate the kitchenware discovered in the Istro-Pontic area in the much broader context of Romanization of province Moesia Inferior. Our intention in this chapter was to try to point out the extent to which the Roman factor influenced the making of kitchenware shapes specific to the local population, concluding that the process of assimilation operated in both directions.

Still, the usage of such local kitchenware also during the Roman period, being created both by hand and by wheel, could be an indication of the degree of Romanization and of the adaptability of the rural population to the taking over of the new ceramic manufacturing technology introduced by the conquerors. The Getic ceramics of the Roman period must be regarded as a link that makes the transition from the classical period of the Getic population to the Roman one and to the standardization of the kitchenware throughout the province, beginning with the end of the third century and continuing during the following centuries. The acceptance by the natives of the superior technology of making vessels led to the wheel-making of the Getic pottery, but the result of this adaptation did not produce

the expected effects (the creation of a Getic ceramic industry) but led to the acceptance of the new provincial-Roman ceramic shapes, which were undoubtedly superior to the former ones. Under these circumstances, we can speak of a Romanization of the indigenous population seen from the perspective of the making of the kitchenware.

Situated at the periphery of the Roman Empire as a frontier province, linked through traditions, history and culture to the Greek East, province Moesia Inferior built its own identity through the synthesis of the three civilizations.

The economic, political and cultural relations of the native population of the Istro-Pontic area with the Roman state before conquest enabled the rapid assimilation of the Roman civilization. In other words, before the establishment of province Moesia Inferior, we had a long period of Roman economic and cultural penetration that created the environment favourable to Romanization.

As a whole, the material culture in the area between the Danube and the Sea is undoubtedly one that belongs to the local population, with the specificity conferred by the mix of native and Greek components, especially in the field of pottery, in the character of rural settlements and in the funeral rite and ritual. Considering these elements, one can state that the Romanization of the province is complete.

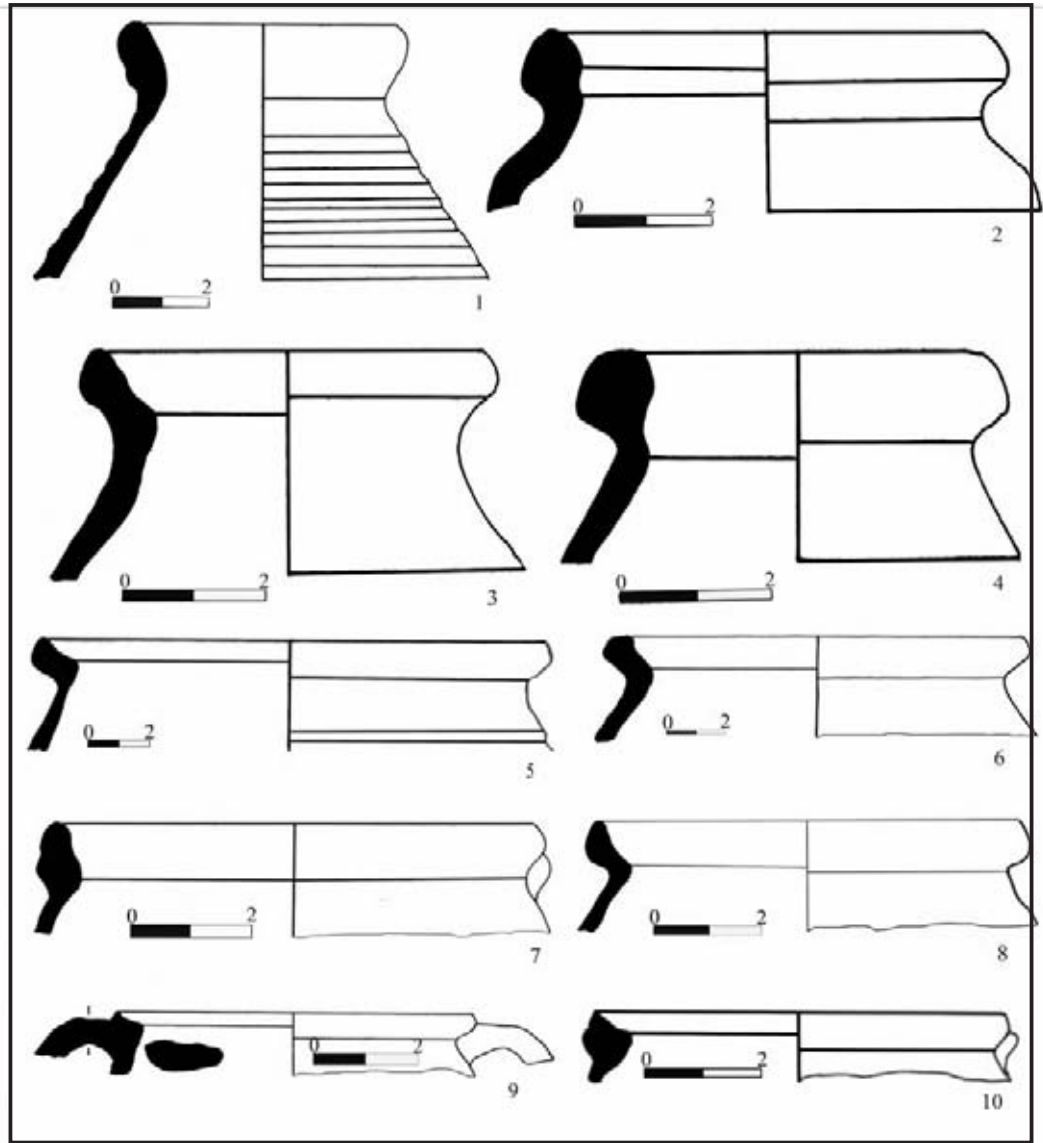
Chapter IV, The Dietary Practice of the Roman Population in the Istro-Pontic Area in the Light of the Archaeozoological and Archaeological Finds, proposes an interpretation of the kitchenware finds in close relation with the information provided by the archaeozoological studies. Besides the archaeological and archaeozoological arguments that we could provide, our research is also based on the stories left by ancient writers.

The food products eaten by the population of the Istro-Pontic space consisted in both vegetables, cereals and meat derived from both domestic and wild animals and also in fish products. The way of preparing these food items must have been closely related to the shapes of the kitchenware discovered in the provincial settlements. Thus, the so-called fish plates were identified only in the settlements on the west-Pontic coast where fish products were consumed. For animal meat there are two ways to prepare it, as Apian informs us, either fried or stewed, and one of the three kitchen utensils used for these procedures was the "enamel" pot. For the baking of bread were used so-called pans decorated with Pompeii red slip. Other containers used in the kitchen were the saucepans used perhaps for the heating of the food and its preparation, a fact that according to us was due to both to the shape of the vessels and to the morphological characteristics.

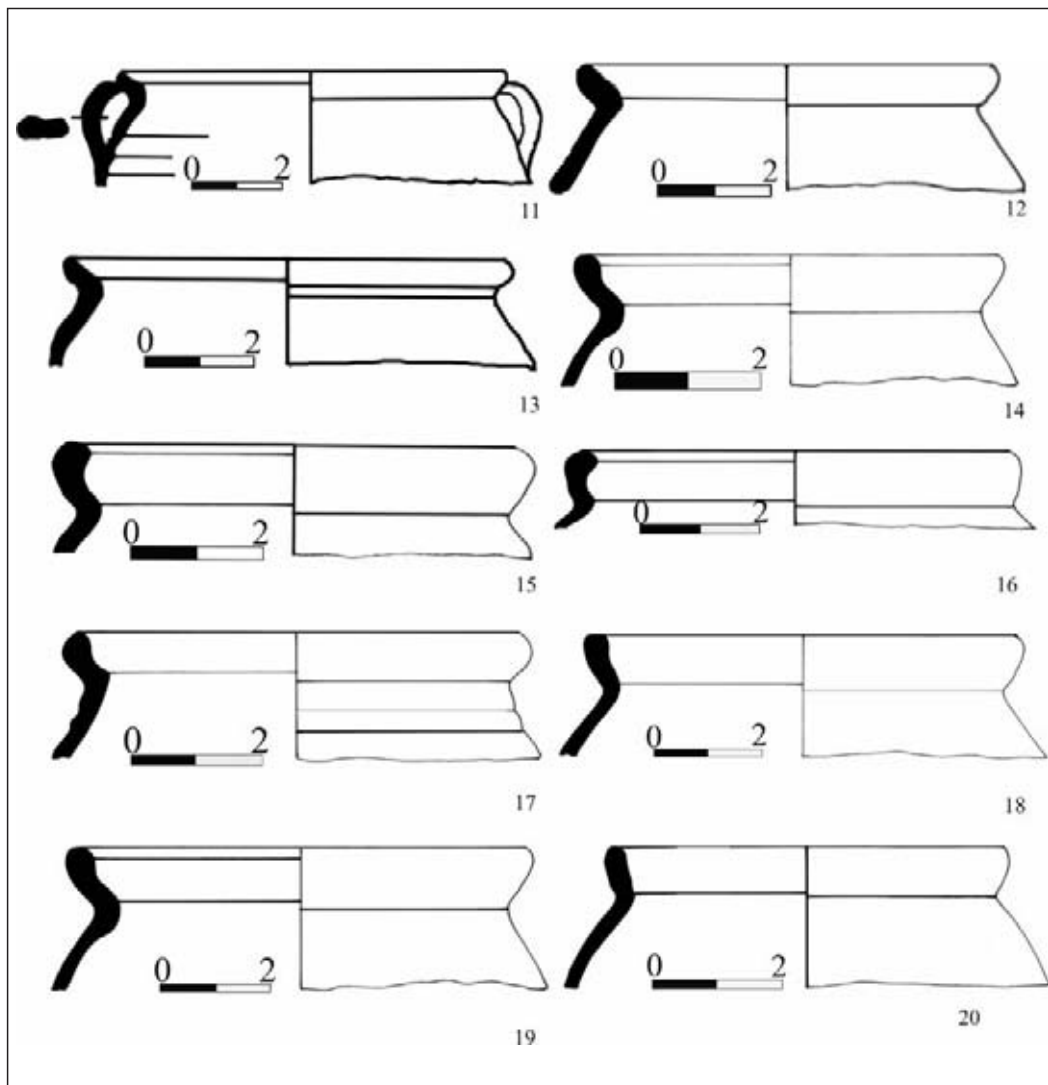
Following the observations made after studying the pans identified on several sites, it was found that the base and the walls of these containers were thin. This allows for a fast heating of the food, unlike the pots and pans that have a thicker base to increase the resistivity to thermal shock and allow for the constant temperature of the pot to be maintained. The presence of mortar-type vessels in the Istro-Pontic area may reflect a change in taste perception or, rather, a change in diet by combining and selecting the ingredients used to prepare the food. The native population's diet modification must be attributed to the interaction between them and the Roman population, who had certain culinary habits, the mortar being the link connecting the two gastronomic cultures.

Next, we presented the Final considerations and an Annex containing petrographic analyses made for the type I of pots discovered at Durostorum, Troesmis and Noviodunum. At the end of the thesis one may find the Abbreviations, Bibliography and Illustrations of the ceramic types presented in the Catalogue. Taking into consideration the information presented here, as well as along the research of the kitchenware discovered in the Istro-Pontic area, we hope to have contributed to increasing the level of knowledge thereof.

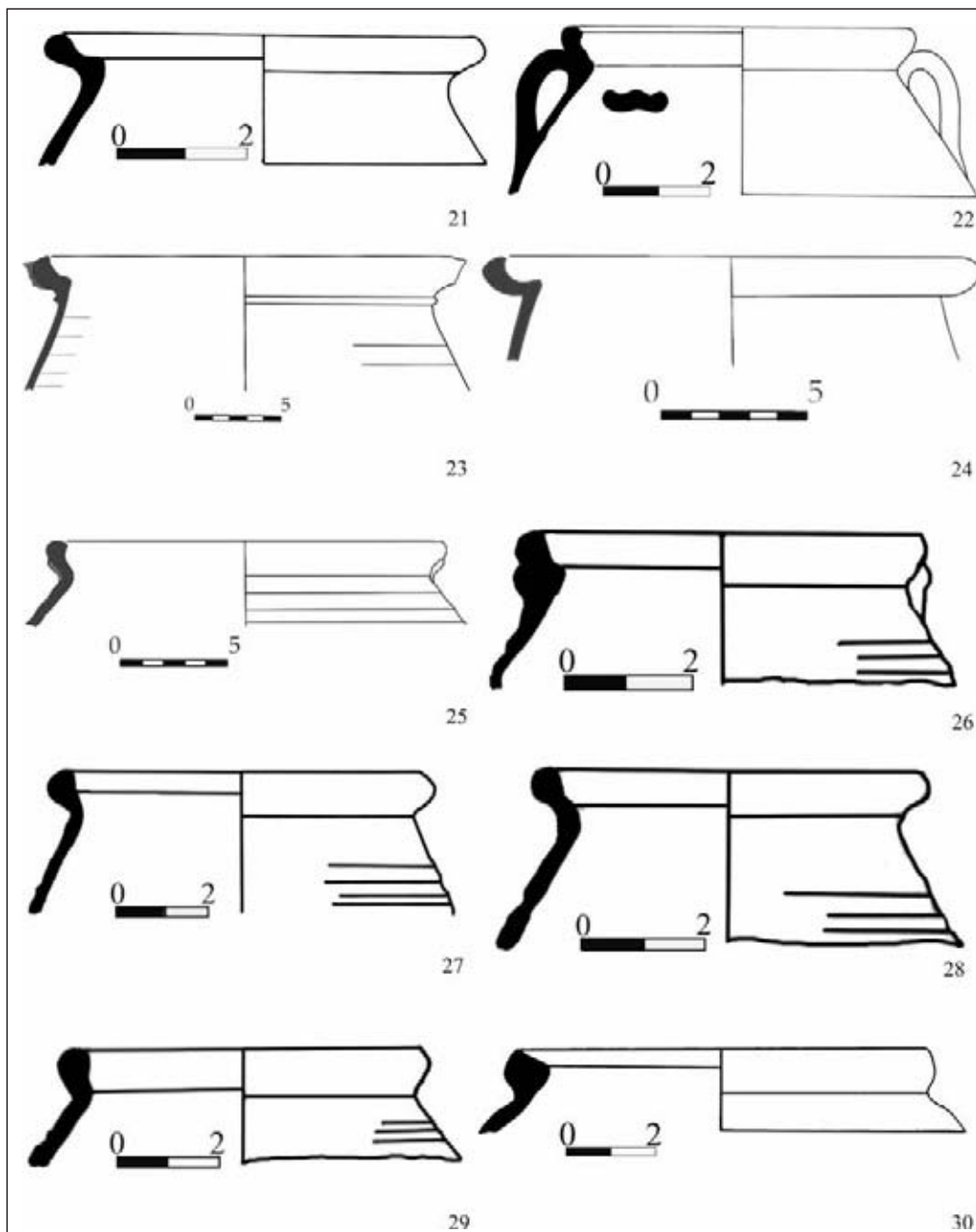
Ilustrații

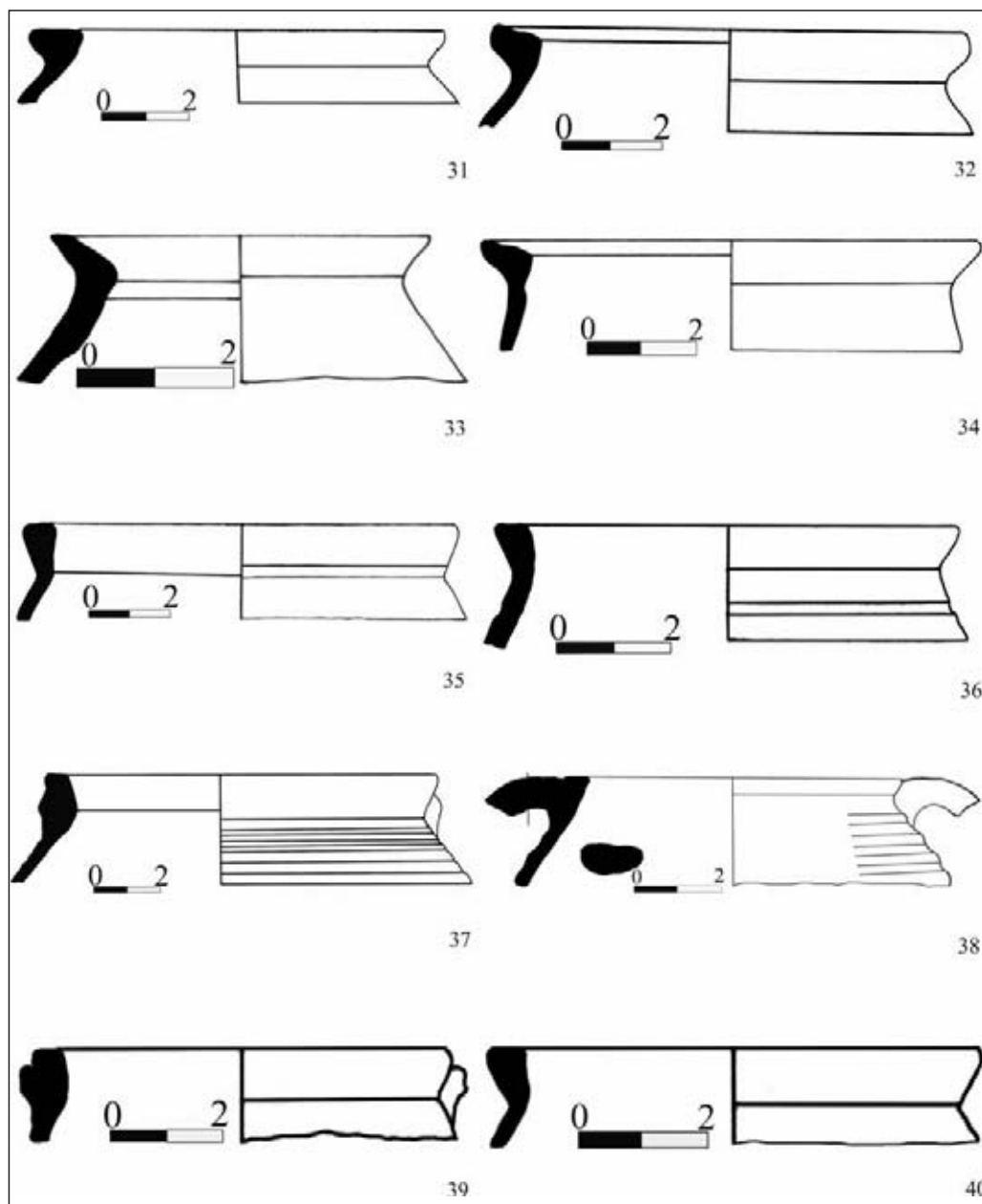
Planșa I. Oale tipul I: *Argamum* nr. 1-2 (după Honcu 2016), 3-4; *Ibida* nr. 5-9; *Niculițel* nr. 10 (după Honcu 2014)/ **Plate I.** Pots type I: *Argamum* no. 1-2 (after Honcu 2016), 3-4; *Ibida* no. 5-9; *Niculițel* no. 10 (after Honcu 2014)

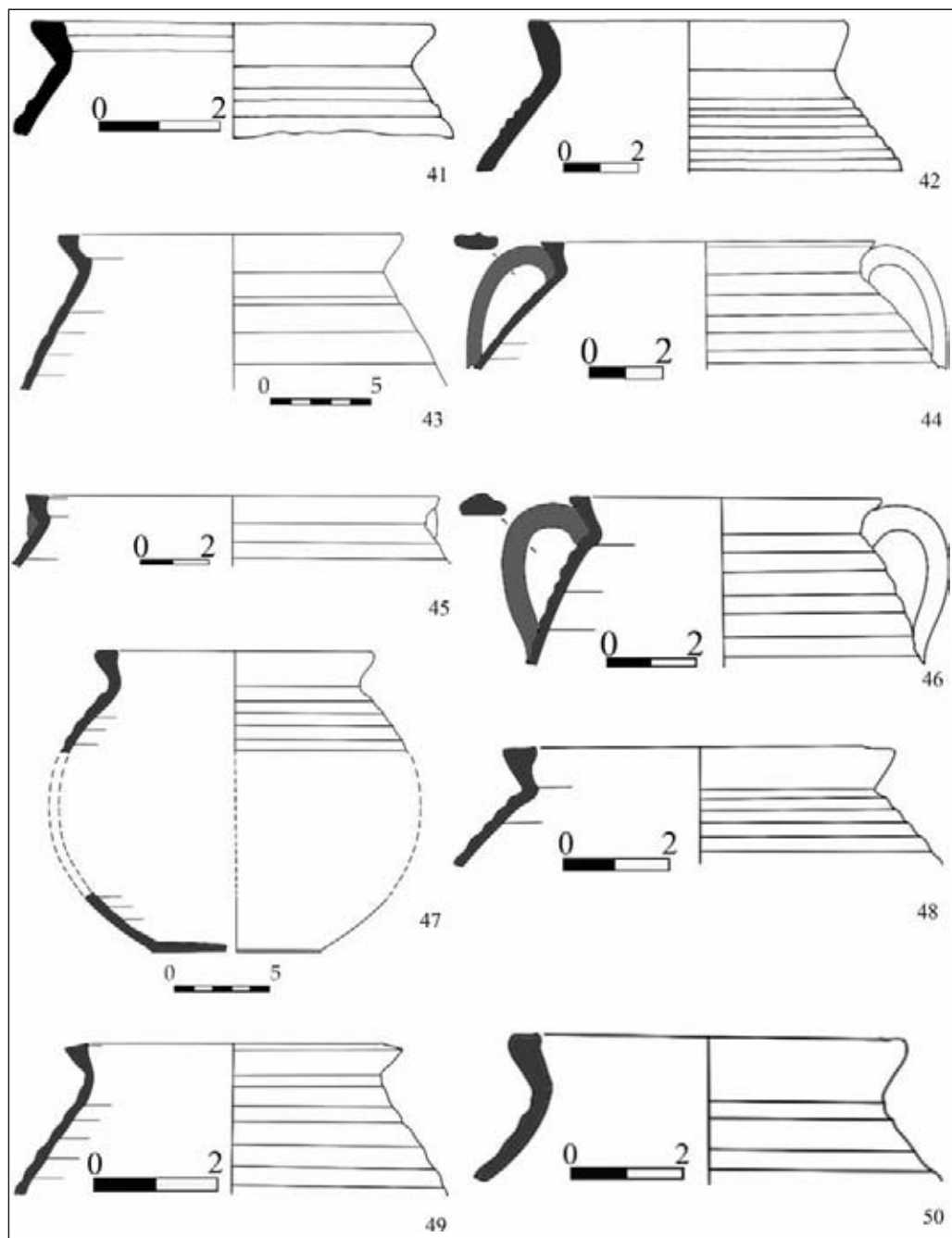
Planșa II. Oale tipul I: Niculițel nr. 11-13 (Honcu 2014); Noviodunum nr. 14-20 / *Plate II. Pots type I: Niculițel no. 11-13 (after Honcu 2014); Noviodunum no. 14-20*

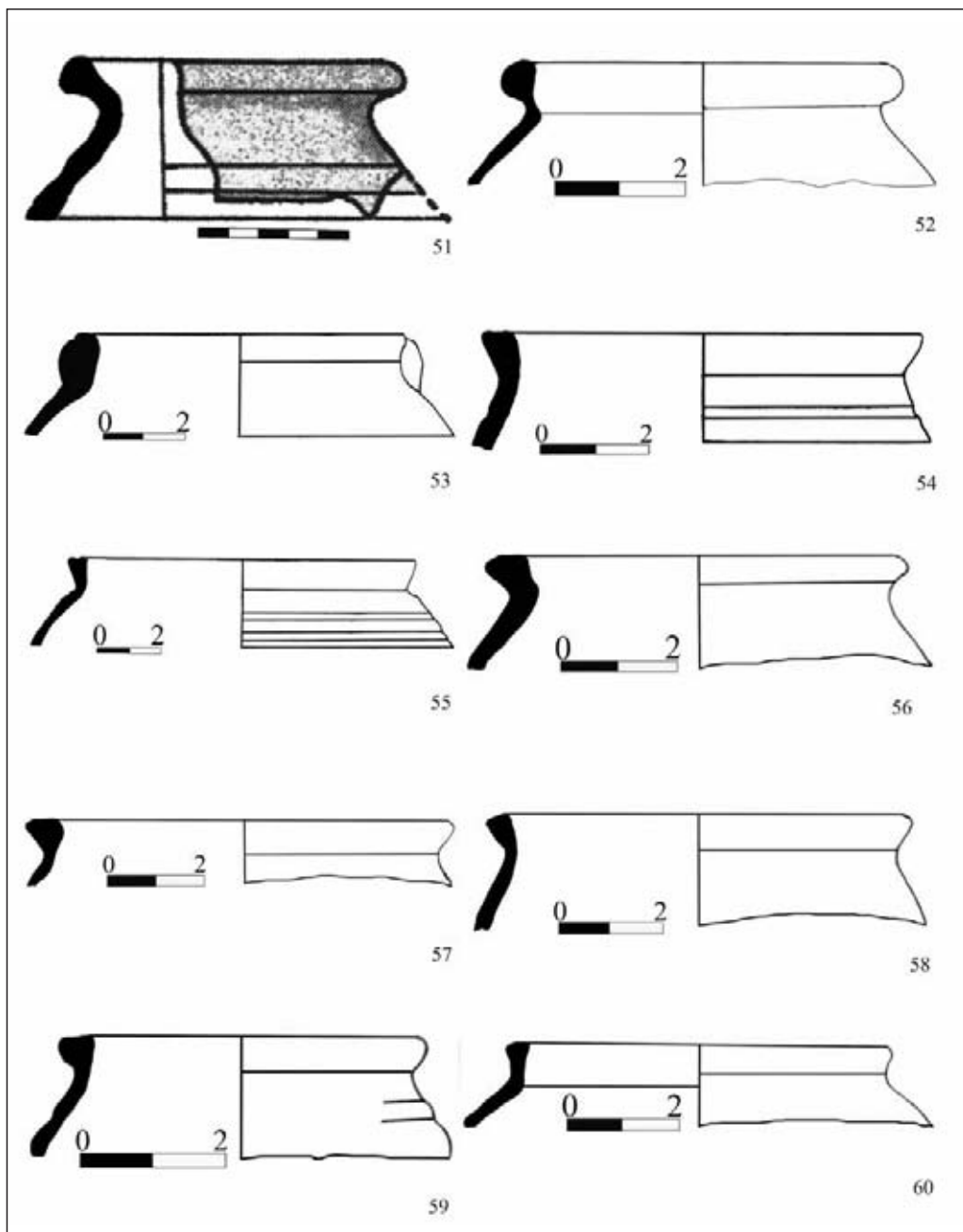
Planșa III. Oale tipul I: *Noviodunum* nr. 21-22; *Tomis* nr. 23-25 (după Băjenaru 2013); tipul II: *Niculițel* nr. 26-29 (după Honcu 2014); *Argamum* nr. 30 (după Honcu 2016) / **Plate III.** *Pots* type I: *Noviodunum* no. 21-22 *Tomis* no. 23-25 (after Băjenaru 2013); type II: *Niculițel* no. 26-29 (after Honcu 2014); *Argamum* no. 30 (after Honcu 2016)

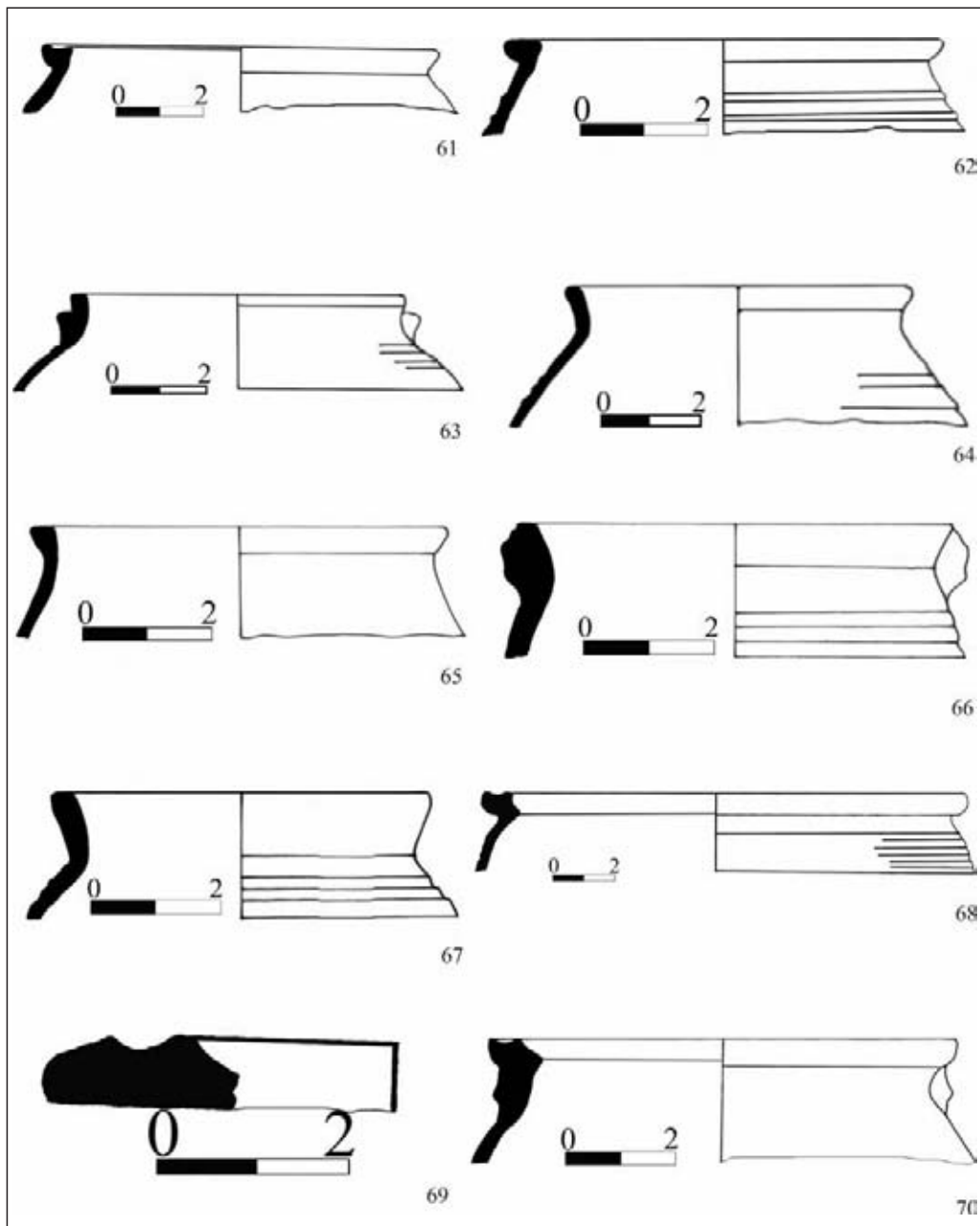
Plansa IV. Oale tipul III: *Argamum* nr. 31 (după Honcu 2016), nr. 32; *Noviodunum* nr. 33-34; tipul IV: *Argamum* nr. 35-36 (după Honcu 2016), 37; *Ibida* nr. 38; Niculițel nr. 39-40 (după Honcu 2014) / **Plate IV.** *Pots* type III: *Argamum* no. 31 (after Honcu 2016), 32; *Noviodunum* no. 33-34; type I: *Argamum* no. 35-36 (after Honcu 2016), 37; *Ibida* no. 38 ; Niculițel no. 39-40 (after Honcu 2014)

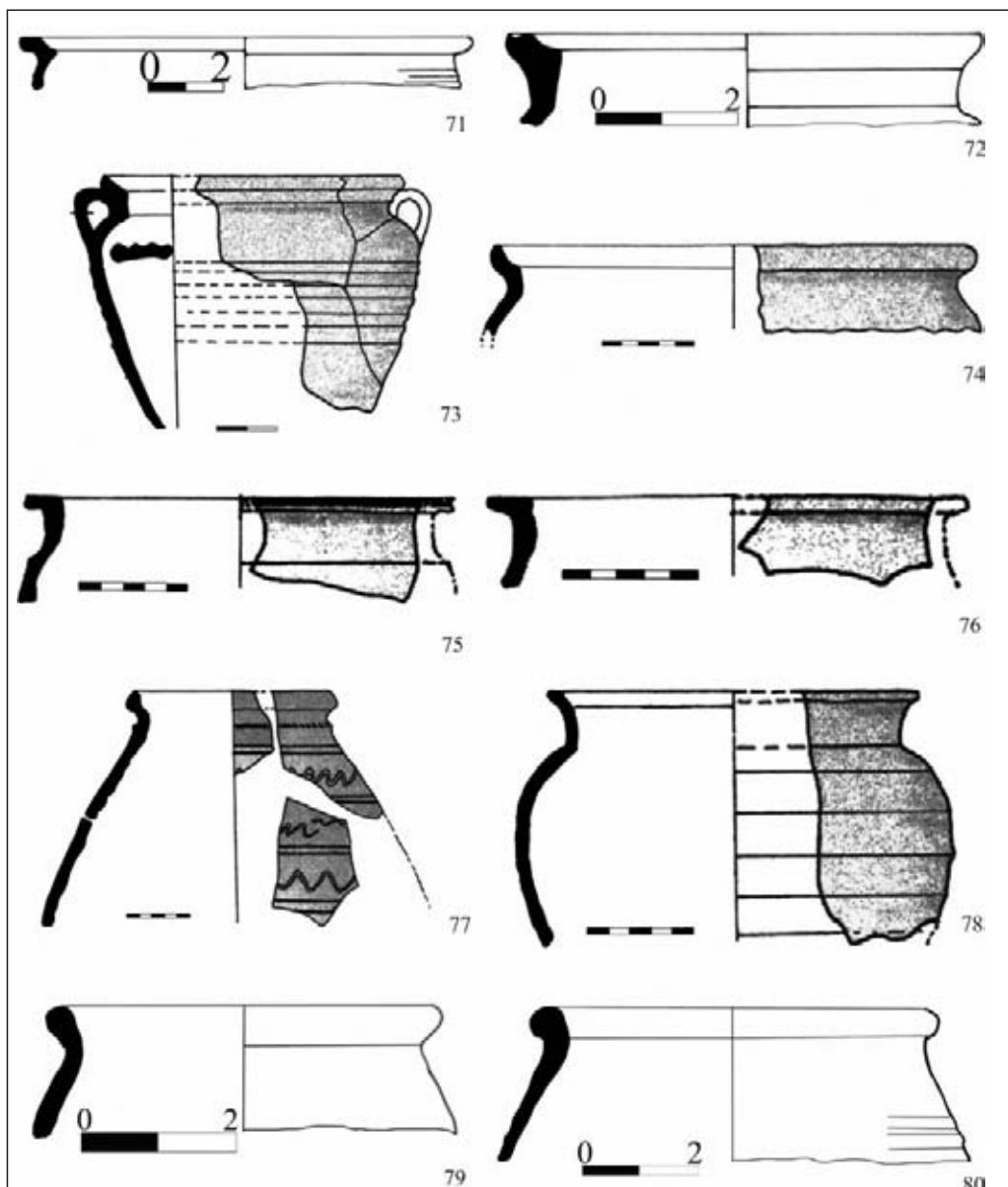
Planșa V. Oale tipul IV: *Noviodunum* nr. 41-41; *Tomis* nr. 43-50 (după Băjenaru 2013) /
 Plate V. Pots type IV: *Noviodunum* no. 41-41; *Tomis* no. 43-50 (after Băjenaru 2013)

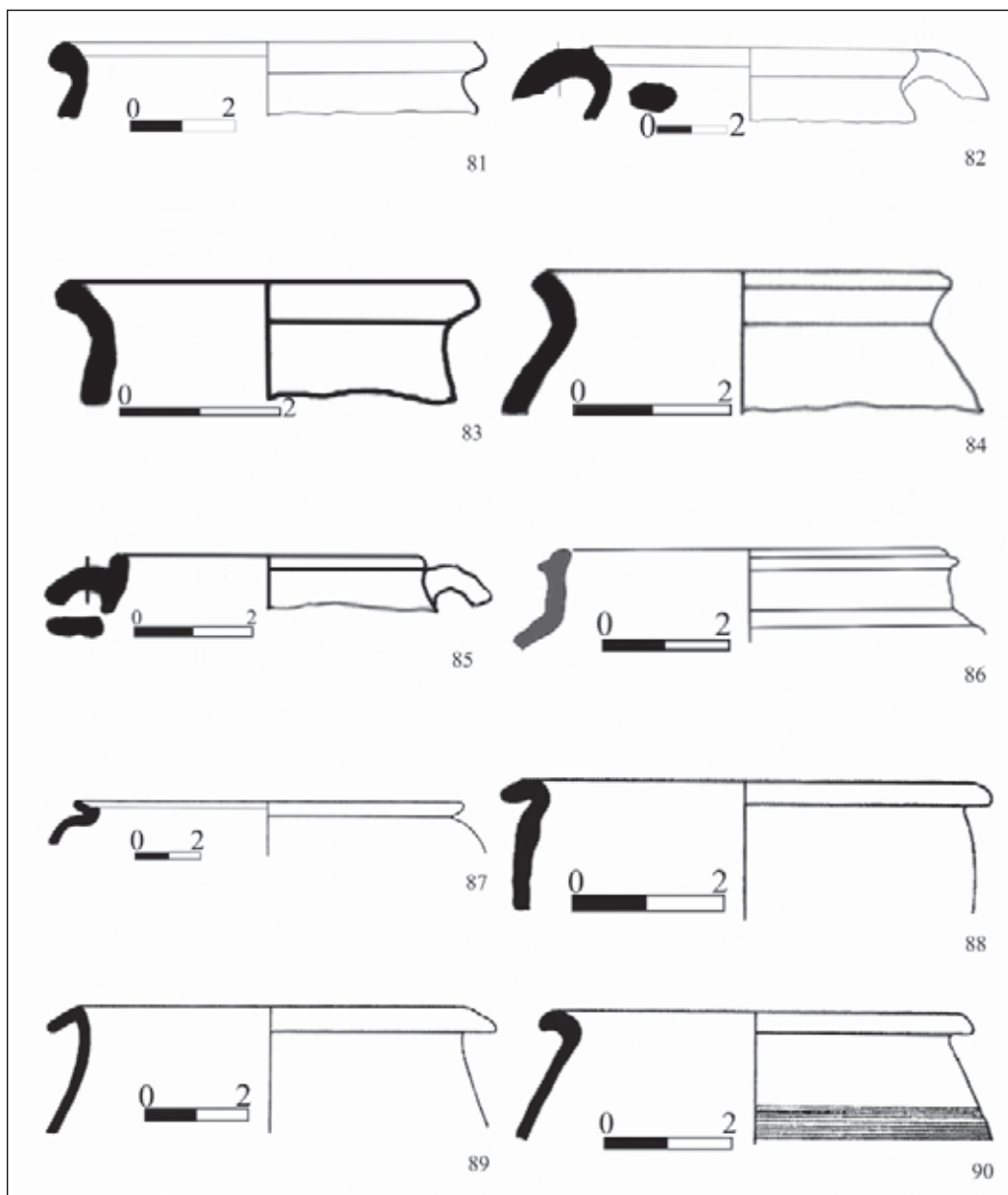
Planșa VI. *Oale* tipul V: *Durostorum* nr. 51 (după Mușețeanu, Elefterescu 2003); *Ibida* nr. 52; tipul VI: *Argamum* nr. 53-54 (după Honcu 2016), nr. 55; *Ibida* nr. 56-60 / **Plate VI.** Pots type V: *Durostorum* no. 51 (after Mușețeanu, Elefterescu 2003); *Ibida* no. 52; type VI: *Argamum* no. 53-54 (after Honcu 2016), no. 55; *Ibida* no. 56-60

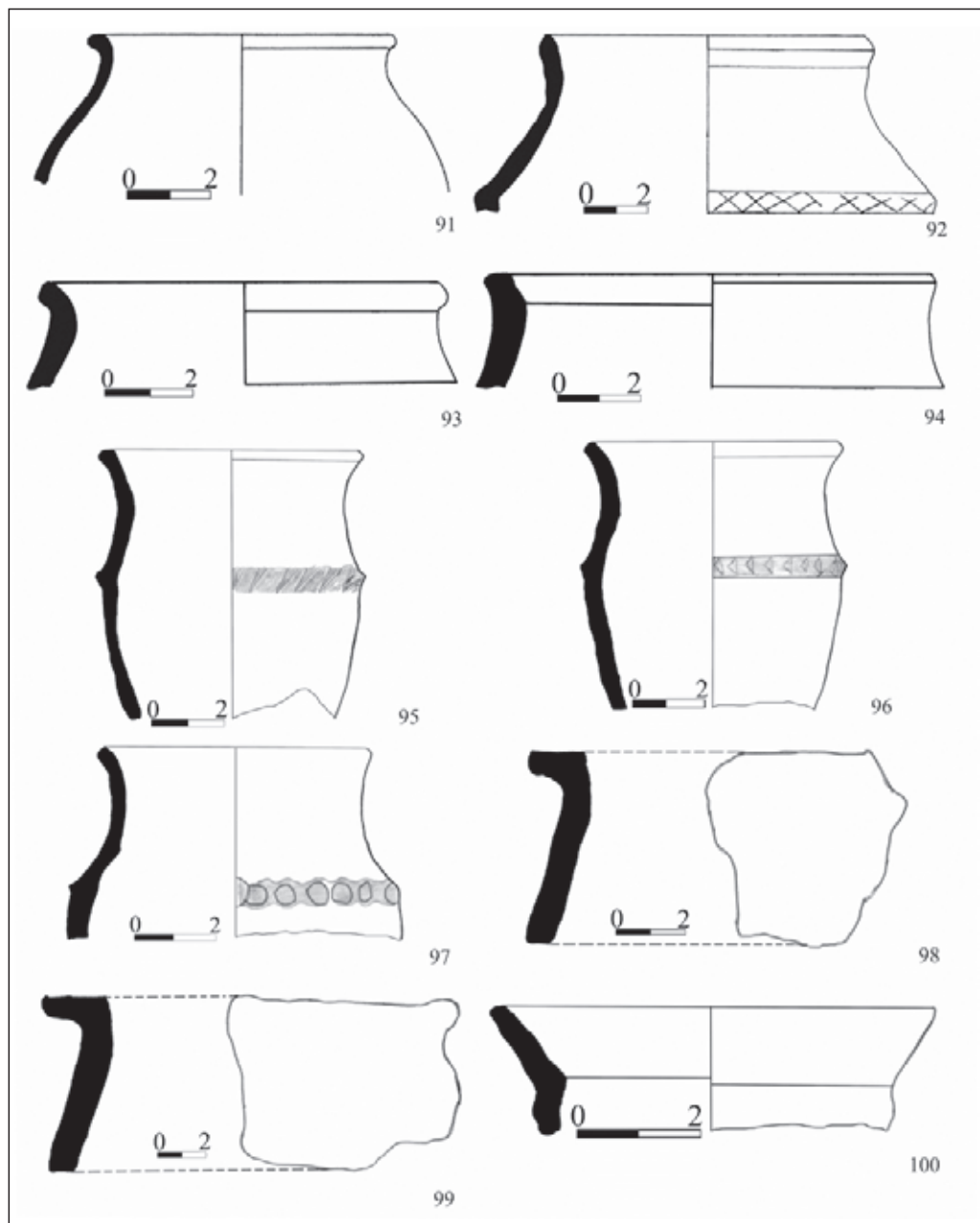
Planșa VII. *Oale* tipul VI: *Ibida* nr. 61-62; Niculițel nr. 63-64 (după Honcu 2014); *Noviodunum* nr. 65-67; tipul VII: *Argamum* nr. 68 (după Honcu 2016), nr. 69; *Ibida* nr. 70 / **Plate VII.** *Pots* type VI: *Ibida* no. 61-62; *Niculițel* no. 63-64 (after Honcu 2014); *Noviodunum* no. 65-67; type VII: *Argamum* no. 68 (after Honcu 2016), no. 69; *Ibida* no. 70

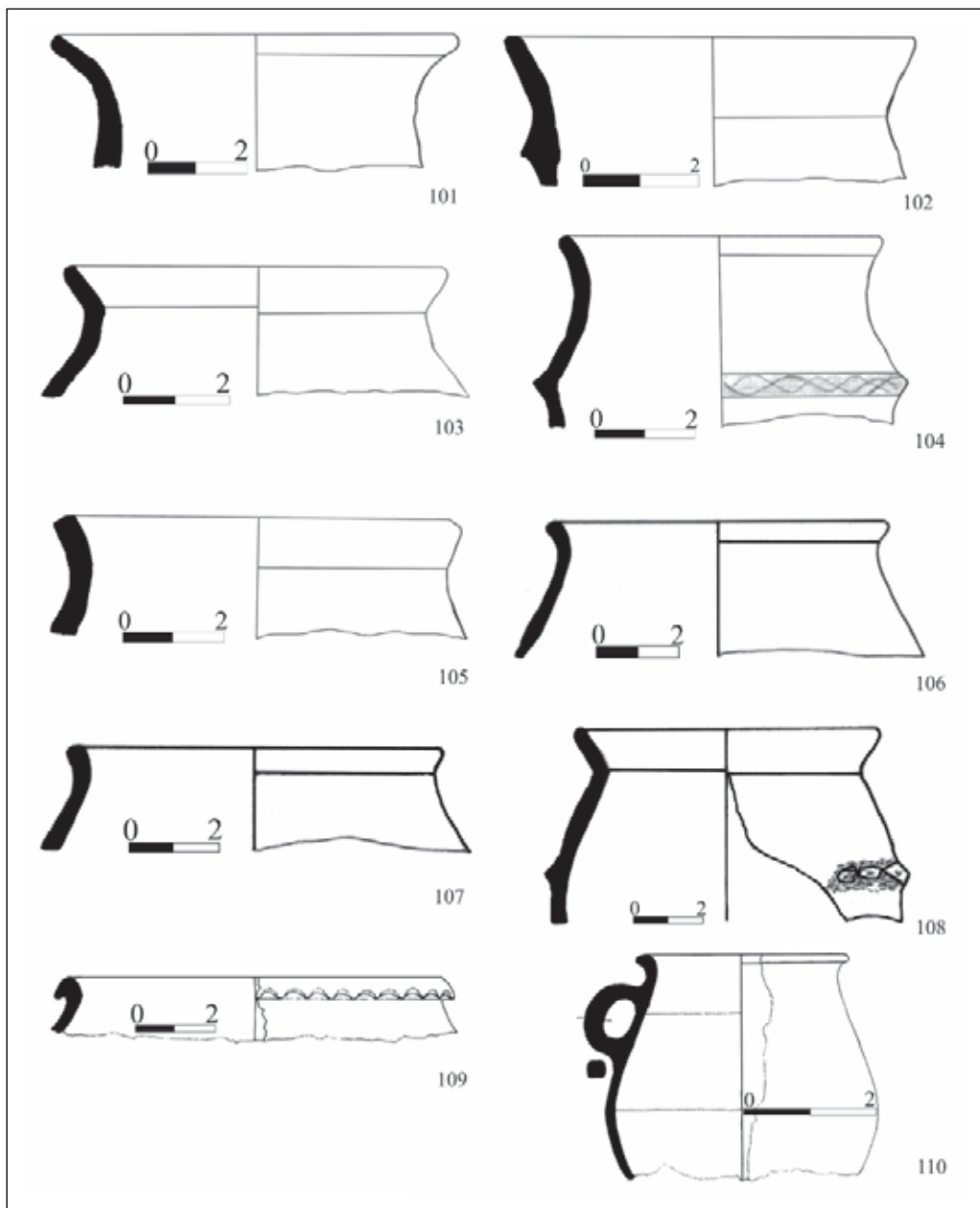
Plansa VIII. Oale tipul VII: Niculițel nr. 71-72 (după Honcu 2014); tipul VIII: *Durostorum* nr. 73 (după Mușețeanu, Elefterescu 2003); tipul IX: *Durostorum* nr. 74 (după Mușețeanu, Elefterescu 2003); tipul X: *Durostorum* nr. 75-76 (după Mușețeanu, Elefterescu 2003); tipul XI: *Durostorum* nr. 77 (după Mușețeanu, Elefterescu 2003); tipul XII: *Durostorum* nr. 78 (după Mușețeanu, Elefterescu 2003); tipul XIII: *Ibida* nr. 79-80 / **Plate VIII.** *Pots* type VII: Niculițel no. 71-72 (after Honcu 2014); type VIII: *Durostorum* no. 73 (after Mușețeanu, Elefterescu 2003); type IX: *Durostorum* no. 74 (after Mușețeanu, Elefterescu 2003); type X: *Durostorum* no. 75-76 (after Mușețeanu, Elefterescu 2003); type XI: *Durostorum* no. 77 (after Mușețeanu, Elefterescu 2003); type XII: *Durostorum* no. 78 (after Mușețeanu, Elefterescu 2003); type XIII: *Ibida* no. 79-80

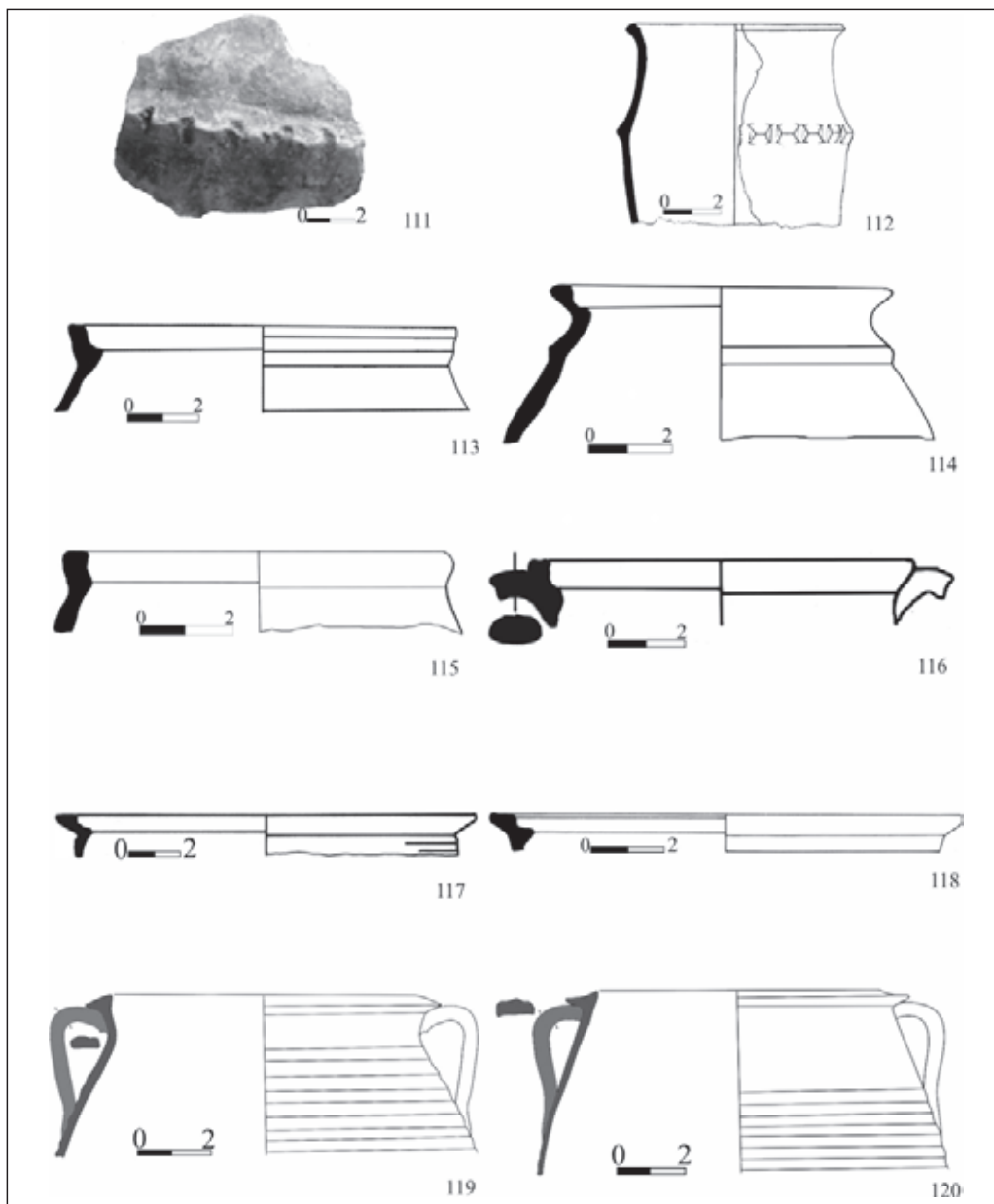
Planșa IX. Oale tipul XIII: *Ibida* nr. 81-82; *Niculițel* nr. 83-85 (după Honcu 2014); tipul XIV: *Tomis* nr. 86 (după Băjenaru 2013); tipul XV: *Histria* nr. 87 (după Suceveanu 2000); tipul XVI: *Histria* nr. 88-89 (după Suceveanu 2000); tipul XVII: *Histria* nr. 90 (după Suceveanu 2000) / **Plate IX.** Pots type XIII: *Ibida* no. 81-82; *Niculițel* no. 83-85 (after Honcu 2014); type XIV: *Tomis* no. 86 (after Băjenaru 2013); type XV: *Histria* no. 87 (after Suceveanu 2000); type XVI: *Histria* no. 88-89 (after Suceveanu 2000); type XVII: *Histria* no. 90 (after Suceveanu 2000)

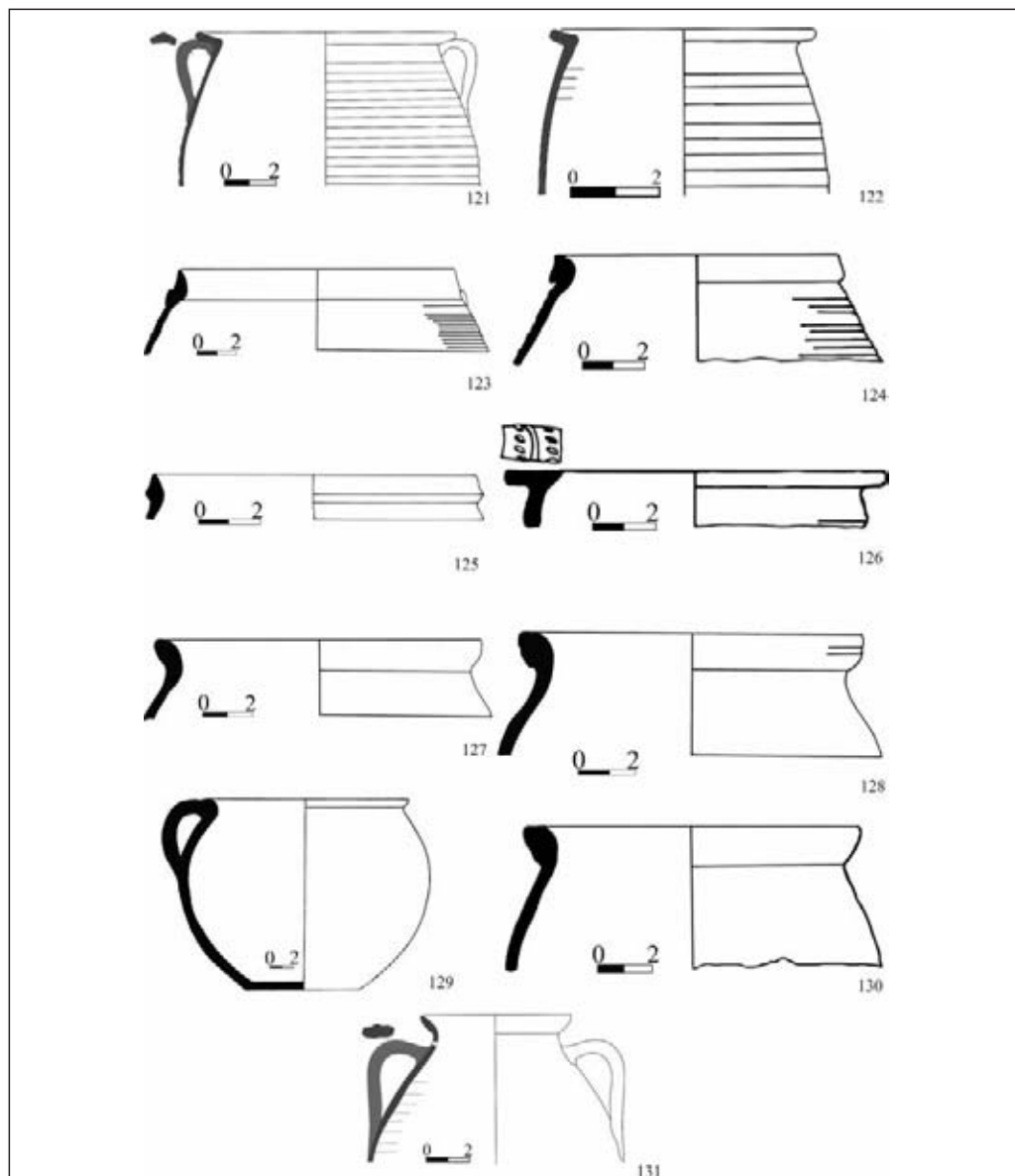
Planșa X. Oale tipul XVII: *Histria* nr. 91 (după Suceveanu 2000); Oale de tradiție La Tène: *Argamum* nr. 92-94 (după Honcu 2016); *Ibida* nr. 95-100 / **Plate X.** Pots type XVII: *Histria* no. 91 (after Suceveanu 2000); *La Tène* tradition pots: *Argamum* no. 92-94 (after Honcu 2016); *Ibida* no. 95-100

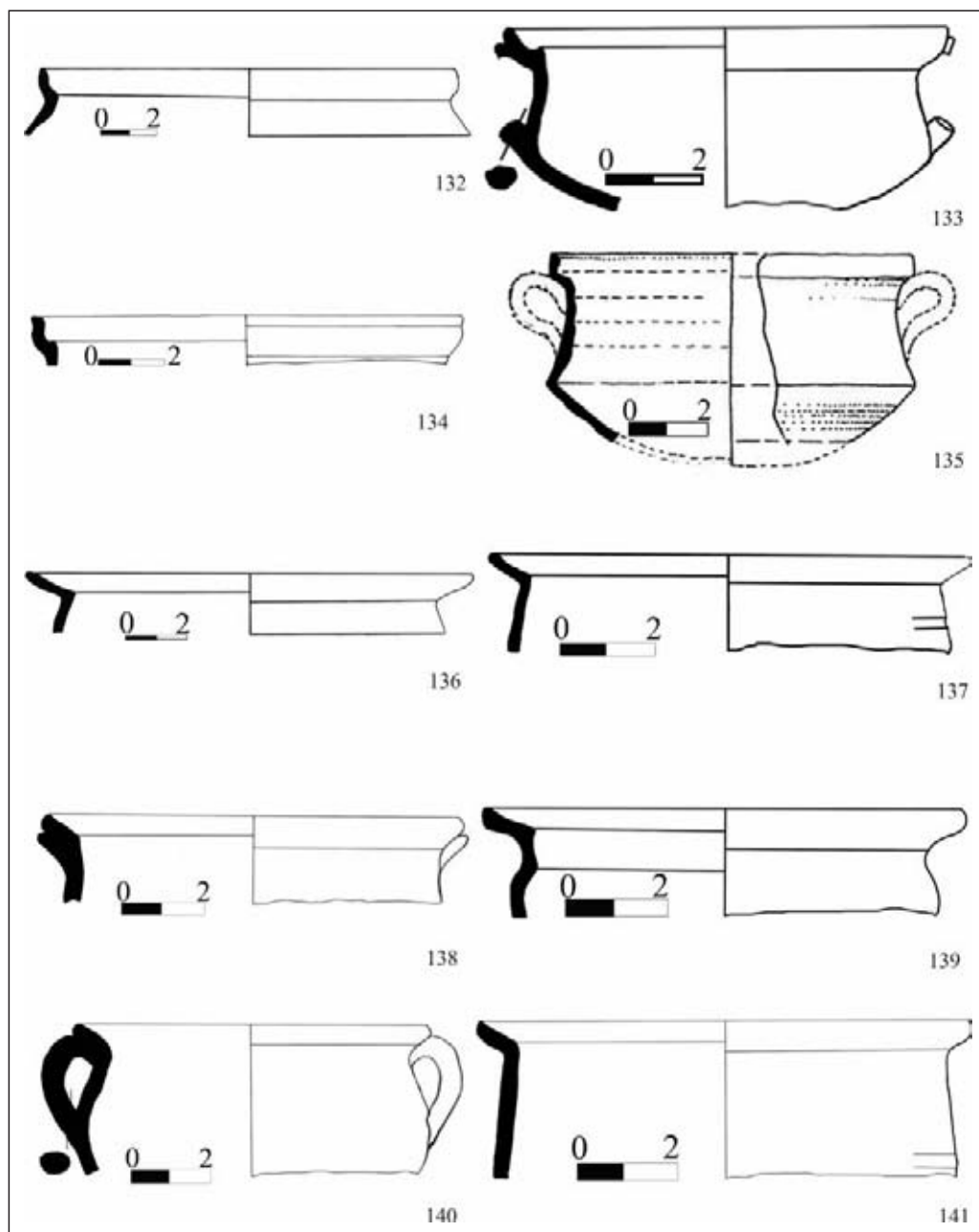
Planșa XI. Oale de tradiție La Tène: *Ibida* nr. 101-105; Niculișel nr. 106-108 (după Honcu 2014); *Noviodunum* nr. 111; *Troesmis* nr. 109, 110 (după Opaș 1980) / **Plate XI.** *La Tène* tradition pots: *Ibida* no. 101-105; *Niculișel* no. 106-108 (after Honcu 2014); *Noviodunum* no. 111; *Troesmis* no. 109, 110 (after Opaș 1980)

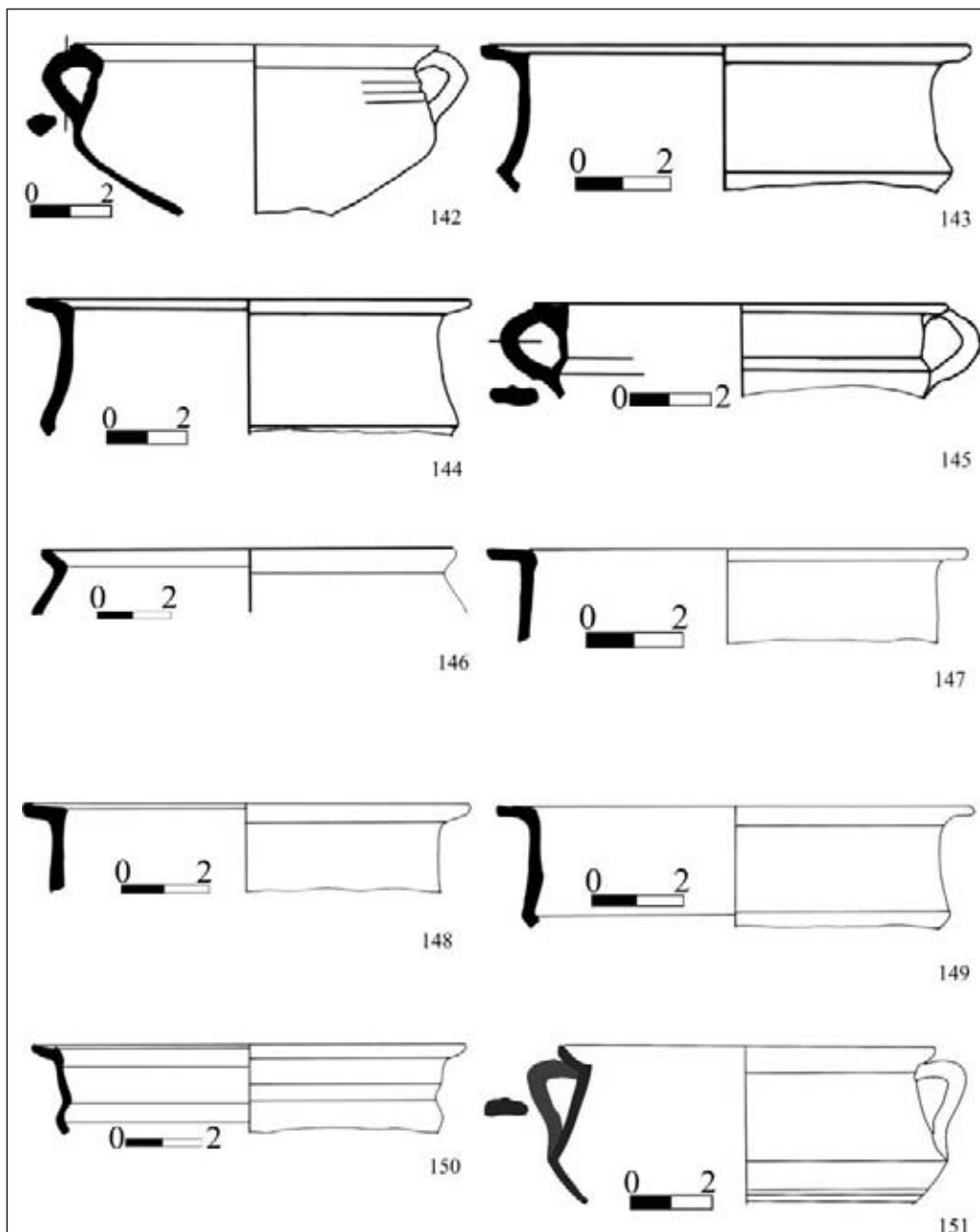
Planșa XII. Oale de tradiție La Tène: *Noviodunum* nr. 111; *Troesmis* nr. 112 (după Opaîț 1980); Oale importate: tipul I – *Argamum* nr. 113 (după Honcu 2016); *Ibida* nr. 114-115; Niculițel nr. 116-117 (după Honcu 2014); *Noviodunum* nr. 118; Oale tipul II – *Tomis* nr. 119-120 (după Băjenaru 2013)/ **Plate XII.** *La Tène* tradition pots: *Noviodunum* no. 111; *Troesmis* no. 112 (after Opaîț 1980); *Imported pots: type I – Argamum* no. 113 (after Honcu 2016); *Ibida* no. 114-115; *Niculițel* no. 116-117 (after Honcu 2014); *Noviodunum* no. 118; *Pots type II – Tomis* no. 119-120 (after Băjenaru 2013)

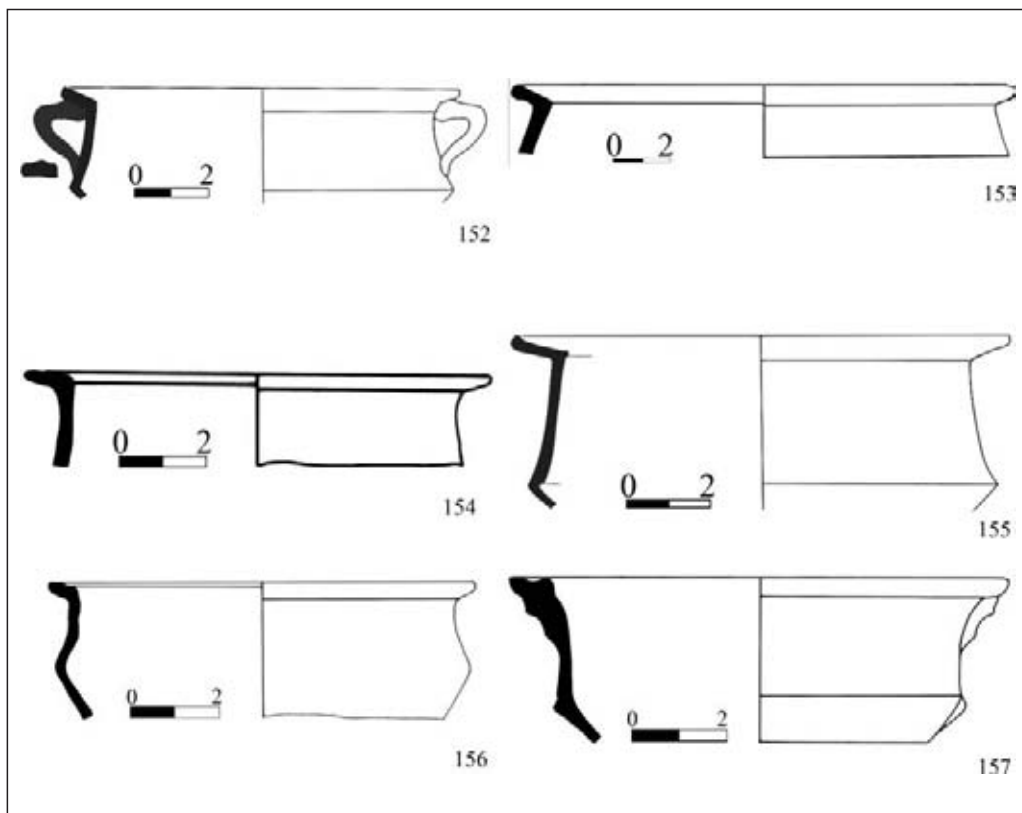
Planșa XIII. Oale tipul III: *Tomis* nr. 121-122 (după Băjenaru 2013); tipul IV – *Argamum* nr. 123 (după Honcu 2016). Oale de depozitare: tipul I – *Niculițel* nr. 124 (după Honcu 2014); *Noviodunum* nr. 125. Oale tipul II: *Niculițel* nr. 126 (după Honcu 2014); tipul III: *Argamum* nr. 127-128 (după Honcu 2016); *Histria* nr. 129 (după Suceveanu 2000); *Niculițel* nr. 130 (după Honcu 2014); *Tomis* nr. 131 (după Băjenaru 2013) / **Plate XIII.** *Pots type III:* *Tomis* no. 121-122 (after Băjenaru 2013); *type IV – Argamum* no. 123 (after Honcu 2016). *Storage pots: type I – Niculițel* no. 124 (after Honcu 2014); *Noviodunum* nr. 125. *Pots type II:* *Niculițel* no. 126 (after Honcu 2014); tipul III: *Argamum* no. 127-128 (after Honcu 2016); *Histria* no. 129 (after Suceveanu 2000); *Niculițel* no. 130 (after Honcu 2014); *Tomis* no. 131 (after Băjenaru 2013)

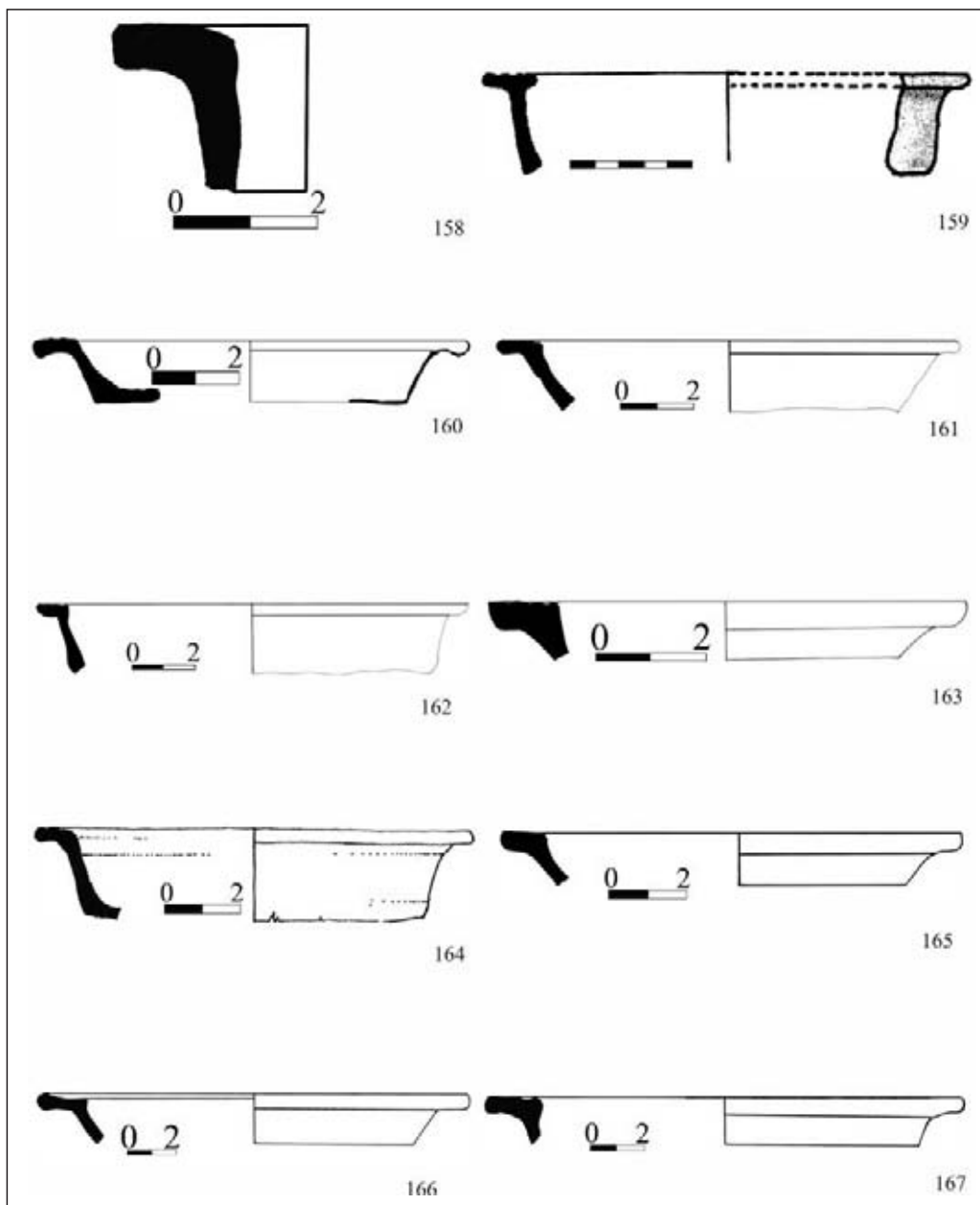
Planșa XIV. Cratițe tipul I: *Argamum* nr. 132 (după Honcu 2016); *Ibida* 133; *Noviodunum* nr. 134 ; *Troesmis* nr. 135 (după Opaiț 1980); tipul II: *Argamum* nr. 136 (după Honcu 2016); *Ibida* nr. 137-141 / **Plate XIV.** *Casserole* type I: *Argamum* no. 132 (after Honcu 2016); *Ibida* 133; *Noviodunum* no. 134; *Troesmis* no. 135 (after Opaiț 1980); type II: *Argamum* no. 136 (after Honcu 2016); *Ibida* no. 137-141

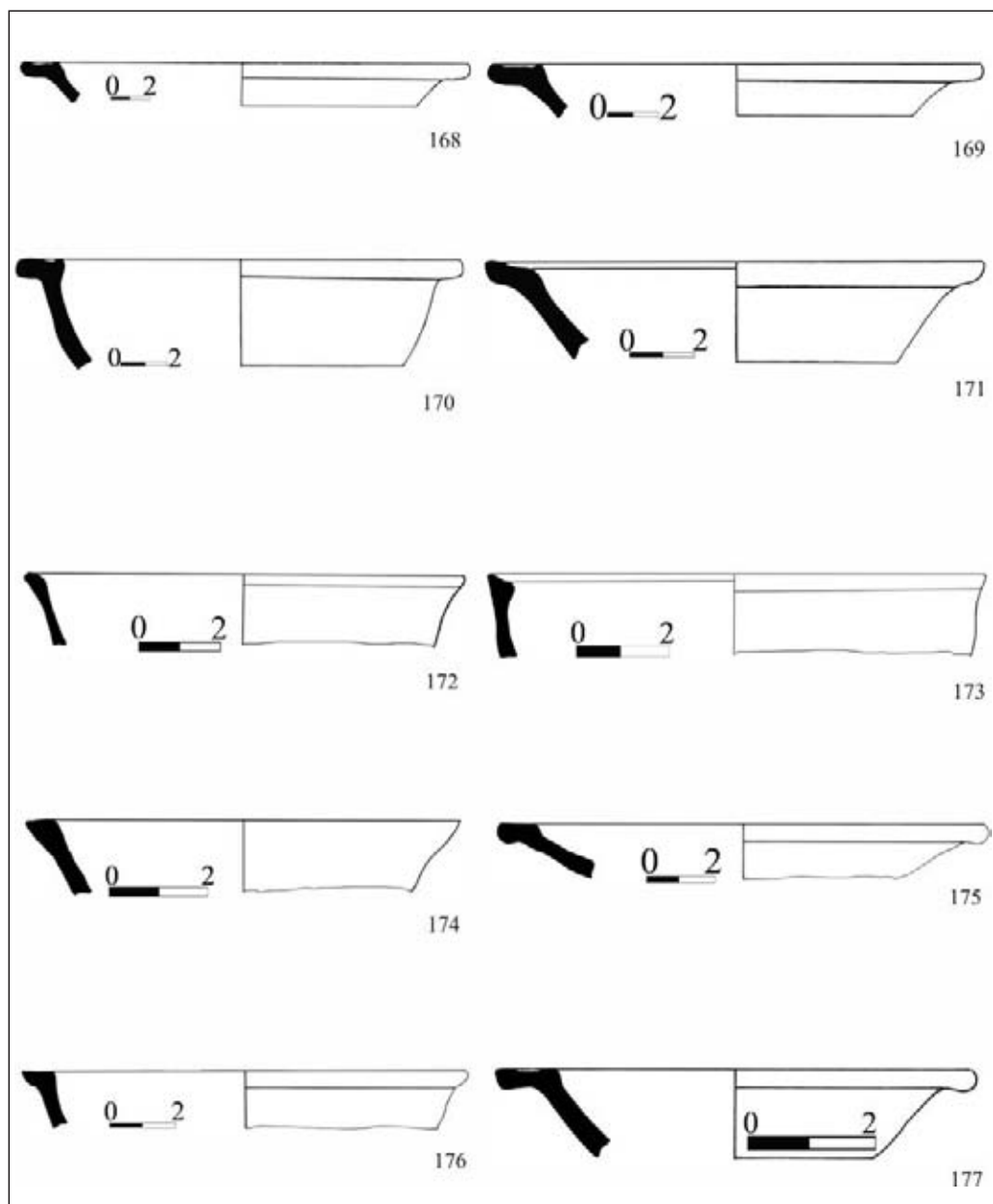
Planșa XV. Cratițe tipul II: *Ibida* nr. 142; *Noviodunum* nr. 146-150; *Tomis* nr. 151 (după Băjenaru 2013) / **Plate XV.** Casserole type II: *Ibida* no. 142; *Noviodunum* no. 146-150; *Tomis* no. 151 (after Băjenaru 2013)

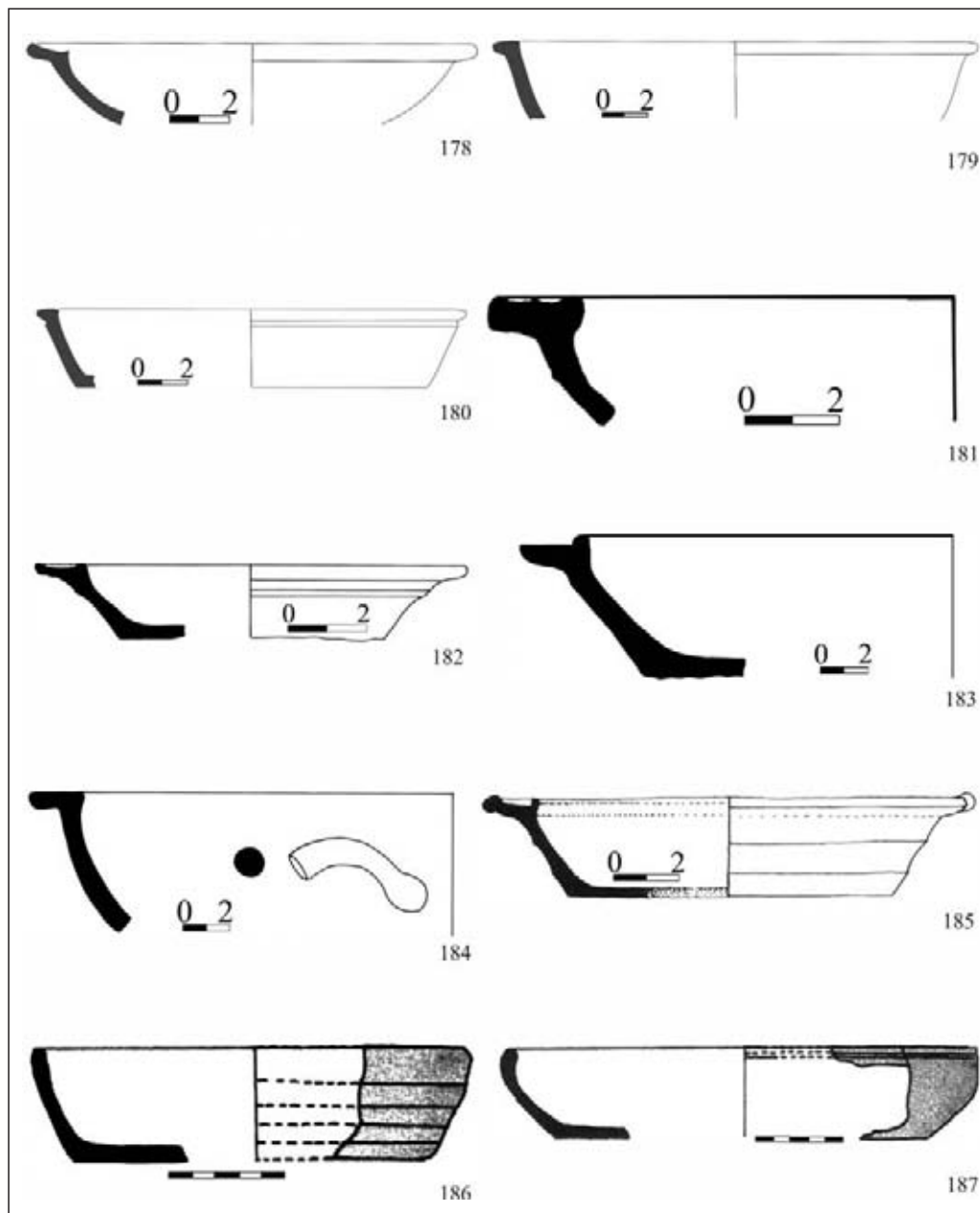
Planșa XVI. Cratițe tipul II: Tomis nr. 152 (după Băjenaru 2013); imitații după tipul II: Argamum nr. 153 (după Honcu 2016); *Ibida* nr. 154; Tomis nr. 155 (după Băjenaru 2013); Cratițe tipul III: Noviodunum nr. 156-157 / **Plate XVI.** Casserole type II: Tomis no. 152 (after Băjenaru 2013); *Imitations after type II:* Argamum no. 153 (after Honcu 2016); *Ibida* no. 154; Tomis no. 155 (after Băjenaru 2013); Casserole type III: Noviodunum no. 156-157

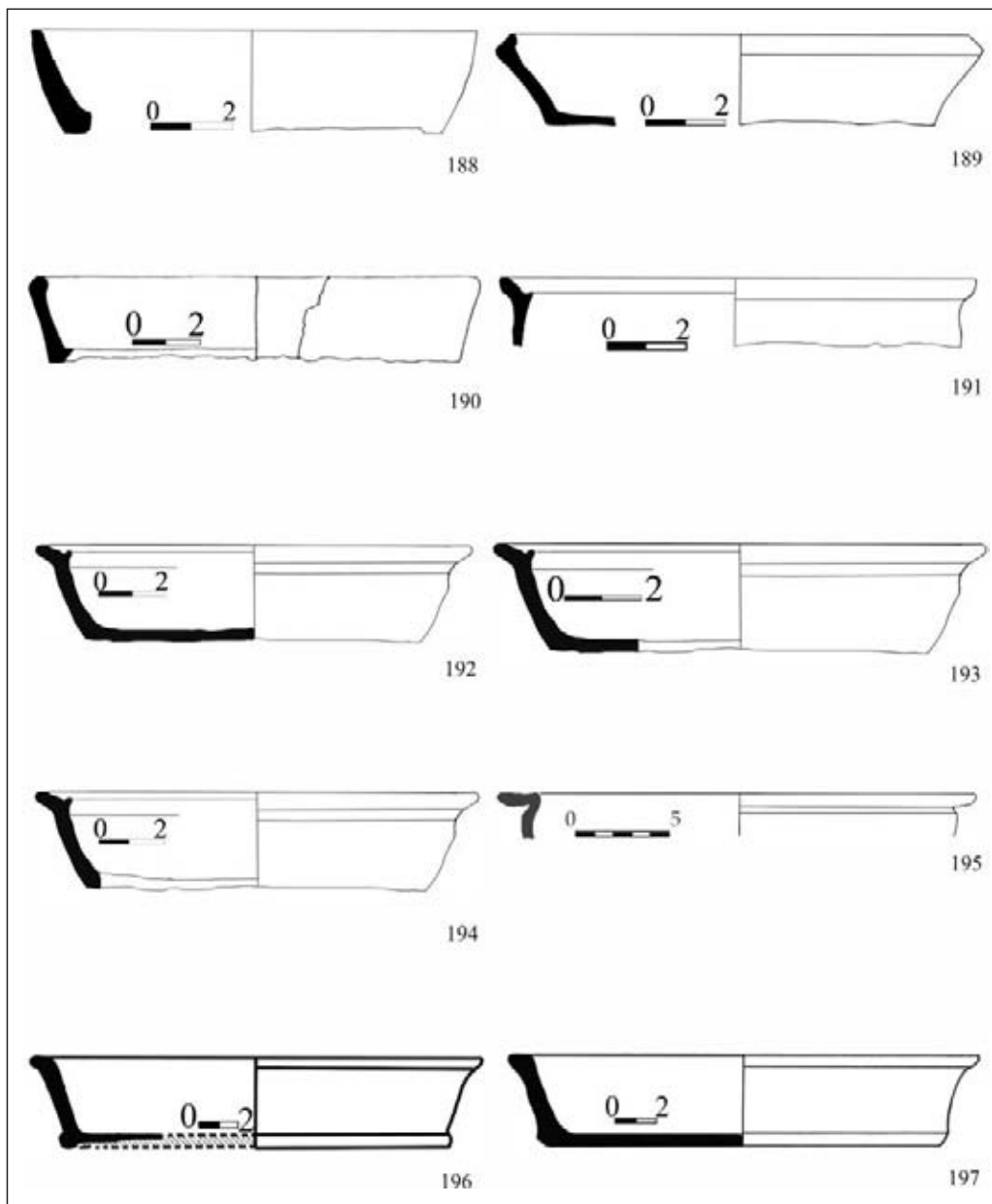
Planșa XVII. Tigăi tipul I: *Argamum* nr. 158 (după Honcu 2016); *Durostorum* nr. 159 (după Mușețeanu, Elefterescu 2003); Niculițel nr. 160 (după Honcu 2014); *Noviodunum* nr. 161-164; tipul II: *Argamum* nr. 165-165 (după Honcu 2016), nr. 167 / **Plate XVII. Frying pans type I:** *Argamum* no. 158 (after Honcu 2016); *Durostorum* no. 159 (after Mușețeanu, Elefterescu 2003); *Niculițel* no. 160 (after Honcu 2014); *Noviodunum* no. 161-164; type II: *Argamum* no. 165-165 (after Honcu 2016), no. 167

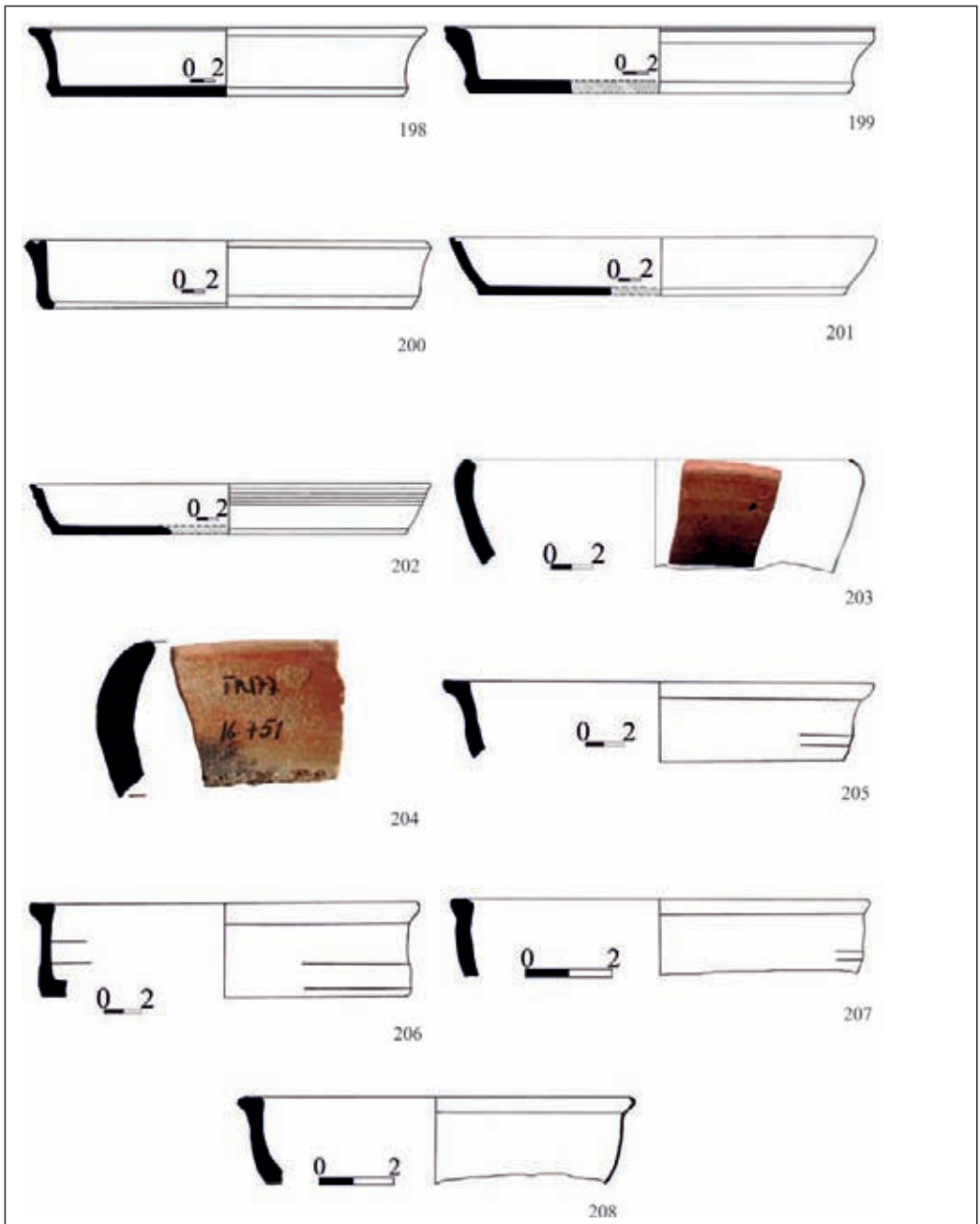
Planșa XVIII. Tigăi tipul II: *Argamum* nr. 168-169 (după Honcu 2016), nr. 170-171; *Ibida* nr. 172-174; *Noviodunum* nr. 175-177 / Plate. XVIII. Frying pans type II: *Argamum* no. 168-169 (after Honcu 2016), no. 170-171; *Ibida* no. 172-174; *Noviodunum* no. 175-177

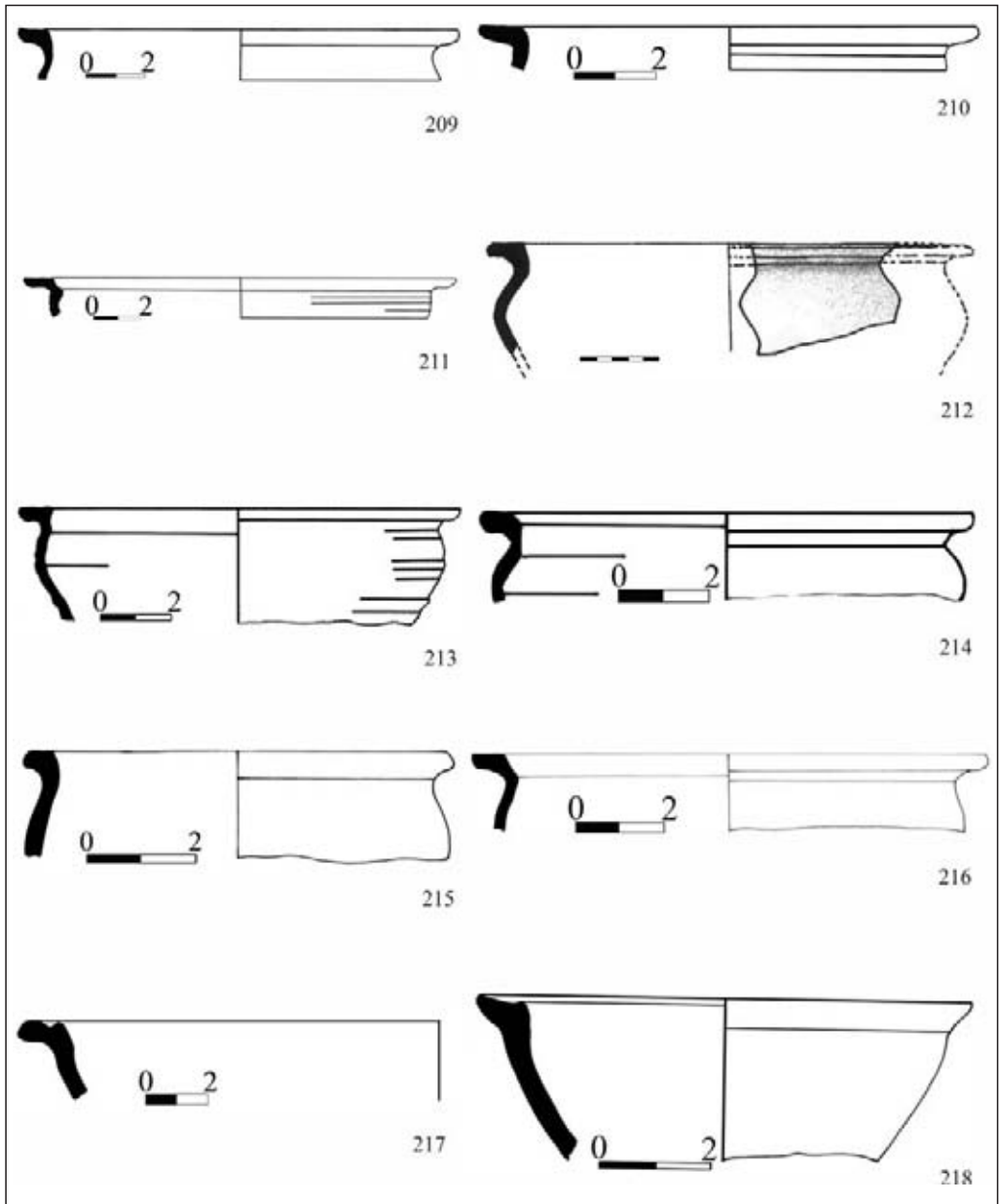
Planșa XIX. Tigăi tipul II: *Noviodunum* nr. 178-170; tipul III: Niculițel nr. 181 (după Honcu 2014); *Noviodunum* nr. 182-184; *Troesmis* nr. 185 (după Opaiț 1980); tipul IV: *Durostorum* nr. 186-187 (după Mușeteanu, Elefterescu 2003) / **Plate XIX.** Frying pans type II: *Noviodunum* no. 178-170; type III: Niculițel no. 181 (after Honcu 2014); *Noviodunum* no. 182-184; *Troesmis* no. 185 (after Opaiț 1980); type IV: *Durostorum* no. 186-187 (after Mușeteanu, Elefterescu 2003)

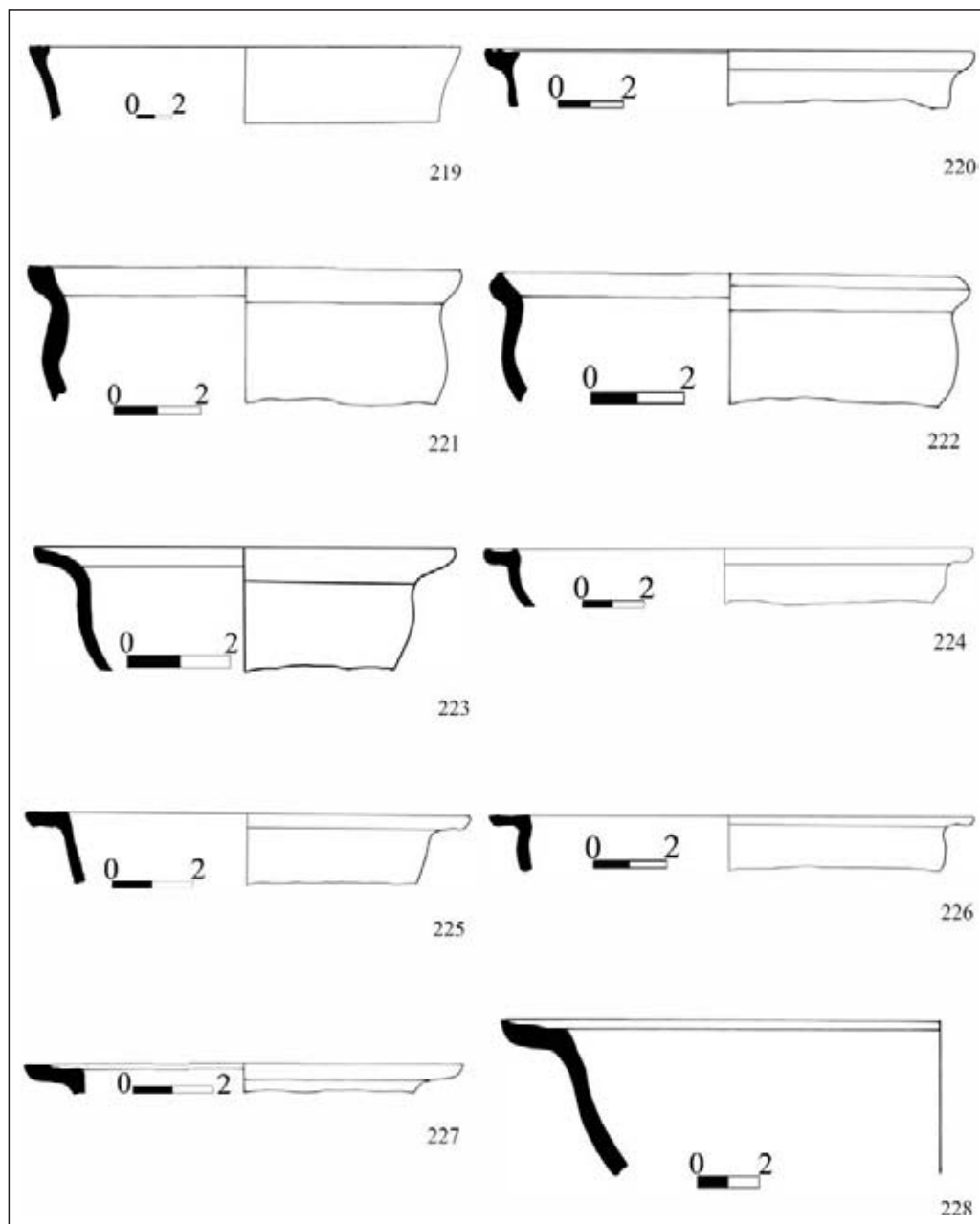
Planșa XX. Tigăi tipul IV: *Ibida* nr. 188; *Noviodunum* nr. 189; *Troesmis* nr. 190 (după Opaîț 1980); tipul V: *Ibida* nr. 191-194; tipul VI: *Tomis* nr. 195 (după Băjenaru 2013); tipul VII: *Histria* nr. 196-197 (după Suceveanu 2000) / **Plate XX. Frying pans** type IV: *Ibida* no. 188; *Noviodunum* no. 189; *Troesmis* no. 190 (after Opaîț 1980); type V: *Ibida* no. 191-194; type VI: *Tomis* no. 195 (after Băjenaru 2013); type VII: *Histria* no. 196-197 (after Suceveanu 2000)

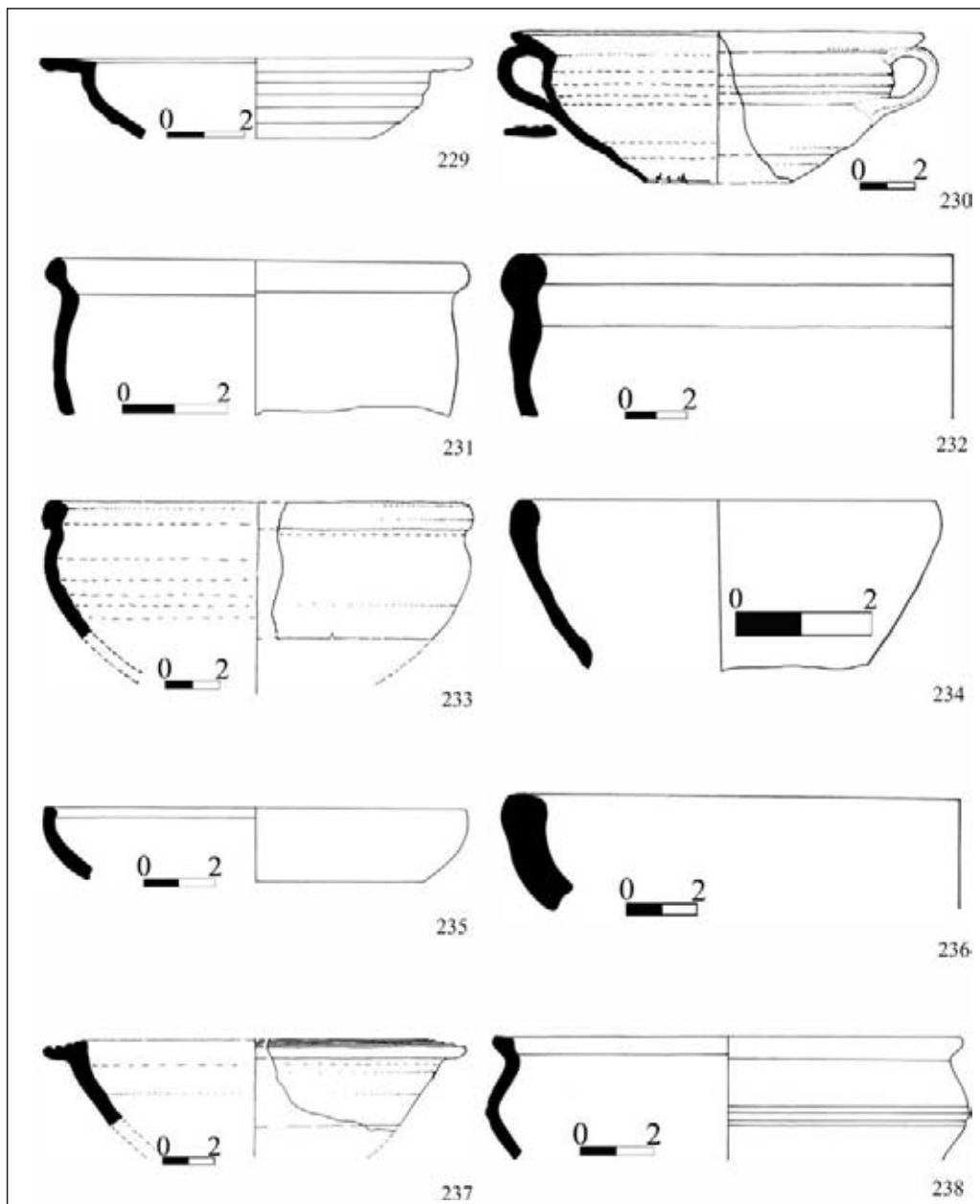
Planșa XXI. Tigăi – tipul VII: *Histria* nr. 198-199 (după Suceveanu 2000); tipul VIII: *Histria* nr. 200-202 (după Suceveanu 2000). **Tigăi importate**: tipul I – *Noviodunum* nr. 203; *Troesmis* nr. 204; tipul II – *Argamum* nr. 205 (desen autor), nr. 206 (după Honcu 2016); *Ibida* nr. 207; *Niculițel* nr. 208 (după Honcu 2014) / **Plate XXI. Frying pans** - type VII: *Histria* no. 198-199 (after Suceveanu 2000); pans type VIII: *Histria* no. 200-202 (after Suceveanu 2000). Imported frying pans: type I - *Noviodunum* no. 203; *Troesmis* no. 204; type II – *Argamum* no. 205 (drawing by author), no. 206 (after Honcu 2016); *Ibida* no. 207; *Niculițel* no. 208 (after Honcu 2014)

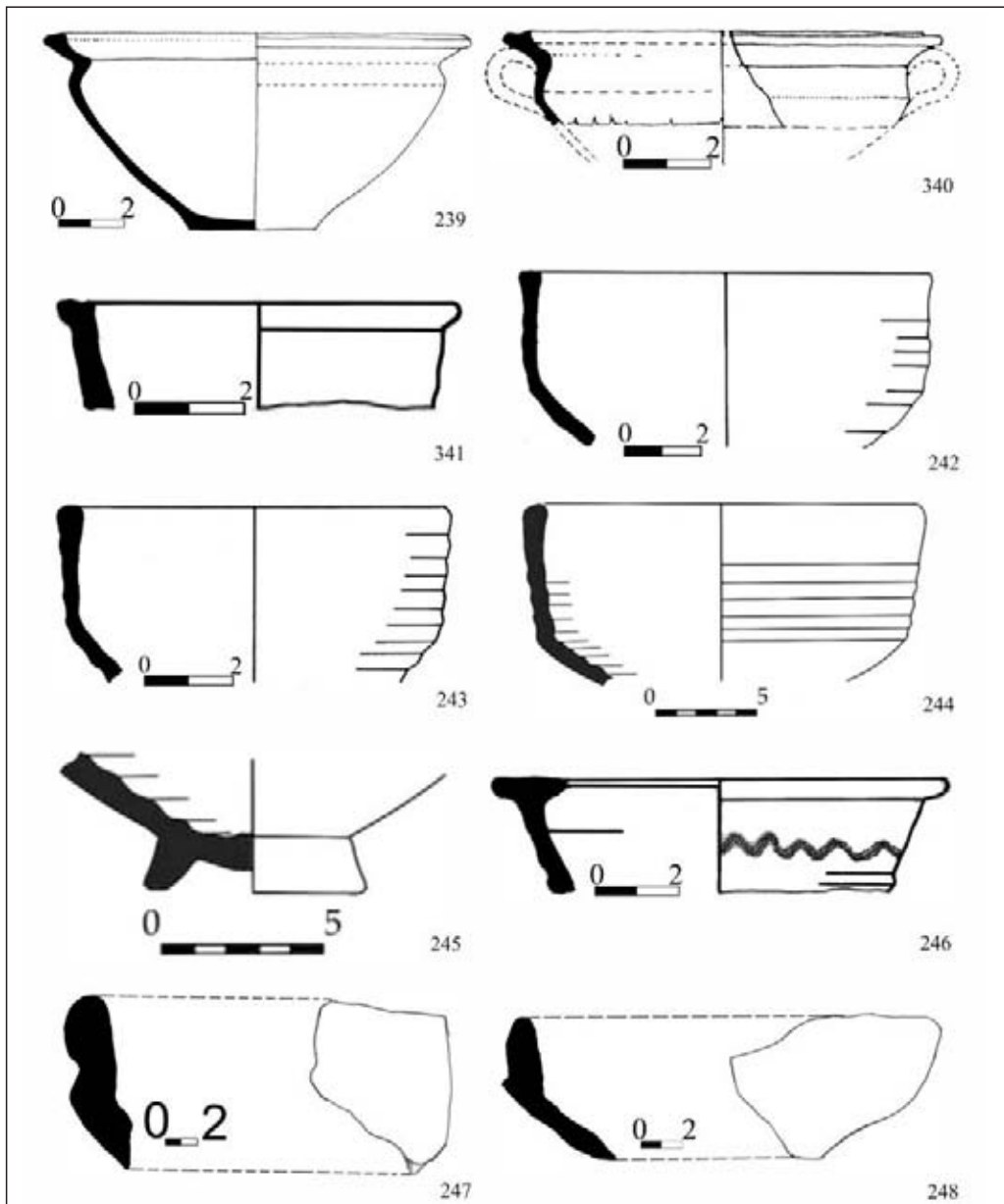
Plansa XXII. *Castroane* tipul I: *Argamum* nr. 209 (după Honcu 2016), nr. 210-211; *Durostorum* nr. 212 (după Mușețeanu, Elefterescu 2003); Niculițel nr. 213-214 (după Honcu 2014); *Noviodunum* nr. 215-216; tipul II: *Noviodunum* nr. 217-218 / **Plate XXII.** *Bowls* type I: *Argamum* no. 209 (after Honcu 2016), 210-211; *Durostorum* no. 212 (after Mușețeanu, Elefterescu 2003); *Niculițel* no. 213-214 (after Honcu 2014), *Noviodunum* no. 215-216; type II: *Noviodunum* no. 217-218

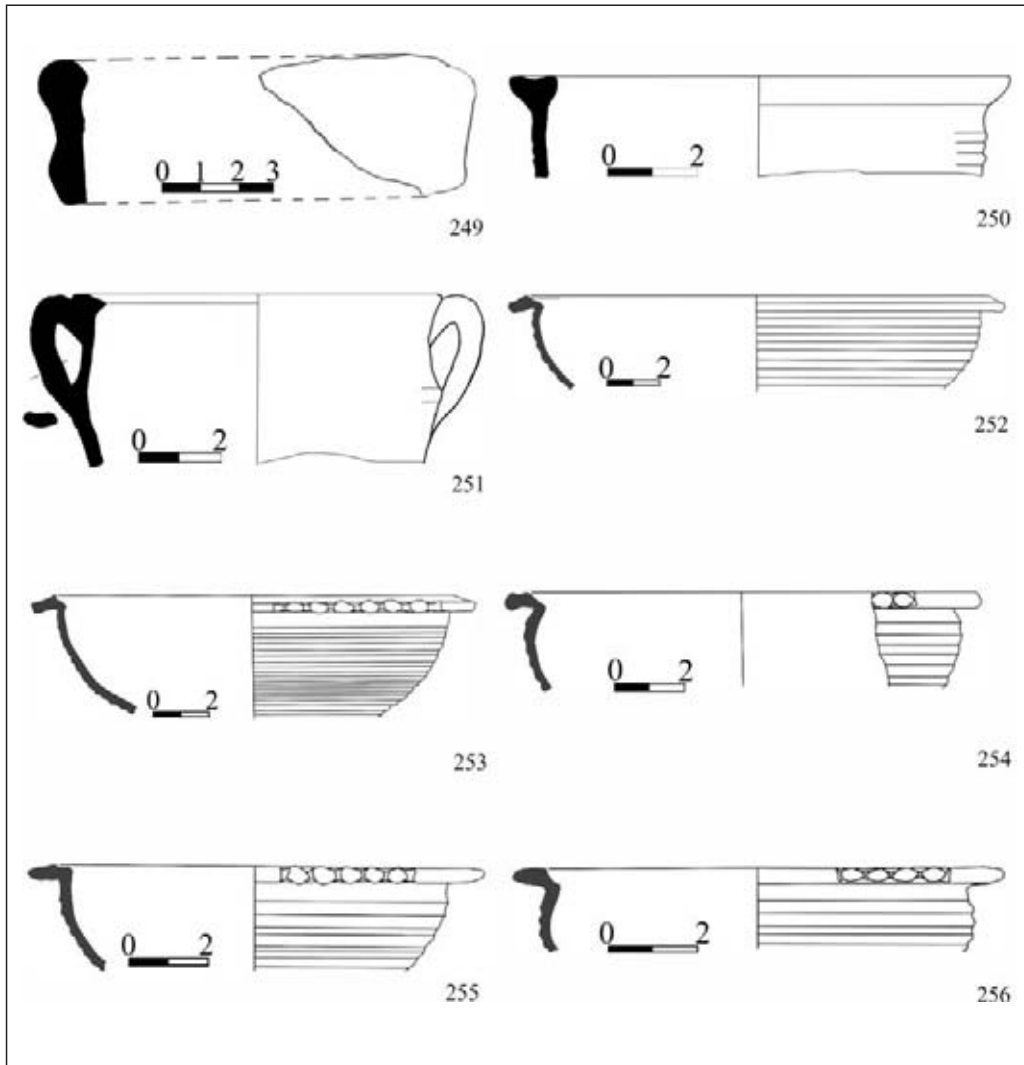
Planșa XXIII. Castroane tipul III: *Argamum* nr. 219 (după Honcu 2016); *Ibida* nr. 220; *Noviodunum* nr. 221; tipul IV: *Noviodunum* nr. 222; tipul V: *Ibida* nr. 223-226; *Noviodunum* nr. 227-228 / **Plate XXIII.** Bowls type III: *Argamum* no. 219 (after Honcu 2016); *Ibida* no. 220; *Noviodunum* no. 221; type IV: *Noviodunum* no. 222; type V: *Ibida* no. 223-226; *Noviodunum* no. 227-228

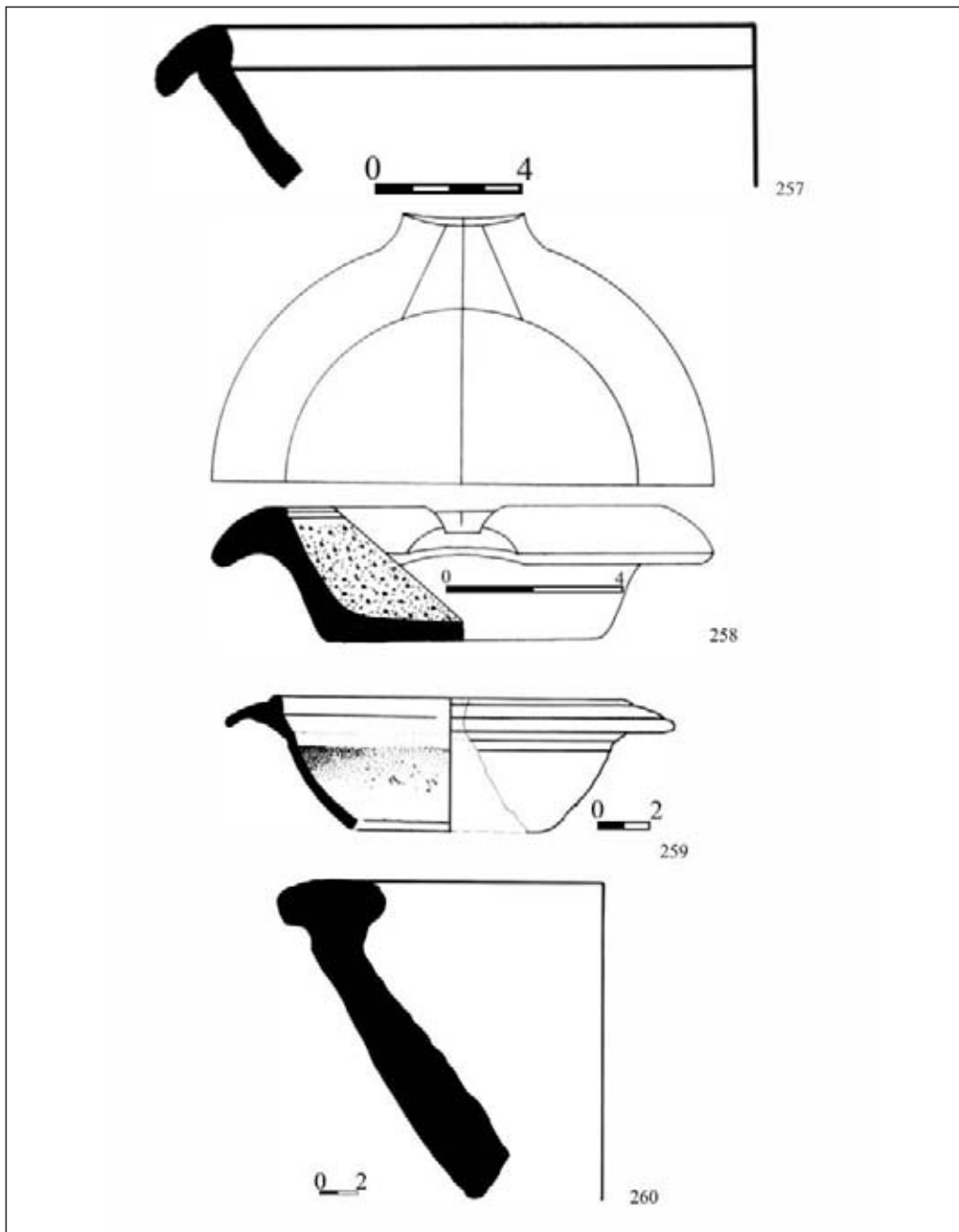
Planșa XXIV. Castroane tipul V: *Noviodunum* nr. 229; *Troesmis* nr. 230 (după Opaîț 1980); tipul VI: *Ibida* nr. 231; *Noviodunum* nr. 232; *Troesmis* nr. 233 (după Opaîț 1980); tipul VII: *Ibida* nr. 234; *Noviodunum* nr. 235-236; tipul VIII: *Troesmis* nr. 237 (după Opaîț 1980); tipul IX: *Noviodunum* nr. 238 / **Plate XXIV.** Bowls type V: *Noviodunum* no. 229; *Troesmis* no. 230 (after Opaîț 1980); type VI: *Ibida* no. 231; *Noviodunum* no. 232; *Troesmis* no. 233 (after Opaîț 1980); type VII: *Ibida* no. 234; *Noviodunum* no. 235-236; type VIII: *Troesmis* no. 237 (after Opaîț 1980); type IX: *Noviodunum* no. 238

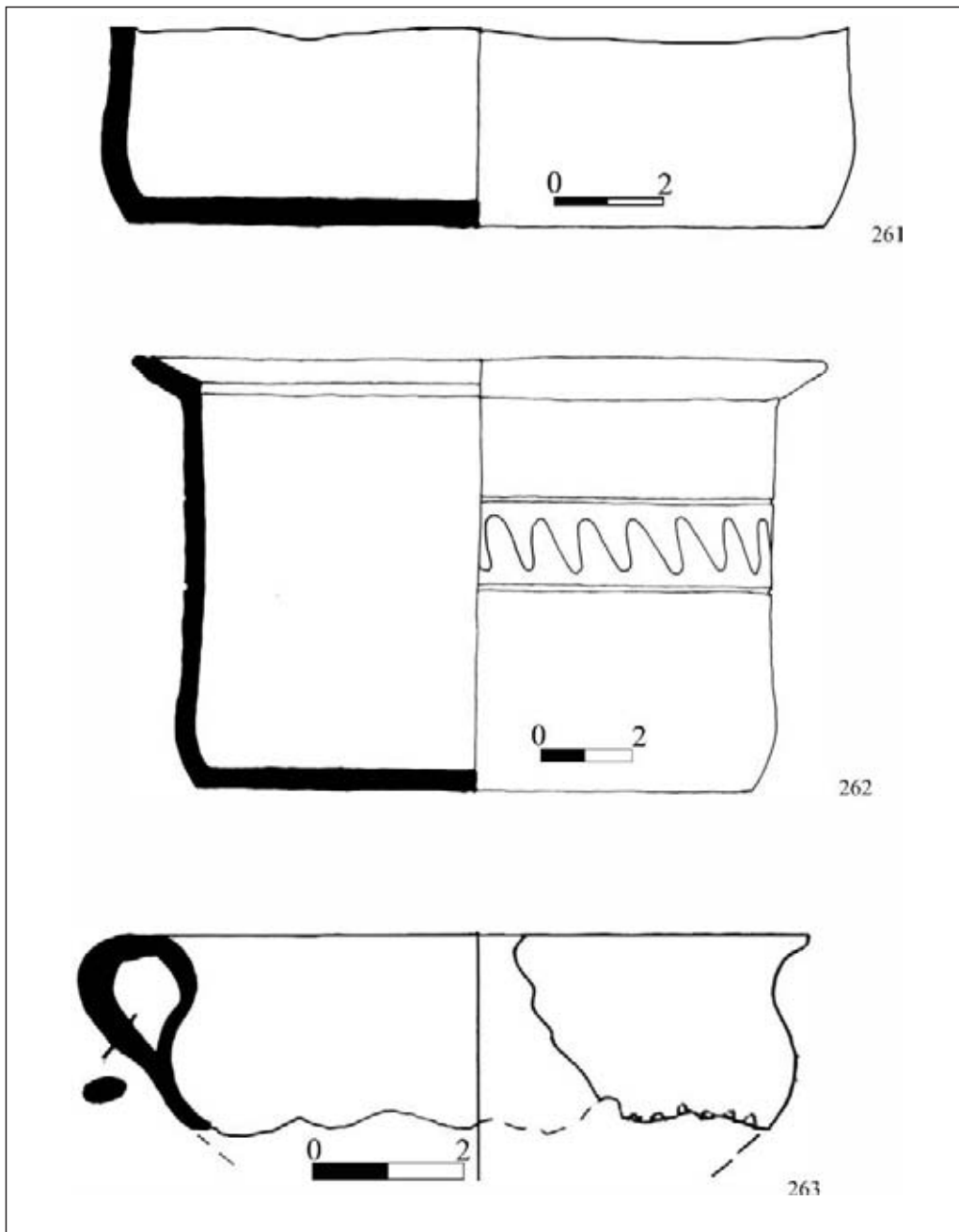
Planșa XXV. Castroane tipul IX: *Troesmis* nr. 239-240 (după Opaîț 1980); tipul X: Niculițel nr. 241 (după Honcu 2014); tipul XI: Niculițel nr. 242-243 (după Honcu 2014); *Tomis* nr. 244-245 (după Băjenaru 2013); tipul XII: Niculițel nr. 246 (după Honcu 2014); tipul XIII: *Ibida* nr. 147-148 / **Plate XXV. Bowls** type IX: *Troesmis* no. 239-240 (after Opaîț 1980); type X: *Niculițel* no. 241 (after Honcu 2014); type XI: *Niculițel* no. 242-243 (after Honcu 2014); *Tomis* no. 244-245 (after Băjenaru 2013); type XII: *Niculițel* no. 246 (after Honcu 2014); type XIII: *Ibida* no. 147-148

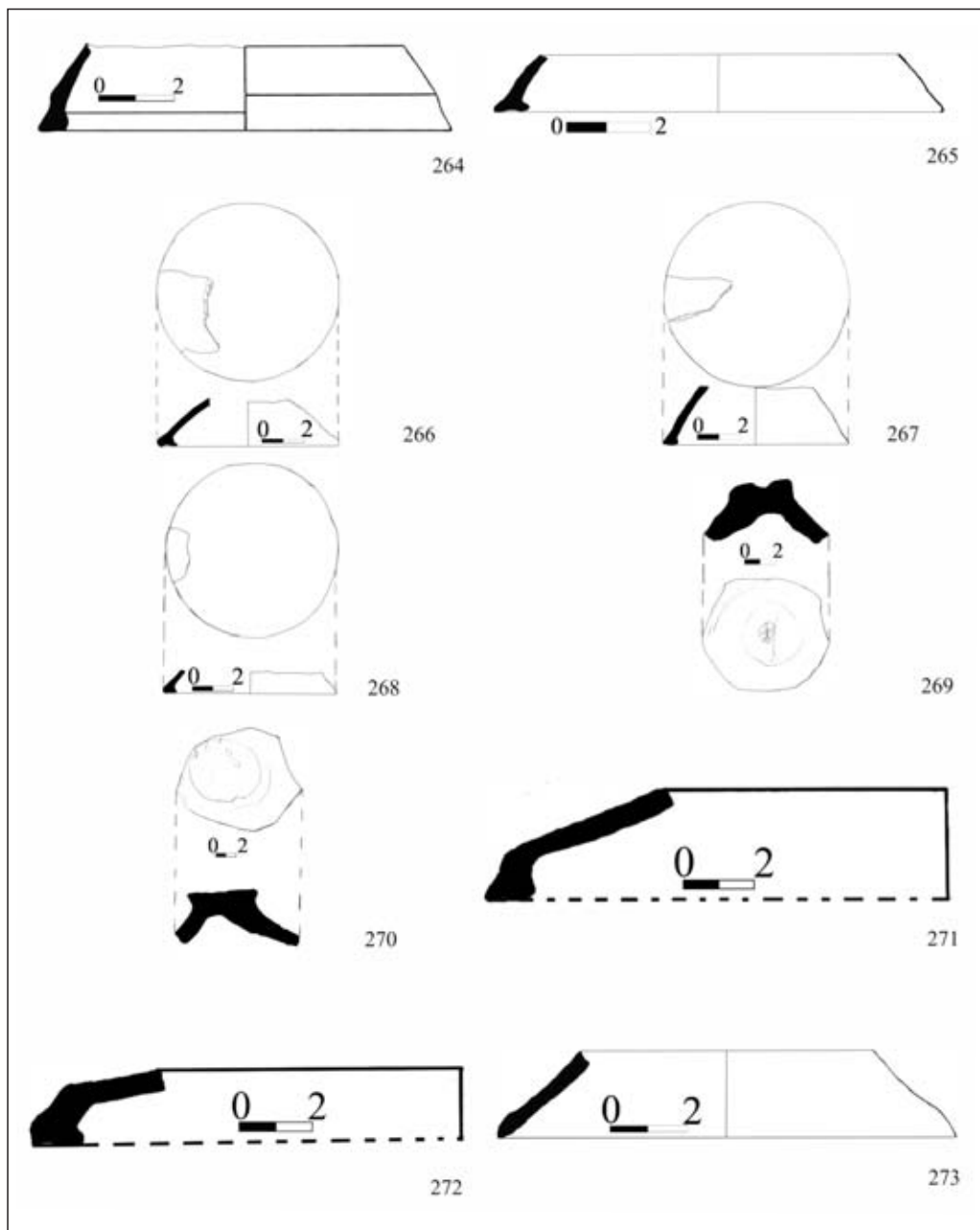
Planșa XXVI. *Castroane* tipul XIII: *Ibida* nr. 149; tipul XIV: *Ibida* nr. 250; tipul XV: *Ibida* nr. 251; tipul XVI: *Tomis* nr. 252-256 (după Băjenaru 2013) / **Plate XXVI.** *Bowls* type XIII: *Ibida* no. 149; type XIV: *Ibida* no. 250; type XV: *Ibida* no. 251; type XVI: *Tomis* no. 252-256 (after Băjenaru 2013)

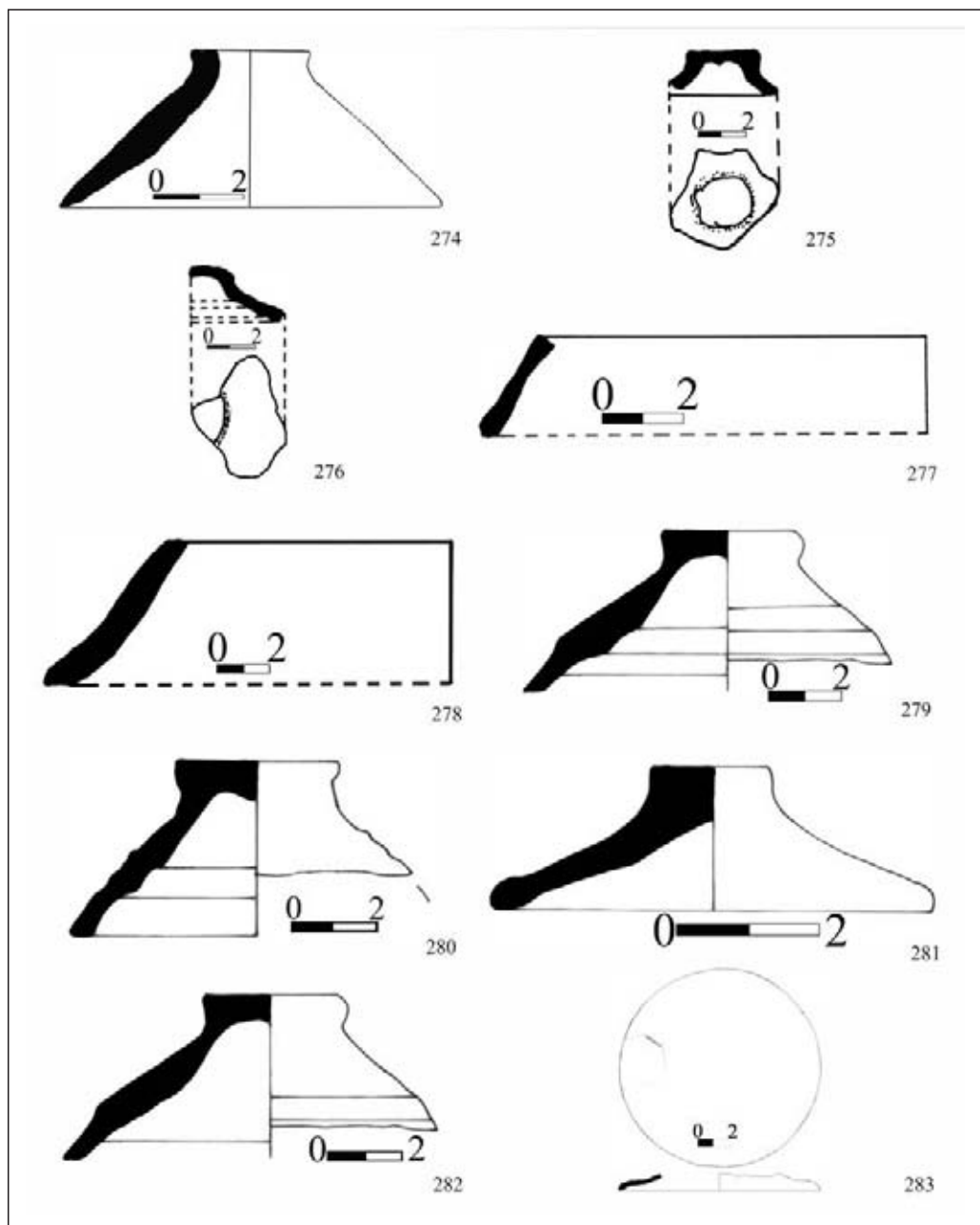
Planșa XXVII. *Mortaria* tipul I: Noviodunum nr. 257; Troesmis nr. 258 (după Opaîț 1980); tipul II: Troesmis nr. 259 (după Opaîț 1980); tipul III: Niculițel nr. 260 (după Honcu 2014) / **Plate XXVII.** *Mortaria* type I: Noviodunum no. 257; Troesmis no. 258 (after Opaîț 1980); type II: Troesmis no. 259 (after Opaîț 1980); type III: Niculițel no. 260 (after Honcu 2014)

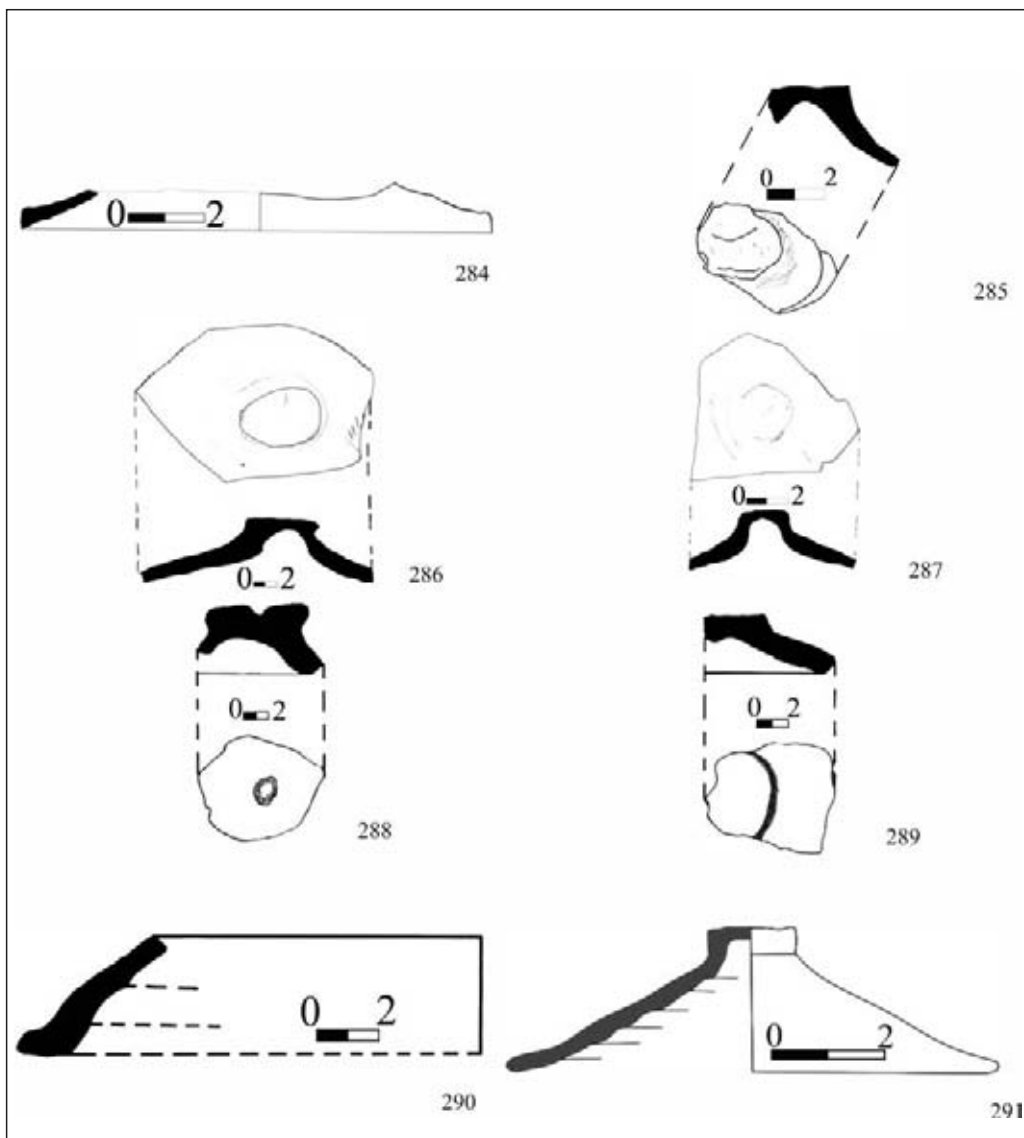
Plansa. XXVIII. Căldări: Niculițel nr. 261; *Troesmis* nr. 262 (după Opaîț 1980). Strecurători: *Troesmis* nr. 263 (după Opaîț 1980) / **Plate. XXVIII.** Buckets: Niculițel no. 261; *Troesmis* no. 262 (after Opaîț 1980). Strainers: *Troesmis* no. 263 (after Opaîț 1980)

Planșa XXIX. Capace tipul I: Argamum nr. 264 (după Honcu 2016), nr. 265; *Ibida* nr. 266-270; Niculițel nr. 271-272 (după Honcu 2014); tipul II: Argamum nr. 272-273 / **Plate XXIX. Lids Type I: Argamum no. 264 (after Honcu 2016), no. 265; *Ibida* no. 266-270; Niculițel no. 271-272 (after Honcu 2014); type II: Argamum no. 272-273**

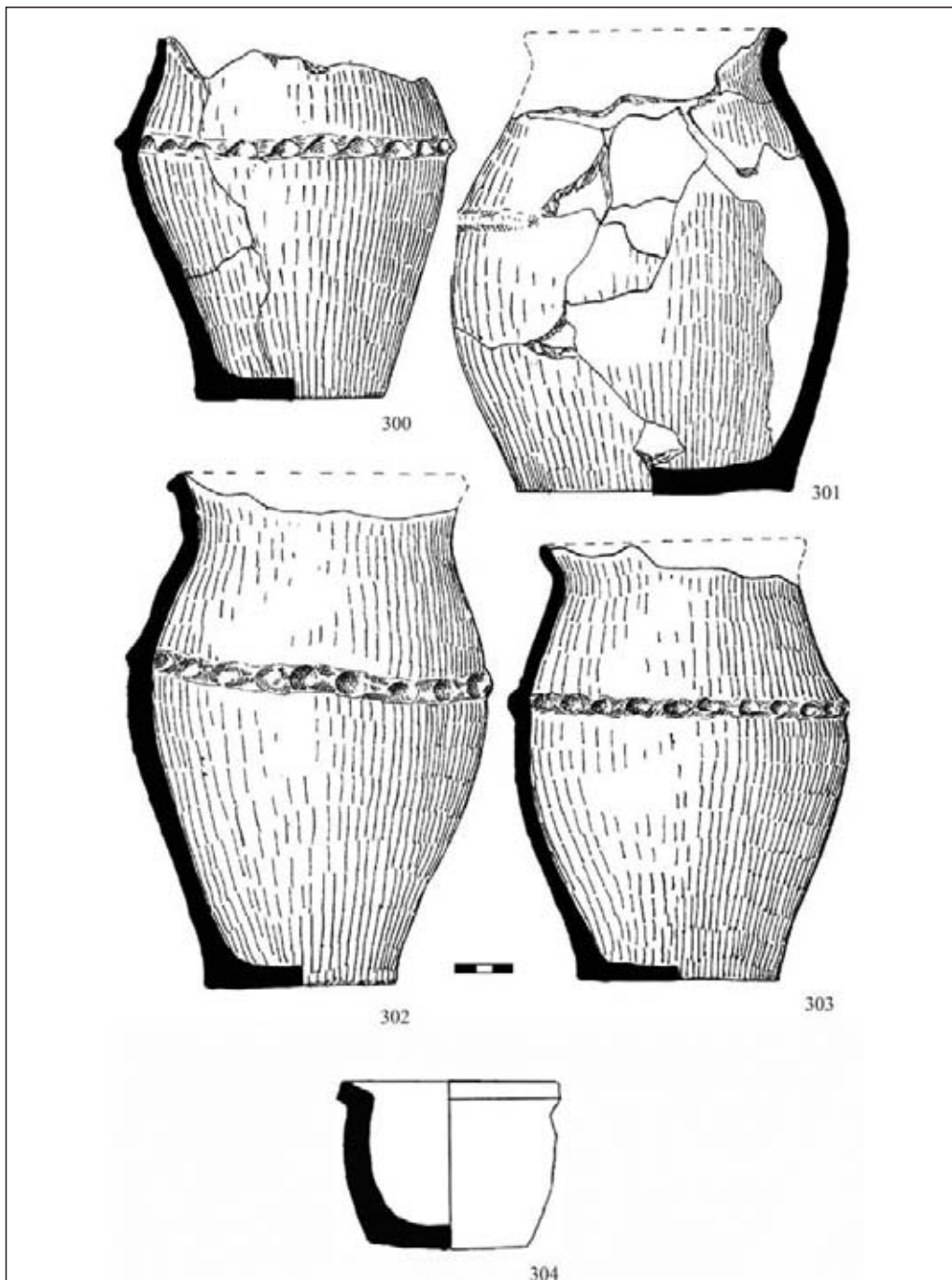
Planșa XXX. Capace tipul II: Argamum nr. 274; Niculițel nr. 275-278 (după Honcu 2014); Noviodunum nr. 279-282; tipul III: Ibida nr. 283 / **Plate XXX.** Lids type II: Argamum nr. 274; Niculițel no. 275-278 (after Honcu 2014); Noviodunum no. 279-282; type III: Ibida no. 283.

Planșa XXXI. Capace tipul III: *Ibida* nr. 284-287; Niculițel nr. 283-290 (după Honcu 2014). Capace importate: tipul I – Tomis nr. 291 (după Băjenaru 2013) / **Plate XXXI.** Lids type III: *Ibida* no. 284-287; Niculițel no. 283-290 (after Honcu 2014). Imported lids: type I – Tomis no. 291 (after Băjenaru 2013)

Planșa XXXII. Vase ceramice de bucătărie descoperite la *Ibida* (fotografiate de autor) /
Plate XXXII. Kitchenware discovered at Ibida (photo by author)

Planșa XXXIII. Oale de tradiție La Tène: Enisala nr. 300-303, nr. 304; cană lucrată cu mâna (după Babeș 1971) / **Plate XXXIII.** La Tène tradition pots: Enisala no. 300-303, no. 304; small cup manufactured by hand (after Babeș 1971)

Editura Dobrogea

Trustul de Presă „Cuget Liber“

Constanța, I.C. Brătianu nr. 5, cod 900711

Tel: 0241/582.130 Fax: 0241/619.524

Bun de tipar: decembrie 2017

Apărut: decembrie 2017

Format: 16 / 50 x 70

Coli tipar: 16,5

Șt. Honcu continuă tradiția cercetărilor ceramologice românești, demonstrând o aplecare deosebită, pasiune și tenacitate pentru ceramica romană. S-a remarcat încă din anii studenției prin participări active pe șantiere, la conferințe internaționale și naționale și printr-o intensă documentare în biblioteci.

Tema aleasă, ceramica de bucătărie, este dificilă și puțin studiată nu doar în țara noastră. Este cu atât mai remarcabil că și-a ales un astfel de studiu și nu a mers pe un drum deja bătătorit, cu tipologii deja clar stabilite de alți mari specialiști cum ar fi cercetarea opaițelor sau a veselei de masă.

Lucrarea caută să surprindă ceramica de bucătărie descoperită în diferite medii sociale, culturale și etnice, analizând mediul militar versus cel civil, cel urban versus cel rural și cel roman versus cel grecesc. În plus aduce și alte elemente noi încercând să deslușească prin ce se deosebește dieta acestor medii, făcând apel nu doar la interpretarea descoperirilor ceramice dar și la cele arheozoologice. El combină rezultatele studiului ceramic cu analizele științifice atât ale pastei cât și ale materialului faunistic, cel care, în ultimă instanță, ajungea să fie preparat în vasele de bucătărie. Interesant este că încearcă să stabilească cum se reflectă procesul romanizării prin prisma ceramicii. Șt. Honcu încearcă să completeze astfel ciclul cercetării, de la analize fine de laborator, la cel al funcționalității vaselor și sfârșește cu cel al produsului finit, cel care, în final, ajunge la meseni. Este un studiu ce se vrea cât mai holistic și care, în bună măsură și reușește.

Andrei Opaț